bilginin arkeolojisi

FOUCAULT

birey

3. BASKI

BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ

Bilginin Arkeolojisi

Birey Yayıncılık : 52
Felsefe Serisi : 8

Kitabın Özgün adı : L'archéologie du savoir

Yayın Yönetmeni : Mahmut Balcı
Dizgi-Mizanpaj : birey
Genel Tasarım : birey
Kapak : İz Grafik
Baskı : Ziya Ofset
Cilt : İstanbul Mücellit
ISBN : 975 - 8257 - 41 - 2
1. Baskı : Kasım - 1999

Birey Yayıncılık
Yerebatan cad. Çatalçeşme sok.
Üretmen İşhanı No:29/17 Cağaloğlu / İstanbul

Michel FOUCAULT

BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ

Fransızca Aslından Çeviren

Veli Urhan

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7
Giriş 13
Söylemsel Düzenler 33
Söylemin Birlikleri 33
Söylemsel Oluşumlar 46
Nesnelerin Oluşması 56
İfade Biçimlerinin Oluşması 69
Kavramların Oluşması 76
Stratejilerin Oluşması 86
İşaretler ve Sonuçlar 95
İfade ve Arşiv 103
İfadeyi Tanımlamak 103
İfadenin İşlevi 114
İfadelerin Betimlenmesi 137
Seyreklik, Dışardalık, Yığılım 153
Tarihsel Apriori ve Arşiv 164
Arkeolojik Betimleme 172
Arkeoloji ve Düşüncelerin Tarihi 172
Özgün Olan ve Düzenlenmiş Olan 179
Uyuşmazlıklar 189
Karşılaştırmalı Olgular 198
Değişim ve Dönüşümler 209

Bilim ve Bilgi 226
Pozitiflikler, Disiplinler, Bilimler 226
Bilgi 231
Bilgi ve İdeoloji 234
Farklı Eşikler ve Kronolojileri 238
Bilimlerin Farklı Tarih Tipleri 241
Başka Arkeolojiler 246
Sonuç 251
Dipnotlar 269

SUNUŞ

Batı'da felsefe öteden beri bilginin kaynağı konusuyla ilgili olarak temelde birbirlerinden farklı olan iki ayrı kanalda devam edip gelmiştir: Ada'da empirizm, Kıta'da rasyonalizm. Yirminci yüzyılda da buna benzer bir biçimde, Ada'da Russell, Wittgenstein, Ayer, Ryle, Austin ve Quine gibi düşünürler tarafından empirizmden beslenerek gerçekleştirilen felsefe çözümleyici bir dil felsefesi niteliğini taşırken; Kıta'da, yani Almanya ve Fransa'da daha çok teoriye, tarihe ve edebiyata yönelmek suretiyle farklı bir yol izlemiştir. Kıta Avrupasında çağdaş felsefenin başlatıcıları olarak Almanya'da Edmund Husserl'in, Fransa'da Henri Bergon'un adı anılabilir. Bergson'dan sonra Jean-Paul Sartre'da son derece edebî bir usluba kavuşmuş olan Fransız felsefesi, parlak edebî hünerlerinin yanı sıra, Ada'da egemen olan çözümsel disiplinden uzak bir özgürlükle teori kurma özelliğine sahipti. İşte Foucault çözümleyici felsefenin katılığından ve sıkıcılığından ziyade Bergson'un ve Nietzsche'nin felsefî uslubundan gelen canlılığı işleyen bu geleneğin içinde yer almaktadır. Tarihe yönelerek irdeleyici bir gözle Batı'nın geçmişinde yer alan "deliliğe karşı toplumsal davranışların evrimi", "modemizm öncesi tıbbın tarihi", "biyoloji", "dilbilim" ve "ekonominin kavramsal kökleri" gibi büyüleyici ve dokunulma-

mış bazı alanlara el atan Foucault karmaşık ve anlaşılması güç entellektüel bir kişiliğe sahiptir[1].

Rönesansın başlangıcından bu yana, Batı düşüncesinin üç büyük dönemini gösteren bilgi sistemlerini birbirinden ayırmaya ve onları betimlemeye çalışmış olan Foucault bu dönemlere Rönesans, Klasik Çağ ve Modern Çağ adını vermiştir[2].Çalışmalarının hemen hemen tamamını Rönesans düşüncesiyle Çağdaş düşünce arasında sınırlamış olmakla birlikte, o derinlemesine olan araştırmalarını özellikle Klasik Çağ (1660-1800) ve Modern Çağda (1800-1950) *bilgi*nin ve *bilim*in oluşumu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Foucault'nun kendine özgü terminolojisinin en önemli kavramlarından birisi olan bilgi (savoir) her tür bilgiyi içinde barındıracak genişliğe ve derinliğe sahiptir. Dilimizde karşılığı *kazıbilim* olan *arkeoloji* daha çok Tarih'in, geçmişten şimdiye uzanan bir zaman dilimi içerisinde olmuş bitmiş olan şeylerle ilgili bilgiyi oluştururken, bir araştırma yöntemi ve aracı olarak başvurduğu yardımcı bilim konumundadır. Bir Düşünce Sistemleri Tarihçisi olan Foucault da arkeolojiye bir yöntem olarak başvurmaktadır. Fakat onun hem tarihe hem de arkeolojiye yüklediği anlam, söz konusu terimlerin geleneksel olan anlamlarından çok farklıdır. Çünkü, *Deliliğin Tarihi*nden *Cinselliğin Tarihi*ne kadar uzanan yirmi küsur yıllık bir süre içinde çağdaş kültürdeki bazı uygulamaları tarihsel bir perspektif içine oturtarak, bunların kavramsal temellerini bulmak niyetinde olduğunu söyleyen Foucault, esas amacının "şimdinin tarihi"ni yazmak olduğunu belirtmiş ve kendisi hakkında, "şimdinin tarihçisi" deyimini B. -H.Lévy ile yapmış olduğu bir mülakatta kullanmıştır. (*Le Nouel Observateur*, 644, mars 1977)[3].

Ne bir medeniyet tarafından koruma altına alınmış olan metinlerin tamamına ne de bu medeniyetin yıkımından kurtarı-

(1) J-G. Merquior, Foucault ou le nihilisme de la chaire, PUF, 1986, s. 11.
(2) H. Dreyfus et P. Rabinow, Michel Foucault, Gallimard, 1984, s. 37.
(3) J. G. Merquior, Foucault, s. 14.

labilmiş olan kalıntıların bütününe değil de, bir kültür içerisinde ifadelerin ortaya çıkışını ve yok oluşunu, olayların ve şeylerin sürekliliklerini, paradoksal varoluşlarını belirleyen kurallar oyununa arşiv[4] adını veren Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*yle bir düşünce tarihçisi olarak *bilgi*nin içinde herbiri ayrı bir ifadeler bütünü olan söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, bunların oluşum koşullarını, özel bir alanı ortaya çıkarmaya[5] çalışmakta, yani bir arşiv araştırması yapmaktadır.

Foucault'nun, ne otonom ne de kendi kendine yeterli olduklarını; sınırlı bir bölgenin çok küçük bir parçasını bulup ortaya çıkarılmasının söz konusu olduğu her defasında birbirlerinden destek almalarının gerektiğini söylediği; *Deliliğin Tarihi*nin, *Kliniğin Doğuşu*nun, *Kelimeler ve Şeylerin problematiği* yukarıda dile getirildiği gibidir[6]. *Deliliğin Tarihi*nin Michel Serres tarafından "psikiyatrinin arkeolojisi"[7] olarak nitelendirilmesine, *Kliniğin Doğuşu*nun alt başlığının "Tıbbî Anlayışın Bir Arkeolojisi"[8], *Kelimeler ve Şeyler*in alt başlığının "insan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi" ve bu kitabın da önceki adının "yapısalcılığın Arkeolojisi"[9] şeklinde olduğuna bakarak onun arkeolojik incelemesinin bir bütünlük oluşturduğu söylenebilir. *Kelimeler ve Şeyler*den sonra yayınlanmış olan *Bilginin Arkeolojisi*, Foucault'nun araştırmalarında başvurduğu yöntemin ilkelerinin tespit edilmesi, sınırlarının gösterilmesidir bir bakıma. Çünkü o arkeolojinin ne bir bilim ne de gelecek bir bilimin ilk temelleri olarak sunulamayacağını açıkça söylemektedir[10]. Bilginin arkeolojisi bir yöntem; bir çağın söylemlerinin normatifliğini, bilgi-

(4) M. Foucault, Dits et Ecrits, I, Gallimard, 1968, s. 708.
(5) M. Foucault, L'archéologie du savoir, Gallimard, 1969, s. 270.
(6) M. Foucault, DE, s. 708.
(7) J. G. Merquior, Foucault, s. 25.
(8) D. Eribon, Michel Foucault, Flammarion, 1991, s. 178.
(9) HD et PR, MF, s. 37.
(10) M. Foucault, AS, s. 269.

nin normalleşme biçimlerini ve oluşum kurallarını inceleyen sıkı bir yöntemdir; ama bir bilim değildir[11]. Arkeoloji Tarih, Bilgikuramı, Sosyoloji ve Tarihsel Psikoloji gibi bilimlerin yöntemlerini sınırlamakla etkili olan geniş bir yöntemdir[12]. Arkeolojinin bu disiplinlerle karıştırılmaması gerekir, çünkü o konusunu adı geçen disiplinlerin özgün alanlarının üstünde tuttuğundan ve kendini hepsinin en pozitif tarihsel yöntemi kabul ettiğinden onların tümünü aşar[13].

Arkeoloji sözcüğünün, Foucault'ya göre bir şeyi önceden düşünüp bildirme gibi bir işlevi yoktur; o sadece ifadenin ve arşivin düzeyini, ifade düzenlerini ve pozitiflikleri gösterir; oluşum kurallarını, arkeolojik türeme kurallarını, tarihsel *a priori* kuralları oyuna sokar[14]. Foucault ile birlikte süreksizlik kavramının tarihsel disiplinlerde önemli bir yer tuttuğu kabul edilir[15]. *Bilginin Arkeolojisi* tarafından öne sürülmüş olan teorik problemler süreksizlik, kopma, eşik, sınır, seri, dönüşüm kavramları oyununun betimlenmesi konusunda ortaya çıkarlar[16]. *Bilginin Arkeolojisi*nde söylemsel oluşumlar ve ifadeler hakkında geliştirilmiş olan genel teorinin *Kliniğin Doğuşu*nun önsözünde yöntemle ilgili olarak sorulmuş bir soruya verilmiş yanıt olduğu söylenebilir[17].

Düşünce alanlarının varlığı, eğer düşünce kurulmuş ise, düşünce alanlarının kopukluğunu da içerir diyen Marietti'ye göre Foucault'nun *Bilginin Arkeolojisi*nde göstermeye çalıştığı şey, dilin bölgesi, arşivin anlamı ya da söylenmiş olan şeylerin ala-

(11) AK. Marietti, MF, s. 5.
(12) AK. Marietti, MF, s. 5.
(13) AK. Marietti, MF, s. 5
(14) M. Foucault, AS, s. 269.
(15) AK. Marietti, MF, s. 23; M. Foucault, AS, s. 16.
(16) AK. Marietti, MF, s. 24; M. Foucault, AS, s. 31.
(17) AK. Marietti, MF, s. 149; Söz konusu soru için bkz. M. Foucault, Naissance de la clinique, PUF, 1988, s. VII.

nıdır[18]. Arkeolojinin söylemleri arşivin içinde özelleşmiş pratikler olarak betimlediğini[19] söyleyen Foucault söylemsel oluşumların ve ifadelerin bir kez baştan başa katedilmiş alanı, onların bir kez tasarlanmış genel teorileri ve mümkün uygulama alanları hakkında yapılmış çözümlemeye *arkeoloji* adını vermektedir[20].

Kitabın içeriği ile ilgili olarak bütün bu söylediklerimizden sonra, çeviri hakkında da söylenmesi gereken bazı şeyler olduğunu düşünüyorum. Elinizde bulunan eseri çevirirken Fransızca asıl metninin Türkçeye aktarılması kolay olmayan bir metin olduğunun bilinci içindeydik. Söz konusu zorluğun kendilerinden kaynaklandığı bir kaç noktaya işaret edilebilir. Bu noktalardan bize göre belki de en önde geleni, Foucault'nun eserlerinin hemen hemen tümünün köşe taşlarını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz, yukarıda bir kısmına işaret edilmiş olan, kendine özgü bir kavram dağarcığını kullanmış olmasıdır. Onun, söz konusu kavram dağarcığında yer alan temel kavramlara yüklediği anlamlar yakalanabildiği ölçüde ancak metinlerinde anlatmak istediği anlamın içine nüfuz etme olanağı vardır.

Metinlerinin anlaşılmasını ve anlaşılmış olan anlamın bir başka dilde ifade edilmesini zorlaştıran noktalardan biri de, Foucault'nun uzun ve çetrefilli cümlelerden oluşan bir anlatım biçimini tercih etmiş olmasıdır. Sözü edilen bu zorluklara, Türkçeye çevirisi yapılmış bulunan asıl metne egemen olan temel kavramların Türkçede onları gereği gibi ifade etmeye yetecek karşılıklarını bulmakta çekilen sıkıntının da eklenmesi gerekir. Bu durum karşısında, yapılmış olan çevirinin çok iddialı bir çeviri olmasını beklemenin ne ölçüde doğru olacağı apaçık ortada görünmektedir. Şunu söylemek istiyorum: bu eser Türkçe'ye

(18) AK. Marietti, MF, s. 22.
(19) M. Foucault, AS. s. 173.
(20) M. Foucault, AS. s. 177.

çevirilirken, Foucault'nun temel kavramlarının anlamlarını bizim kavrayış gücümüzün yettiği ve Türkçe'nin de onları ifade etmeye elverdiği ölçüde, asıl metnin kurgusuna da mümkün olduğu kadar sadık kalarak, dilimize aktarmaya özen gösterdik. Tüm eksiklikleriyle birlikte bu çevirinin felsefe kültürümüze bir katkı sağlayacağını umuyoruz.

Veli URHAN
İZMİR – 1999

GİRİŞ

Tarihçilerin dikkatinin, tercihen, beklenmedik siyasî olaylar ve onların epizodları altında, böyle uzun dönemlere çevrildiği günümüzden on yıl kadar önce, onlar istikrarlı ve bozulması zor dengeleri, tersine çevrilemez süreçleri, devamlılık arzeden düzenlemeleri, en yüksek noktasına ulaşan ve yüzyıllık devamlılıklardan sonra tersine dönme eğilimi gösteren fenomenleri, yığılma hareketlerini ve ağır doygunlukları, geleneksel anlatıların karışıklığının bütün bir olaylar tabakası ile üstünü örtmüş bulunduğu hareketsiz ve sessiz büyük platformları günyüzüne çıkarmaya çalışıyorlardı. Bu çözümlemeyi yürütmek için, tarihçiler, bir ölçüde biçimlendirdikleri bir ölçüde de hazır buldukları araçları kullanırlar: ekonomik gelişme modellerini, mübadele akışlarının niceliksel çözümlemesini, demografik ilerleme ve gerilemelerin profillerini, iklimin ve onun değişmelerinin incelenmesini, sosyolojik devamlılıkların ortaya çıkarılmasını, teknik düzenlemelerin, onların dağılma ve direnmelerinin betimlemesini. Bu araçlar, tarihin alanı içinde, onlara, çeşitli tortul tabakaları birbirinden ayırmak olanağını verdi; o güne kadar araştırma konusu olmuş olan çizgisel ard arda gelişlerin yerine şimdi bir derinlemesine dalışlar oyunu geçirilmiştir. Siyasal hareketlilikten "maddî medeniyet"e özgü yavaşlamalara, çözümleme düzeyleri çeşitlilik gösterir: herbirinin kendine özgü kopuklukları vardır, herbiri ancak kendine ait olan bir parçayı içine

alır; ve daha derin platformlara doğru inildiği ölçüde kopukluklar giderek genişlik kazanır. Yönetimlerin, savaşların ve kıtlıkların altüst ettiği tarihin gerisinde, ilk bakışta hemen hemen hareketsiz görünen tarihler, -zayıflamaya eğilimli tarihler- oluşur: deniz yolları tarihi, buğdayın ya da altın madenlerinin tarihi, kuraklığın ve sulamanın tarihi, almaşık ekiminin tarihi, açlık ve çoğalma arasında insan türü tarafından elde edilmiş olan dengenin tarihi. Geleneksel çözümlemenin eski soruları (Uyumsuz olaylar arasında hangi ilişki kurulabilir? Onlar arasında zorunlu bir sıra nasıl gerçekleşebilir? Onları aşan sürekliliğin ya da oluşturmakla sona erdirdikleri bütünlüğün anlamı nedir? Bir tamlık tanımlanabilir mi ya da ard arda gelişleri yeniden kurmakla yetinmek mi gerekir?) nın yerini bundan böyle başka tip sorular almıştır: Hangi tabakaları birbirinden ayırmak gerekir? Hangi tip serileri kurmak gerekir? Onlardan herbiri için hangi dönemleştirme ölçütlerini benimsemek gerekir? Hangi ilişkiler sistemi (hiyerarşi, egemenlik, kat kat sıralama, tekanlamlı belirleme, çevrimsel sebeplilik) baştan başa tasvir edilebilir? Hangi seriler serisi kurulabilir? Farklı olay dizileri hangi tablo içinde, geniş ölçüde, belirlenebilir?

Yaklaşık aynı dönemde oysa, fikirlerin, bilimlerin, felsefenin, düşüncenin, edebiyatın (onların özellikleri bir an için ihmal edilmiş olabilir) tarihi adını verdiğimiz bu disiplinlerde, başlıklarına rağmen, büyük kısmıyla tarihçilerin çalışmalarının ve yöntemlerinin dışında kalan bu disiplinlerde, dikkat aksine "çağlar" ya da "yüzyıllar" olarak betimlenen geniş birliklerden, kopma fenomenlerine doğru yöneldi. Düşüncenin büyük süreklilikleri altında, kollektif bir ruhun ya da zihniyetin kalın ve tekdüze görünüşleri altında, başlangıcından itibaren varolmaya ve tamamlanmaya çalışan bir bilimin kararlı oluşumu altında, bir türün, bir biçimin, bir disiplinin, teorik bir aktivitenin ısrarı altında şimdi kopmaların etkisini bulup ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Statüleri ve doğaları çok çeşitli olan kopmalar.

G.Bachelard tarafından betimlenmiş olan *bilgikuramsal aktlar ve eşikler*: onlar bilgilerin belirsiz bir yığınını geçici bir süre için yürürlükten kaldırır, yavaş yürüyen gelişmelerini durdurur ve onları yeni bir dönemin içine sokar, empirik kaynaklarından ve ilk güdülenmelerinden koparır, düşünsel karmaşıklıklarından arındırırlar; böylece onlar tarih hakkındaki çözümlemeden sessiz başlangıçların araştırılmasını değil, ilk habercilere doğru sonu gelmez bir geriye gidişi değil, yeni bir rasyonellik tipinin ve onun çeşitli etkilerinin tespitini beklerler. Kavramların *yer değiştirmesi ve hal değiştirmesi*: G.Canguilhelm'in çözümlemeleri modellik edebilir; onlar, bir kavramın tarihinin, topu topu, onun sürekli temizlenişinin, sürekli artan rasyonelliğinin, soyutlama gradyanının tarihi olmadığını, fakat çeşitli kuruluş ve geçerlilik alanlarının, birbirini izleyen kullanım kurallarının, özümlenir hale gelişinin izlendiği ve tamamlandığı yer olan çeşitli teorik ortamların tarihi olduğunu gösterirler. Olayların ve onların sonuçlarının aynı şekilde dağılmış bulunmadığı bilimler tarihinin *gözle görülebilecek büyüklükte ve görülemeyecek küçüklükteki ölçekleri* arasında, yine G.Canguilhem tarafından yapılmış ayrım: öyle ki bir buluş, bir yöntemin ortaya konuluşu, bir bilim adamının eseri, başarıları da aynı etkiye sahip değildir ve aynı şekilde onlar birbirleriyle aynı düzeyde betimlenemezler; bu, şurda ya da burda, anlatılmış bulunacak olan aynı tarih değildir. Birçok geçmişi, birçok ard arda geliş biçimini, birçok önemlilik derecesini, birçok belirleme ağını, birçok teleolojiyi, varlığı değiştiği ölçüde bir ve aynı bilim için, ortaya çıkaran *geri dönücü yeniden bölünmeler*: öyle ki, tarihsel betimlemeler zorunlu olarak bilginin aktüelliği içinde yer alırlar, onun dönüşümleriyle çeşitlenirler ve kendileriyle birlikte çevrelerini de parçalamaya devam ederler (bu fenomen hakkında M.Serres, matematik alanında teori ortaya koydu). M.Guéroult tarafından çözümlendikleri gibi, ve kendileri için etkilerin, geleneklerin, kültürel sürekliliklerin betimlemesinin anlamlı olmadığı, fakat daha ziyade

iç tutarlılıkların, aksiyomların, tümdengelim halkalarının, uyuşmaların betimlemesinin anlamlı olduğu, sistemlerin *arşitektonik birlikleri*. Nihayet, hiç kuşkusuz en radikal kopmalar, "geçmişinin ideolojisinden ayırmak ve bu geçmişi ideolojik olarak açıklamak suretiyle bir bilimi kurduğu"[1] zaman, bir teorik değişme tarafından gerçekleştirilmiş kopmalardır. Bundan böyle kendini birlik olarak gören edebî çözümlemeyi, -bir dönemin ruhunu ya da duyarlılığını değil, "gruplar"ı, "ekoller"i, "kuşaklar"ı veya "hareketler"i değil, hayatını ve "eser"ini birbirine bağlayan mübadele oyununun içindeki müellifin kişiliğini bile değil, fakat bir esere, bir kitaba, bir metne özgü yapıyı- buna eklemek gerekecekti.

Bu şekildeki tarihsel çözümlemelerde kendini gösterecek olan -gösteren- büyük problem, o halde, artık hangi yollarla sürekliliklerin ortaya çıkabildiğini, bunca farklı ve ardışık akıl için bir ve aynı olan tasarının hangi biçimde devam edebildiğini ve tek bir ufuk oluşturabildiğini, hangi eylem biçiminin ve hangi dayanağın intikaller, yeniden ele geçirmeler, unutmalar ve tekrarlamalar oyununu içerdiğini, kaynağın kendi kuralını kendisinin çok ötesine ve hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan bu tamamlanmaya kadar nasıl yayabildiğini bilmek değildir, -problem artık gelenek ve iz problemi değil, fakat kopma ve sınır problemidir; problem artık sürüp giden temel problemi değil, temel ve temellerin yenilenmesi olarak değer kazanan dönüşümler problemidir. O halde, bazıları birbirine yakınlık içinde bulunan ve onlarla bu yeni tarih biçiminin kendi teorisini hazırlamaya çalıştığı bütün bir problemler alanının açıldığını görüyoruz: süreksizliği (eşik, kopma, kırılma, değişme, dönüşme) düşünmek olanağını veren farklı kavramlar nasıl özel olarak belirtilebilir? Kendilerine (bilim nedir? Eser nedir? Teori nedir? Kavram nedir? Metin nedir?) soruları atfedilebilen birlikler hangi

(1) L. Althusser, *Pour Marx*, s.168

kriterlerle birbirlerinden ayırdedilebilmektedir? Kendilerinde yer alabildiğimiz ve her birinin kendi kopukluklarını ve çözümleme biçimini içerdiği düzeyler nasıl çeşitlenmektedir: Oluşumun uygun düzeyi nedir? Yorumlamanın uygun düzeyi nedir? Yapısal çözümlemenin uygun düzeyi nedir? Nedenselliğe tahsis edilmiş olanların uygun düzeyi nedir?

Sonuç olarak, gerçek anlamıyla tarih, büsbütün kısa olan tarih değişmeyen yapıların lehine olayların baskınını ortadan kaldırıyor gibi göründüğü halde, düşüncenin, bilginin, felsefenin, edebiyatın tarihi kopmaları çoğaltıyor ve süreksizliğin bütün belirtilerini araştırıyor gibi görünmektedir.

*

Fakat bu çaprazlaşma yanıltmasın. Başka disiplinler bir süreksizlikler çokluğundan kesintisiz büyük birliklere gittikleri halde, görünüşe bakarak, bazı tarihsel disiplinlerin süreklilikten süreksizliğe gitmiş olduklarını düşünmemek; siyasetin, kurumların ya da ekonominin çözümlenmesinde global belirlemelere gittikçe daha duyarlı olduğumuzu, fakat fikirlerin ve bilginin çözümlenmesinde farklılık oyunlarına gittikçe daha bir dikkat sarfettiğimizi düşünmemek; bir kez daha bu iki büyük betimleme biçiminin birbirlerinden habersizce kesiştiklerine inanmamak gerekir.

Gerçekte bunlar şurda burda ortaya atılan, fakat görünüşte ters sonuçlara yol açan aynı problemlerdir. Bu problemleri tek kelimeyle özetleyebiliriz: *dökümanın* yeniden gözden geçirilmesi. Yanlış anlaşılma yok: tarih olarak bir disiplin varolduğundan beri dökümanlardan yararlandığımız, onları sorguladığımız, onlar üzerine sorguya çekildiğimiz o kadar açık ki; sadece söylemek istedikleri şeyleri değil, fakat gerçeği söyleyip söylemediklerini, ve onu hangi sıfatla öne sürebildiklerini, samimi ya da sahtekar, bilgili ya da bilgisiz, otantik ya da bozulmuş olup olmadıklarını onlara sorduk. Fakat bu sorulardan herbirisi ve bü-

tün bu büyük kritik kaygı aynı hedefe yönelikti: bu dökümanların söylediklerinden hareketle -ve bazan gerisini söylemeye gerek kalmadan- kendisinden doğdukları ve şimdi kendilerinin çok uzağında yitip gitmiş olan geçmişi yeniden kurmak; döküman her zaman şimdi sessizliğe indirgenmiş bir sesin dili -onun nazik fakat muhtemelen çözülebilir işareti- olarak incelenmişti. Oysa, bugüne ait olmayan fakat henüz tamamlanmamış olduğunda kuşku bulunmayan bir değişimle, tarih dökümanın karşısında durumunu değiştirdi: tarih dökümanı yorumlamayı değil, onun doğruyu söyleyip söylemediğini ve gerçek değerinin ne olduğunu belirlemeyi değil, onu içerden oluşturmayı ve özümlenir hale getirmeyi kendisi için birinci görev sayar: tarih dökümanı organize eder, parçalara ayırır, dağıtır, düzene sokar, seviyelere ayırır, serileri gerçekleştirir, doğru olanı doğru olmayandan ayırır, elemanları tespit eder, birlikleri tanımlar, ilişkileri açıklar. Demek ki döküman tarih için, onun, insanların yaptıklarını ya da söylediklerini, geçmişte olup biten ve geriye sadece dümen suyu kalan şeyleri, kendisinde yeniden kurmaya çalıştığı şu cansız madde değildir: o dökümanter kumaşın kendisinde birlikleri, bütünlükleri, serileri, ilişkileri tanımlamaya çalışır. Tarihi, uzun zamandan beri hoşlandığı ve antropolojik doğrulamasını kendisiyle bulduğu imajdan ayırmak gerekir: hatıralarının canlılığını yeniden bulmak için maddi dökümanlardan yararlanan bin yıllık ve kollektif bir hafıza imajı; bu imaj çalışma ve, her zaman ve her yerde, her toplumda kimi zaman spontane kimi zaman süreklilikler tarafından örgütlenmiş biçimleri ortaya koyan maddi dökümanın (kitaplar, metinler, hikayeler, siciller, fiiller, büyük yapılar, kurumlar, yönetmelikler, teknikler, nesneler, âdetler, v.s.) kullanılmasıdır. Döküman kendinde ve gerçekten *hâfıza* olmak olan bir tarihin eşsiz aleti değildir; tarih, bir toplum için, kendisinden ayrılmayan, bir döküman yığınına statü verme ve hazırlamanın belirli bir biçimidir.

Kısa kesmek için diyelim ki, geleneksel biçimi içinde tarih geçmişin *anıtlarını* «belleğine yerleştirmek» onları *döküman* haline dönüştürmek ve çoğunlukla, kendiliklerinden sözlü olmayan ya da söylediklerinden başka olan şeyi sessizce söyleyen bu işaretleri konuşturmak girişiminde bulunuyordu; tarih *dökümanları* günümüzde *anıt* haline dönüştüren, ve insanlar tarafından konulmuş işaretlerin çözüleceği yerde, insanların bulundukları oyukta oldukları gibi bilinmeye çalışıldığı yerde, ayırmanın, gruplandırmanın, anlamlı kılmanın, ilişkiye sokmanın, birlikler halinde kurmanın sözkonusu olduğu bir elemanlar kitlesini gösteren şeydir. O, dilsiz anıtların, cansız izlerin, bağlantısız nesnelerin ve geçmiş tarafından terkedilmiş şeylerin disiplini olarak, arkeolojinin tarihe yöneldiği ve ancak tarihsel bir söylemin yeniden kurulmasıyla ancak anlam kazandığı bir zaman idi; kelimeler üzerinde biraz oynamak suretiyle diyebiliriz ki, günümüzde, tarih arkeolojiye -anıtın içsel tasvirine- yönelir.

Bunun bazı sonuçları vardır. ilkin daha önce işaret ettiğimiz dış görünüşün etkisi: düşünce tarihindeki kopuklukların çoğalması, gerçek anlamdaki tarihin içinde uzun dönemlerin ortaya çıkışı. Geleneksel biçimi altındaki tarih, gerçekte, kendini tarihi belirli olgular ya da olaylar arasındaki ilişkileri (basit sebeplilik, çevrimsel belirleme, uyuşmazlık, ifade) tanımlamak ödevinde sanıyordu: verilmiş olan seride her elemanın yakınlığını belirlemek sözkonusuydu. Problem, bundan böyle, serileri oluşturmaktır: herbir serinin elemanlarını tanımlamak, onların sınırlarını tespit etmek, herbir seriye özel olan ilişki tipini ortaya çıkarmak, bunun kuralını oluşturmak ve, sonra da, böylelikle serilerin serilerini ya da «tablolar»ı gerçekleştirmek için, farklı seriler arasındaki ilişkileri betimlemek: işte bunun için katmanların çoğalışını, birbirleriyle ilişkilerinin kesilmesini, onlara özgü olan zamanın ve kronolojilerin özelliğini belirlemek; işte bunun için, (uzun bir sonuçlar zinciriyle birlikte) artık küçücük olayların değil de sadece önemli olayların, (bazıları kısa, bazı-

ları tekniğin gelişmesi ya da paranın seyrekleşmesinin artışı gibi orta süreli, nihayet bazıları da bir demografik denge veya ekonominin iklim değişmesine sürekli olarak ayar edilmesi gibi yavaş gidişli) tamamiyle farklı düzeyden olay tiplerini birbirinden ayırmak zorunluluğunu belirlemek; işte bunun için ender olaylardan ya da tekrarlanabilir olaylardan kurulmuş, geniş ayar noktaları bulunan serileri göstermenin olanağını belirlemek. Bugünün tarihinde uzun dönemlerin ortaya çıkışı tarih felsefelerine, dünyanın büyük çağlarına, ya da medeniyetlerin ömrüyle belirlenmiş evrelere bir geri dönüş değildir; serilerin yöntemsel olarak tasarlanmış hazırlanışının sonucudur. Oysa fikirlerin, düşüncelerin ve bilimlerin tarihinde aynı değişim tam tersi bir sonuca yol açtı: o bilincin gelişmesiyle oluşmuş uzun seriyi, ya da aklın teleolojisini, ya da insan düşüncesinin evrimini parçalara ayırdı; uzlaşma ve tamamlanma konularını yeniden gözden geçirdi; tamlaşmanın olanaklarına kuşkuyla baktı; sözkonusu değişim yan yana bulunan, birbirini izleyen, birbirinin üstüne binen, çizgisel bir şemaya indirgenmeksizin çaprazlaşan farklı serileri bireyleşmeye götürdü. Böylece, aklın bu kesintisiz kronolojisinin yerine, değişmez bir biçimde, bazan kısa ömürlü, birbirinden ayrı, çoğunlukla herbirine özgü ve kazanan, gelişen, kendini bilen bir bilincin genel modeline indirgenemez bir tarih tipinin taşıyıcısı olan benzersiz bir yasaya uymayan basamakların, erişilmesi olanaksız kaynağa, onun kurucu başlangıcına geri götürüldüğü görülür.

İkinci sonuç: Süreksizlik kavramı, tarih disiplinlerinde büyük bir yer tutar. Klâsik biçimi içindeki tarih için süreksizlik hem verilmiş hem de düşünülemez olan idi: dağınık olaylar -kararlar, arazlar, başlangıçlar, keşifler- türü altında verilen ve olayların sürekliliğinin görünmesi için, çözümleme yoluyla sınırlandırılması, indirgenmesi, silinmesi gereken şey. Süreksizlik, tarihçinin tarihi ortadan kaldırmak koşuluyla sahip olduğu bu zamansal dağınıklığın izi idi. O şimdi tarihsel çözümlemenin

temel unsurlarından biri olmuştur. Süreksizlik tarihsel çözümlemede üçlü bir rol altında görünür. O, ilkin tarihçinin kesinleşmiş (tarihe rağmen incelemek zorunda olduğu materyelden aldığı şeyleri değil) bir faaliyetini oluşturur: çünkü, tarihçi şematik hipotez başlığı altında en azından, çözümlemenin mümkün düzeylerini, her birine özgü olan yöntemleri ve bu yöntemlere uygun düşen dönemleri birbirinden ayırmak zorundadır. Süreksizlik aynı zamanda tarihçinin betimlemesinin sonucudur da (onun çözümlemesinin etkisiyle ortadan kalkması gereken şey değil): çünkü tarihçinin ortaya koymaya çalıştığı şeyler, bir sürecin sınırları, bir eğrinin eğilme noktası, düzenleyici bir hareketin tersine çevrilmesi, bir değişimin sınırları, bir çalışmanın eşiği, çevrimsel bir sebepliliğin bozulma anıdır. Nihayet süreksizlik kavramı, çalışmanın (beyaz ve iki olumlu biçimi arasında ayrımı bulunmayan bir üniforma gibi onu ihmal edecek yerde) özelleştirmeye devam ettiği kavramdır; o tahsis edildiği alana ve düzeye göre özel bir biçim ve görevi üstlenir: bilgikuramsal bir eşik, bir nüfus eğrisinin tersine kıvrılması, ya da bir tekniğin yerini bir başkasının alması betimlendiği zaman aynı süreksizlikten söz edilmiş olur. Süreksizlik kavramı paradoksal bir kavram: çünkü o araştırmanın hem aleti hem de konusudur; çünkü o alanların bireyleştirilmesine, fakat bunun ancak birbirlerine kıyaslanmaları yoluyla gerçekleştirilmesine olanak verir. Çünkü sonuç olarak belki, o sadece tarihçinin söyleminde mevcut bir kavram değil tarihçinin gizli olarak varsaydığı bir kavramdır: Tarihi -ve kendi tarihini- ona nesne olarak sunan bu kopukluktan hareketle değilse eğer, gerçekte, o nereden hareketle konuşabilecekti? Yeni tarihin en temel çizgilerinden birisi, hiç şüphesiz süreksizliğin bu alan değiştirmesidir: engelden pratiğe geçişi; gidermek zorunda olduğu dışardan gelen bir alınyazısının değil de, kullanılan işlemsel bir kavramın rolünü artık oynadığı yer olan tarihçinin söyleminin içine geçirilişi; ve bu yolla, kendisi sayesinde tarihsel okuyuşun (arka yüzü, başarısı, gücünün

sınırı) artık olumsuz olmadığı, fakat nesnesini belirleyen ve çözümlemesini geçerli kılan olumlu eleman olduğu işaretlerin tersine çevrilişi.

Üçüncü sonuç: bir *global tarih* teması ve imkânı ortadan silinmeye başlar, ve *genel tarih* adı verilebilecek olan bir tarihin, çok değişik bir tasarısının ortaya çıktığı görülür. Genel tarih tasarımı, bir medeniyetin bütünlük biçimini, bir toplumun -maddî ya da manevî- ilkesini, bir dönemin bütün fenomenlerindeki ortak anlamı, onların bağlantılarını açıklayan yasayı, -metaforik olarak bir dönemin «çehresi» denilebilecek olan şeyi- yeniden kurmaya çalışan bir tasarımdır. Böyle bir tasarım iki ya da üç hipoteze bağlanır: iyi tanımlanmış uzaysal-zamansal bir alanın bütün olayları arasında, izlerini yeniden yakaladığımız bütün fenomenler arasında, bir homojen ilişkiler -onlardan her birinin türetilmesi olanağını veren sebeplilik ağını, birbirlerini nasıl sembolize ettiklerini, ya da büsbütün bir ve aynı olan merkezi düğümü nasıl ifade ettiklerini gösteren benzer ilişkiler- sisteminin kurulabilmesi gerektiği varsayılır; öte yandan yine bir ve aynı olan tarihsellik biçiminin ekonomik yapıları, sosyal değişmezlikleri, zihniyetlerin donukluğunu, teknik alışkanlıkları, siyasal davranışları beraberinde götürdüğü, ve onların hepsinin aynı dönüşüm tipine bağlı bulunduğu varsayılır; nihayet tarihin kendisinin, bağlantı ilkelerini kendilerinde bulunduran büyük birlikler -dönemler ya da evreler- halinde eklemlenebildiği varsayılır. Bunlar, yeni tarihin serileri, kopuklukları, sınırları, iniş-çıkışları, dengeleri, kronolojik özellikleri, tekil süreklilik biçimlerini, mümkün ilişki tiplerini incelediği zaman yeniden gözden geçirdiği postülatlardır. Fakat bu onun yanyana ve birbirinden bağımsız halde bulunan bir tarih çokluğunu elde etmeye çalışması değildir: kurumların tarihinin yanında ekonominin tarihi, ve onların da yanında bilimlerin, dinlerin ya da edebiyatların tarihi; bu onun yalnızca bu farklı tarihler arasındaki zaman birlikteliklerini, ya da biçim ve anlam benzerliklerini göstermeye

çalışması da değildir. O halde ortaya çıkan -ve genel tarihin görevini belirleyen- problem, hangi ilişki biçiminin bu farklı seriler arasında yasal olarak betimlenebileceğini belirlemektir. Onların hangi düşey sistemi oluşturmaya elverişli olduğunu belirlemektir; aralarındaki bağlantılar ve egemenlikler oyununun ne olduğunu belirlemektir; dengelenmelerin, farklı zamansallıkların, çeşitli sürekliliklerin hangi etkiden olabildiğini belirlemektir; hangi farklı bütünlerin içinde bazı elemanların eşzamanlı olarak bulunabildiğini belirlemektir; kısacası, hangi serileri değil, fakat hangi "serilerin serilerini" -ya da bir başka deyişle hangi «tablolar[2]»ı oluşturmanın mümkün olduğunu belirlemektir. Genel betimleme -ilke, anlam, akıl, dünya görüşü, bütünlük biçimi gibi- bütün fenomenleri tek bir merkez etrafında topladığı halde; genel tarih, tam tersine, bir dağılma mekanını gösterecekti.

Nihayet, son sonuç: yeni tarih, yöntemle ilgili problemlerin belirli bir sayısıyla karşılaşır ki, onların birçoğu, hiç kuşkusuz, kendisinden önce geniş bir biçimde varolduğu halde şimdi onların tamamı onu belirginleştirmektedir. Bunların arasında: dökümanların tutarlı ve homojen bütünlüğünün (açık ya da kapalı, sonlu ya da sonsuz bütünler) kurulması, (döküman kitlesinin eksiksiz bir biçimde incelenmek istenmesine, istatistik parça alma yöntemlerine bağlı bir örneklemenin yapılmasına, ya da en tipik elemanların önceden belirlenmeye çalışılmasına göre) bir seçme ilkesinin tespit edilmesi; çözümleme düzeyinin ve onun için uygun olan elemanların tanımlanması (incelenen materyelin içinde, sayısal belirtiler; olaylara, kurumlara, pratiklere -açık ya da gizli- göndermeler; onların kullanım kuralları ve bu kuralların

(2) Son işsizlere, (hiç kuşkusuz kelimenin bütün anlamıyla) bir «tablo» nun, biçimsel olarak bir «seriler serisi» olduğunu göstermek gerekir mi? Her halde, bu, çocukların -ki, o yaşlarda onlar elbette sinemanın canlılığını tercih ederler- en büyük düş kırıklığı için bir fenerin önüne yerleştirilen küçük sabit bir imaj değildir.

belirttiği semantik alanlarla birlikte, kullanılmış sözcükler, yahut ta önermelerin biçimsel yapısı ve onları birleştiren bağlantı tipleri ortaya çıkabilir); incelenmiş olan materyali (bölgeler, dönemler, birleştirici süreçler) eklemleyen bütünlerin ve altbütünlerin sınırlandırılması; bir bütünü belirginleştirmek olanağını veren ilişkilerin belirlenmesi (sayısal ya da mantıksal ilişkiler; fonksiyonel, nedensel, analojik ilişkiler söz konusu olabilir; anlamlandıranın anlamlandırılanla ilişkisi söz konusu olabilir).

Bütün bu problemler bundan böyle tarihin yöntemsel alanında yer alırlar. İki sebepten dolayı bu alan dikkate alınmaya değer. İlkin, söz konusu alan daha yeni yeni tarih felsefesini kuran şeylerden, ve tarih felsefesinin (rasyonellik ya da oluşun gayeliliği, tarihsel bilginin göreliliği, geçmişin durağanlığında ve halîn yetkin olmayan bütünselliğinde bir anlamı bulmanın ya da oluşturmanın imkânı konusunda) sorduğu sorulardan, hangi noktaya kadar kurtulduğunu gördüğümüzden dolayı dikkate değer. İkinci olarak, onun başka yerlerde -dilbiliminin, etnolojinin, ekonominin, edebî çözümlemenin, mitolojinin alanlarında örneğin- bulduğumuz problemlerin belirli noktalarında yeniden kopukluklara sahne olması nedeniyle dikkate değer. Bu problemlere, eğer istenirse, kısaca yapısalcılık adı verilebilir. Bununla birlikte birçok durumda: onların tarihin yöntemsel alanını sadece kendilerine maletmeleri şöyle dursun, onun çözümleme alanları ve düzeyleriyle birlikte değişen bir parçasını ancak işgal ederler; göreli olarak sınırlı durumların belirli bir sayısı içinde yalnızca, onlar (bu günkü alışılmış güzergaha göre) dilbilimden ya da etnolojiden alınmadılar, fakat bizzat tarihin anlamı içinde -özellikle ekonomi tarihinin alanı içinde ve onun sorduğu sorular vesilesiyle- doğdular; nihayet onlar tarihin bir yapısallaşmasından veya en azından yapı ile oluş arasındaki bir «çatışma»yı ya da bir «zıtlık»ı aşma girişiminden söz etmeye hiçbir şekilde izin vermediler: uzun süreden beridir ki, şimdi tarihçiler

canlı, nazik, titreyen «tarih»i kurtarıp kurtarmadıklarını kendilerine sorma gereğini duymaksızın, yapıları tespit, tasvir ve tahlil ediyorlar. Yapı-oluş zıtlığı ne tarihsel alanın tanımı için, kuşkusuz, ne de yapısal bir yöntemin tanımı için uygundur.

*

Tarihin bu bilgikuramsal değişimi bugün henüz tamamlanmış değildir. Bununla birlikte, hiç kuşkusuz bu değişimin ilk anını yeniden Marx'a çıkarabildiğimize göre, o düne ait değildir. Fakat bu değişmenin etkilerini göstermesi uzun zaman aldı. Günümüzde, özellikle düşünce tarihi için, çok daha yeni başka dönüşümler -dilbilim dönüşümleri örneğin- yazıldığı halde, bu değişim ne yazıldı ne de düşünüldü. Önsanların kendi fikirlerini ve kendi bilgilerini anlattıkları bu tarihin içinde süreksizliğin, serilerin, sınırların, birliklerin, özel düzenlerin, otonomilerin ve farklılaşmış bağımlılıkların genel bir teorisini oluşturmak, sanki özellikle zor olmuştu. Başlangıçları araştırmaya, öncüllerin çizgisini sonsuzca geriye götürmeye, gelenekleri yeniden kurmaya, evrim eğrilerini izlemeye, gayelilikleri yansıtmaya, ve sürekli olarak hayatın metaforlarına başvurmaya alışık olduğumuz yerde, sanki, farkı düşünmede, mesafeleri ve dağılmaları betimlemede, kimliğin güven verici biçimini ayırdetmede özel bir isteksizlik gösteriliyordu. Daha doğrusu, şu eşik, dönüşüm, bağımsız sistem, sınırlı seri kavramları hakkında -gerçekten tarihçiler tarafından kullanıldıkları gibi- teori oluşturmada, genel sonuçlar elde etmede, hatta mümkün olan bütün sonuçları türetmede sanki güçlük çekiliyordu. *Başkayı* kendi düşüncemizin zamanı içinde düşünmekten sanki korkuyorduk.

Bunun bir sebebi vardır. Eğer düşüncenin tarihi kesintisiz sürekliliklerin yeri olarak kalabilseydi, hiçbir çözümlemenin soyutlama yapmaksızın bozamayacağı ard arda gelişleri sürekli birbirine ekleseydi, insanların söyledikleri ve yaptıkları şeylerin çevresinde onu önceden sezen, hazırlayan, ve sınırsız biçimde

onu geleceğine doğru götüren belirsiz sentezleri düzenleseydi, o zaman bilincin yüceliği için o imtiyazlı bir sığınak olacaktı. Sürekli tarih, öznenin kurucu görevi için gerekli olan korelattır: özneden kurtulan herşeyin ona geri dönebileceğinin garantisi; zamanın, yeniden oluşturulmuş bir birliğin içinde özneyi yeniden kurmadan hiçbir şeyi dağıtmayacağının hakikati; öznenin bir gün -tarihsel bilinç biçimi altında- ayrım yoluyla uzakta tutulmuş bütün bu şeylere yeniden sahip olabileceğinin, bir gün yeniden egemenliğini kurabileceğinin, ve onun barınağı adı verilebilecek olan şeyi bulabileceğinin umudu. Süreklilik hakkındaki söylemi tarihsel çözümleme haline getirmek, her oluşun ve her uygulamanın asıl öznesini insan bilinci haline getirmek aynı düşünce sisteminin iki veçhesidir. Zaman orada tamlaşmanın sınırları olarak anlaşılır ve köklü değişiklikler orada aslâ bilincin ele geçirdikleri değildir.

Farklı biçimler altında, bu tema xıx.yüzyıldan beri sürekli bir rol oynadı: bütün merkezden kaymalara karşı, öznenin üstünlüğünü, ve antropoloji ile hümanizm figürlerini kurtarmak. Marx tarafından gerçekleştirilmiş olan -üretim ilişkilerinin, ekonomik belirlemelerin ve sınıf mücadelesinin tarihsel çözümlemesi yoluyla- merkezden kaymaya karşı, xıx.yüzyılın sonuna doğru bu tema, bir toplumun bütün ayrımlarının, kendisinde, tek bir biçime, bir dünya görüşünün örgütlenmesine, bir değerler sisteminin ortaya konmasına, tutarlı bir medeniyet tipine geri götürülebileceği genel bir tarih araştırmasına yer verdi. Nietzsche'nin soykütüğü tarafından gerçekleştirilmiş olan merkezden kaymanın karşısına, o, rasyonelliği insanlığın *gayesi* haline getiren, ve düşüncenin bütün tarihini bu rasyonelliğin korunmasına, bu gayeliliğin devam ettirilmesine, ve hep bu temele doğru zorunlu olan dönüşe bağlayan bir ilk temelin araştırılmasını koydu. Nihayet, son zamanlarda, psikanaliz, dilbilimi, etnoloji hakkındaki araştırmalar, özneyi, arzusunun ilkelerine, dilinin biçimlerine, eyleminin kurallarına, mitik ya da masalsı söylemle-

rinin oyunlarına göre merkezden kaydırdığı zaman, ne olduğu sorgulanmış olan insanın kendisinin cinselliği ve bilinçsizliği, dilinin sistematik biçimleri ya da yalanlarının düzenliliği hakkında açıklamada blunmadığı apaçık ortaya çıktığı zaman, tarihin sürekliliği teması yeniden canlılık kazandı: kopuş değil oluş, ilişkiler oyunu değil iç dinamizm, sistem değil sıkı özgürlük işi, biçim değil kendi kendini yeniden ele alan ve şartlarının en sonuna kadar yeniden kendini yakalamaya çalışan bir bilincin sürekli çabası olacak olan bir tarih: bütün sınırları yıkmakla son bulan bir hareketin hem uzun kesintisiz dayanıklılığı hem de canlılığı olacak olan bir tarih. Tarihin canlı açılımını yapıların «hareketsizliğinin», onların «kapalı» sistemlerinin, zorunlu «eşzamanlılıklarının» karşısına koyan bu temayı değerlendirmek için, tarihsel çözümlemelerin kendilerinde süreksizliğin kullanımını, seviyelerin ve sınırların tanımını, özel serilerin betimlenmesini, ayrımlar hakkındaki her oyunun gün yüzüne çıkarılışını kesinlikle kabul etmemek gerekiyor. Demek ki Marx'ı antropolojiyle uğraşan biri olarak görmeye, onu tamlıkların bir tarihçisi yapmaya, ve hümanizmin önerisini onda yeniden bulmaya zorlanıyoruz; demek ki Nietzsche'yi aşkın felsefenin terimleri içinde yorumlamaya, ve onun soykütüğünü ilk başlangıç hakkındaki bir araştırma düzleminin üzerine düşürmeye itiliyoruz; nihayet, yeni tarihin bugün öne sürdüğü bütün bu yöntemsel problemler alanını, sanki hiçbir zaman onları aynı düzleme getirmemiş gibi, bir yana bırakmaya sevkediliyoruz. Çünkü, süreksizlikler, sistemler ve dönüşümler , seriler ve eşikler problemi bütün tarihsel disiplinlerde (ekonomi ve toplumları ilgilendiren disiplinlerde değil, fikirleri ya da bilimleri ilgilendiren disiplinlerde) kendini gösterdiği, eğer ortaya çıktıysa, o zaman meşru bir biçimde «oluş» «sistem»in karşısına, hareket çevrimsel düzenlemelerin karşısına ya da çok kaba bir düşünceyle söylendiği gibi «tarih» «yapı»nın karşısına nasıl konabilir?

Kültürel tamlıklar teması -ki bu tema için Marx önce eleştirildi sonra başka bir kılığa sokuldu- içinde, bir ilk başlangıcın araştırılması teması -ki bu temayı kültürel tamlıklar temasının içine yerleştirmeyi stemeden önce o Nietzsche'nin karşısına konuldu- içinde, ve canlı, sürekli ve açık bir tarih teması içinde işlev gören aynı muhafaza edici fonksiyondur. Demek ki, tarihsel bir çözümlemenin içinde -ve özellikle eğer düşünce, fikirler ya da bilgiler söz konusuysa- süreksizlik ve ayrım kategorilerinin, eşik, kopma ve dönüşüm kavramlarının, serilerin ve sınırların betimlenmesinin çok açık bir biçimde kullanıldığının görüleceği her defasında öldürülmüş olan tarihe haykırılacaktır. Burada tarihin zaman aşımına uğramaz haklarına ve her mümkün tarihsellik temeline karşı bir eleştiriyi açıklayacağız. Fakat burada yanılgıya düşmemek gerekir: bu kadar çok hayıflanılan şey, tarihin yok olması değil, gizli olan fakat tümüyle öznenin sentetik aktivitesine bağlanmış bulunan bu tarih biçiminin ortadan silinmesidir; hayıflanılan şey, bilincin üstünlüğüne mitlerden, yakınlık sistemlerinden, dillerden, cinsellik ya da arzudan daha güvenilir, daha az sergilenmiş bir sığınak sağlamak zorunda olan şu oluştur; hayıflanılan şey, anlam işini ya da toplama hareketini, maddî belirlemeler, pratik kurallar, bilinçsiz sistemler, katı fakat düşünülmemiş ilişkiler, yaşanmış her tecrübenin dışında kalan bağlantılar oyununu proje yoluyla yeniden canlandırmanın olanağıdır; hayıflanılan şey, bir asırdan daha fazla bir zamandan beri kendisinden uzaklaşmaya devam eden her şeyi, kendisi yoluyla insanda yeniden kurmaya çalışılan tarihin bu ideolojik kullanımıdır. Bir zamanların bütün hazineleri bu tarihin eski kalesinde üst üste yığılmıştı; kale sağlam sanılıyordu; o kutsallaştırılmıştı; antropolojik düşüncenin son yeri haline getirilmişti; antropolojik düşünceye karşı kışkırtılmış olan şeylerin bu kalede ele geçirilebileceğine inanılmıştı; ondan uyanık korumaların elde edileceği sanılmıştı. Fakat bu eski kaleyi, tarihçiler uzun zamandan beri terkettiler ve çalışmak için başka yerlere gittiler;

Marx ya da Nietzsche'nin bile kendilerine emanet edilmiş olan koruyuculuğu gereği gibi yerine getiremedikleri anlaşılıyor. Ne imtiyazları korumak için, ne de tarihin, hiç değilse onun, canlı ve sürekli olduğunu, söz konusu özne için dinginliğin, doğruluğun, uzlaşmanın -derin uykunun- yeri olduğunu bir defa daha doğrulamak için -bununla birlikte bugünün sıkıntısı içinde buna ihtiyaç duyulup duyulmadığını da Tanrı bilir- artık onlara güvenmemek gerekiyor.

Bu noktada, *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu*, *Kelimeler ve Şeyler*'in, çok eksik bir biçimde çerçevesini çizdikleri bir girişim kendini gösteriyor. Bu girişimle, genel olarak tarihin alanı içinde gerçekleşen dönüşümlerin ölçüsünü tespit etmeye çalışıyoruz; bu girişimle yöntemleri, sınırları, düşüncelerin tarihine özgü temaları gözden geçiriyoruz; bu girişimle oradaki son antropolojik güçlükleri çözmeye çalışıyoruz; söz konusu girişim bu güçlüklerin nasıl oluşabildiğini karşılık olarak göstermek ister. Bu işler, gerçek bir düzensizlik içinde, ve onların genel eklemlenmeleri açıkça tanımlanmaksızın tasarlandı. Onlara tutarlılık kazandırmanın, -ya da hiç değilse buna çalışmanın- zamanı idi. İşte bu kitap, bu çalışmanın sonucudur.

Başlamadan önce ve büsbütün yanlış anlaşılmaktan kaçınmak için birkaç uyarıda bulunalım.

– Kanıtlarını başka çözümleme alanlarında ortaya koymuş olan yapısalcı bir yöntemi tarihin, özellikle de bilgi tarihinin alanına aktarmak sözkonusu değildir. Tarihsel bilgi alanında gerçekleşme içinde bulunan bir yerli dönüşümün ilkelerini ve sonuçlarını göstermek söz konudur. Bu dönüşüm, onun ortaya çıkardığı problemler, kullandığı aletler, onda tanımlanan kavramlar, elde ettiği sonuçlar, belirli bir ölçüde, yapısal çözümleme adı verilen şeye yabancı olmamalı, bu mümkündür. Fakat onda özellikle oyuna sokulmuş bulunan bu çözümleme değildir;

- Yapısal çözümleme biçimlerini tarihe, ona rağmen, empoze etmek için kültürel tamlık kategorilerini (bunlar dünya görüşleri, ideal tipler, çağların tekil aklıdır) kullanmak (en azından) söz konusu değildir. Betimlenen seriler, tespit edilen sınırlar, yapılan kıyaslar ve bağlantılar eski tarih felsefelerine dayanmazlar, fakat onların gayelilikleri ve toplamları yeniden gözden geçirmek amaçları vardır;
- Antropolojik temadan kurtulmuş olan bir tarihsel çözümleme yöntemini tanımlamak söz konusu olduğu ölçüde, şimdi tasarlanacak olan teorinin, daha önce yapılmış incelemelerle, ikili bir ilişki içinde bulunduğu görülür. O, genel ifadelerle (düzeltmelerin çoğu ile, hazırlamaların çoğu ile), bu araştırmaların yolda kullandıkları ya da sebebin ihtiyaçları için biçimlendirdikleri aletleri oluşturmaya çalışır. Fakat öte yandan o her türlü antropolojizmden arınmış olan bir çözümleme yöntemini tanımlamak için, o halde, elde edilmiş sonuçlarla güçlenir. Onun üzerinde dinlendiği kumsal, keşfettiği kumsaldır. Delilik ve psikolojinin ortaya çıkışı üzerine, hastalık ve bir klinik tıbbın doğuşu üzerine, hayat, dil ve ekonomi hakkındaki bilimler üzerine olan incelemeler biraz da kör denemeleri oldu: fakat onlar, yöntemlerini yavaş yavaş belirledikleri için değil yalnızca, -hümanizm ve antropoloji konusundaki bu tartışmada- onun tarihsel olanağının yerini keşfettikleri için, yavaş yavaş aydınlanıyordu.

Tek kelimeyle, bu eser, öncekiler gibi, -hiç değilse doğrudan doğruya ilk anda değil- (doğuşla, tarihle, oluşla karşılaştırılan) yapı hakkındaki tartışmanın içinde yer almaz; fakat insan varlığı, bilinç, başlangıç ve özne hakkındaki soruların ortaya çıktıkları, geliştikleri, birbirlerine karıştıkları, birbirlerinden ayrıldıkları bu alanın içinde yer alır. Fakat hiç kuşkusuz yapı

probleminin ortaya çıktığı alanın da bu alan olduğunu söylemekte haksız sayılmayız.

Bu çalışma, *Deliliğin Tarihin*'de, *Kliniğin Doğuşu*'nda, ya da *Kelimeler ve Şeyler*'de okunabilen şeylerin yeniden ele alınması ve doğru olarak tasvir edilmesi değildir. Pek çok noktada, o onlardan farklıdır. Bu çalışma, iç düzeltmelerin ve eleştirilerin epeycesini ihtiva etmektedir. Genel olarak *Deliliğin Tarihi*, tarihin anonim ve genel bir öznesini kabul etmeye ne kadar yakın bulunduğumuzu gösteren bir «tecrübe» olarak gösterilmiş bulunan şeylerin çok önemli, ayrıca epeyce gizemli, bir kısmını oluşturuyordu; *Kliniğin Doğuşu*'nda, yapısal çözümlemeye birçok kez yapılmış başvuru, ortaya konulmuş olan problemin belirginleştirilmesini ve arkeolojiye özgü seviyeyi savsaklıyor gibi görünüyordu; nihayet *Kelimeler ve Şeyler*'de yöntemsel işaret şamandralarının bulunmayışı kültürel bütünlük hakkındaki son çözümlemelere inandırabildi. Bu çözümlemelerden sakınma becerisini göstermemiş olmam beni üzüyor: onların, kendilerine özgü tedbirleri almak için, aynı girişimin içine yerleştirildiklerini, girişimin kendisinin de tarihin bu değişik yöntemlerinden ve değişik biçimlerinden kurtulması gerektiğini söylemek suretiyle avunuyorum; ve sonra, bana sorulan sorular[3] altı çizilmiş güçlükler, itirazlar olmadan, hiç kuşkusuz, bundan böyle ister istemez kendisine bağlı bulunacağım girişimin oldukça net bir biçimde ortaya çıktığını görmüş olmayacaktım. Bundan dolayı, bu metnin hafifçe aksayan, tedbirli şekli: her an, o mesafe alır, her iki yandan ölçülerini ortaya koyar, sınırlarına doğru el yordamıyla ilerler, söylemek istemediği şeylerde kendini tutar, kendi yolunu belirlemek için kanallar açar. Her an, o mümkün

(3) Bu metnin ilk sayfaları özellikle, biraz farklı bir biçim altında, E.N.S.nin *Cercle d'Epistémologie*'si tarafından dile getirilmiş sorulara bir cevabı oluşturdular (cf. Cahiers pour l'Analıse, no: 9). Öte yandan bazı gelişmeler hakkındaki bir taslak *Esprit* (Nisan 1968) nin okuyucularına cevap olarak verildi.

karışımı açıklar. O, her şeyden önce: ben ne şu ne de buyum, demekle kendi kimliğini bildirmiş olur. Bu, çoğu zaman, eleştiri değildir; hiçbir şekilde, sağda solda herkesin yanıldığını söylemek değildir. Bu, yalnızca bir yerin, komşularının dışardalığı tarafından tanımlanmasıdır; bu, -önerilerinin temelsiz olduğunu öne sürmek suretiyle, başka önerileri susturmayı istemekten ziyade- kendisinden bahsettiğim, ve o kadar geçici, henüz o kadar belirsiz hissettiğim bir söylemin içinde yavaş yavaş biçimini bulan bu beyaz yeri tanımlamaya çalışmaktır.

*

– Söylediğiniz şeyden emin değil misiniz? yeniden değişecek, size sorduğumuz sorulara göre yerinizi değiştirecek, itirazların sizi gerçekten konuşulduğunuz yere doğru yönelttiğini söyleyecek misiniz? Sizi olmakla suçladığımız şey olmadığınızı bir defa daha söylemeye mi hazırlanıyorsunuz? Önce, gelecek kitabınızda, size başka yerde yeniden birden bire ortaya çıkmak, başka yerde yeniden ve şimdi yaptığınız gibi bunu küçümsemek olanağını verecek olan çıkış yolunu mu düzenliyorsunuz? Hayır, hayır, beni gözetlediğiniz yerde değilim; fakat size gülerek baktığım buradayım.

– Eh şimdi, düşünüyor musunuz ki, ben bunca sıkıntıyı ve bunca sevinci yazmaya başlayacağım, inanıyor musunuz ki -biraz ateşli bir elle- beni maceraya götürecek, sözümün yerini değiştirecek, ona yeraltı geçitleri açacak, onu kendinden uzaklaştıracak, onun koşu yolunu özetleyen ve bazan çıkıntıları onda bulacak olan, kendisinde kaybolacağım ve sonuç olarak artık hiçbir zaman rastlamak zorunda olmayacağımın göze göründüğü labirenti eğer hazırladıysam, bunda başı eğik olarak ayak direyeceğim. Hiç kuşkusuz, benim gibi daha pek çok kişi, artık veçhe sahibi olmamak için yazıyor. Bana kim olduğumu sormayınız ve aynı kalacağımı söylemeyiniz: bu bir medeni hal ahlâkıdır; bu ahlâk kağıtlarımızı Yönetir. yazmak söz konusu olduğu zaman bizi serbest bıraksın.

SÖYLEMSEL DÜZENLER

Söylemin Birlikleri

Süreksizlik, kopukluk, eşik, sınır, seri, dönüşüm kavramlarının oyuna sokuluşu, her tarihsel çözümlemede, prosedür sorunlarını değil yalnız, teorik problemleri de ortaya koyuyor. Onlar burada incelenecek olan problemlerdir (davranış problemleri en yakın empirik incelemeler sırasında göz önüne alınacak; en azından eğer bu incelemelere girişmek için bana fırsat, arzu ve cesaret gelirse). Bununla birlikte onlar ancak özel bir alanda göz önüne alınacaklar: sınırları o denli belirsiz, fikirlerin, düşüncenin, bilimlerin, veya bilgilerin tarihi adı verilen muhtevaları içinde o denli istikrarsız olan bu disiplinlerin içinde.

İlkin olumsuz bir işin sona erdirilmesi gerekiyor: (her biri kendi tarzında, süreklilik temasını) çeşitlendiren bütün bir kavramlar oyunundan kurtulmak. Onların, hiç kuşkusuz, çok sağlam kavramsal bir yapısı yoktur; ama fonksiyonları açıktır. Gelenek kavramı böyle: bu kavram, hem ardışık hem aynı (ya da en azından benzer) fenomenlerin birliğine belirli bir zamansal statü vermeyi amaçlar; tarihin kendilik biçiminin içinde kaybolduğunu yeniden düşünmeye olanak verir; kaynağın tanımlanmamış hususîliğinin içine durmaksızın yeniden çıkmak için, her başlangıca özgü ayrımı ortadan kaldırmaya zorlar; onun sayesinde, sürekliliğin derinliklerindeki yenilikleri ayırdedebilir, ve onun değerini orijinalliğe, dehaya, bireylere özgü karara geçire-

biliriz. Geçirme ve iletme olgularına -iyi çözümlenebilmesi için çok büyüsel- bir destek sağlayan; benzerlik ya da tekrar fenomenlerini nedensel (fakat ne katı sınırlama ne de teorik tamamlama olmaksızın) bir gidiş sürecine bağlayan; bireyler, eserler, kavramlar ya da teoriler olarak tanımlanmış birliklerin zamanını -üreme ortamı aracılığıyla olduğu gibi- mesafeye ve aralığa bağlayan etki kavramı da böyle. Gelişme ve evrim kavramları böyle: onlar dağınık olayların bir ard arda gelişini yeniden bir araya toplamak, onları bir ve aynı düzenleyici ilkeye bağlamak, hayatın örnek gücüne onları (uzlaşımcı oyunlarıyla, yenileştirme kapasitesiyle, farklı elemanlarının, özümleme ve değiş-tokuş sistemlerinin sürekli ilişkisiyle) boyun eğdirmek, her başlangıç işinde önce bir tutarlılık ilkesini ve gelecek bir birlik tasarısını keşfetmek, bir kaynak ile eskiden verilmiş bir terim arasında sürekli olarak tersine çevrilebilir bir ilişki yoluyla, dâima zamanı esere egemen kılmak olanağını verir. Verilmiş bir dönemin eşanlı ya da ardışık fenomenleri arasına bir anlam ve sembolik bağlar topluluğunu, bir benzeşme ve ayna oyununu yerleştirmek olanağını veren -ya da bir kollektif bilincin üstünlüğünü birlik ve açıklama ilkesi olarak ortaya çıkaran- «zihniyet» ya da «akıl» kavramları da böyle. Yapılmış olan bütün bu sentezlerin, her incelemeden önce alışılageldiği gibi kabul edilen bu gruplandırmaları, oyunun başlangıcı hakkında geçerliliği bilinen bu bağları yeniden gözden geçirmek gerekiyor; kendileriyle, insanların söylemlerini birbirine bağlamak alışkanlığına sahip olduğumuz bu biçimleri ve bu belirsiz güçleri dışarı atmak gerekiyor; egemen oldukları belirsizlikten onları kurtarmak gerekiyor. Onları spontane bir şekilde değerlendirmekten ziyade, yöntem endişesiyle ve ilk anda, işin ancak dağınık olayların bir araya getirilmesi olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Kendilerine yakınlık kespettiğimiz bu kopukluklar ya da gruplamalar önünde endişelenmek de gerekiyor. Bilim, edebiyat, felsefe, din, tarih, varsayım, v.b.g. birbirine zıt olan, ve on-

lardan tarihsel büyük bireysellik çeşitlerini oluşturan büyük söylem tipleri ayrımını, ya da biçimler, ya da türler ayrımını, olduğu gibi kabul edebilir miyiz? Bize ait olan söylem dünyasında bu ayrımların kullanılacağından biz de emin değiliz. Öncelikle, oluştukları dönemde, büsbütün başka bir biçimde dağıtılmış, bölüştürülmüş ve belirginleştirilmiş olan ifade birliklerini çözümlemek söz konusu olduğu zaman: nihayet «edebiyat» ve «siyaset» geçmişe yönelik bir hipotezle ve bir biçimsel analojiler ya da semantik benzerlikler oyunuyla ancak ortaçağ kültürüne yahut da klâsik kültüre uygulayabildiğimiz en yeni kategorilerdir; fakat ne edebiyat, ne siyaset, ne de felsefe ve bilimler, söylemin alanına, XIX.yüzyılda eklemlendikleri gibi, XVII. ya da XVIII. yüzyılda eklemlenmezler. Her halükârda, bu bölünmeler -ister kabul ettiklerimiz olsun, isterse incelenmiş olan söylemlerin çağdaşları olanlar olsun- dâima düşünsel kategorilerin, sınıflandırma ilkelerinin, normatif kuralların, kurumsallaşmış tiplerin kendileridir: bunlar, kendi sıralarında, başkalarının yanısıra çözümlenmeye değecek olan söylem olgularıdır; onların birbirleriyle elbette karmaşık ilişkileri vardır, fakat bu ilişkiler onların aslî, yerleşik ve evrensel olarak bilinebilir karakterleri değildir.

Fakat özellikle askıya alınması gereken birlikler, en dolaysız biçimde kendini empoze eden birliklerdir: kitabın ve eserin birlikleri. Büyük bir oyun olmadan, onları, görünüş olarak ortadan silebilir miyiz? Onlar en kesin bir biçimde verilmiş değiller midir? Belirli bir yerde bulunan, ekonomik bir değeri olan, ve başlangıcının ve bitişinin sınırlarını, belirli sayıda işaretler yoluyla, kendinde gösteren kitabın maddi bireyselliği; belirlenen ve sınırlanan bir eserin ortaya çıkışı. Bununla birlikte ona biraz daha yakından bakıldığı andan itibaren güçlükler başlamaktadır. Kitabın maddi birliği nedir? Bir şiir ontolojisi, yazarı öldükten sonra yayınlanmış metin parçalarının bir derlemesi, *Konilerin*

İncelenmesi ya da Michelet'in *Fransa Tarihi*'nin bir cildi eğer söz konusuysa bu da maddi birlik midir? Söz konusu olan *Bir Talih*, Gilles de Rais'in süreci, Butor'un *San Marco*'su, ya da bir katolik dua kitabı ise bu da maddi birlik midir? Bir başka ifadeyle, toplam miktarın maddi birliği, kendisine destek verdiği söylemsel birliğe nazaran zayıf, ikinci planda kalan bir birlik değil midir? Fakat bu söylemsel birlik, kendi sırasında, tekdüze ve hep aynı şekilde uygulanabilir midir? Stendhal'in bir romanı ya da Dostoyevski'nin bir romanı *İnsanlık Komedisi* romanları gibi bireyselleşmez; ve bunlar, kendi sıralarında, *Ulisse*'in *Odissée*'den ayrıldığı gibi birbirlerinden ayrılmazlar. Bu bir kitabın bölümlerinin net olmaması ve titizlikle bölümlenmiş olmaması demektir: başlığın, ilk satırların ve son noktanın ötesinde, iç görünüşünün ve ona özerklik kazandıran biçiminin ötesinde, o başka kitaplara, başka metinlere, başka cümlelere bir geri göndermeler sitemi içinde ele alınır: bir ağın içindeki düğüm. Bu geri göndermeler oyunu matematik bir incelemede, bir metin yorumlamasında, tarihsel bir anlatıda, romanesk döneme ait bir epizodda olana göre, aynı türden değildir; şurada ya da burada ilişkiler demeti olarak kabul edilmiş olan bir kitabın birliği aynı olarak düşünülemez. Kitabın kendini el altında bulunan bir nesne gibi sunması boşunadır; onun kendisini içeren şu küçük parelelyüz halinde kıvrılması boşunadır: onun birliği değişken ve görelidir. O sorguya çekilir çekilmez açıklığını kaybeder; kendini göstermez, ancak karmaşık bir söylem alanından hareketle kurulur.

Esere gelince, onun altını çizdiği problemler daha da zordur. Bununla birlikte, görünüşte daha basit olan ne? Bir özel ad işaretiyle gösterilebilen bir metinler toplamı. Halbuki bu gösterme (atfetme problemleri bir yana bırakılsa bile) tekdüze bir işlev değildir: bir müellifin adı, aynı şekilde, kendi adıyla yayınladığı bir metni, takma adla sunduğu bir metni, ölümünden sonra taslak halinde bulduğumuz bir metni, sadece müsvedde, not defte-

ri, bir «kağıt» olan bir metni de gösterir mi? Tam bir işin ya da *yapıt*(opus)ın kuruluşu, ne doğrulanması ne de dile getirilmesi kolay olmayan belirli bir seçme sayısını varsayar: müellif tarafından yayınlanmış metinlere, baskıya vermeyi düşündüğü ve ancak ölüm olayından dolayı eksik kalmış olan metinleri eklemek yeter mi? Kitapların müsveddesi, ilk taslağı, düzeltmeleri ve karalamaları olan her şeyi de eklemek gerekir mi? Bir yana bırakılmış taslakları ilave etmek gerekir mi? Mektuplara, notlara, sonradan eklenmiş karşılıklı konuşmalara, müellifler tarafından aynen alınmış sözlere, kısacası, bir bireyin ölüm anında çevresine bıraktığı ve belirsiz bir çaprazlaşma içinde bu kadar farklı dilde konuşan sözlü izlerin bu sınırsız bolluğuna hangi statüyü vermek gerekir? Her halde «Mallarmé» adı aynı şekilde ingilizce temalara, Edgar Poe'nun tercümelerine, şiirlere, ya da soruşturmalara verilecek cevaplara başvurmaz; aynı şekilde, bir yandan Nietzsche'nin adı ve öte yandan gençlik otobiyografileri, okul incelemeleri, felsefî makaleler, *Zarathoustra*, *Ecce Homo*, mektuplar, «Dionisos» ya da «Kaiser Nietzsche» imzalı son kartpostallar, çamaşırevi notlarının ve özdeyiş tasarılarının birbirine karıştığı sayısız defterler arasında var olan aynı ilişki değildir. Gerçekte, eğer bir müellifin «iş»i hakkında bu kadar kararlı ve daha fazla sorgulamada bulunmadan konuşursak, bu onun ifadenin belirli bir fonksiyonuyla tanımlanmış varsayılmasıdır. Müellifin işde (düşünülmesi gerektiği kadar derin) bir düzeye sahip olmak zorunda bulunduğu kabul edilir ki, bütün fragmentlerinde, müellifin düşüncesinin, tecrübesinin, hayalinin ya da bilinçsizliğinin yahut da kendilerinin içinde bulundukları tarihsel belirlemelerin ifadesi gibi, en küçüklerinde ve en temelsizlerinde bile iş kendisini bu seviyede ortaya koyar. Fakat, dolaysız bir biçimde verilmiş olmaktan uzak, benzer bir birliğin bir çalışmayla kurulduğu; bu çalışmanın (metinde, hem gizlediği hem açığa vurduğu bir şeyin kopyasını deşifre ettiği için) açıklayıcı olduğu; nihayet yapıt(opus)ı, onun birliği halinde, be-

lirleyen çalışma ve sonuç olarak yapıtın kendisi, eğer *Théâtre et son double*'un ya da *Tractatus*'un müellifi söz konusuysa aynı olmayacak, ve bundan dolayıdır ki, şurada ya da burada bu, bir «yapıt» hakkında söylenecek olan aynı anlamın içinde değildir. Yapıt ne doğrudan bir birlik olarak, ne gerçek bir birlik olarak, ne de homojen bir birlik olarak düşünülebilir.

Nihayet, çözümlemek istediğimiz söylemin, önceden, kendileri tarafından örgütlenmiş olan düşünceye girmemiş süreklilikleri devre dışı bırakması için son tedbir: birbirine bağlı bulunan ve birbirinin karşısında duran iki temadan vazgeçmek. Birisi, söylemin düzeni içinde, baskının gerçek bir olaydan ayırdedilmesinin aslâ mümkün olmamasını; her görünen başlangıcın ötesinde, dâima -kendisini hiçbir zaman kendisinde tamamiyle yakalayamayacağımız kadar gizli ve ilk- gizli bir kaynağın varolmasını ister. Öyle ki, kronolojilerin naivliği arasında, hiçbir tarihte mevcut olmayan, alabildiğine uzak bir noktaya doğru yeniden götürülmüş olacağız; kendi boş özü sadece kendisi olacak; ve kendisinden hareketle bütün başlangıçlar bir gün ancak başlangıç ya da (daha doğrusu, şöyle ya da böyle, bir ve aynı bir davranışta) örtüşme olabilecek. Bu temaya, ortada olan her söylemin, kendisine göre gizli bir biçimde bir önceki -söylenene dayanacağı bir başka tema bağlanır; ve bu önceki- söylenen de sadece daha önce telaffuz edilmiş bir cümle, daha önce yazılmış bir metin değil, fakat «her hangi bir zamanda söylenen», bedensiz bir söylem, bir nefes kadar sessiz bir ses, ancak kendi izinin oyuğu olan bir yazı olacak. Onun söylemde dile getirdiği her şeyin, ondan önce varolan, onun altında inatla koşmaya devam eden, fakat üstünü örttüğü ve susturduğu bu yarı-sessizliğin içine daha önceden eklemlenmiş bulunduğu böylelikle varsayılmaktadır. Ortadaki söylem, sonunda, sadece onun söylemediği şeyin zoraki varlığı olacak; ve bu söylem-dışı olan söylenen her şeyi içerden kemiren bir oyuk olacak. İlk motif söylem hakkındaki tarihsel çözümlemeyi her tarihsel belirlemeden kurtulan bir

kaynağın araştırılmasına ve tekrar edilmesine hasreder; bir başka motif onu aynı zamanda söylem-dışı olacak olan bir önceki söylenenin yorumu ya da gözcüsü olmaya hasreder. Söylemin sonsuz sürekliliğini ve onun her zaman devam ettirilmiş bir yokluk oyunu içindeki gizli kendinde varlığını teminat altına almayı görev saymış olan bütün bu temalardan vazgeçmek gerekir. Söylemin her anını, onun olay olarak ortaya çıkışında; onun göründüğü bu dakiklik içinde, ve ona en küçük işlerine kadar tekrar edilme, bilinme, unutulma, dönüştürülme, silinme olanağını veren bu zamansal dağılmanın içinde toplamaya kendini hazır tutmak, her bakıştan uzak olarak, kitapların tozu içinde yok olup gider. Söylemi kaynağın oldukça uzak varlığına geri göndermek gerekir; onu varolma direncinin oyunu içinde incelemek gerekir.

Süreklilik hakkında önceden oluşmuş olan bu biçimleri, problem haline getirmediğimiz ve haklı olarak değerlendirdiğimiz bütün bu sentezleri, o halde, askıda tutmak gerekiyor. Hiç kuşkusuz, niyetimiz onları kesinkes reddetmek değil, fakat onları kendisiyle birlikte kabul ettiğimiz dinginliği bozmak; onların kendilikten uzaklaşmadığını, dâima kurallarının bilinmesi, kanıtlarının kontrol edilmesi söz konusu olan bir kuruluşun sonucu olduklarını göstermek; hangi koşullarda ve hangi doğru çözümlemeler gereğince meşru olduklarını belirlemek, her durumda artık kabul edilmeyecek olanlarını tespit etmektir. «Etki» ya da «evrim» kavramlarının onları -az ya da çok uzun bir zaman için- kullanım dışı bırakan bir eleştiriye bağlı bulunmaları, örneğin, olanaklıdır. İster «eser» isterse «kitap» olsun, yahut da, «bilim» veya «edebiyat» olarak bu birliklerin artık hiçbir zaman kullanılmaması mı gerekiyor? Onları yanlışlıklar, meşruluğu olmayan çirkin yapılar, elde edilmiş kötü sonuçlar olarak mı kabul etmek gerekiyor? Geçici bile olsa onları desteklemekten, onlara bir tanım vermekten vazgeçmek mi gerekiyor? Gerçekte onları sözde-gerçekliklerinden kurtarmak; ortaya koydukları

problemleri serbest bırakmak; kendisinden hareketle (yapıları, tutarlılıkları, sistemlilikleri, dönüşümleri konusunda) başka sorular sorabildiğimiz sâkin yer olmadıklarını, fakat bizzat kendilerinin bütün bir sorular demetini (onlar nedir? Onlar nasıl tanımlanır ya da sınırlanırlar? Hangi farklı yasa tiplerine bağlı bulunabilirler? Hangi eklemlemeye elverişlidirler? Hangi altbirliklere yer verebilirler? Hangi özel fenomenleri söylemin alanı içinde gösterirler?) ortaya koyduklarını bilmek söz konusudur. Hâsılı, bu biçimlerin belki de ilk bakışta sandığımız biçimler olmadıklarını bilmek söz konusudur. Kısacası, onların bir teoriyi gerektirdiklerini, ve bu teorinin de, kendisinden hareketle kuruldukları söylem olgularının alanı, bu alanın sentetik olmayan saflığı içinde görünmeden oluşamayacağını bilmek söz konusudur.

Kendi çapımda ben, başka hiçbir şey yapmayacağım: hiç kuşkusuz, (psikopatoloji, veya tıp, ya da siyaset ekonomisi gibi) bütün verilmiş birlikleri başlangıç işareti sanıyordu; fakat bu kuşkulu birliklerin içinde onların iç görünüşünü ya da gizli çelişkilerini incelemek için yer almayacağım. Bunların hangi birlikleri oluşturduklarını; hangi hakla, kendilerini uzayda özelleştiren bir alanı ve zamanda bireyleştiren bir sürekliliği üstlenebildiklerini; ve son olarak onların, kabul edilen bireysellikleri ve sözde-kurumsallıkları içinde, daha sağlam birlikler alanının sonucu olup olmadıklarını kendime sormamın zamanını sadece bu birliklere dayandıracağım. Tarihin bana kendilerini derhal gözden geçirmemi; onların meşru bir biçimde yeniden bir araya getirilip getirilemeyeceğini açıklığa kavuşturmamı ve bilmemi; yeniden başka birlikler kurmanın gerekip gerekmediğini bilmemi; görünürdeki yakınlıklarını ortadan kaldırmak suretiyle, onların teorilerini yapmak olanağını veren daha genel bir alanın içine onları yeniden yerleştirmemi önerdiği birlikleri sadece kabul edeceğim.

Süreklilikle ilgili bütün bu dolaysız biçimler bir defa askıya

alındı mı, gerçekte, bütün bir alan kurtulmuş bulunur. Sınırsız, fakat tanımlanabilen bir alan: bu alan bütün gerçek ifadelerin (ki onlar konuşulmuş ve yazılmıştır) birliği tarafından, olaylara bölünmeleri ve herbir olaya özgü olan anın içinde, kurulur. Her gerçeklikte, bilimle, romanlarla, siyasî söylemlerle, bir müellifin eseriyle yahut da bir kitapla meşgul olmadan önce ilk tarafsızlığı içinde incelememiz gereken materyel genel söylemin alanı içindeki bir olaylar topluluğudur. Böylece, kendisinde oluşan birliklerin araştırılmasının ufku olarak, *birbirinden kopuk olayların betimlenmesi* hakkındaki proje ortaya çıkar. Bu betimleme dilin çözümlenmesinden kolaylıkla ayırdedilir. Hiç kuşkusuz, bir dilbilimsel sistem (eğer onu sunî olarak kurmuyorsak) ancak bir ifadeler birliği, ya da bir söylem olguları kolleksiyonu kullanmak suretiyle gerçekleştirilebilir; fakat, o zaman da, örneklik değerinde olan bu birlikten hareketle, gerektiğinde, kendilerinden başka ifadeleri kurmak olanağını veren kuralları tanımlamak söz konusu olur: uzun zamandan beri ortada bulunmuyor olsa bile, hiç kimse artık onu konuşmuyor olsa ve az rastlanan metin parçaları üzerinde onu onarmış olsak bile, bir dil dâima mümkün ifadeler için bir sistem oluşturur: bu, sınırsız bir başarı sayısına izin veren sınırlı bir kurallar bütünüdür. Buna karşılık birbirinden kopuk olaylar alanı, dile getirilmiş olan tek tek dilbilimsel ayrımların her zaman için sonlu ve aktüel olarak sınırlı birliğidir; bu ayrımlar sayılamayacak kadar çok olabilir, kendi yığınlarıyla, bellekte tutma, hafıza ya da okumayla ilgili her yeteneği aşabilirler: bununla birlikte, onlar sonlu bir birliği oluştururlar. Herhangi bir söylem olgusu konusunda, dilin çözümlenmesinin her zaman ortaya koyduğu soru: bu ifade hangi kurallara göre kuruldu, sonuç olarak da, benzer başka ifadeler hangi kurallara göre kurulabilir? Söylemin olguları hakkındaki betimleme büsbütün başka bir soruyu ortaya kor: bu ifadenin ortaya çıkması ve onun yerini başka hiçbir ifadenin alamaması nasıl gerçekleşir?

Aynı zamanda, söylem hakkındaki bu betimlemenin düşünce tarihine ters düştüğü de görülmektedir. Düşünce tarihinde, belirli bir söylem birliğinden hareketle ancak bir düşünce sistemi yeniden kurulabilir. Fakat bu birlik o şekilde incelenmeli ki, ifadelerin kendilerinin ötesinde, konuşan öznenin niyeti, onun bilinçli aktivitesi, söylemek istediği şey, yahut da söylediği şeyin içinde veya söylenmiş sözlerinin hemen hemen ayırdedilemez kopukluğu içinde, ona rağmen, ortaya çıkan bilinç-dışı oyun yeniden bulunmaya çalışılsın; her halde, söz konusu olan şey, yeniden bir başka söylem oluşturmak, işitilen sese içerden hayat veren sessiz, uğuldayan, bitip tükenmek bilmez konuşmayı yeniden bulmak, yazılmış satırların söylediklerini kateden, bazan onları altüst eden ince ve gözle görülemez metni yeniden kurmaktır. Düşüncenin çözümlenmesi, kullandığı söyleme göre her zaman *allegorik*tir. Hiç kuşkusuz onun sorusu: söylenmiş olan şeyin içinde söylenen nedir? Söylemsel olan alanın çözümlenmesi büsbütün başka türlü yöneltilir; olayının sınırlılığı ve tikelliği içinde ifadeyi yakalamak; varoluşunun koşullarını belirlemek, sınırlarını daha doğru olarak tespit etmek, ona bağlanabilecek olan başka ifadelerle bağlantılarını kurmak, onun başka hangi ifade biçimlerini dışarda tuttuğunu göstermek söz konusudur. Ortada olan şeyin altında, bir başka söylemin yarı sessiz gevezeleği araştırılmaz; onun niçin olduğundan başka türlü olmadığının, hangi durumda onun her başkadan ayrı olduğunun, başkalarının arasında ve onlara göre, hiçbir başkanın işgal edemeyeceği bir yere nasıl sahip olduğunun gösterilmesi gerekir. Böyle bir çözümlemeye özgü olan soruyu şöyle dile getirebiliriz: söylenen şeyin içinde gün yüzüne çıkan -ve başka hiçbir yerde kendini ele vermeyen- bu tikel varoluş nedir?

Kısacası, başlangıçta sorguluyor gibi göründüğümüz birlikleri yeniden bulmak söz konusuysa eğer, bütün kabul edilmiş birliklerin bu askıya alınışının sonuç olarak neye yarayabilece-

ğini kendimize sormamız gerekmektedir. Gerçekte, bütün verilmiş birliklerin sistematik bir biçimde ortadan silinişi, ilkin, ifadede, olayın tikelliğini yeniden kurmak, ve süreksizliğin tarihin jeolojisi içindeki çatlağı oluşturan bu büyük arazlardan sadece biri olmadığını, fakat ifadenin basit olgusunun içinde bu çatlağı oluşturan büyük arazlardan da biri olduğunu göstermek olanağını verir; o tarihsel baskının içinde birden bire ortaya çıkıverir; incelemeye çalıştığımız şey, onun oluşturduğu bu yarık çizgi, bu ortadan kaldırılamaz -ve çoğunlukla da küçük- olan su yüzüne çıkıştır. Ne kadar bayağı olursa olsun, sonuçlarında düşündüğümüzden ne kadar daha az önemli olursa olsun, ortaya çıkışından sonra ne kadar olabildiğince çabuk unutulursa unutulsun, farzedildiğinden ne kadar az anlaşılmış ya da kötü çözümlenmiş olursa olsun, bir ifade dâima ne dilin ne de anlamın sonuna dek kullanamayacağı bir olaydır. Olay, ilkin, bir yandan bir yazının jestine ya da bir sözün telaffuzuna bağlı bulunduğu, fakat bir yandan da bir hâfıza alanı içinde, ya da elyazmalarının, kitapların, ve herhangi bir kaydetme biçiminin maddîliği içinde kendine sürekli bir varoluş sağladığı için; ikinci olarak, o her olay gibi bir tek olduğu, fakat tekrara, dönüşmeye, yeniden aktifleşmeye açık olduğu için; nihayet sadece onu teşvik eden koşullara, ve onun teşvik ettiği sonuçlara değil, aynı zamanda, ve büsbütün farklı bir kipliğe göre, kendisinden önce gelen ve kendisini izleyen ifadelere de bağlı bulunduğu için, elbette o olağandışı bir olaydır.

Fakat ifade olayının devamını dilden ve düşünceden ayırırsak eğer, bu bir sürü olayı dağıtmak için olmaz. Bu, onu tamamiyle psikolojik olan sentez faaliyetlerine (müellifin niyetine, onun düşünme biçimine, düşüncesinin kesinliğine, kafasını sürekli meşgul eden tamamiyle onun varlığını aşan ve ona anlam veren projeye) bağlamamaktan emin olmak, ve başka düzenlilik biçimlerini başka ilişki tiplerini yakalayabilmek içindir. ıfadelerin kendi aralarındaki ilişkiler (müellifin bilincinden kurtulsalar

bile, aynı müellife ait olmayan ifadeler sözkonusu olsa bile, müellifler birbirlerini tanımıyor olsalar bile); böyle gerçekleşmiş ifade grupları arasındaki ilişkiler (bu gruplar ne aynı olanlarla ne de yakın olanlarla ilgili olmasalar bile aynı biçimsel düzeye sahip olmasalar bile; sınırlanabilir alış-verişlerin yeri olmasalar bile); büsbütün başka bir düzenle (teknik, ekonomik, sosyal, siyasal) ilgili ifadeler ya da ifade ve olay grupları arasındaki ilişkiler. Kopuk olayların ortaya çıktığı alanı saflığı içinde göstermek, onu hiçbir şeyin üstesinden gelemeyeceği bir yalnızlığın içine yeniden yerleştirmeye girişmek değildir. Bu onu yeniden kendi üzerine kapatmak değildir; bu kendisinde ve kendisindeki ilişki oyunlarını betimlemek için kendini serbest bırakmaktır.

Söylem olguları hakkındaki böyle bir betimlemenin üçüncü dikkat çekici yanı; söylem olgularının, kendilerini doğal, dolaysız ve evrensel birlikler zanneden bütün gruplardan kurtulmak suretiyle, betimlemek olanağını, bu kez de alınmış kararların, başka birliklerin bir toplamı yoluyla elde etmeleridir. Onun koşulları açık olarak tanımlandığı takdirde, doğru olarak betimlenmiş ilişkilerden hareketle, hiçbir nedene dayanmayacak, bununla birlikte gözle görülemez olarak kalacak olan kopuk birlikler oluşturmak meşru olabilecekti. Şüphesiz, (roman biçimi verildiği, ya da bir matematik teoremler serisi içinde yer aldığı zaman, söylemin kendisi tarafından öne sürülmüş ve söylenmiş olan bu açık ilişkilerin tersine, örneğin) bu ilişkiler aslâ söz konusu ifadelerde kendileri için dile getirilmiş olmayacaklardı. Bununla birlikte, onlar, hiçbir şekilde, ortaya çıkmış söylemlere içerden hayat veren bir gizli söylem türünü oluşturmayacaklardı; o halde bu, onları aydınlığa kavuşturabilecek olan ifade olguları hakkındaki bir yorumlama değil, fakat daha ziyade onların birlikte varoluşları, ard arda gelişleri, karşılıklı görevleri, karşılıklı belirlemeleri, bağımsız ya da bağımlı dönüşümleri hakkındaki çözümlemedir.

Bununla birlikte, böylece ortaya çıkabilen bütün ilişkilerin

işaret olmaksızın betimlenebilmesi düşünülemez. İlk bakışta geçici bir kopmayı kabul etmek gerekiyor: çözümlemenin alt-üst edeceği ve gerekirse yeniden örgütleyeceği bir başlangıç bölgesi. Bu bölge onu nasıl ihata edebilir? Bir yandan, empirik olarak, ilişkilerin çok sayıda, yoğun, ve betimlenmesi göreli olarak kolay olmasını tehlikeye soktuğu bir alanı seçmek gerekiyor: genel olarak bilim terimi için gösterdiğimiz bölgedekinden daha iyi çözümlenebilir ilişkilere göre, başka hangi bölgede kopuk olaylar birbirine daha iyi bağlanıyor gibi görünüyorlar? Fakat bir başka yandan da, bir ifadede, onun biçimsel yapısının ve oluşum kurallarının zamanını değil, varoluşunun ve ortaya çıkış kurallarının zamanını, biraz oluşmuş ve kendisinde ifadelerin saf sözdizimi kurallarına göre zorunlu olarak doğuyor gibi göründüğü söylem gruplarına baş vurmak suretiyle değilse bile, yeniden yakalamanın en fazla şansı nasıl verilir? Oldukça geniş alanların, oldukça geniş kronolojik basamakların başlangıcından itibaren öne sürmek suretiyle değilse bile, eserin kopmaları gibi kopmalardan, etkinin kategorileri gibi kategorilerden kurtulacağımızdan nasıl emin olabiliriz? Nihayet, konuşan bireye, söylemin öznesine, metnin müellifine, kısacası, bütün bu antropolojik kategorilere bağlı bulunan pek az düşünülmüş bütün bu birliklerle ya da sentezlerle ilgilenmeyi bırakmayacağımızdan nasıl emin olabiliriz? Aksi halde, kendilerinde bu kategorilerin oluştukları ifadelerin bütününü, -söylemlerin öznesini (kendi öznelerini) «nesne» olarak seçmiş olan ve onu bilgilerin alanı olarak göstermeye teşebbüs etmiş olan ifadelerin bütününü- göz önüne almak suretiyle nasıl olabilir?

Böylece, haklarında çok şematik olarak konuşabildiğimiz bu söylemlerle uyuşturduğum olgunun önceliği ortaya çıkar ki, onlar, insan bilimlerini tanımlarlar. Fakat buradaki bir başlangıç önceliğidir. Akılda mevcut iki olguyu iyi korumak gerekiyor; kapalı olayların çözümlenmesi hiçbir şekilde benzer bir alanla sınırlı değildir, öte yandan da bu alanın kendisinin kopukluğu

ne kesin olarak ne de mutlak geçerli olarak göz önüne alınabilir; bu ilk taslağın sınırlarını ortadan kaldırmak tehlikesini gösteren ilişkileri ortaya koymak olanağını vermesi gereken bir ilk kestirme söz konusudur.

Söylemsel Oluşumlar

İfadeler arasındaki ilişkileri betimlemeye giriştim. Bana önerilebilen ve alışkanlığın bana kazandırdığı bu birliklerden hiçbirini geçerli olarak kabul etmemeye özen gösterdim. Hiçbir süreksizlik, kopukluk, eşik ya da sınır biçimini ihmal etmemeye karar verdim. Söylemin alanındaki ifadeleri ve bu ifadeler arasındaki mümkün ilişkileri betimlemeye karar verdim. Görüyorum ki, iki problemler serisi hemen kendini gösteriyor: birisi -bunu bir an için bir kenara bırakacağım ve onu daha sonra tekrar ele alacağım- ifade, olay, söylem terimleri hakkında gösterdiğim çekingen kullanımlarla ilgilidir; ötekisi geçici ve gözle görülebilir gruplarının içinde bıraktığımız bu ifadeler arasındaki meşru bir biçimde betimlenebilen ilişkilerle ilgilidir.

Kendilerini siyaset ekonomisine; veya biyolojiye ya da psikopatolojiye ait olarak -ve bunu kolayca tespit edebildiğimiz bir tarihten beri- gösteren ifadeler var örneğin; dilbilgisi ya da tıp adını verdiğimiz -hemen hemen başlangıçsız- bu binlerce yıllık sürekliliklere ait olarak kendini gösteren ifadeler de var. Fakat, bu birlikler nedir? Willis tarafından yapılmış baş ağrıları hakkındaki tahlil ile Charcot'nun kliniklerinin aynı söylem düzenine ait olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Pettıy'nin icadları Neumann'ın ekonometrisiyle süreklilik bakımından aynı mıdır? Port-Royal gramercilerinin yargı hakkındaki çözümlemeleri Hind-Avrupa dillerindeki sesli harflerin münavebeleri hakkındaki tespitle aynı alana mı aittir? O halde tıp, dilbilgisi, siyaset ekonomisi nedir? Onlar hiçbir şey değil midir, ki geçmişe yönelik bir yeniden gruplandırmadan dolayı çağdaş bilimler kendi geçmişleri konusunda yanılgıya düşmektedirler? Onlar tümü

için bir defada gerçekleşmiş olan belirli bir zaman aralığında son derece gelişmiş bulunan biçimler midir? Onlar başka birliklerin üstünü yeniden kaplar mı? Hem birbirine yakın hem de sürekli bir biçim üzerinde anlaşılması güç bir kitle oluşturan bütün bu ifadeler arasında, hangi çeşit bağlar geçerli olarak kabul edilir?

Birinci hipotez -ilkin bana gerçeğe en yakın ve kanıtlanması en kolay görünen hipotez-: birbirinden farklı biçimlerinin içinde, zamanın içinde dağılmış halde bulunan ifadeler, eğer bir ve aynı nesneye bağlı iseler, bir birlik oluştururlar. Böylece psikopatolojiye ait ifadelerin tümü, bireysel ya da sosyal tecrübenin içinde farklı biçimlerde kendini gösteren ve delilik olarak ifade edebildiğimiz bu nesneye uygun düşüyor gibi görünmektedir. oysa çok çabuk farkettim ki, «delilik» nesnesinin birliği, bu ifadenin bütününü belirlemek, ve onlar arasında hem betimlenebilir hem de sürekli olan bir ilişkiyi oluşturmak olanağını vermez. Bunun da iki sebebi vardır: deliliğin kendi varlığından, onun gizli muhtevasından, dilsiz ve yeniden kendi içine kapanmış gerçekliğinden, verilmiş bir anda onun hakkında söyleyebildiğimiz şeyleri isteseydik elbette yanılmış olacaktık; akıl hastalığı ona adını veren, onu bölen, betimleyen, açıklayan, gelişmelerini anlatan, çeşitli bağlantılarını gösteren, onu yargılayan ve akıl hastalığının kendi söylemleri olması için ortaya çıkması gereken söylemleri, kendi adıyla, telaffuz ederken sözü ona muhtemelen ödünç veren bütün ifadelerin toplamı içinde söylenmiş olan şeylerin bütünü tarafından oluşturuldu. Fakat dahası var: bu ifadeler bütünü, hepsi için bir defada oluşmuş olan tek bir nesneye ait olmaktan, ve onu bitip tükenmek bilmez ideallik ufku olarak sonsuzca muhafaza etmekten uzaktır. xvii. ya da xviii.yüzyılın tıbbî ifadeleri tarafından, onların korelatları olarak, öne sürülmüş bulunan nesne hukuksal kararlar ya da polisiye tedbirler arasında görülen nesneyle aynı değildir; hatta psikopatolojik söylemin bütün nesneleri Pinel'den ya da Eskuirol'dan Bleuler'e değiştirildi: bunlar şurda ya da burda sözü edilen aynı

hastalıklar değildir; bunlar sözü edilen aynı deliler değildir.

Nesnelerin bu çokluğundan, «delilikle ilgili söylem»in, bir ifadeler bütünü oluşturmak için geçerli bir birlik olarak, kabul edilmesinin mümkün olmadığı sonucunu çıkarabiliriz ya da belki de çıkarmamız gerekecek. Belki de, bir ve aynı nesneye sahip olan tek tek ifade gruplarıyla yetinmemiz gerekecek: melankoli üzerine, ya da nevroz üzerine söylemler. Fakat bu söylemlerden her birinin, kendi sırasında nesnesini oluşturduğunu ve onu bütünüyle dönüştürünceye kadar çalıştığını çabuk kavrayacaktık. öyle ki problem, bir söylemin birliğinin bir nesnenin sürekliliği ve tikelliği tarafından oluşturulup oluşturulmadığını bilmekle ortaya çıkar. Delilikle ilgili bir ifadeler bütününü belirlemek olanağını verecek olan karakteristik ilişki, o halde, tasvirler, tahliller, tespitler ya da hükümler adı verilen çeşitli nesnelerin eşzamanlı ya da ardışık doğuş kuralı olmayacak mı? «delilik» konusundaki söylemlerin birliği «delilik» nesnesinin varlığına, ya da nesnellik hakkında tek bir ufkun oluşmasına dayanmayacaktı; bu, verilmiş bir dönem boyunca nesnelerin ortaya çıkışını mümkün kılan kurallar oyunu olacaktı: ayırma ve bastırma ölçüleriyle bölünmüş nesneler, günlük yaşantıda, hukuk biliminde, teolojide, doktorların tanısında farklılaşan nesneler, patolojik betimlemelerde görülen nesneler, tedavi, inceleme yöntemi ya da yolları, sorumluluklar tarafından sınırlandırılmış nesneler ayrıca, delilik konusundaki söylemlerin birliği bu farklı nesnelerin dönüşümlerini, onların zaman aralığındaki eşitsizliklerini, onlarda meydana gelen kopukluğu, onların sürekliliklerini askıya alan iç süreksizliği tanımlayan kurallar oyunu olacaktı. Onun bireysel olan hakkında sahip bulunduğu şeyin içindeki bir ifadeler bütününü tanımlamak, paradoksal bir biçimde, bu nesnelerin dağılmasını betimlemek onları birbirinden ayıran bütün aralıkları yakalamak, onların arasında bulunan mesafeleri ölçmekten - bir başka deyişle, onların bölünme yasalarını dile getirmektenibaret olacaktı.

İfadeler arasındaki bir ilişkiler grubunu tanımlamak için ikinci hipotez: ifadelerin ard arda geliş biçimleri ve tipleri. Örneğin, xıx.yüzyıldan itibaren tıp bilimi bana, ifade etmenin sürekli gerçek bir karakteriyle, belirli bir stiliyle olmaktan daha az nesneleri ya da kavramlarıyla kendini belirginleştiriyor gibi görünmüştü. İlk defa olarak, tıp artık bir gelenekler, gözlemler, ayrışık usuller toplamı tarafından kurulmuyor, fakat şeylere dayanan bir bakışın kendisini, algısal bir alanı bölgelere ayırmanın kendisini, vücudun gözle görülebilir olan yerine bağlı patolojik olgu hakkındaki çözümlemenin kendisini, söylediğimiz bir şeyde algıladığımız şeyin kaydedilmesi sisteminin kendisini (vokabülerin kendisini, metaforlar oyununun kendisini) varsayan bir bilgiler bütünü tarafından kuruluyordu; kısacası, bana tıp bir betimsel ifadeler serisi olarak örgütleniyor gibi görünmüştü. Fakat yine de, bu hareket hipotezini bir kenara koymak ve klinik söylemin bir betimlemeler bütünü olduğu kadar hayat ve ölüm konusundaki hipotezlerin, ahlâksal tercihlerin, tedaviyle ilgili kararların, kurumsal yönetmeliklerin, öğretim modellerinin bir bütünü olduğunu; betimlemeler bütününün her halükârda ötekilerden soyutlanamayacağını, ve betimsel ifadelerin sadece tıbbî söylemin içinde mevcut dile getirmelerden biri olduğunu kabul etmek gerektir: bazen Bichat'dan hücresel patolojiye, basamaklar ve işaretler değiştirildiği için; bazan gözle incelemeden, kulakla dinlemeden ve elle muayeneden mikroskobun ve biyolojik testlerin kullanılmasına, bilgi edinme sistemi değiştiği için; bazan da basit anatomi-klinik ilişkisinden psikopatolojik süreçlerin son çözümlemesine, işaretler sözlüğü ve onların çözümlenmesi bütünüyle yeniden kurulduğu için; nihayet bazan doktor bilginin bellekte tutulmasının ve yorumlanmasının yerine yavaş yavaş kendisi olmayı bıraktığı, ve kendisinin yanında, yöresinde, kullanmak zorunda bulunduğu, fakat hastanın karşısında bakan öznenin durumunu değiştiren belge yığınları, ilişki defteri ve çözümleme teknikleri oluştuğu için.

Bugün bizi belki de yeni bir tıbbın eşiğine getiren bütün bu değişmeler, XIX.yüzyıl boyunca, yavaş yavaş tıbbî söylemin içine girdi. Bu söylemi, dile getirmenin derli toplu ve normatif bir sistemi olarak tanımlamak istiyorsak eğer, bu tıbbın ortaya çıktığı anda bozulduğunu ve onun sadece Bichat ve Lannec'de dile getirilme olanağını bulduğunu kabul etmek gerekir. Birlik varsa eğer, onun ilkesi ifadelerin belirli bir biçimi değildir; bu, daha ziyade, tamamiyle algısal olan betimlemeleri, bunun yanısıra aletlerle gerçekleştirilmiş gözlemleri, laboratuvar denemelerinin protokollerini, istatistik hesaplarını, bilgikuramsal ya da demografik tespitleri, kurumsal yönetmelikleri, tedaviyle ilgili yönergeleri de eşzamanlı olarak ya da sırasıyla mümkün kılan kuralların bütünü olmayacak mı? Belirtilmesi ve belirlenmesi gereken şey, bu dağınık ve ayrışık ifadelerin birlikte varoluşu; bölünmelerini idare eden sistem, birbirine verdikleri destek, taşıdıkları ya da taşımadıkları biçim, uğradıkları dönüşüm, meydana gelişlerinin, yokoluşlarının ve birbirlerinin yerini almalarının oyunu olacaktır.

Araştırmanın bir başka yönü, bir başka hipotez: oyuna sokulmuş bulunan sürekli ve tutarlı kavramlar sistemini belirlemek suretiyle, ifade grupları ortaya koyamaz mıyız? Örneğin, dilin ve dilbilgisel olguların çözümlenmesi klâsiklerde (Lancelot'dan XVIII. yüzyılın sonuna kadar), içeriği ve kullanımı hepsi için bir defada gerçekleştirilmiş olan kavramların belirli bir sayısına dayanmaz mı?: Her cümlenin genel ve normatif biçimi olarak tanımlanmış *hüküm* kavramı, *ad*ın en genel kategorisi altında yeniden gruplandırılmış olan *özne* ve *sıfat* kavramları, *mantıksal bağ* kavramının dengi olarak kullanılan *fiil* kavramı, vs. Klâsik dilbilgisinin kavramsal yapısını böylece yeniden kurabiliriz. Fakat yine de sınırları tespit etmeyi gerçekleştirmiş olacağız: hiç kuşkusuz Port-Royal müellifleri tarafından yapılmış çözümlemeleri bu elemanlarla ancak açıklayabiliriz; yani kavramların ortaya çıkışını tespit etmeye daha fazla zorlanacağız; kavram-

lardan bazıları belki söz konusu çözümlemelerden türemiş olabilirler, fakat başka kavramlar onlardan ayrışıktır ve bazıları da onlarla bağdaşamaz. Doğal olan ya da olmayan sözdizimsel düzen kavramı, (XVIII. yüzyıl boyunca Bauze'e tarafından kullanılmış olan) tümleç kavramı şüphesiz hâlâ Port-Royal gramerinin kavramsal sistemine eklenebilir. Fakat ne seslerin başlangıçtaki anlamlı değeri hakkındaki fikir, ne kelimelerin içinde gelişmiş ve onlar tarafından belirsiz bir biçimde iletilmiş olan bir ilkel bilgi kavramı, ne sessiz harflerin değişimi içindeki bir düzenin kavramı, ne bir eylemi ya da bir faaliyeti gösterme olanağını veren basit ad olarak fiil kavramı, Lancelot'nun ya da Duclos'un kavramlar bütünüyle bağdaşabilir. Bu koşullarda, dilbilgisinin ancak görünüşte tutarlı bir biçim oluşturduğunu; bir asırdan daha fazla bir zamandan beri bu ad altında devam edip gelen bu ifadeler, çözümlemeler, betimlemeler, ilkeler ve sonuçlar, çıkarsamalar bütününün yanlış bir birlik olduğunu mu kabul etmek gerekir? Bununla birlikte, kavramların tutarlılığı bakımından değil, fakat onların eşzamanlı ya da ardışık doğuşları, aralıkları, onları birbirinden ayıran mesafe ve muhtemelen birbirleriyle bağdaşmazlıkları bakımından eğer onu araştırsaydık, belki kopuk bir birlik bulabilecektik. O halde, bütün ötekileri açıklamak ve onları aynı tümdengelimli yapının içine sokmak için, yeterince genel ve soyut bir kavramlar mimarisini artık araştırmayacağız; onların meydana gelişlerini ve dağılmaları oyununu çözümlemeye çalışacağız.

Nihayet, ifadeleri yeniden gruplandırmak, onların ardarda gelişlerini betimlemek ve altlarında takdim edildikleri birlikli biçimleri açıklamak için dördüncü hipotez: temaların aynılığı ve sürekliliği. Polemiğe o kadar yatkın, felsefî ya da ahlâksal tercihlere o kadar açık, bazı durumlarda siyasî kullanıma o kadar hazır olan ekonomi veya biyoloji gibi «bilimler»de belirli bir temanın ilk anda, bir söylem birliğini, yaşam için ihtiyaçları bulunan, yaşama iç gücüne ve olanaklarına sahip olan bir organizma

gibi, kurmaya ve diriltmeye yetili olduğunu varsaymak uygun görünüyor. Örneğin, Buffon'dan Darwin'e evrimci temayı oluşturan herşeyi bir birlik olarak kuramaz mıyız? İlkin bilimselden daha fazla felsefî, biyolojiden daha çok kozmolojiye yakın olan tema; sonuçları adlandırılmış, sınırlandırılmış ve açıklanmış olan araştırmaları daha ziyade uzaktan yöneten tema; ayrıca hipotez olarak ya da istek olarak tasarlanmış olan şeyi önceden bilmediğimizi, fakat bu temel seçimden hareketle onu söylemsel bilgi haline dönüştürmeye çalıştığımızı dâima varsayan tema. aynı şekilde fizyokratik temadan sözedemez miyiz? Her kanıtlamanın ötesinde ve her çözümlemeden önce, üç çeşit toprak gelirinin doğal karakterini isteyen; sonuç olarak toprak mülkiyetinin ekonomik ve siyasal önceliğini varsayan; endüstüriyel üretim mekanizmaları hakkındaki her çözümlemeyi dışarda tutan; buna karşılık bir devletin içindeki paranın dolanımı, ve kendileri yoluyla yeniden üretime geri döndüğü kanallar hakkındaki betimlemeyi içinde taşıyan; nihayet Ricardo'yu bu üçlü gelirin ait olmadıkları durumlar üzerinde, onun kendilerinde oluşabileceği koşullar üzerinde düşünmeye ve sonuçta fizyokratik temanın keyfîliğini dile getirmeye götüren fikirden söz edemez miyiz?

Fakat benzer bir girişimden hareketle, tam tersi ve tamamlayıcı iki tespitte bulunmaya götürülüyoruz. Bir durumda aynı tema, iki kavram oyunundan, iki çözümleme tipinden, birbirinden tamamiyle farklı iki nesne alanından hareketle ilişkilidir: en genel ifadesi içinde, evrimci fikir belki Benoit de Maillet, Bordeu veya Diderot'da ve Darwin'de aynıdır; fakat gerçekte onu mümkün ve tutarlı kılan şey hiç de şu ya da bu aynı düzen değildir. XVIII. yüzyılda, evrimci fikir başlangıçtan itibaren gerekli olan ya da zamanın açılması sayesinde devamlı olarak oluşan bir sürekliliği (doğanın yıkımlarından her biri onu kesintiye uğratacaktır) oluşturan türlerin bir yakınlığından hareketle tanımlanır. XIX. yüzyılda evrimci tema türlerin devamlılık arzeden

tablosunun kuruluşuyla, süreksiz grupların betimlenmesi ve bütün elemanları dayanışma içinde bulunan bir organizma ile ona hayatın gerçek koşullarını sunan bir ortam arasındaki karşılıklı etkileşim biçimlerinin çözümlenmesinden daha az ilgilenir. Tek bir tema, fakat iki söylem tipinden hareketle. Aksine fizyokrasinin durumunda, Quesnay'ın seçimi, kesinlikle, faydacılar adını verebildiğimiz kişiler tarafından savunulan tam tersi düşünceyle aynı kavramlar söylemine dayanır. Bu çağda, zenginlikler hakkındaki çözümleme göreli olarak sınırlı ve herkes tarafından kabul edilen bir kavramlar oyununu içeriyordu (para hakkında aynı tanım yapılıyordu; fiatlar hakkında aynı açıklama veriliyordu; bir işin bedeli aynı şekilde tespit ediliyordu). Halbuki, bu önemli kavramsal oyundan hareketle, değiş-tokuşa ya da işin günlük ücretine bağlı olarak çözümlenmesine göre, değerin oluşumunu açıklamanın iki şekli vardı. Ekonomik teorinin içinde ve onun kavramsal oyununun kuralları içinde yer alan bu iki olanak, aynı elemanlardan hareketle, farklı iki seçime yer verdi.

O halde, bir söylemin belirlenmesinin ilkelerini, bu temaların varlığında aramakla, hiç şüphe yok ki, haksızlık etmiş olacaktık. Onları daha çok söylemin serbest bıraktığı tercih noktalarının dağılımında aramak gerekmez mi? Söylemin açığa çıkardığı farklı anlamlar önceden varolan temaları yeniden hayata geçirmek, birbirine zıt stratejiler yaratmak, belirli bir kavramlar oyunuyla uzlaşmaz ilgilere yer vermek, izin vermek, farklı parçaları kullanmak olmayacak mı? Zaman aralığındaki temaların, imajların ve fikirlerin sürekliliğini araştırmaktansa, ifade birliklerini belirlemek için onların çatışmalarının diyalektiğini yeniden dile getirmektense, daha çok, seçim noktalarının dağılımını ortaya koyamaz, ve her seçimin tematik tercihin berisinde, bir stratejik olanaklar alanını tanımlayamaz mıyız?

Dört girişim, dört başarısızlık -ve onların vardiyalarını alan dört hipotez- karşısında, o halde, işte ben. şimdi bunları kanıtla-

mak gerekecek. Bizde alışkanlık halini almış olan -ve tıp, ya da dilbilgisi olarak gösterdiğimiz-, büyük ifade grubları konusunda, onların birliklerini neyin üzerine kurduklarını kendime sormuştum, nesnelerle, sımsıkı, sürekli, coğrafi bakımdan kopuk bir alan üzerine mi? Bana görünen şey, daha ziyade, eksik ve birbirine karışmış seriler, ayrım, mesafe, yerine geçme, dönüşüm oyunlarıdır. Tamamlanmış ve normatif bir ifade tipi üzerine mi? Fakat tek bir figürde bir araya gelebilmek ve birleşip duyabilmek için, ve, zaman aralığında, bireysel eserlerin ötesinde, kesintisi bulunmayan büyük bir metin imiş gibi göstermek için, çok farklı seviyelerden ve çok ayrışık fonksiyonları olan ifadeler buldum. İyi tanımlanmış bir kavramlar alfabesi üzerine mi? Fakat kendimizi yapı ve kullanım kuralları bakımından birbirinden ayrılan, birbirini bilmeyen ya da birbirini dışarda tutan ve mantıksal bir yapının birliğinin içine giremeyen kavramlar karşısında buluruz. Bir temanın sürekliliğinin üzerine mi? Halbuki, daha ziyade, birbiriyle bağdaşmaz temaların aktiflik kazanmasına, yahut da farklı bütünlerin içinde aynı bir temanın kuşatılmasına izin veren çeşitli stratejik olanakları buluruz. Bu dağılmaların kendilerini betimlemek; elbette, ne sürekli bir yapı, ne zaman aralığında yavaş yavaş yazılan ölçüsüz bir kitap, ne kollektif bir öznenin eseri olarak örgütlenen bu elemanlar arasında bir düzeni tespit edip edemeyeceğimizi araştırmak fikri işte bundan dolayıdır. Onların ardışık görünüşleri içerisinde bir düzen, eşzamanlılıkları içindeki ilişkiler, ortak bir türün bir karşılıklı göreve tahsis edilebilir durumları, birbirine bağlı ve ayrışık dönüşümler. Böyle bir çözümleme, onun iç yapısını betimlemek için, bağlantı hücrelerini birbirinden ayırmaya çalışmayacaktı; o kendisini gizli çatışmalardan kuşkulanmakla ve onları açıklığa kavuşturmakla görevli olmayacaktı; o tekrarlama biçimlerini inceleyecekti. Yahut da: *çıkarsama zincirleri*ni (bilimler ya da felsefe tarihinde yaptığımız gibi) yeniden kuracak yerde, *farklı tablolar* (dilbilimcilerinin yaptığı gibi) ortaya ko-

yacak yerde, o *dağılma sistemleri*ni betimleyecekti.

Belirli bir sayıdaki ifadeler arasında, benzer bir dağılma sistemini betimleyebileceğimiz durumda, nesneler, ifade tipleri, kavramlar, tematik seçimler arasındaki bir düzeni (bir düzen, ilişkiler, durumlar, görevler, dönüşümler) tanımlayabileceğimiz durumda, uzlaşma yoluyla, işimizin -böylece şartların, sonuçların çok ağır, öte yandan «bilim», «ideoloji», «teori» ya da «nesnellik alanı» gibi benzer bir dağılmayı göstermek için yetersiz olan sözcüklerden sakınan- bir *kopuk oluşum*la olduğunu söyleyeceğiz. Bu bölüşümün elemanlarının (nesneler, ifade biçimi, kavramlar, tematik seçimler) kendilerine bağlandıkları koşullara *oluşum kuralları* adını vereceğiz. Oluşum kuralları verilmiş bir birbirinden kopuk bölünmenin içindeki varoluşun (birlikte varoluşun, devam ettirmenin, dönüşmenin ve dağılmanın da) koşullarıdır.

Şimdi katetmek zorunda olduğumuz alan bu; kanıtlamamız gereken kavramlar, yapmamız gereken çözümlemeler bunlardır. Biliyorum çözümlemeler az değildir. İlk tespit için, oldukça zayıf fakat yeterince birbirine yakın bazı gruplardan yararlanmıştım: ne çözümlemenin sonunda onları yeniden bulacağımı, ne sınırlanmalarının ve belirlenmelerinin ilkesini keşfedeceğimi hiçbir şey bana göstermiyor; birbirinden ayırdedeceğim kopuk oluşumların, genel birliği halindeki tıbbı, tarihsel kaderlerinin bütünlük eğrisi içindeki ekonomi ve dilbilgisini tanımlayacaklarından emin değilim; onların umulmadık kopmaları işin içine sokmayacaklarından emin değilim. Hatta, benzer bir betimlemenin, eleştiri noktası olarak aldığım ve başlangıçta belirli bir bilimsellik kuruntusuyla kendilerini gösteren, bu söylemsel bütünlerin bilimselliğini (ya da bilimsellik-dışılığını) açıklayabileceğini hiçbir şey bana göstermiyor; çözümlememin bilgi teorisine ya da bilimler tarihine indirgenemez bir betimlemeyi oluşturan, tamamiyle farklı bir seviyede yerini almayacağını hiçbir şey bana göstermiyor. Böyle bir girişimin sonun-

da, yöntem endişesiyle askıda tuttuğumuz bu birlikleri geri almamamız da mümkün olabilecektir; ki eserleri birbirinden ayırmak, etkileri ve gelenekleri bilmemek, başlangıç sorununu kesinlikle bir yana bırakmak, müelliflerin emredici varlığını ortadan silinmeye bırakmak unutulsun; ve böylece düşüncelerin tarihini kendi malı olarak kuran her şey ortadan kalksın. Sonuç olarak, tehlike, daha önce var olan şeye temel teşkil edecek yerde, bu yeniden dönüş ve bu son doğrulama ile rahatlayacak yerde, nihayet binbir kurnazlık ve bunca bilgisizlikten sonra, her şeyin kurtarıldığını haber veren bu mutluluk dolu çemberi tamamlayacak yerde, birbirine çok yakın görüşlerin dışında, kendilerine alıştığımız güvencelerden uzak, henüz küçük parçalara ayırmadığımız bir zeminde ve önceden kestirilmesi kolay olmayan bir sona doğru ilerlemeye zorlanmamış olmamızdır. Şimdiye kadar, tarihin koruması altında bulunan ve alacakaranlığa kadar ona eşlik eden her şey (rasyonelliğin geleceği ve bilimlerin gayeliliği, zaman aralığındaki düşüncenin uzun, sürekli işi, bilincin uyanışı ve ilerleyişi, onun kendiliğinden sürekli olarak yeniden başlaması, toplanmaların tamamlanmamış fakat kesintisiz olan hareketi, her zaman açık bir kaynağa geri dönüş, ve nihayet tarihsel-aşkın bir tema), -çözümleme için beyaz, ayrımsız, ve ne içeriği ne de verilmiş sözü bulunan beyaz bir alan açtığından- ortadan kalkmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaz mı?

Nesnelerin Oluşması

Şimdi açık yönlerin bir dökümünü yapmak, ve henüz tasarlanmış olan bu kavrama, «oluşma kuralları» içeriğinin verilip verilemeyeceğini bilmek gerekiyor. İlkin nesnelerin oluştuğunu farzedelim. Hem de, XIX.yüzyıldan hareketle, psikopatolojinin söylemi örneğini daha kolaylıkla çözümlemek için. İlk bakışta kolaylıkla kabul edebildiğimiz kronolojik kopukluk. İşaretler bunu bize yeterince gösteriyor. Onlardan ikisini yalnızca unutmayalım: asrın başında, psikiyatri hastahanesinde, delinin hasta-

haneden çıkarılmasının ve hastaneye alınmasının yeni bir biçimine yer verilmesi; Esquirol, Heinroth ya da Pinel'e mevcut bazı kavramların haddesini yeniden çıkmak olanağı (paranoyadan monamiye, gündelik akıldan budalalığın ilk kavramına, genel pralisiden kronik ensefalite, karakter nevrozundan taşkın olmayan deliliğe kadar çıkabiliriz); zamanın akışına uyarak daha yukarıya tırmanmak istendiğinde, pistler hemen kaybolur, akışlar birbirine karışır, ve Du Laurens'ın yahut da Van Swieten'in Kraepelin veya Bleuler patolojisi konusundaki projeksiyonu artık sadece raslantısal birleşmeleri verir. Bu duraktan beri psikopatolojinin kendileriyle ilişkili bulunduğu nesneler çok sayıdadır, büyük bir kısmıyla çok yeni, fakat oldukça da eğreti, değişken ve aralarından bazılarıyla da hızlı bir yok oluşa bağlıdırlar: (bir başka biçimde bilindikleri, sınırlandıkları, tasvir ve tahlil edildikleri halde, delilik belirtileri olarak daha önce göz önüne alınmış olan) harekete geçirici çalkantıların, halüzinasyonların ve yoldan çıkarıcı söylemlerin yanında, o zamana kadar kullanılmamış kütüklerde kayıtlı bulunan: hafif davranış bozukluklarının, cinsel sapma ve bozuklukların, telkin ve hipotez olgularının, merkezî sinir sistemindeki zedelenmelerin, zihinsel ya da hareket ettirici adaptasyon eksikliklerinin, suçluluğun ortaya çıktığını gördük. Bu çok sayıdaki nesnelerin kayıtlı bulunduğu kütüklerden her birinin üzerine adlar yazıldı, onlar sınırlandırıldı, tahlil edildi, sonra düzeltildi, yeniden tanımlandı, itiraz edildi, ortadan silindi. Onların ortaya çıkışlarının kendisine bağlı bulunduğu kuralı ortaya koyabilir miyiz? Hangi tümdengelimli-olmayan sisteme göre bu nesnelerin, psikopatolojinin -noktalara göre boşlukları olan ya da olmayan- parçalanmış alanı oluşturmak için yan yana konulabildiğini ve birbirlerini izleyebildiklerini bilebiliriz? Ne, söylemin düzeni olarak onların var oluş düzeni oldu?

a) İlkin, bu kütüklerin *doğuşlarının* ilk *belirtilerine* işaret etmek gerekir: nihayet gösterilebilmeleri ve çözümle-

nebilmeleri için, rasyonellik derecelerine, kavramsal kodlara ve teori tiplerine göre, hastalık, akıl bozukluğu, sapıklık, bunama, nevroz veya psikoz, soysuzlaşma, vs. statüsü kazanacak olan bu bireysel farklılıkların birden bire ortaya çıkabildikleri yeri göstermek gerekir. Bu doğuşun ilk biçimleri farklı toplumlarda, farklı çağlarda, ve farklı söylem biçimlerinde aynı değildir. Xıx. yüzyılın psikopatolojisiyle yetinmek için, onların aile, yakın sosyal grup, iş çevresi, dinsel cemaat (ki bunların hepsi normatiftir, sapmaya karşı duyarlıdır, bir tolerans payına ve dışarı atmanın kendisinden hareketle gerekli olacağı bir eşiğe sahiptir, deliliği belirtme ve reddetme biçimine sahiptir, iyileştirmenin ve tedavi etmenin sorumluluğunu değilse bile, en azından açıklamanın yükümlülüğünü tıbba geçirir) tarafından oluşturulmuş olmaları muhtemeldir; bu ilk doğuş biçimleri, özel bir şekilde örgütlenmiş oldukları halde, xıx. yüzyılda yeni değildirler. Buna karşılık, yeni doğuş biçimlerinin iş görmeye başlaması da hiç kuşkusuz bu çağdadır: kendine özgü normatifliği ile sanat, cinsellik (onun alışılmış yasaklara bağlı sapmaları, ilk kez, psikiyatrik söylem için tespit, tasvir ve tahlil konusu olmuştur), ceza (delilik, önceki çağlarda, suç davranışından titizlikle ayırdedildiği ve bir özür olarak kabul edildiği halde, suçluluğun kendisi -ve meşhur «insan öldüren monomaniler» den beri bu böyle- deliliğe az ya da çok yakın bir sapma biçimi olur). Bu durumda, bu ilk farklılaşma alanlarında, bu alanlarda görülen mesafelerde, süreksizliklerde, ve eşiklerde, psikiyatrik söylem kendi alanını sınırlandırarak, hakkında konuştuğu şeyi tanımlamak, ona nesne statüsü vermek- demek ki onu göstermek, onu adlandırılabilir ve betimlenebilir kılmak- olanağını verir.

b) Ayrıca, *sınırlama isteklerini* betimlemek gerekir: tıb (düzenlenmiş kurum olarak, tıbbî varlığı oluşturan bireyler bütünü olarak, bilgi ve uygulama olarak, kamu oyu, adâlet ve yönetim tarafından kabul edilen yetki olarak) XIX. yüzyılda, toplumda, deliliği nesne olarak ayırdeden, gösteren, adlandıran ve yerleştiren en büyük istek olmuştur; fakat o bu rolü oynayacak tek şey olmadı: adâlet ve ceza adâleti (özür, sorumsuzluk, hafifletici durumlar hakkındaki tanımlarla ve kasıtlı suç, soyaçekim, sosyal tehlike gibi kavramların kullanımıyla), dinsel otorite (mistik olanı patolojik olandan, ruhsal olanı bedensel olandan, doğaüstü olanı anormal olandan ayıran karar isteği olarak ortaya çıktığı, ve bilincin yönünü fiillerin ve durumların kazüvistik bir tasnifi için olmaktan daha çok bireyler hakkındaki bir bilgi için kullandığı ölçüde), edebî ve sanatsal eleştiri (ki o XIX. yüzyıl boyunca, eseri, gittikçe daha az, yargılanması gereken bir zevk nesnesi olarak, ve gittikçe daha fazla, yorumlanması gereken bir dil ve bir müellifin ifade oyunlarının kabul edilmesi gereken yeri olarak ele alıp inceler).

c) Nihayet, *özelleştirme kafeslerini* çözümlemek gerekir. Söz konusu olan, farklı «delilikler»i psikiyatrik söylemin nesneleri olarak, kendilerine göre, birbirinden ayırdığımız, birbirinin karşısına koyduğumuz, birbirine bağladığımız, yeniden grupladığımız, tasnif ettiğimiz, birbirinden türettiğimiz sistemlerdir (bu farklılaşma kafesleri XIX. yüzyılda aşamalandırılmış, birbirine yakın ve az ya da çok birbirlerinin içine nüfuz edebilir olan yetiler grubu olarak ruh; bağımlılık ve iletişim şemalarıyla birbirine bağlanmış olan organların trimansionel toplamı olarak beden; evrelerin çizgisel şeyleri, izlerin birbirine karışımı, potansiyel tepkiler toplamı, kısır

döngüler olarak bireylerin hayatı ve tarihi; karşılıklı yansıtma sistemleri ve çevrimsel sebeplilik alanı olarak nöro-psikolojik ilişki oyunları).

Böyle bir betimleme kendi başına henüz yetersizdir. Bu da iki sebepten böyledir. Az önce işaret ettiğimiz doğuş planları, bu sınırlama belirtileri ya da özelleştirme biçimleri, psikopatolojinin söyleminin artık sahip olamayacağı, ancak dökümünü yapabileceği, sınıflandırıp adlandırabileceği, seçebileceği, nihayet bir kelimeler ve cümleler -ki onlar normları, yasakları, duyarlık eşikleriyle, delileri belirleyen, ruh hekimlerinin tahliline ve kararına «hastalar» öneren topluluklar değildir- kafesinin içine kapatabileceği nesneler üretmezler; bu, böyle bir öldürme olayının, paranoyak bir taşkınlığın etkisi altında, zihinsel tıbba kendisi hakkında açıklamada bulunan, ya da cinsel bir suçta bir nevrozdan şüphelenen hukuk bilimi değildir. Söylem, vaktinden önce gerçekleştirilmiş olan nesnelerin, basit bir kaydetme biçimi olarak, yerleştirildikleri ve üstüste konuldukları yerden büsbütün başka bir şeydir. Fakat az öncenin dökümü ikinci bir sebepten dolayı da yetersizdir. O, söylemin nesnelerinin kendisinde ortaya çıkabildikleri farklılaşmanın birçok planına, birbirinin peşisıra, işaret etti. Fakat onlar arasında hangi ilişkiler vardır? Niçin bu döküm de bir başkası değil? Hangi tanımlanmış ve kapalı bütünün bu biçimde sınırlandığına inanılır? Ve ne tahsis edilebilir bağları ne de ilişkileri olan, farklı ve ayrışık bir betimlemeler serisini sadece biliyorsak eğer, o zaman bir «oluşum sistemi»nden nasıl söz edebiliriz?

Gerçekte bu iki sorular serisi aynı noktada buluşmaktadır. Bu noktayı yakalamak için, önceki örneği daha da daraltalım. Psikopatolojinin xıx. yüzyılda kendisiyle uğraştığı alanda, suçluluk kütüğüne ait olan bütün bir nesneler serisinin [insan öldürme (ve intihar), kasıtlı suçlar, cinsel suçlar, bazı hırsızlık biçimleri, serserilik, -hem sonra onlar arasında soyaçekim, nevrojen ortam, saldırganlık ya da kendi kendini cezalandırma davranış-

ları, ahlâk bozuklukları, suça itilmeler, telkine yatkınlık, vs.-] çok erken (Esquirol'den itibaren) ortaya çıktığını görüyoruz. Buradaki işimizin bir buluşun -günün birinde, bir ruh doktoru tarafından suç davranışları ile patolojik bir davranış arasındaki bir benzerliğin anlaşılması; bazı suçlularda akıl bozukluğunun klâsik belirtilerinin bulunduğunun gün ışığına çıkarılması- sonuçları olduğunu söylemek doğru olmayacak. Bu olgular mevcut araştırmanın dışındadır: gerçekte problem, onları mümkün kılan şeyleri, ve bu «buluşlar»ın onları yeniden ele alan, düzelten, değiştiren, veya muhtemelen yürürlükten kaldıran başkaları tarafından nasıl izlenebildiğini bilmektir. Aynı şekilde, bu yeni nesnelerin ortaya çıkışını xix.yüzyılın burjuva toplumuna özgü normlara, bir güçlü cezaî ve güvenlik bölgelerine ayırmaya, yeni bir adlî suç yasasının ortaya konulmasına, hafifletici durumların işin içine sokulmasına ve kullanılmasına, suçluluğun artışına atfetmek doğru olmayacak. Hiç kuşku yok ki, bütün bu süreçler, gerçekten de, birbiri ardınca ortaya çıkarlar; fakat onlar kendilerinde psikolojik söyleme ait olan nesneleri oluşturmazlar; bu seviyede açıklamaya devam edecek olursak, bu kez araştırdığımız şeyin berisinde kalacağız.

Toplumumuzda eğer, belirli bir dönemde, suçlu psikolojiye ve patolojiye konu olduysa, eğer aykırı davranış bütün bir bilgi nesneleri serisine yer verebildiyse, bu, belirli bir ilişkiler bütününün psikiyatrik söylem içinde eser haline gelmiş olmasıdır. Cezaî kategoriler ve asgarî sorumluluk dereceleri gibi özelleştirme planları ile psikolojik belirginleşme planları (yetiler, yetenekler, ilerleme ya da gerileme dereceleri, ortama tepki biçimleri, sonradan kazanılmış, doğuştan ya da soyaçekimli karakter tipleri) arasındaki ilişki. Tıbbî kararın biçimi ile adlî kararın biçimi arasındaki ilişki (daha doğrusu tıbbî karar suçun tanımlanması, onun şartlarının gerçekleşmesi ve gerektirdiği onay için kesinlikle adlî biçimi kabul ettiğinden; bununla birlikte onun doğuşunun çözümlemesini ve angaje edilmiş sorumluluğun

umudunu elinde bulundurduğundan dolayı kompleks ilişki). Adlî sorgulama, güvenlik bilgileri, araştırma ve her adlî soruşturma örgütü tarafından oluşturulmuş süzgeç ile tıbbî sorular, klinik incelemeler, öncüllerin araştırılması, ve biyoğrafik anlatılar tarafından oluşturulmuş süzgeç arasındaki ilişki. Bireylerin davranışının ailevî, cinsel, suçla ilgili normları ile patolojik semptomların ve onların belirtileri olan hastalıkların tablosu arasındaki ilişki. Hastahane ortamındaki (özel eşikleri, iyileşme ölçütlerini, normali, patolojik olanı biribirinden ayırma biçimiyle) tedaviyle ilgili sınırlama ile hapishanedeki (ceza ve pedagoji sistemi, iyi yönetme, ıslah etme ve serbest bırakma kriterleriyle) cezayla ilgili sınırlandırma arasındaki ilişki. Psikiyatrik söylemdeki eserde, çeşitli nesnelerin herbir bütününün oluşmasına olanak veren bu ilişkilerdir.

Genelleştirelim: psikiyatrik söylem, xıx. yüzyılda, öncelikli nesneler yoluyla değil, fakat nesnelerini kendisiyle oluşturduğu, öyle de olsa çok dağınık bulunan, tarz yoluyla belirginleşir. Bu oluşum doğma, sınırlanma ve özelleşme biçimleri arasında gerçekleşmiş ilişkilerin bir bütünü tarafından sağlanır. Demek ki, (hiç değilse onun nesnelerine gelince) benzer bir bütünü gerçekleştirebilirsek eğer; söz konusu söylemin herhangi bir nesnesinin orada yerini ve ortaya çıkış ilkesini nasıl bulduğunu gösterebilirsek eğer; birbiriyle bağdaşmayan nesnelere, kendi kendine değişmeksizin, eşzamanlı ya da ardışık olarak, doğuşlarını verebildiğini gösterebilirsek eğer, kopuk bir oluşumun tanımlandığını söyleyebiliriz.

Belirli bir sayıdaki açıklamalar ve sonuçlar işte bundan dolayıdır.

1. Bir söylem nesnesinin ortaya çıkması için gerekli şartlar, onun hakkında «bir şey diyebilmemiz», ve birçok kişinin onun hakkında farklı şeyler söyleyebilmeleri için gerekli tarihsel şartlar, başka nesnelerle birlikte yakın bir alanın içinde bulunması için, bu nesnelerle birlikte benzerlik, yakınlık, uzaklık, farklılık,

dönüşüm ilişkilerini gerçekleştirebilmesi için gerekli şartlar -bu şartlar, görüyoruz ki, çok çeşitli ve ağır- dır. Burada söylenmek istenen şey, herhangi bir çağda herhangi bir şeyden bahsedemeyeceğimizdir; yeni bir şey söylemek kolay değildir; yeni nesnelerin hemen günyüzüne çıkabilmeleri ve ilk belirtilerini ortaya koyabilmeleri için, gözleri açmak, dikkat etmek, ya da bilinç sahibi olmak yeterli değildir. Fakat bu güçlük yalnızca olumsuz değildir; gücü yalnızca kör etmek, ket vurmak, buluşu engellemek, açıklığın saflığını aynı şeylerin sessiz direncini maskelemek olacak olan bir engele onu bağlamak gerekmez; nesne kendisini serbest kılacak ve açık ve boş bir nesnellik içinde tecessüm etmek olanağını ona verecek olan düzeni belirsizliklerin içinde beklemez; o aydınlığın ilk kıyılarında bir engele takılmış olarak önceden kendi kendine varolmaz. O bir karmaşık ilişkiler demetinin olumlu koşulları altında varolur.

2. Bu ilişkiler kurumlar, ekonomik ve sosyal süreçler, davranış biçimleri, ilke sistemleri, teknikler, sınıflama tipleri, belirginleştirme biçimleri arasında gerçekleşir; ve bu ilişkiler nesnede mevcut değildir; bunlar nesnenin çözümlemesi yapıldığı zaman görülen ilişkilerdir; bu ilişkiler nesnenin kuruluşunu, içkin rasyonelliğini, kavramının gerçekliği içinde onu düşündüğümüz zaman bütünüyle ya da bir kısmıyla yeniden görünecek olan bu ideal damarı göstermezler. İlişkiler nesnenin iç yapısını tanımlamazlar, fakat ortaya çıkmak, başka nesnelerin yanında yer almak, onlara göre kurulmak, ayrımın indirgenmezliğini, ve muhtemelen onun ayrışıklığını belirlemek, kısacası bir dışsallık alanı içine yerleştirilmek olanağını ona veren şeyi tanımlarlar.

3. Bu ilişkiler, ilkin, «birincil» diyebileceğimiz, ve her söylemden ya da her söylem nesnesinden bağımsız olarak, kurumlar, teknikler, sosyal biçimler, vs. arasındaki betimlenebilen ilişkilerden ayrılırlar. Nihayet, çok iyi biliyoruz ki, xıx. yüzyılda burjuva ailesiyle adâlet biçimlerinin ve kategorilerinin işleyişi

arasında ilişkiler vardır, ve biz onları çözümleyebiliriz. Halbuki, söz konusu nesnelerin kurucusu olan ilişkilerle her zaman üstüste gelebilir değildir: bu birincil düzeye tahsis edebildiğimiz bağımlılık ilişkileri söylem nesnelerini mümkün kılan ilişkiler haline gelmede zorunlu olarak dile gelmezler. Fakat bir yandan da, söylemin kendisinde oluşmuş olarak bulabildiğimiz ikinci ilişkileri ayırdetmek gerekir: örneğin, xix. yüzyıl ruh doktorlarının aile ile suçluluk arasındaki ilişkiler konusunda söyleyebildikleri şey, çok iyi biliyoruz ki, gerçek bağımlılıklar oyununu meydana getirmez; fakat o şey psikiyatrik söylemin nesnelerini mümkün kılan ve destekleyen ilişkiler oyunu da değildir. Böylece, mümkün betimlemelerin bütün bir eklemli alanı açılmış olur: *birincil* ya da *gerçek ilişkiler* sistemi, *ikincil* ya da *düşünsel ilişkiler* sistemi, ve tam anlamıyla *kopuklu ilişkiler* diyebileceğimiz sistem. Problem bu sonuncuların özelliğini ve öteki ikisiyle oyunlarını göstermektir.

4. Söylemsel ilişkiler, görüyoruz ki, söylemin içinde değildir: onlar kavramları ya da sözcükleri birbirine bağlamazlar; cümleler ya da önermeler arasında dedüktif ya da retorik bir yapıyı gerçekleştirmezler. Bununla birlikte, onlar söylemi sınırlayacak, ya da ona bazı biçimler empoze edecek, yahut da bazı koşullarda bazı şeyleri ifade etmeye onu zorlayacak olan, söylemin dışındaki ilişkilerdir. Onlar neredeyse söylemin sınırındadır: söylemin kendilerinden söz edebildiği nesneleri ona sunar, ya da daha ziyade (çünkü sunma hakkındaki bu imaj bir yandan nesnelerin öte yandan da söylemin oluştuğunu varsayar), şu ya da bu nesnelerden söz edebilmek, bunları inceleyebilmek, adlandırabilmek, çözümleyebilmek, sınıflandırabilmek, açıklayabilmek, vs. için söylemin gerçekleştirmek zorunda olduğu ilişkiler demetini belirlerler. Bu ilişkler, söylemin kullandığı dili değil, onun kendilerinde gelişip ortaya çıktığı koşulları değil, fakat bir pratik olarak söylemin kendisini belirginleştirirler.

Çözümlemeyi burada bağlayabilir, onun başlangıçtaki tasarı-

yı neyle gerçekleştirdiğini, aynı zamanda neyle değiştirdiğini değerlendirebiliriz.

Psikopatoloji, ekonomi, dilbilgisi, tıp olarak kendini ortaya koymuş olan bu bütünlük biçimleri konusunda, ısrarlı fakat karışık bir biçimde, hangi birlik türünün bunları daha iyi oluşturabildiğini kendimize sormuştuk: onlar, bir kısmı kenara bırakılmış diğer bir kısmı gelenek tarafından devam ettirilmiş, başka bir kısmı da önce unutma yoluyla üstü örtülmüş sonra yeniden gün ışığına çıkmış olan tek tek eserlerden, ard arda gelen teorilerden, kavramlardan ya da temalardan hareketle, birden bire oluşmuş bir yapı mıydı sadece? Onlar birbirine bağlı bir girişimler serisi miydi yalnızca?

Nesnelerin kendilerinin, onların dağılımlarının, farklılıkları hakkındaki oyunun, yakınlıklarının ya da uzaklıklarının -kısacası, konuşan özneye verilen şeylerin- yanı sıra söylemin birliğini de araştırmıştık: ve sonuç olarak, söylemsel uygulamanın kendisini belirginleştiren ilişkiler haline gelişe geri dönmüş oluyoruz; böylece bir dış biçimi ya da bir formu değil, fakat bir uygulamada içkin olan ve özelliği içinde onu tanımlayan bir *kurallar* bütünü keşfetmiş oluruz. Öte yandan, psikopatoloji gibi bir «birliği» işaret noktası olarak kullanmıştık: eğer ona bir doğuş tarihi koymak ve belirli bir alan vermek istemiş olsaydık, kuşkusuz, kelimenin doğuşunu yeniden keşfetmek, hangi çözümleme sistemine uygulanabildiğini, bir yandan nöroloji öte yandan psikolojiyle olan ilgisinin nasıl gerçekleştiğini tanımlamak gerekecekti. Açıklığa kavuşturduğumuz şey, öyle görünüyor ki, aynı tarihleri taşımayan, aynı alana ya da aynı eklemlemelere sahip olmayan, fakat kendileri için psikopatoloji terimi sadece düşünsel, ikincil ve sınıflanabilir bir başlık olan bir nesneler bütününü açıklayabilen başka tipten bir birliktir. Nihayet, psikopatoloji sürekli yenilenme yolunda olan, keşifler, eleştiriler, düzeltilen yanlışlıklarla sürekli belirginlik kazanan bir disiplin olarak kendini ortaya koyuyordu; tanımladığımız oluşum

sistemi süreklidir. Fakat unutmayalım: bunlar ne sürekli olan nesnelerdir, ne de onların oluşturdukları alandır; ne de onların doğuş noktaları ya da belirginleşme biçimleridir; fakat görünür hale gelebildikleri, sınırlanabildikleri, çözümlenebildikleri ve özelleştirilebildikleri alanlarla ilişkiye girmedir.

Görüyoruz: hakkında teori üretmeye çalıştığımız betimlemelerde, referansın bir tarihini yapmak için söylemi yorumlamak söz konusu değildir. Seçilen örnekte, ne falan çağda deli olan kişiyi, onun deliliğinin mâhiyetini, ne de onun bozukluklarının bugün bize yakın olan bozukluklarla aynı olup olmadığını bilmeye çalışmıyoruz. Büyücülerin bilinmeyen ve acı çeken deliler olup olmadıklarını, ya da, başka bir zamanda, mistik ya da estetik bir tecrübenin yanlış yere tartışılıp tartışılmadığını kendimize sormuyoruz. İlk temel, gizli, hemen eklemlenmiş[4] olan bir tecrübeyle ilkin kendini ortaya koyacağı, ve daha sonra söylemler ve onların işlevlerinin dolaylı, çoğunlukla kurnazca olan oyunu tarafından örgütlenmiş (çevrilmiş, bozulmuş, kılık değiştirmiş, belki de baskı altına alınmış) olacağı gibi, deliliğin kendisi olabilecek olan şeyi yeniden kurmaya çalışmıyoruz. Hiç şüphe yok ki, referansın böyle bir tarihi mümkündür; bu «önceden kopuk» tecrübeleri alandan kurtarmak ve metinden bağımsız hale getirmek için olan çabayı oyuna girişin dışında bırakmıyoruz. Fakat burada söz konusu olan şey, söylemi nötrleştirmek, ondan başka bir şeye işaret etmek, onun berisinde sessizce duran şeye katılmak için onun yoğunluğunun içinden geçmek değil, tam tersine yoğunluğu içinde onu devam ettirmek, kendisine özgü olan karmaşıklığı içinde onu birden ortaya çıkarmaktır. Tek kelimeyle, gerçekten, «şeyler»den vazgeçmek istiyoruz. Les «dé-présentifier». Yaşlılık, unutma, yanılma, bilgisizlik, ya da inançların ve geleneklerin durgunluğu, yahut da arzu, bilinç-

(4) Bu *Deliliğin Tarihi*'nde açık bir temaya karşı yazılmış, ve Önsözde özellikle birçok kez ortaya konulmuştur.

siz bir belki, yoluyla ancak ondan ayrılacak olan bir söylemin ilkel yasasını yapmak alışkanlığına sahip olduğumuz zenginliklerini, ağırlıklarını ve dolaysız tamlıklarını ustalıkla önlemek, görmemek ve söylememek. «Şeyler»in söylemden önceki anlaşılması güç kaynağının yerine, ancak söylemde ortaya çıkan nesnelerin düzenli oluşumunu geçirmek. *Şeylerin temelinde* yer alan ama bir kaynağa bağlı bulunmayan bu *nesneler*i tanımlamak, ama bir söylemin nesneleri olarak oluşma olanağını onlara veren ve böylece tarihin içinde ortaya çıkış koşullarını meydana getiren kurallar bütününe geri götürmek suretiyle tanımlamak. Onları bir ilk toprağın genel derinliğinin içine sokmayacak, fakat dağılmalarını yöneten düzenliliklerin düğümünü çözecek olan söylemsel nesnelerin bir tarihini yapmak.

Bununla birlikte, «aynı şeyler»in anını silmek, zorunlu olarak, anlatımın dilbilimsel çözümlemesine baş vurmak değildir. Bir söylemin nesnelerinin oluşumunu betimlediğimiz zaman, söylemsel bir uygulamayı belirginleştiren ilişkilerin içine girişleri göstermeyi denemiş oluruz, ne sözcükler arası bir örgütlenmeyi ne de anlambilimsel bir alanın kopukluklarını belirlemiş oluruz: ne, bir dönemde «melankoli» ya da «aşırı olmayan delilik» sözcüklerine verilmiş olan anlamı, ne de «psikoz» ile «nevroz» arasındaki zıtlığı inceliyoruz. Benzer çözümlemelerin gayrı meşru ya da imkânsız olarak düşünülmelerini de incelemiyoruz, fakat suçluluğun nasıl tıbbî bir bilirkişi raporuna konu olabildiğini, ya da cinsel sapmanın psikiyatrik söylemin bir nesnesi olarak görülebildiğini, örneğin, bilmek söz konusu olduğu zaman onlar anlamlı değildir. Sözcüklerin muhtevaları hakkındaki çözümleme, bazan belirli bir çağda konuşan öznelere sahip olan anlatım elemanlarını, bazan da daha önce telaffuz edilmiş söylemlerin alanına ait olan semantik yapıyı tanımlar; bu çözümleme, nesnelerin -hem üstüste hem de yanyana- birbirine karışmış bir çokluğunun oluştuğu ve bozulduğu, ortaya çıktığı ve silindiği yer olarak söylemsel uygulamayla ilgili değildir.

Yorumcuların anlayışı burada yanıltıcı değildir: hiç şüphe yok ki, giriştiğim çözümleme gibi bir çözümlemenin *kelimeler*i *şeyler*in kendileri kadar nâmevcuttur; bir sözcüğün betimlemesi bir tecrübenin canlı tamlığına baş vurmadan daha fazla bir şey değildir. Söylemin berisinde -henüz hiçbir şeyin söylenmediği ve şeylerin, hemen hemen, gri bir aydınlığın içine girdiği yerde- yeniden ona dönmüyoruz; onun düzenlediği ve arkasında bıraktığı biçimleri yeniden bulmak için öteye geçmiyoruz; söylemin kendisinin seviyesinde kalıyoruz, kalmaya çalışıyoruz. Bazan nâmevcutların en küçüklerinin, bununla birlikte, en belirginlerinin üzerinde daha çok durmak gerektiği için, pek az ilerlemiş bulunduğum bütün bu araştırmalarda, işitebildiğimiz, metin biçimleri içinde okuyabildiğimiz gibi, «söylemler»in, burada umud edebileceğimiz gibi, şeylerin ve kelimelerin saf ve basit bir çaprazlaşması olmadıklarını göstermek istediğimi söyleyeceğim: şeylerin belirsiz yapısı, kelimelerin açık, gözle görülür ve canlı zinciri; söylemin, bir ilişkinin, ya da bir gerçeklik ile bir dil arasında, bir dilin söz dağarcığının ve bir tecrübenin karmaşıklığıyla karşılaşmanın önemsiz bir alanı olmadığını göstermek istiyorum; açık örnekler üzerinde göstermek istiyorum ki, söylemlerin kendilerini çözümlemek suretiyle, kelimeler ve şeyler arasında görünüşte çok kuvvetli olan bağın gevşediği ve söylemsel uygulamaya özgü olan bir kurallar bütününün ortaya çıktığı görülür. Bu kurallar, bir gerçekliğin sessiz varoluşuna değil, bir söz dağarcığının ilkelere uygun kullanımını değil, fakat nesnelerin yönetimini belirler. «Kelimeler ve şeyler», bir problemin -çok önemli- başlığıdır; onun biçimini değiştiren, verilerinin yerini değiştiren, hâsılı, büsbütün başka bir işi ortaya koyan çalışmanın -ironik- başlığıdır. Söylemlerin, işaretlerin (muhtevalara ya da temsillere bağlı bulunan anlamlı elemanların) bütünleri olarak değil, fakat kendilerinden söz ettikleri nesneleri sistematik bir biçimde oluşturan uygulamalar olarak incelenmesinden- artık incelenmesinden- ibaret olan iş. Şüphesiz, söylem-

ler işaretlerden oluşur; fakat söylemlerin yaptıkları şey, daha çok, şeyleri göstermek için bu işaretleri kullanmaktır. Şeyleri dile ve söze indirgenemez kılan da bu *daha çok* sözcüğüdür. Gösterilmesi ve betimlenmesi gereken de bu *daha çok* sözcüğüdür.

İfade Biçimlerinin Oluşması

Niteliksel betimlemeler, biyografik anlatılar, işaretlerin gösterilmesi, yorumlanması ve yeniden kesilmesi, analoji yoluyla akılyürütmeler, tümdengelim, istatistik tahminler, deneysel doğrulamalar, ve daha başka ifade biçimleri, işte xıx. yüzyılda tıpların söylemi içinde bulabildiğimiz şeyler. Onları birbirlerine bağlayan ne, hangi zorunluluk? Niçin bunlar da, başkaları değil? Bütün bu değişik dile getirmelerin ilkesini, ve onların geldikleri yeri bulmak gerekir.

a) İlk soru: kim konuşuyor? Bütün konuşan bireylerin toplamı içinde dilin bu çeşidini elinde tutmaya hakkı olan kim? Dilin sahibi kim? Kim özgünlüğünü, saygınlıklarını dilden alıyor, ve karşılık olarak dil gerçeklik garantisini değilse bile en azından gerçeklik karinesini kimden alıyor? Benzer bir söylemin tercih edilmesinde, yasaya uygun ya da geleneksel, hukuksal olarak tanımlanmış ya da doğal olarak kabul edilmiş hakkın sahibi olan bireylerin -ve sadece onların- statüsü nedir? Tıbbın statüsü bilgi ve yetki kriterlerini, kurumları, sistemleri, pedagojik normları, bilginin uygulanması ve denenmesi hakkını -bunsuz sınırlar konulamaz- veren yasal şartları içerir. O kendileri kendi statülerine sahip olan başka bireyler ya da başka gruplarla (siyasal iktidar ve onun temsilcileriyle, hukuksal iktidarla, farklı meslek kuruluşlarıyla, dinsel gruplar ve gerektiğinde din adamlarıyla) bir farklılaşma ve ilişkiler sistemini (tahsis etmelerin payı, hiyerarşik bağ, fonksiyonel ta-

mamlayıcılık, bilgilerin istenmesi, iletilmesi ve alınıp-verilmesi) de içerir. Söz konusu statü kendi işlevini toplumun bütününe göre tanımlayan özelliklerin belirli bir sayısını (tıbda özel ya da az veya çok zorlayıcı bir biçimde toplum tarafından istenen bir kişi olarak adlandırılmasına göre, bir işi yapmasına ya da bir görevi yerine getirmesine göre kabul edilen rolü; bu farklı durumlarda ona tanınan müdahale ve karar haklarını; bir halkın, bir grubun, bir bireyin sağlığının gözeticisi, koruyucusu ve garantisi olarak ondan istenen şeyleri; halkın ya da vatandaşların zenginliği konusunda sahip olduğu payı; bazan içinde çalıştığı grupla, bazan kendisine bir görev veren iktidarla, bazan kendisinden bir öğüt, bir tedavi, bir sağlık talebinde bulunan müşteriyle yaptığı açık ya da gizli sözleşmenin biçimini) da içerir. Tıpların bu statüsü genel olarak toplumun ve medeniyetin bütün biçimlerinde oldukça özeldir: o hemen hemen aslâ farklılaşmamış ya da birbirinin yerine geçebilir bir rol değildir. Tıbbî söz herhangi bir kişiden gelemez; onun değeri, etkisi, tedaviyle ilgili güçleri, ve genel bir biçimde tıbbî söylem olarak varlığı, acının ve ölümün önüne geçmeyi onun için bir hak olarak öne sürmek suretiyle, bu söylemi dile getirme hakkına sahip olan, yasaya uygun şekilde tanımlanmış rolden ayrılabilir değildir. Fakat aynı zamanda biliyoruz ki, batı medeniyeti içindeki bu statü, XVIII. yüzyılın sonunda, XIX. yüzyılın başında halkların sağlığı endüstri toplumları tarafından gerektirilmiş ekonomik normlardan biri olduğu zaman derinden değişmiştir.

b) Tıbbın söylemini kendilerinden elde ettiği, ve söylemin meşru kaynağını ve uygulanma noktasını (özel nesnelerini ve doğrulama vasıtalarını) kendilerinde bulduğu kurumsal *yerleri* de betimlemek gerekir. Bu

yerler bizim toplumlarımız içindir: hastahane, sürekli, kodlanmış, sistematik, farklılaşmış ve bir hiyerarşi içinde yer almış bir tıp personeli tarafından güvence altına alınmış, ve böylece sayılabilir bir tekrarlanışlar alanı oluşturabilen bir gözlem yeri; çok raslantılı, çok fazla boşlukları bulunan, çok daha az sayıda olan bir gözlemler alanı sunan, fakat bazan, öncüllerin ve ortamın daha iyi bir bilgisiyle, daha geniş kronolojik erim hakkında tespitlerde bulunma olanağını veren özel uygulama; laboratuar, tanıyla ilgili bazı elemanları, evrimin bazı işaretlerini, iyileşmenin bazı ölçülerini veren, ve tedaviyle ilgili denemelere olanak tanıyan insan bedeni, hayat, hastalık, doku bozuklukları konusunda genel düzenin bazı gerçeklerinin ortaya çıktığı hastahaneden uzun zaman ayrı kalmış otonom yer; nihayet «kütüphane» adını verebileceğimiz yer ya da sadece geleneksel bir biçimde geçerli olarak kabul edilen kitapları ya da incelemeleri değil, yayınlanmış ve iletilmiş açıklamalar ve gözlemler bütününü de, (sosyal ortamla, iklimle, salgınlarla, ölüm oranıyla, hastalıkların seyri ile, bulaşma ocaklarıyla, meslekî hastalıklarla ilgili) yönetimler, başka doktorlar, sosyologlar, coğrafyacılar tarafından tıpta üretilebilen istatistik bilgiler toplamını da içeren dökümanter alan. ışte, tıbbî söylemin bu çeşitli «yerler»i XIX. yüzyılda önemli ölçüde değişirken (kitabın ya da geleneğin etkisi azaldığı ölçüde) dökümanın önemi artmaya devam eder; hastalıklar konusundaki söylem için sadece bir katkı yeri olan ve önem ve değer bakımından onu özel uygulamaya (ki orada tıbbî ortamlarına bırakılmış hastalıklar, XVIII. yüzyılda, bitkisel gerçekliklerinin içinde ortaya çıkmak zorunda idi) bırakan hastahane, o zaman, sistematik ve tekdüze gözlemlerin, frekans ve ihtimallerin ortaya çıkışının, birey-

sel değişmelerin yürürlükten kalkışının geniş bir ölçek üzerinde karşılaştırılmalarının yeri, kısacası, doktorun bakışı altında temel özelliklerini gösteren tekil tür olarak değil, fakat anlamlı işaretleri, sınırları, evrim şansları ile ortalama süreç olarak hastalığın ortaya çıkış yeri olur. Aynı şekilde, günlük tıp uygulamasının fizik, kimya ya da biyolojiyle aynı deneysel normlara sahip olan bir söylemin yeri olarak laboratuarda birleştirilmesi xıx. yüzyıldadır.

c) Öznenin konumları, kendisine çeşitli alanlarla ya da nesne gruplaryıla aynı şekilde meşgul olma imkânının verildiği durum tarafından belirlenir: o, açık ya da değil belirli bir sorular kafesine göre soru soran, ve belirli bir bilgilenme proğramına göre dinleyen öznedir; o, belirleyici bir özellikler tablosuna göre bakan, ve betimsel bir tipe göre işaret koyan öznedir; o, sınırları uygun bilgi tanesini belirleyen en iyi bir algısal mesafede kurulur; o bilgi ölçeğini değiştiren, dolaylı ya da dolaysız algı seviyesine göre öznenin yerini değiştiren, onun yüzeysel bir seviyeden derin bir seviyeye geçişini sağlayan, onu bedenin iç alanında -görülen arazlardan organlara, organlardan dokulara, ve nihayet dokulardan hücrelere- dolaştıran belgesel aracılar kullanır. Bu algısal durumlara, bilgilerin ağı içinde (teorik öğrenimde ya da hastahane pedagojisinde; gözlemlerin, açıklamaların, istatistik verilerin, genel teorik önermelerin, projelerin ya da kararların alıcısı ve vericisi gibi sözlü iletişim ya da yazılı dökümantasyon sisteminde) işgal edebildiği durumları eklemek gerekir. Tıbbî söylemin öznesinin işgal edebildiği çeşitli durumlar, xıx. yüzyılın başında, (derinlemesine düzenlenmiş, belgesel ara istasyonlar tarafından ortaya konan, cerrahî teknikler ya da otopsi yöntemleri tarafından gösterilen, doku bo-

zukluklarıyla ilgili ocakların çevresinde merkezleşmiş) büsbütün başka bir algısal alanın örgütlenmesiyle, ve yeni kaydetme, işaretleme, betimleme, sınıflandırma, nümerik serilerde ve istatistiklerde birleştirme sistemlerine yerleştirmeyle, yeni öğretim, bilgilerin akışını sağlama, başka teorik alanlar (bilimler ya da felsefe) la ve başka kurumlarla (ki onlar yönetimsel, siyasal ya da ekonomik düzenlerdir) ilişki biçimlerinin kuruluşuyla yeniden tanımlanır.

Klinik söylemde eğer, doktor sırasıyla en büyük ve dolaysız soru soran, bakan göz, dokunan parmak, işaretleri çözen organ, önceden yapılmış betimlemelerin birleşme noktası, laboratuar teknisyeni ise, bu, bir ilişkiler demetinin oyuna sokulmuş bulunmasıdır. Aynı zamanda yardım, arıtılmış ve sistematik gözlem ve kısmen kanıtlanmış kısmen deneysel tedavi yeri olarak hastahane ile bütün bir teknikler ve insan bedeninin algılama kodları -patolojik anatomi tarafından tanımlandığı gibi- grubu arasındaki ilişkiler; dolaysız gözlemler alanıyla önceden kazanılmış bilgiler alanı arasındaki ilişkiler; tedavi eden olarak doktorun, pedagogun, tıbbî bilginin dağılımı içinde ara istasyonun rolü ile sosyal alanda halk sağlığından sorumlu olanın rolü arasındaki ilişkiler. Bakış açılarının, muhtevaların, betimleme biçimlerinin ve stilinin, endüktif ya da ihtimaliyetçi akıl yürütmelerin kullanımının, sebepliliği bir yere tahsis etme tiplerinin yenilenmesi olarak, kısacası ifade etme kiplerinin yenilenmesi olarak anlaşıldığında, klinik tıbbın ne yeni bir gözlem tekniği -xıx. yüzyıldan önce çok uzun zamandan beri uygulanmış olan otopsi tekniği- nin sonucu olarak; ne -xvıı. yüzyılın ortasında Morgogni'nin kullandığı- organizmanın derinliklerinde hastalık yapan sebeplerin araştırılmasının sonucu olarak; ne hastahane kliniği -onlarca yıldan beri Avustralya ve ıtalya'da bunlardan vardı- olan bu yeni kurumun sonucu olarak; ne de Bichat'nın *Çeperlerin İncelemesi*'nde doku kavramının işin içine sokulma-

sının sonucu olarak alınmaması gerekir. Fakat, tıbbî söylemde, birbirinden farklı belirli bir sayıdaki elemanın -ki bu elemanlardan bazıları tıbların statüsüyle, bazıları onların kendisinden bahsettikleri kurumsal ve teknik yerle, bazıları algılayan, gözlemleyen, betimleyen, öğreten, v.s. özneler olarak onların durumlarıyla ilgilidir- ilişki içine sokulması olarak alınabilir. Bu farklı elemanların -ki onlardan bazıları önceden var olanlardır- ilişkiye sokuluşunun klinik söylem tarafından gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz: onlar arasında ne «gerçek olarak» verilmiş ne de önceden kurulmuş olan bütün bir ilişkiler sistemini pratik olarak gerçekleştiren söylemdir; ve eğer söylemin kullandığı, ya da kendilerine yer verdiği ifade etme kipleri sadece tarihsel olumsallıkların bir serisi tarafından yanyana konulmamışsa, bu onun bu ilişkiler demetini sürekli bir biçimde kullanmasıdır.

Bir açıklama daha. Klinik söylemdeki ifade tiplerinin uyuşmazlığını tespit ettikten sonra, bir söylemde kullanılan biçimsel yapıları, kategorileri, mantıksal ard arda geliş biçimlerini, akıl yürütme ve endüksiyon tiplerini, ayrıştırma ve birleştirme biçimlerini göstermek suretiyle söylemi daha küçük boyutlara indirgemeye çalıştık; tıbbın ifadeleri gibi ifadelere, onların içsel zorunluluk hakkında içerdikleri şeyi vermeye yetili olan rasyonel örgütlenmeyi ortaya koymak istemedik. Temel bir fiile, ya da tıbbın ilerlemelerinin, doğru bilgiler arasında yer almak için çabalarının, gözlem yöntemlerinin sıkılığının, onda bulunan imajların ya da fantazmların dışarı atılmasının yavaşlığı ve zorluğunun, onun akıl yürütme sisteminin saflaştırılmasının yavaş yavaş kendisinde belirdiği rasyonelliğin genel ufkunu oluşturan bir bilince geri götürmek de istemedik. Nihayet, tıbbî zihniyetin ne empirik doğuşunu ne de çeşitli elemanlarını betimlemeye çalıştık: tıpların ilgisi nasıl değişti, hangi teorik ya da deneysel model tarafından onlar etkilendi, hangi felsefe ya da ahlâksal tema onların düşünce iklimini tanımladı, hangi sorulara, hangi isteklere onlar cevap vermek zorundaydılar, geleneksel önyargı-

lardan kurtulmak için onların hangi çabaları sarfetmeleri gerekti, hangi yollarla onlar hiçbir zaman tamamlanmamış, hiçbir zaman bilgilerine ulaşılmamış birliğe ve tutarlılığa doğru ilerlediler. Sonuç olarak, ifade etmenin çeşitli kiplerini bir öznenin -ki söz konusu olan, rasyonelliğin saf temel iradesi olarak alınmış özne, ya da, sentezin empirik fonksiyonu olarak alınmış öznedir- birliğine bağlamıyoruz. Ne özneyi «bilebiliriz», ne de özne hakkındaki «bilgileri».

Öne sürülen çözümlemede, ifade etmenin çeşitli kipleri sentezi ya da bir öznenin birleştirici fonksiyonunu ortadan kaldıracak yerde onun dağılımını gösterirler[5]. Özne bir söylemi gerçekleştirdiği zaman çeşitli statüleri kazanabilir, çeşitli yerleri işgal edebilir, çeşitli durumları alabilir. Planların süreksizliğinden söz edilmesi bundan dolayıdır. Bu planlar eğer bir ilişkiler sistemiyle birbirlerine bağlanırlarsa, ilişkiler sistemi kendilikle aynı, sessiz ve her sözden önce olan bir bilincin sentetik aktivitesiyle gerçekleşmez, fakat söylemsel bir uygulamanın özelliğiyle gerçekleşir. Demekki, bir ifade fenomenini -başka yerde yapılmış bir sentezin sözlü açıklaması- söylemde görmekten vazgeçeceğiz; orada daha ziyade, öznelliğin çeşitli durumları için bir düzenlilik alanını arayacağız. Böyle anlaşılmış söylem, düşünen, bilen, ve konuşan bir öznenin görkemli bir biçimde açılmış görünüşü değildir: tam tersine öznenin dağılışının ve kendisiyle birlikte süreksizliğinin belirlenebildiği bir bütündür. O birbirinden ayrı yerler demetinin kendini ortaya koyduğu bir dışsallık alanıdır. Az önce, söylemsel bir oluşuma özgü nesneler rejiminin tanımlanması gereğinin ne «kelimeler»le ne de «şeyler»le olmadığını gösterdik; aynı şekilde şimdi kabul etmek gerekir ki, ifadelerinin yönetiminin tanımlanması gereği ne aşkın bir özneye ne de psikolojik bir öznelliğe başvurmayla olur.

(5) Bu vasıfta, *Kliniğin Doğuşu*'nda kullanılmış olan «tıbbî bakış» ifadesi çok uygun değildi.

Kavramların Oluşması

Linné'nin eserinde görülen kavramlar topluluğu (fakat Ricardo'da ya da Port-Royal dilbilgisinde bulduğumuz kavramlar topluluğu gibi) belki tutarlı bir bütün halinde örgütlenebilir. Onun oluşturduğu tümdengelimli yapıyı yeniden kurabiliriz. Her halde bu -bir çok kez denendiği gibi- denenmeye değer. Buna karşılık, eğer daha geniş bir ölçek alınırsa, ve dilbilgisi, ekonomi ya da canlıların incelenmesi gibi disiplinler ayar noktaları olarak seçilirse, ortaya çıktığını gördüğümüz kavramlar oyunu bu kadar kesin şartlara uymaz: onların tarihi, adım adım, bir binanın kuruluşu değildir. Bu dağılmayı onun bozuluşunun görünüşüne bağlamak mı gerekir? Orada, herbiri kendi örgütlenmesine sahip olan, ve yalnızca bazan problemlerin sürekliliği, bazan geleneğin devamlılığı, bazan etkilerin mekanizmi ile eklemlenen kavramsal sistemlerin bir devamını mı görmek gerekir? Uyumsuz kavramların ardışık ya da eşzamanlı doğuşunu açıklayan bir ilke bulamaz mıyız? Onlar arasında, hiçbir mantıksal sistemliliği bulunmayan bir raslantı sistemi bulunamaz mı? Bilkuvve bir dedüktif yapının içindeki kavramları yerine yerleştirmek istemekten daha fazla, onların göründükleri ve dolandıkları ifadeler alanının örgütlenmesini betimlemek gerekiyordu.

a) Bu örgütlenme, ilkin, *ardarda geliş* biçimlerini içerir. Ve onlar arasında, *ifade serilerinin çeşitli düzenlenişleri* (ki bunlar, duyarsızlıkların, ardışık sonuçların, ve kanıtlamacı akıl yürütmelerin düzeni; ya da betimlemelerin düzeni, onların kendilerine bağlı bulundukları gitgide ilerleyen genelleşme ya da özelleşme şemaları, katettikleri uzaysal dağılımlar; ya da anlatıların düzeni ve zamanın olaylarının ifadelerin çizgisel akışı içindeki bölünme biçimi olmalı); ifadelerin çeşitli *bağlantı tipleri* (ki onlar ne her zaman aynıdırlar ne de ifade serisinin ard arda gelen görünüşlerinde üst üste konulabilir-

ler: hipotez-doğrulama; iddia-eleştiri; genel kanun-özel uygulama ilişkisinde olduğu gibi); ifade gruplarını kendilerine göre düzenleyebildiğimiz çeşitli retorik *şemaları* (dışı bir metnin yapısını belirginleştiren betimlemeler, çıkarsamalar, tanımlar birbirlerine nasıl bağlanırlar). Klâsik çağda Doğa Tarihinin durumu gibi örneğin: klâsik çağ XVI. yüzyılla aynı kavramları kullanmaz; bazı eski kavramların (cins, tür, işaretler) kullanımı değişir; başka kavramlar (yapı kavramı gibi) ortaya çıkar; daha başkaları da (organizm kavramı) daha sonra oluşacaklardır. Fakat XVII. yüzyılda değiştirilmiş ve bütün Doğa Tarihi için kavramların ortaya çıkışını ve geri dönüşünü yönetecek olan şey, ifadelerin genel düzeni, ve belirli bütünlerin içinde seri haline gelişleridir; gözlemlediğimiz şeyi kopyalama ve, ifadeler boyunca, algısal bir koşu yolunu onarma biçimidir; betimlemek, farklı özellikler halinde dile getirmek, belirginleştirmek ve sınıflandırmak arasındaki ilişki ve bağlılıklar oyunudur; özel gözlemlerin ve genel ilkelerin karşılıklı durumudur; öğrendiğimiz, gördüğümüz, çıkarsadığımız, muhtemel olarak kabul ettiğimiz, ilke olarak öne sürdüğümüz şeyler arasındaki bağımlılık sistemidir. XVII. ve XVIII. yüzyılda Doğa Tarihi, sadece, «cins» ya da «karakter» kavramlarına yeni bir tanım veren, ve «doğal tasnif» ya da «memeliler» kavramı gibi yeni kavramları işin içine sokan bir bilgi biçimi değildir; her şeyden önce o ifadeleri seri haline koymak için bir kurallar bütünü, kavramlar olarak değerlendirilebilen geri dönen elemanların bölüm bölüm ayrıldıkları bağımlılıkların, düzenin ve ard arda gelişlerin zorunlu şemalarının bir toplamıdır.

b) İfade alanının görünüşü *birlikte varoluş* biçimlerini de içerir. Birlikte varoluş biçimleri ilkin bir *varlık alanını* gösterirler (ve onunla, önceden başka yerde oluşmuş

olan ve kabul edilmiş gerçek, doğru betimleme, doğru akılyürütme ya da zorunlu önkabul sıfatıyla bir söylemde yeniden kullanılmış olan bütün ifadeleri anlamak gerekir; reddedilmiş ya da dışarda tutulmuş olan şeyler gibi, eleştirilmiş, tartışılmış ve yargılanmış olan şeyleri de anlamak gerekir); bu varlık alanında, gerçekleştirilmiş olan ilişkiler deneysel doğrulamanın, mantıksal geçerliliğin, saf ve basit tekrarın, gelenek ve otorite tarafından doğrulanmış kabulün, yorumlamanın, gizli anlamların araştırılmasının, yanlışın çözümlenişinin düzeni hakkında olabilir; bu ilişkiler açık (ve bazan göndermeler, eleştirel tartışmalar gibi özel ifade tiplerinin içinde oluşmuş bile olabilir) ya da kapalı ve alışılmış ifadelerin içine yerleştirilmiş olabilir. Bu durumda da, klâsik çağdaki Doğa Tarihinin varlık alanının, Aldrovandi'nin, anormal yaratıklar konusunda, görülebilmiş, gözlemlenebilmiş, anlatılabilmiş, binlerce defa gizlice geri getirilebilmiş, şairler tarafından bile tahayyül edilebilmiş olan her şeyi bir ve aynı metinde topladığı çağla ne aynı biçimlere, ne aynı tercih ölçülerine, ne de aynı dışarda tutma ilkelerine bağlı olmadığını tespit etmek kolaydır. Bu varlık alanının dışında, ayrıca bir *birliktelik alanı*nı betimleyebiliriz (o zaman, bütün öteki nesne alanlarıyla ilgili ve tamamiyle farklı söylem tiplerine ait olan; fakat ister analojik doğrulamadan, ister genel ilkeden ve bir akıl yürütme için kabul edilmiş öncüllerden, ister başka içeriklere uygulayabildiğimiz modellerden yararlanıyor, isterse kendisiyle çatışmak ve en azından ileri sürülen önerilerden bazılarına boyun eğmek zorunda olan üstün güç olarak işlev görüyor olsunlar, incelenmiş ifadeler arasında etkinliği bulunan ifadeler söz konusu olur): böylece Linne'nin ve Buffon'un çağındaki Doğa Tarihinin birliktelik alanı kozmolojiyle, arzın tarihiyle, felsefeyle, teolo-

jiyle, Kutsal Kitapla ve Kutsal Kitabın yorumuyla, (düzen hakkındaki bir bilginin çok genel biçimi altında) matematikle olan ilişkilerin belirli bir kısmıyla tanımlanır; ve bütün bu ilişkiler xıx. yüzyılın biyologlarının söylemine olduğu kadar xvı. yüzyılın natüralistlerinin söylemine de zıddır. Nihayet, ifadesel olan bir *hâfıza alanı* adını verebileceğimiz şeyi içerir (söz konusu olan, artık ne kabul edilen ne de tartışılan, sonuç olarak, artık ne bir gerçekler bütününü ne de bir geçerlilik alanını tanımlayan, fakat kendilerinin karşısında soyzinciri, doğuş, dönüşüm, süreklilik ve tarihsel süreksizlik ilişkilerinin yer aldığı ifadelerdir): bundan dolayıdır ki, Doğa Tarihinin hâfıza alanı, Tournefort'dan beri, xıx. yüzyıldan itibaren biyolojinin kendisini yoluna adadığı bu kadar geniş, bu kadar yığılımcı, bu kadar çok özel hâfıza alanına kıyasladığımız zaman, çok dar, ve biçimlerinin içinde yoksul olarak görünür; buna karşılık, Doğa Tarihinin hâfıza alanı Rönesansda bitkiler ve hayvanlar tarihini kuşatan hâfıza alanından çok daha iyi tanımlanmış ve çok daha iyi eklemlenmiş görünüyor: demek ki o varlık alanından çok da açık bir biçimde ayrılmıyordu; onunla aynı uzam ve aynı biçime sahipti; aynı ilişkileri içeriyordu.

c) Nihayet, ifadelere meşru bir biçimde uygulanabilen *müdahale prosedürleri*ni tanımlayabiliriz. Bu prosedürler, gerçekte, bütün söylemsel oluşumlar için aynı değildir; prosedürlerde kullanılmış bulunan söylemsel oluşumlar (bütün başka söylemsel oluşumların dışında), bu oluşumları birbirine bağlayan ilişkiler ve söylemsel oluşumların bu şekilde kurdukları bütün herbir prosedüre özelleşme olanağını verirler. Bu prosedürler (klâsik çağın natüralistlerine, örneğin Ortaçağda ya da Rönesans boyunca kurulmuş olan yakınlık listeleri ve gruplarıyla ne aynı ilkeye ne de aynı görüşe sahip olan

sınıflandırma tabloları içindeki çizgisel betimlemeleri yeniden yazmak olanağını veren teknikler gibi) yeniden yazma teknikleri içinde görünebilir; az-çok oluşmuş ve yapay olan bir dile göre (doğal dilin içinde eklemlenmiş) ifadeleri *kopyalama yöntemleri* (bunun projesini ve belirli bir noktaya kadar da gerçekleşmesini Linné ve Adanson'da buluruz) içinde görünür; niceliksel ifadeleri (tamamiyle algısal ölçüler ve betimlemelerle ilişkiye konulmuş) niteliksel ve karşılıklı açıklama haline *çevirme biçimleri*; ifadelerin *yaklaşıklığını* geliştirmek ve kesinliklerini arttırmak için kullanılan vasıtalar (yapısal çözümleme elemanların biçimine, sayısına, düzenlenişine ve büyüklüğüne göre, Tournefort'dan itibaren, betimsel ifadelerin daha büyük ve özellikle daha sürekli bir yaklaşıklığına olanak verdi); ifadelerin geçerlilik alanının -genişletme ya da daraltma yoluyla- yeniden sınırlandırılması biçimi (yapısal karakterlerin ifadelendirilmesi Tournefort'dan Linné'ye sınırlandırıldı, sonra Buffon'dan Jussieu'ya yeniden genişletildi); bir uygulama alanının ifade tipinin bir başka uygulama alanının ifade tipine aktarılması biçimi (bitkisel belirginleştirmenin hayvansal sınıflandırma bilimine aktarılması; ya da yüzeysel özellikler hakkındaki betimlemenin organizmanın iç elemanlarına aktarılması gibi); önceden dile getirilebilmek için, önceden, fakat ayrı halde varolan öneriler hakkındaki *sistemleştirme* yöntemleri; yahut ta önceden birbirlerine bağlanmış bulundukları halde, yeni bir sistematik bütünün içinde yeniden birleştirilmiş olan ifadelerin yeniden dağıtılmasıyla ilgili yöntemler (öncel şeması soyut bir birleştirici tarafından verilmiş olan yapay betimlemelerin bir bütünü içinde ondan evvel ya da onun tarafından gerçekleştirilebilmiş olan doğal belirginleşmeleri yeniden ele alan Adanson böyle).

Çözümlemelerini yaptığımız bu elemanlar oldukça ayrışıktır. Bunların bazıları biçimsel yapı kurallarını, bazıları da retorik alışkanlıklarını oluştururlar; bazıları bir metnin iç görünüşünü, bazıları da farklı metinler arasındaki ilişki ve birbirinin içine girme biçimlerini tanımlarlar; bazıları belirli bir dönemin belirleyicileridir, bazılarının da epey uzakça bir kaynağı ve çok büyük bir kronolojik erimi vardır. Fakat bir söylemsel oluşuma ait olan ve kavramlar grubunu sınırlama olanağını veren, tam uymamakla birlikte, söylemsel oluşuma özgü olan şey, bu farklı elemanların birbirleriyle ilişki içerisinde bulunmaları halidir: betimlemelerin ya da anlatıların düzenleniş biçimi, örneğin, yeniden yazma tekniklerine bağlıdır; hâfıza alanının bir metnin ifadelerini yöneten hiyerarşi ve bağımlılık biçimlerine bağlı oluş şekli; ifadelerin yaklaşıklılık ve gelişme biçimleri ve daha önceden dile getirilmiş ifadelerin eleştirilme, yorumlanma biçimleri v.s.nin bağlı bulunduğu tarz, bütün bunlar kavramsal bir oluş sistemini kuran ilişkiler demetidir.

Böyle bir sistem hakkındaki betimleme kavramların kendileri hakkındaki doğrudan ve dolaysız bir betimlemeyle ilgili olamaz. Kavramların tam listesini yapmak, genel olarak sahip olabildikleri özellikleri ortaya koymak, onları tasfiye etmeye girişmek, iç tutarlılıklarını ölçmek ya da karşılıklı uyuşabildiklerini kanıtlamak söz konusu değildir; çözümleme konusu olarak, ayrı bir metnin, bireysel bir eserin ya da verilmiş bir zamandaki bir bilimin kavramsal yapısını almıyoruz. Bu görünen kavramsal oyuna göre, geri çekilmede yerimizi alıyoruz; ve ifadelerin hangi (seri haline konulmuş, eşzamanlı grublama, çizgisel ya da karşılıklı değişme) şemalarına göre, bir söylem tipinin içinde birbirlerine bağlı bulunduklarını belirlemeye çalışıyoruz; böylelikle ifadelerin geri dönen elemanlarının nasıl yeniden ortaya çıkabildiklerini, birbirlerinden ayrılabildiklerini, yeniden birleşebildiklerini, gelişme ya da belirlenme kaydedebildiklerini, yeni mantıksal yapıların içinde yeniden ele alınabildiklerini, buna

karşılık yeni semantik içerikler kazanabildiklerini, alanlarında kısmî örgütlenmeler oluşturabildiklerini göstermeye çalışıyoruz. Bu şemalar- kavramların iç yapısının ilkelerini değil, onların bir insanın zihnindeki sürekli ve bireysel doğuşlarını değil- fakat metinler, kitaplar, ve eserler arasındaki genel dağılımlarını betimlemek olanağını verir. Bir söylem tipini belirginleştiren ve kavramlar arasındaki yalnız tümdengelim, türeme, tutarlılık biçimlerini değil, bağdaşmazlık, çaprazlaşma, yerine geçme, dışarda tutma, karşılıklı değişme, yer değiştirme v.s. biçimlerini de tanımlayan dağılım. Benzer bir çözümleme, o halde, âdeta *önyargısal* bir düzeyde, kavramların birlikte varolabildikleri alanı ve bu alanın kendilerine bağlı bulunduğu kuralları ilgilendirmektedir.

Burada «önyargısal» ile anlaşılması gereken şeyi belirlemek için, *Kelimeler ve Şeyler*'de incelenmiş ve xvii. yüzyıl ile xviii. yüzyılda Genel Dilbilgisini belirginleştirmiş olan dört «teorik şema» örneğini yeniden ele alacağım. Bu dört şema -tahsis etme, eklemleme, belirtme ve yatağını değiştirme- gerçekten klâsik dilbilimcileri tarafından kullanılmış kavramları göstermez; onlar farklı dilbilgisi eserlerinin üstüne daha genel, daha soyut, daha zayıf fakat bununla görünüşte birbirine zıd olan bu farklı sistemlerin derin bağdaşabilirliğini keşfedecek olan bir sistem türünü bile yeniden kurmak olanağını vermez. Onlar betimlemek olanağını verir:

1. Farklı dilbilgisel çözümlemeler nasıl düzene sokulabilir ve oluşabilir; ad çözümlemeleri, fiil çözümlemeleri, ve sıfatların çözümlenmeleri, fonetiği ilgilendiren çözümlemeler ve sözdizimiyle ilgili çözümlemeler, doğuştan gelen dille ilgili, ve sunî bir dili yansıtan çözümlemeler arasında hangi ard arda geliş biçimleri mümkündür. Bu farklı mümkün düzenler, tahsis etme, eklemleme, belirtme ve yatağını değiştirme teorileri arasında tespit edebildiğimiz bağımlılık ilişkileri tarafından gerektirilir.

2. Genel Dilbilgisi bir *geçerlilik* alanını kendi kendine nasıl

tanımlar (bir önermenin geçerliliği ya da geçersizliği hangi kriterlere göre tartışılabilir); o kendi kendine bir *normatiflik* alanını nasıl oluşturur (söylem için uygun olmamaları, ya da gereksiz ve sıradan olmaları, ya da bilimsel olmamaları sebebiyle bazı ifadeler hangi kriterlere göre dışarda tutulur); o nasıl kendi kendine bir *güncellik* alanı oluşturur (elde edilmiş çözümleri kıyaslayan, mevcut problemleri tanımlayan, kavramları ve geçerliliği kalmamış doğrulamaları oluşturan).

3. Genel Dilbilgisi Mathesisle (kartezyen ve kartezyen-sonrası cebirle, düzen hakkında genel bir bilim projesiyle), temsilin felsefî çözümlemesi ve işaretler teorisiyle, doğa tarihiyle, belirginleştirme ve sınıflandırmanın problemleriyle, zenginliklerin çözümlenmesi ve ölçme ve değiş-tokuşun keyfî işaretleri hakkındaki problemlerle hangi ilişkileri devam ettirebilir: bu ilişkileri tespit etmek suretiyle, bir alandan bir başka alana akışı, geçişi sağlayan yolları, kavramların değişmelerini, onların biçimlerinin bozuluşunu, ya da uygulama alanlarının değişmesini belirleyebiliriz. Dört teorik parçadan oluşmuş olan, bütün dilbilimcileri tarafından kullanılmış bulunan tüm kavramların mantıksal yapısını tanımlamaz; onların oluşumlarının meşru alanını gösterir.

4. Olmak fiili, bağ, kök-fiil ve çekim eki çeşitli kavramları (bunlar *tahsis etme*nin teorik şeması içindir); fonetik elemanlar, alfabe, ad, adıllar ve sıfatlar çeşitli kavramları (bunlar *eklemleme* teorik şeması içindir); özel ad ve genel ad, kanıtlayan, kök-isim, hece ya da anlam uyumu çeşitli kavramları (bunlar *belirtme* teorik parçası içindir); doğuştan ve türemiş dil, istiare ve biçim, şiir dili çeşitli kavramları (bunlar *yatağını değiştirme* teorik parçası içindir) eşzamanlı ya da ardışık olarak (alternatif tercih, değişme ya da yerine geçme biçimi altında) nasıl mümkün olur.

Böylece çözümlediğimiz «önyargısal» düzey soyutlamalar hakkındaki ne bir ideallik ufkuna ne de bir empirik doğuşa geri gönderir. Bir yandan, -ve onun her kronolojik yerleştirmeden

kurtulacağı bu doğuştan noktada- bu, kurucu bir davranış tarafından ortaya konulmuş, keşfedilmiş ya da gerçekleştirilmiş bir ideallik ufku değildir; bu, hem her başlangıçtan, her genetik geri vermeden kurtulacağı için geri gitmede, hem de açık bir tamlığın içinde aslâ kendisinin çağdaşı olamayacağı için geri gitmede, tarihin sınırında, bitmeyen bir *a priori* değildir. Gerçekte artık dış anlatım olmayan, ama kavramların doğuş yeri olan söylemin kendisinin düzeyinde soru soruyoruz, söylemin değişmezlerini kavramın ideal yapılarına bağlamıyoruz, fakat söylemin içindeki kurallara uygunluklardan hareketle kavramsal bütünü betimliyoruz; ifadelerin çokluğunu kavramların tutarlılığına, ve tarih-üstü bir idealliğin sessiz murakabesine bağlamıyoruz; tersi seriyi gerçekleştiriyoruz: kavramsal bağdaşabilirlik ile bağdaşamazlığın birbirine karıştığı bir bütünün içine çelişkisizliğin saf hedeflerini yeniden yerleştiriyoruz; ve bu karışıklığı söylemsel bir uygulamayı belirginleştiren kurallara bağlıyoruz. Bundan dolayı da, sonsuzca geriye götürülmüş başlangıç ve sonu gelmez ufuk temalarına başvurmak artık gerekli değildir: bir dile getirme ya da bir ortaya çıkarma kadar kurulması kolay bir olayı teşkil etmese bile, söylemin uygulaması içinde, bir kurallar bütününün örgütlenişi, bununla birlikte, tarihin elemanı içinde belirlenebilir; ve eğer o tüketilemez olan ise, bu, onun oluşturduğu tamamiyle betimlenebilir sistemin çok dikkate değer bir kavramlar oyununu ve hem bu kavramları hem de onların ilişkilerini gerçekleştiren dönüşümlerin çok önemli bir sayısını açıklamasından dolayıdır. Böylece betimlenmiş «önyargısal olan», tarihin dibinden gelecek ve onun bünyesinde devam edecek olan bir ufku gösterecek yerde, tam tersine, daha «yüzeysel» düzeyde (söylemlerin düzeyinde), gerçekten o düzeyde uygulanmış bulunan kurallar bütünüdür.

Görüyoruz ki, genel sezgileri, özel haller hakkındaki keşifleri, hayalî temaların devre dışı bırakılmasını, teorik ya da teknik engellerle karşılaşmayı, geleneksel modellerden birbirini izle-

yen alıntıları, eksiksiz olan biçimsel yapının tanımlanmasını, v.s.yi oluşturmak olanağını veren faaliyetler serisini yeniden bulmaya çalışan soyutlamaların bir doğuşu da söz kounusu değildir. Burada öne sürdüğümüz çözümlemede, oluşum kuralları bireylerin «mentalitesi»nin ya da bilincinin içinde değil, fakat bizzat söylemin içinde yerlerini alırlar; onlar, sonuç olarak, tek biçimli bir adlandırma çeşidine göre, bu söylemsel alanda konuşmaya kalkışan bütün bireylere kendilerini empoze ederler. Öteyandan oluşum kurallarını, ne olurlarsa olsunlar, bütün alanlar için evrensel olarak geçerli saymıyoruz; onları her zaman belirlenmiş söylemsel alanların içinde betimliyoruz ve uzam hakkındaki belirsiz imkânlar oyununun girişi olarak kabul etmiyoruz. En fazla, sistematik bir kıyasla, kavramların oluşum kurallarını, bir bölgeden öbürüne, karşılaştırabiliriz: kurallar hakkındaki bu bütünlerin, Klâsik çağda, Genel Dilbilgisinde, Doğa Tarihinde, ve Zenginliklerin Çözümlenmesinde gösterebildikleri aynılıkları ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmamız böyle olmuştur. Kurallarla ilgili bu bütünler, tekil ve daha çok bireyselleşmiş bir söylemsel oluşumu belirginleştirmek için bu alanların her birinde oldukça özeldirler; fakat onlar, bu çeşitli oluşumların daha geniş ve daha yüksek seviyeden bir söylemsel grubu oluşturduklarını görmemiz için yeterince analoji takdim ederler. Her halde kavramların oluşum kuralları, genellikleri ne olursa olsun, bireyler tarafından gerçekleştirilmiş faaliyetlerin, tarihin içine konulmuş ve kollektif alışkanlıkların içine çökeltilmiş, sonucu değildir; onlar, kavramların, yanılgıların, önyargıların, yanlışlıkların, geleneklerin içinden geçerek ortaya çıkacakları sırada, anlaşılması güç herbir işin çok zayıf şemasını oluşturmazlar. Önyargısal olan kavramların ayrışık çokluğunu, sonra daha ötede, düşüncelerin tarihini yaptığımız zaman bilerek kendilerine başvurduğumuz bu temaların, bu inançların, bu temsillerin çoğalmasını da mümkün kılmış olan düzenlilikleri ve söylemsel zıtlıkları gösterir.

Nesnelerin oluşum kurallarını çözümlemeksizin, gördük ki, onları ne şeylerin içine yerleştirmek ne de kelimeler alanına bağlamak gerekiyordu; ifade tiplerinin oluşumunu çözümlemek için onları ne bilen özneye ne de psikolojik bir bireyselliğe bağlamak gerekiyordu. Aynı şekilde, kavramların oluşumunu çözümlemek için, onları ne *idealliğin* ufkuna ne de *idelerin* empirik yoluna bağlamak gerekir.

Stratejilerin Oluşması

Ekonomi, tıp, dilbilgisi, canlı varlıkların bilimi gibi söylemler tutarlılık, kesinlik, ve oturmuşluk derecelerine göre temalar ya da teoriler oluşturan bazı kavram örgütlenmelerine, bazı nesne gruplarına, bazı ifade tiplerine yer verirler: XVIII. yüzyılın dilbilgisinde, bütün öteki temaların kendisinden türeyeceği ve bazan açıklanabilir olan anımsamaya yol açacak bir doğuştan dil teması; XIX. yüzyılın filolojisinde, bütün Hint-Avrupa dilleri arasındaki bir yakınlık -soy zinciri ya da akrabalık- ve onlar için ortak bir başlangıç noktası hizmetini görecek olan bir arkaik dil teorisi; XVIII. yüzyılda, doğanın sürekliliğini zamanın içinde açan ve sınıflandırmayla ilgili tablonun aktüel boşluklarını açıklayan bir türlerin evrimi teması; tarımsal üretimin başlamasından itibaren, fizyokratlarda, bir zenginliklerin dolanımı teorisi. Biçimsel düzeyleri ne olursa olsun, uzlaşımsal olarak, bu temalara ve bu teorilere «stratejiler» adını vereceğiz. Problem onların tarihin içinde nasıl dağıldıklarını bilmektir. Stratejiler arasında bir düzenin varlığını bulmak mümkün olmadığı ve oluşumlarının genel sistemini tanımlayacak durumda olmadığımız sürece onları birbirine bağlayan, birbirleri için kaçınılmaz kılan, birbirlerinin peşisıra tam yerlerinde olmalarını gerektiren, onları bir ve aynı problemin birbirini izleyen çözümleri olarak tayin eden zorunluluk nedir? Veya bireylerin sabrının ya da dehâsının az ya da çok iyi oluşturulmuş bütünler halinde düzenleyeceği çeşitli kaynak fikirler, etkiler, buluşlar, düşünsel ikilemler, te-

orik modeller arasındaki tesadüfi karşılaşmalar nedir?

Bu stratejilerin çözümlenmesi için, ayrıntıya girmek bana oldukça zor geliyor. Bunun sebebi basittir: daha önce tespit ettiğim farklı söylemsel alanlarda, hiç şüphesiz çok belirsiz bir biçimde ve, özellikle başlangıçta, yeterli yöntemsel kontrol olmaksızın, her defasında, söylemsel oluşumu bütün boyutları içinde ve kendi belirginliklerine göre betimlemek söz konusuydu: demek ki nesnelerin, ifade kiplerinin, kavramların, teorik seçimlerin oluşum kurallarını her defasında tanımlamak gerekiyordu. Fakat çözümlemenin zor noktasının ve en fazla dikkat gerektiren şeylerin her defasında aynı olmadığı görüldü. *Deliliğin Tarihi*'nde, ben teorik seçim noktaları işaret edilmesi oldukça kolay olan, kavramsal sistemleri göreli olarak az sayıda ve anlaşılır olan, nihayet ifade rejimi oldukça tekdüze ve monoton olan söylemsel oluşumla meşgul olmuştum; buna karşılık problem olan şey, çok karışık ve kompleks bir nesneler toplamının ortaya çıkışı idi; her şeyden önce, psikiyatrik söylemin bütünlüğüne söz konusu nesneler toplamının özelliği içinde işaret etmek için, bu nesnelerin oluşumunu betimlemek söz konusuydu. *Kliniğin Doğuşu*'nda, araştırmamın temel noktası, XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başında, doğal söylemin ifade biçimlerinin değiştirilme şekli idi; demek ki çözümleme kavramsal sistemlerin kuruluşuna, ya da teorik sistemlerin oluşumuna statüden, kurumsal zeminden, söylemde bulunan öznenin durumundan ve yerleştirme biçimlerinden daha az dayanıyordu. Nihayet *Kelimeler ve Şeyler*'de, inceleme, en önemli bölümü için, Genel Dilbilgisinde, Doğa Tarihinde ve Zenginliklerin Çözümlenmesinde işaret edebildiğimiz gibi, kavram ağlarına ve onların (birbirinin aynı ya da birbirinden farklı) oluşum kurallarına dayanıyordu. Stratejik seçimlere gelince, onların yerleri ve sonuçları (Linné ve Buffon, ya da Fizyokratlar ve Utilitaristler konusunda olduğu gibi örneğin) gösterildi; fakat tespit edilmeleri tam gerçekleşemedi, ve çözümleme onların oluşumlarına pek o

kadar takılıp kalmadı. Yine de, teorik seçimler hakkındaki çözümlemenin dikkatin temelini oluşturabilecek olan bir önceki incelemeye kadar hâlâ şantiye halinde kaldığını söylüyoruz.

Şimdi, araştırmamın yönlerini göstermek doğrusu mümkündür. Onlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Söylemin mümkün *kırılma noktalarını* belirlemek. Bu noktalar ilkin *bağdaşmazlık noktaları* olarak belirginleşirler: iki nesne, ya da iki dile getirme tipi, veya iki kavram, bir ve aynı ifadeler serisinin içine girebilmeksizin -yoksa apaçık çelişki ya da tutarsızlık olur- aynı söylemsel oluşumun içinde görünebilirler. Onlar daha sonra *denklik noktaları* olarak belirginleşirler: birbiriyle bağdaşmaz olan iki eleman aynı şekilde ve aynı kurallardan hareketle oluşturulur; onların ortaya çıkış koşulları aynıdır; onlar aynı düzeyde kurulurlar; ve saf ve basit bir tutarlılık yanlışını oluşturacak yerde, onlar bir alternatif oluştururlar: kronolojiye göre, aynı zamanda görünmeseler bile, aynı öneme sahip olmasalar bile, ve gerçek ifadeler topluluğu içinde aynı şekilde temsil edilmemiş olsalar bile, onlar «ya... ya...» biçimi altında takdim edilirler. Nihayet onlar bir *dizgeleştirmenin çarpışma noktaları* olarak belirginleşirler: hem birbirine denk hem birbiriyle bağdaşmaz olan bu elemanların her birinden hareketle, nesnelerin, ifade biçimlerinin, kavramların tutarlı bir serisi (muhtemelen, her seride, yeni bağdaşmazlık noktalarıyla birlikte) türetilir. Bir başka deyişle, önceki düzeylerde incelenmiş olan dağılmalar yalnızca, mesafeleri, eşitsizlikleri, süreksiz serileri, boşlukları oluşturmazlar; onlara söylemsel altbirlikler -dolaysız birlik, ve daha geniş söylemsel bütünlerin («teoriler», «anlayışlar», «temalar») kendisinden yapıldığı ilk malzeme olmuş olsalar bile genellikle kendilerine büyük bir önemin atfedildiği- oluşturmayı

sağlar. Berikisi gibi bir çözümlemede, xvııı. yüzyıldaki zenginliklerin çözümlenmesinin, (eşzamanlı bütünleşme ya da kronolojik ard arda geliş yoluyla) para, ihtiyaç nesnelerinin değiş-tokuşu, değer ve fiatların oluşumu, ya da arazi geliri hakkındaki birçok farklı anlayışın sonucu olduğunu düşünmüyoruz, örneğin; onun, çeşitli teorisyenler tarafından sırasıyla düşünülmüş olan Pettıy'nin fikirlerinin, Law'ın tecrübesinin, ve faydacı anlayışlara zıt olan fizyokratik sistemin yerini hiç boş bırakmayan Cantillon'un düşüncelerinden oluştuğunu düşünmüyoruz. Onu daha ziyade, bir mümkün zıtlıklar alanını açan ve, çeşitli ve birbirlerinden ayrı yapılara yan yana ya da sırayla görünme olanağını veren bir dağıtım ünitesi olarak betimliyoruz.

2. Fakat bütün mümkün oyunlar hakikaten gerçekleşmemiştir: ortaya çıkabilecek çıkamayacak olan daha pek çok kısmî bütünler, yerel uygunluklar, birbirleriyle tutarlı yapılar vardır. Varlık haline gelebilecek olan bütün bunların arasında gerçeklik kazanmış seçimleri (ve sadece bunları) açıklamak için, kararın özel isteklerini betimlemek gerekir. Bunlar arasından ilk sırada, kendisinin çağdaşı olan ve kendisine en yakın bulunanlara göre incelenmiş olan söylemin oynadığı rol gelir. O halde bu rolün kendisine ait bulunduğu *söylemsel topluluğun ekonomisi*ni incelemek gerekir. Söz konusu ekonomi, gerçekten de, başka söylemlerin çeşitli anlambilimsel alanlara uygulanmaları olacak olan bir biçimsel sistem rolünü oynayabilir; aksine o (Genel Dilbilgisinin, xvıı. ve xvııı. yüzyıllarda, işaretler ve temsil hakkındaki genel teorinin özel bir modeli olarak göründüğü gibi) daha yüksek bir soyutlama düzeyiyle ilgili başka söylemlere verilmesi gereken somut bir model rolü de olabilir. İncelenen söylem başka bazı söylem-

lerle benzerlik, zıtlık, ya da tamamlayıcılık ilişkisi içinde de olabilir (örneğin Zenginliklerin Çözümlenmesi ile Doğa Tarihi arasında, Klâsik çağda, benzerlik ilişkisi vardır; birincisi ihtiyacın ve arzunun temsiline ait iken ikincisi algıların ve hükümlerin temsiline aittir; Doğa Tarihi ile Genel Dilbilgisinin bir doğal karakterler teorisi ve bir uzlaşım işaretleri teorisi olarak kendi aralarında birbirlerine zıt olduklarını da kaydedebiliriz; her ikisi, kendi sıralarında, niteliksel işaretlerin incelenmesi olarak zenginliklerin çözümlenişine, niceliksel ölçme işaretlerinin çözümlenişine zıttırlar; nihayet herbiri temsilî işaretin göstermek, tasnif etmek, takas etmek gibi üç tamamlayıcı rolünden birini geliştirir). Nihayet birçok söylem arasındaki karşılıklı sınırlama ilişkilerini, alanının, yöntemlerinin, araçlarının, uygulama alanının (XVIII.yüzyılın sonundan evvel pratik olarak birbirinden ayrılmamış olan, ve bu andan itibaren onları karakterize eden bir mesafeyi onların arasına koyan psikiyatri ile organik tıp için olduğu gibi) ayrımlaşması yoluyla bireyselliğinin ayırıcı işaretlerini birbirlerine veren onlardan herbirini betimleyebiliriz. Bütün bu ilişkiler oyunu, verilmiş bir söylemin içinde, belirli bir ifadeler sayısına olanak tanıyan ya da tanımayan bir belirleme ilkesini oluşturur: imkân dâhilinde olabilecek olan, fakat daha yüksek bir düzey ve daha geniş bir alanın söylemsel bir topluluğu tarafından dışarı atılmış olan kavramsal sistemler, ifade zincirleri, nesne grupları ve örgütlenmeleri vardır. Söylemsel bir oluşum, o halde, objelerinin, dile getirmelerinin, kavramlarının oluşum sistemlerinin haklı olarak ona açtığı mümkün her bütünü işgal etmez; o özü bakımından eksiktir, bu da onun stratejik seçimlerinin oluşumu sisteminden dolayıdır. Bu sebepledir ki, yeniden başlama, yeni bir bü-

tünün içine, verilmiş söylemsel bir oluşumun içine yerleştirme ve yorumlama (bilimsel söylemlerin aktüel dağılımı içinde, Port-Royal Gramerinin ya da Linné'nin Taksinomisinin, onlara göre, hem aslî hem yeni olan elemanlardan kurtulabildikleri gibi) yeni olanaklar ortaya koyabilir; fakat o zaman üstükapalı kalmış olacak olan, varlık olmaksızın söylenmiş bulunacak olan, ve açık ifadelerin altındaki daha temelli, nihayet şimdi yeniden gün ışığına çıkan bir tür alt-söylemi oluşturacak olan bir sessiz içerik söz konusu olmaz; seçimlerin dışarı atılması ve imkânsızlığı hakkındaki ilkenin içinde bir değişme söz konusu olur; yeni bir söylemsel bütünün içine yerleştirmeden ileri gelen değişme.

3. Gerçek bir biçimde ortaya konulmuş teorik tercihlerin belirlenmesi bir başka isteğe de bağlıdır. Bu istek, *söylemsel olmayan bir uygulamalar alanı içinde* incelenmiş söylemin yerine getirmek zorunda bulunduğu *fonksiyon*la ilkin belirginleşir. Böylece Genel Dilbilgisi pedagojik uygulamada bir rol oynamıştır; çok daha açık ve çok daha önemli bir biçimde zenginliklerin çözümlenmesi, yönetimlerin siyasî ve ekonomik kararları içinde değil yalnız, fakat yeni doğan kapitalizmin henüz kavramsallaştırılmış, henüz teorik hale getirilmiş günlük uygulamaları içinde, ve klâsik çağı belirginleştirmiş olan sosyal ve siyasî mücadelelerin içinde de bir rol oynamıştır. Bu istek söylemin *rejimi ve uyum süreçleri*ni de içerir: çünkü toplumlarımızda (hiç kuşkusuz daha pek çok başka toplumlarda) -hem konuşma hakkı, hem kavrama yetisi, hem önceden oluşturulmuş ifadeler toplamına meşru ve dolaysız giriş, nihayet hem de bu söylemi kararların, kurumların ya da uygulamaların içine yerleştirme yeteneği olarak anlaşılan- söylemin mülkiyeti gerçekte (bazen yönetmeliğe uygun ola-

rak da) belirli bir bireyler grubuna verilir; XVI. yüzyıldan beri bilinen burjuva toplumlarında ekonomik söylem aslâ genel bir söylem olmamıştır (tıbbî söylem, veya edebî söylem hiç olmadı, buna karşın bir başka biçimde olmuştur). Nihayet bu istek *söyleme göre arzunun mümkün durumları*yla belirginleşir: bu berikisi, gerçekte, hayalî olanı, sembolleştirme elemanını, yasaklamanın biçimini, türedi tatmin vasıtasını sahneye çıkarmada haklı olabilir (arzu ile ilişkili olmanın bu olanağı sadece söylemin şiirsel, romanesk ya da hayalî egzersizinin olgusu değildir: zenginlik, dil, doğa, delilik, hayat ve ölüm, ve belki de daha pek çok başka soyutlamalar üzerine olan söylemler, isteğe göre, belirli birçok durumları işgal edebilirler). Her halukârda bu isteğin çözümlenmesi ne söylemin istekle ilişkisinin, ne uyum süreçlerinin, ne söylemsel olmayan uygulamalar arasındaki rolünün, birliğinin, belirginleşmesinin ve oluşumunun kanunlarının dışında kaldığını göstermek zorundadır. Bunlar, onun saf, nötr, zamandışı ve sessiz biçimine eklendiklerinden dolayı, onu engelleyecek olan ve onun yerine kılık değiştirmiş bir söylemi konuşturacak olan altüst edici elemanlar değil, fakat daha ziyade kurucu elemanlardır.

Söylemsel bir oluşum, eğer kendisinde ortaya çıkan farklı stratejilerin oluşma sistemi tanımlanabilirse; bir başka deyişle, eğer onların tümü (bazan aşırı derecedeki çeşitliliklerine, zaman içindeki dağılımlarına rağmen) aynı bir ilişkiler oyunundan nasıl türedikleri gösterilebilirse, belirlenmiş olacaktır. Örneğin, zenginliklerin çözümlenmesi, XVII. yüzyıl ve XVIII. yüzyılda, hem Colbert'in merkantilizmini hem de Cantillon'un «yeni-merkantilizm»ini; Law'ın stratejisini ve Paris-Duverney'in stratejisini; fizyogratik kanıyı ve ütilitarist kanıyı oluşturabilmiş olan sistem tarafından belirginleştirilir. Ekonomik söylemin kı-

rılma noktalarının birbirlerinden nasıl türediklerini, birbirlerini nasıl gerektirdiklerini ve nasıl birbirlerini içerdiklerini (değer kavramı konusundaki bir karardan nasıl fiatlar konusundaki bir seçim noktasının çıktığını); gerçekleşmiş seçimlerin ekonomik söylemin betimlediği genel gruba nasıl bağlı olduğunu (özel-paradan yana olan seçim, dil teorisinin, temsiller çözümlemesinin, mathesisin ve düzenin biliminin yanısıra zenginliklerin çözümlenmesi tarafından işgal edilmiş olan yere bağlıdır); bu seçimlerin, doğan kapitalizmin uygulaması içinde ekonomik söylemin işgal ettiği fonksiyona, burjuvazi sınıfının nesnesi olan uyum sürecine, ilgilerin ve isteklerin gerçekleşmesinde oynayabildiği role nasıl bağlı olduklarını betimleyebilirsek eğer, o zaman bu sistemi tanımlamış olacağız. Ekonomik söylem, Klâsik çağda, bir söylemin içindeki sistemleşme olanaklarına, söylemin dışında kalan ve uygulamaların, uyumun, ilgilerin ve arzuların söylemsel olmayan bütün bir alanı olan başka söylemlere bağlı olmanın belirli güvenilir bir biçimiyle tanımlanır.

Kaydetmek gerekir ki, böyle betimlenmiş stratejiler, söylemin dışında, hem hazırlık niteliğinde hem de temelli olan bir seçimin sessiz derinliğinin içine kök salmazlar. Betimlemek zorunda olduğumuz bütün bir ifade grupları ne kelime çeşitleri altında paraya dönüştürülecek olan dünya hakkındaki bir vizyonun ifadesidir, ne de bir teorinin sığınağında yer alan bir ilgi hakkındaki aldatıcı ifadedir: Klâsik çağdaki doğa tarihi, statik, düzenli, bölüm bölüm edilmiş ve başlangıcından itibaren mâkul bir biçimde sınırları belirli bölgelere ayrılmış (linnéci) bir evren hakkındaki vizyon ile arazlarının etkisiyle zamanın mirasçısı ve bir evrim olanağına açık bir doğanın biraz da karışık algısı arasında, tarih öncesinde yer alan belirsizlikler içindeki çatışmanın ortaya çıkmasından başka bir şey değildir; aynı şekilde zenginliklerin çözümlenmesi de Fizyokratların sesiyle ekonomik ya da politik isteklerini dile getiren, mal-mülk sahibi olmuş bir burjuvazi ile Faydacılar aracılığıyla himayeci ya da liberal değerleri

savunan tüccar bir burjuvazi arasındaki menfaat çatışmasından başka bir şey değildir. Ne Zenginliklerin Çözümlenmesi ne Doğa Tarihi, eğer varoluşları, birlikleri, süreklilikleri ve dönüşümleri düzeyinde ele alınacak olurlarsa, bu değişik seçeneklerin toplamı olarak göz önüne alınabilirler. Bunların, tam tersine, söylemin nesnelerini incelemenin (onları sınırlamak, yeniden gruplamak ya da birbirlerinden ayırmak, sıralamak ve birbirlerinden türetmek), ifade biçimlerini düzenlemenin (onları seçmek, yerli yerine koymak, seriler teşkil etmek, büyük retorik birlikleri haline getirmek), kavramlara şekil vermenin (kullanım kurallarını onlara vermek, onları bölgesel bağlantıların içine sokmak, ve böylece kavramsal yapılar oluşturmak) sistematik tarzda ayırdedilmiş biçimleri olarak betimlenmesi gerekir. Bu seçenekler söylemin tohumları (ki orada onlar hemen hemen mikroskopik bir biçim altında önceden belirlenmiş ve önceden biçimlenmiş olacaklardır); söylemin olanaklarının kullanılması için düzenlenmiş (ve böyle betimlenebilir olan) biçimlerdir.

Fakat bu stratejilerin, gerçekte, kendilerinden bağımsız bulunacak olan söylemsel bir rasyonelliğe bağımlı olması gereken ikinci elemanlar olarak aslâ çözümlenmemesi gerekir. Seçimlerin, dış nedenin bozmuş, altüst etmiş, baskı altına almış, belki de yeniden çok uzak bir geleceğe doğru itmiş olacağı hem en son hem de zaman dışı olan bir ideal söylem türü (ya da en azından, burada imkânı belirlenen tarihsel söylem için kabul edilemez) yoktur; doğa ya da ekonomi ile ilgili üstüste konulmuş ve birbirine bağlanmış iki söylemin birbirini tuttuğunu varsaymak zorunda değiliz örneğin: biri, ağır ilerler, bilgilerini biriktirir ve yavaş yavaş tamamlanırken (doğru, fakat tarihin teleolojik sınırlarında ancak kendi saflığında varolan söylem); öbürü, hep yıkılmış, hep yeniden başlamış, kendisiyle sürekli kopuk halde, ayrışık metin parçalarından oluşmuştur (tarihin, zaman boyunca, yeniden geçmişin içine fırlattığı fikrin söylemi). Yakın saptamacılıkta, tam denebilecek doğal bir taksinomi yoktur;

tüccar bir burjuvazinin tercihleri ve yanılsamaları olmaksızın, doğru denebilecek bir değişim ve yarar ekonomisi mevcut değildir. Klâsik taksinomi ya da zenginliklerin çözümlenmesi -ki onlar gerçekten varolmuşlar ve tarihsel biçimleri oluşturmuşlardır- ifade edilmiş ama derli toplu olmayan bir sistem halinde, nesneleri, ifadeleri, kavramları ve teorik seçimleri içerirler. Ve nesnelerin oluşumunun ne kelimelerle ne şeylerle, ifadelerin oluşumunun ne bilginin saf biçimiyle ne psikolojik özneyle, kavramların oluşumunun ne idealliğin yapısıyla ne idelerin ard arda gelişiyle ilgili olmasının gerekmediği gibi, teorik seçimlerin oluşumunun da ne temel bir *projeyle* ne de *kanıların* ikinci dereceden bir oyunuyla ilgili bulunması gerekmez.

İşaretler ve Sonuçlar

Şimdi önceki çözümlemelerdeki dağınık bilgilerden belirli bir kısmını yeniden ele almak, bu çözümlemelerin sormaktan geri kalmadıkları bazı sorulara yanıt vermek ve, her şeyden önce, kendini göstermek tehdidinde bulunan itirazı dikkate almak gerekir, çünkü girişimin paradoksu hemen kendini ortaya koymaktadır.

Oyunun başında, söylemin belirsiz, monoton, zengin alanının geleneksel olarak kendilerine göre vurgulandığı bu kuruluş öncesi birlikleri söz konusu etmiştim. Bu birliklerin bütün değerine itiraz etmek ya da onların kullanımını yasaklamayı istemek aslâ söz konusu değildi; fakat eksiksiz bir biçimde tanımlanmış olmak için, teorik bir özümlemeyi ısrarla istediklerini göstermek söz konusuydu. Bununla birlikte -bütün önceki çözümlemelerin çok problematik göründüğü yer işte burasıdır- gerçekten belki biraz belirsiz olan bu birliklere daha az görülebilir, daha soyut ve hiç kuşku yok ki daha problematik olan bir başka birlikler kategorisini eklemek gerekli miydi? Onların tarihsel sınırlarının ve örgütlenmelerinin özelliğinin algılanmaya oldukça elverişli oldukları durumda bile (Genel Dilbilgisi ya da Doğa

Tarihi tanık), bu söylemsel oluşumlar kitaptan ya da eserden çok daha zor tespit problemlerini ortaya koyuyorlar. O halde en açık görünen şeylerin problem edildiği sırada bile o kadar belirsiz grupları oluşturmak niye? Hangi yeni alanı keşfetmeyi umuyoruz? O zamana dek karanlık ya da kapalı kalmış ilişkiler hangileridir? Tarihçilerin ufkunun da dışında kalmış dönüşümler hangileridir? Kısacası hangi betimsel etkinlik bu yeni çözümlemelerle uyuşturulabilir? Bütün bu sorulara çok uzak cevaplar vermeyi deneyeceğim. Fakat şu andan itibaren, bu sonraki çözümlemelere göre ilk, öncekilere göre ise son olan bir soruya cevap vermek gerekiyor: tanımlamaya çalıştığım bu söylemsel oluşumlar konusunda, gerçekten, birliklerden söz etmeye hakkımız var mıdır? İleri sürdüğümüz parça acaba birlikleri belirlemeye yetili midir? Ve böyle ortaya konulmuş ya da kurulmuş olan birliğin doğası nedir?

Bir tespitle yola çıkmıştık: klinik tıbbın veya siyaset ekonomisinin ya da doğa tarihinin söylemi gibi bir söylemin birliği ile elemanların bir dağılımı kasdedilmiştir. Oysa bu dağılımın kendisi -eksiklikleri, çatlakları, karışıklıkları, üstüste yığılmışlıkları, bağdaşmazlıkları, yer değiştirmeleri ve bir başkasının yerine gerçirilmeleri ile- nesnelerin, ifadelerin, kavramların, teorik seçimlerin kendilerine göre oluşturuldukları özel kuralları belirlemeyi eğer becerebilirsek, kendi benzersizliği içinde betimlenebilir: eğer birlik varsa, dağılım oluşmuş elemanların gözle görülebilir ve ufkî tutarlılığı içinde değildir; çok daha beride, onların oluşumlarını mümkün kılan ve yöneten sistemin içinde bulunur. Fakat birliklerden ve sistemlerden hangi adla söz edilebilir? Nesnelerin, ifadelerin, kavramların ve seçimlerin dıştan bakıldığında indirgenemez olan çokluğunun gerisinde, daha az sayıda ve daha az dağılmış olmayan ama üstüne üslük bir de birbirleriyle ayrışık bulunan bir elemanlar kitlesi, çok raslantısal bir biçimde, ortaya konulduğu halde; bütün bu elemanlar söyleniş biçimleri pek belirlenmemiş olan dört ayrı grup halinde bölündü-

ğü halde; söylemsel bütünlerin iyice belirlendiği nasıl doğrulanabilir? Ve hangi anlamda, bütün bu elemanların nesnelerin, ifadelerin, kavramların ve söylemlerin stratejilerinin gerisinde gün yüzüne çıktıkları, eserlerden ya da kitaplardan daha az belirlenebilir olmayan bütünlerin varoluşunu teminat altına aldıkları söylenebilir?

1. Daha önce gördük -ve tekrar geri dönmeye hiç gerek yok: bir oluşum sisteminden söz edildiği zaman, birbirinden ayrı elemanların (kurumlar, teknikler, toplumsal gruplar, algı birlikleri, çeşitli söylemler arasındaki ilişkiler) ard arda gelişi, birlikte varoluşu ya da karşılıklı etkileşimi değil yalnız, fakat onların söylemsel uygulama tarafından -iyice belirmiş bir biçim altında- ilişkiye konulmaları da anlaşılır. Fakat, bu dört sistem veya daha ziyade dört ilişkiler demeti, kendi sıralarında, nedir? Onların tümü bir tek oluş sistemini nasıl tanımlayabilirler?

Bu, böyle tanımlanmış farklı düzeylerin birbirlerinden bağımsız olmamalarıdır. Stratejik seçimlerin dünyanın bir vizyonundan ya da şu veya bu konuşan öznenin özüne ait olan ilgilerin bir üstünlüğünden dolaysız bir biçimde birden bire ortaya çıkmadığını, ama onların kendi olanaklarının kavramlar oyunu içindeki ayrım noktaları tarafından belirlendiğini gösterdik; yine kavramların doğrudan doğruya idelerin kestirimsel, karışık ve canlı temeli üzerinde oluşmuş olmadığını, fakat ifadeler arasındaki birlikte varoluş biçimlerinden hareketle oluşmuş olduklarını da gösterdik; ifade biçimlerine gelince, onların öznenin kendilerinden bahsettiği alana göre işgal ettiği durumdan hareketle betimlendiklerini gösterdik. Böylece, düşey bir bağımlılıklar sistemi varolur: öznenin bütün durumları, ifadeler arasındaki bütün birlikte varoluş tipleri, bütün söylemsel stratejiler aynı ölçüde mümkün değildir, fakat sadece önceki düzeyler tarafından izin verilmiş olanlar mümkündür; XVIII. yüzyılda, Doğa Tarihinin konularını (karakterlerin taşıyıcısı olan ve bu yolla tasnif edilebilir olan bireysellikler gibi; değişmeye elverişli yapısal

elemanlar gibi, görülebilir ve çözümlenebilir yüzeyler gibi; sürekli ve düzenli farklılıklar alanı gibi) tayin eden oluşum sistemi yüzünden, örneğin, bazı dile getirme biçimleri benimsenmemiş (işaretlerin parçalanması örneğin), bazıları benimsenmiş (belirli bir kurala göre betimleme örneğin); aynı şekilde konuşan öznenin işgal edebildiği (arada bir aracı olmaksızın bakan özne gibi, yapının tek tek elemanlarını algısal çokluktan çekip alan özne gibi, kodlanmış bir vokabülerdeki bu elemanları kopyalayan özne gibi, vs.) farklı durumlar yüzünden dışlanmış olan (daha önce-söylenmiş olanın derin bilgiye dayalı tepkimesi, ya da bir kutsal metnin yoruma dayalı açıklaması örneğin) ifadeler, bunların tam tersine benimsenmiş ya da benimsenmesi mümkün (bir tasnif tablosunun içinde tam olarak ya da kısmen benzer olan ifadelerin sorgulanması gibi) başka ifadeler arasında belirli bir sayıda birlikte varoluş bulunmaktadır. Demek ki, düzeylerden bazıları öbürlerine göre boş değildir, ve sınırsız bir otonomiye göre açılmazlar: nesnelerin birincil bir ayrımlaşmasından söylemsel stratejilerin oluşumuna kadar bütün bir ilişkiler hiyerarşisi vardır.

Fakat ilişkiler aynı zamanda ters bir yönde gelişir. Aşağı seviyeden olanlar onların üstünde olanlardan bağımsız değildir. Teorik seçimler, onları gerçekleştiren ifadelerin içinde, bazı kavramların oluşumuna, yani ifadeler arasındaki bazı birliktelik biçimlerine yer vermezler ya da yer verirler: böylece Ütilitaristler tarafından yapılmış çözümlemelerdeki niceliksel veriler ve ölçülerle ilgili aynı sorgulama biçimleri Fizyogratların metinlerinde bulunmayacaktır. Bu durum, aslâ, fizyogratik seçimin xvıı. yüzyıldaki ekonomik kavramların oluşmasını sağlayan kuralların tümünü değiştirebilmesi değildir; fakat o kurallardan bir kısmını oyuna sokabilir ya da oyunun dışında bırakabilir ve sonuç olarak da başka hiçbir yerde görünmeyen bazı kavramları (net kazanç kavramı gibi örneğin) görünür kılabilir. Kavramın oluşumunu düzenleyen teorik seçim değildir; fakat teorik seçim

kavramın oluşumunu, kavramların oluşumuyla ilgili özel kurallar aracılığıyla, ve bu düzey ile sürdürdüğü ilişkiler yoluyla meydana getirir.

2. Bu oluşum sistemlerinin, söyleme kendilerini dışardan empoze edecek ve bütün karakterler ve olanaklar için onu bir defa tanımlayacak olan hareketsiz bloklar, statik biçimler olarak alınması gerekmez. Bunlar kaynaklarını insanların düşüncelerinde, ya da onların betimlemeleri oyununda bulacak olan baskılar değildir; fakat onlar kurumlar ya da sosyal ilişkiler ya da ekonomi düzeyinde oluşmuş, söylemlerin yüzünde ister istemez hemen ifadesini bulacak olan belirlemeler de değildir. Bu sistemler -daha önce ısrarla üzerinde duruldu- bizzat söylemin içinde bulunur; ya da daha ziyade (onun içselliği ve ihtiva edebildiği şeyler söz konusu olmadığı, ama onun özel varoluşu ve koşulları söz konusu olduğu için) onu olduğu gibi var kılan özel kuralların tanımlandığı kendi sınırında, bu sınırda bulunur. Oluşum sistemiyle, o halde, kural gibi işlev gören bir karmaşık ilişkiler demetini anlamak gerekir: oluşum sistemi, bir söylemsel uygulamanın içinde, şu nesneyi bu nesneye bağlasın diye, şu ifadeyi bu ifadeyle ortaya koysun diye, şu ya da bu kavramı kullansın diye, şu ya da bu stratejiyi oluştursun diye, ilişki içine sokulması gereken şeyi zorunlu kılar. Bir oluşum sistemini tekil belirlenmişliği içinde tanımlamak, o halde, bir pratiğin kurallara uygunluğu yoluyla bir söylemi ya da bir ifadeler grubunu karakterize etmektir.

Söylemsel bir uygulamaya ait kuralların tümü, oluşum sistemi zamanın dışında değildir. O, bir ilk başlama noktasındaki, aynı zamanda başlangıç, kaynak, temel, aksiyomlar sistemi ve gerçek tarihin beklenmedik olgularının kendisinden hareketle artık ancak tamamiyle zorunlu bir biçimde oluşacağı, bir seküler ifadeler serisinin içinde görünebilen her şeyi içinde toplamaz. Onun belirttiği şey, -bu aynı söyleme ait olmayı bırakmaksızın- kimi nesnenin dönüşmesi, kimi yeni ifadenin ortaya çıkması, ki-

mi kavramın yapılması, değiştirilmesi ya da dışardan alınması, kimi stratejinin değiştirilmesi için kullanılması gereken kurallar sistemidir; ve yine onun belirttiği şey, başka söylemlerdeki (başka uygulamalardaki, kurumlar, sosyal ilişkiler, ekonomik süreçlerdeki) bir değişmenin verilmiş, böylelikle yeni bir nesneyi oluşturan, yeni bir stratejiyi vareden, yeni ifadelere ve yeni kavramlara yer veren bir söylemin içine kopyalanabilmesi için kullanılması gereken kurallar sistemidir. Söylemsel bir oluşum, o halde, on yıllar ya da asırlar için zamanı durduran ve onu donduran bir resmin rolünü oynamaz; o zamansal süreçlere özgü bir düzenliliği belirler; o bir söylemsel olaylar serisi ile başka olay, dönüşüm, değişim ve süreç serileri arasındaki eklemleme ilkesini ortaya koyar. Aslâ zaman dışı biçimi değil, fakat bir çok zamansal seriler arasındaki uyum şemasını ortaya koyar.

Oluşum sisteminin bu hareketliliği iki biçimde kendini gösterir. İlkin ilişki içine sokulmuş bulunan elemanlar düzeyinde: gerçekte, bu elemanlar söylemsel uygulamaya düzenliliğinin genel biçimi bozulmadan eklenen belirli bir kısım iç değişmelere mâruz kalabilirler; böylece, XIX. yüzyıl boyunca, ceza hukuku, demografik baskı, işçilik talebi, sigorta biçimleri, gözaltına almanın hukukî statüsü ve koşulları değişmeye devam ettiler; bununla birlikte psikiyatrinin söylemsel uygulaması aynı ilişkiler bütününü bu elemanlar arasında gerçekleştirmeye devam etti; öyleki sistem onun belirlenmişliğinin karakterlerini korudu; aynı oluşum yasaları içinde yeni nesneler ortaya çıkar (yeni birey tipleri, yeni davranış grupları patolojik olarak belirginleşir), yeni ifade biçimleri kullanılır (sayısal işaretler ve istatistik hesapları), yeni kavramlar oluşturulur (bozulmuşluk, ahlâksızlık, sinir bozukluğu kavramları gibi) ve elbette yeni teorik yapılar inşa edilebilir. Buna karşılık, söylemsel uygulamalar ilişkiye girdikleri alanları değiştirirler. Onlar ancak kendi düzeylerinde çözümlenebilen özel ilişkileri boşuna kurarlar, bu ilişkiler yalnız söylemin içinde etkilerini bulmazlar: onlar birbirlerine eklemledikleri

elemanların içine de girerler. Hastahanelerle ilgili alan, örneğin, klinik söylem tarafından laboratuvar ile ilişkiye sokulur sokulmaz değişmeden edemedi: hastahanenin ödeme emri, doktorun orada kazandığı statüsü, bakışının işlevi, orada gerçekleştirilebilen çözümlemenin düzeyi zorunlu olarak değişmiş bulundular.

3. «Oluşum sistemleri» olarak betimlenen şey, eğer bu terimle vokabülerleri, sözdizimleri, mantıksal yapıları ya da retorik örgütlenmeleri ile birlikte verildikleri gibi metinler (ya da sözler) kasdediliyorsa, söylemlerin son basamağını oluşturmaz. Çözümleme, tamamlanmış yapının seviyesi olan bu âşikar seviyenin berisinde kalır: bir söylemin içindeki nesnelerin dağılım ilkesini tanımlarken, bu çözümleme onların bütün bağıntılarını, nihaî yapılarını, iç bölümlerini göz önünde bulundurur; kavramların dağılım yasasını araştırırken, çözümleme ne bütün oluşum süreçlerini, ne de kendilerinin içinde şekil kazanabildikleri bütün akıl yürütme halkalarını göz önünde bulundurur; eğer o ifade biçimlerini inceliyorsa, cümlelerin ne stilini ne de ard arda gelişini yeniden gözden geçirir; kısacası, çözümleme *metni* son şekli verilmiş halde bırakır. Fakat şunun da iyice anlaşılması gerekir: eğer çözümleme bu son yapıya göre geriye çekilmiş halde kalırsa, bu söylemden vazgeçmek ve düşüncenin sessiz işleyişine bürünmek için değildir; bu, sistematik olandan vazgeçmek ve denemelerin, girişimlerin, yanılgıların, yeniden başlamaların «canlı» düzensizliğini gün yüzüne çıkarmak için de değildir.

Bu durumda, söylemsel oluşumların çözümlenmesi alışılmış betimlemelerin çoğuna zıddır. Gerçekte, söylemlerin ve onların sistematik düzeninin ancak en yeni durum olduğunu, dilin ve düşüncenin, emprik tecrübenin ve kategorilerin, yaşamın ve ideal zorunlulukların, olayların olumsallıklarının ve biçimsel baskıların oyununun yürürlükte bulunduğu uzun zaman isteyen dolambaçlı bir hazırlığın son anında ulaşılan sonuç olduğunu düşünmek alışkanlığımız vardır. Sistemin apaçık ortada olan özünde, düzensizliğin zengin belirsizliği; ve söylemin narin yü-

zünün altında, sessiz bir bölüm olarak bütün bir oluş kitlesi varsayılır: sistemin düzeninden olmayan bir «sistem öncesi»; temel bir suskunluğa ait olan bir «söylemsel öncesi». Söylem ve sistem ancak bu sınırsız birikimin zirvesinde -ve birlikte- meydana geleceklerdir. Oysa burada çözümlenen şey, kesinlikle söylemin son durumları değildir; fakat son sistematik biçimleri mümkün kılan sistemlerdir; en son durumun, sistemin doğuş yerini oluşturmaktan uzak, daha ziyade varyantları yoluyla kendilerine göre tanımlandığı *sondan bir önceki düzenliliklerdir*. Tamamlanmış sistemin gerisinde, oluşumların çözümlenişinin keşfettiği şey kıpır kıpır olan, hayatın kendisi, henüz ele geçmemiş hayat değildir; sistemleşmişliklerin sınırsız bir yoğunluğu, çeşitli ilişkilerin sıkı bir toplamıdır. Ve üstelik, bu ilişkiler boşuna metnin kendi örgüsü olmuyor, onlar yaratılış bakımından söyleme yabancı değildirler. Onları, pekâlâ, «söylemseller öncesi» olarak niteleyebiliriz, ama bu söylemsel öncesinin henüz bir söylemsel olduğunu, yani ilişkilerin bir düşünceyi, ya da bir bilinci veya iş işten geçtikten sonra ve aslâ tam anlamıyla zorunlu olmayan bir biçimde, bir söylemin içine kopya edilmiş olacak olan betimlemelerin bir toplamını özelleştirmediklerini, fakat söylemin bazı düzeylerini belirginleştirdiklerini, söylemin tekbaşına bir uygulama olarak güncelleştirdiği kuralları tanımladıklarını kabul etmek koşuluyla. Demek ki, metinden düşünceye, gevezelikten sessizliğe, dışarıdan içeriye, uzaysal dağılmadan anın saf murakabesine, yüzeysel çokluktan derin birliğe geçmeye çalışmıyoruz. Söylemin boyutu içinde kalıyoruz.

İFADE VE ARŞİV

İfadeyi Tanımlamak

Şimdi bir risk aldığımızı; daha ziyade söylemlerin görkemli dış görünüşüne eklemlemek için, söylemsel oluşumlar adını verdiğimiz bu biraz dolaylı, biraz yabancı figürleri, tasarlamak istediğimizi; kitabın ve eserin geleneksel birliklerini, kesin olarak değil ama bir zaman için ve yöntem gereğince, bir kenara koyduğumuzu; söylemin kuruluş yasalarını (onlardan doğan biçimsel örgütlenmeyle birlikte), ya da konuşan öznenin durumunu (bu durumu belirginleştiren psikolojik bağlam ve öz ile birlikte) birlik ilkesi olarak almaktan vazgeçtiğimizi; söylemi artık ne bir deneyin ilk zeminine, ne de bir bilginin *a priori* talebine bağlamadığımızı; fakat onu oluşumuyla ilgili kurallar üzerine kendi kendisiyle sorguladığımızı tasavvur ediyorum. Nesnelerin doğuşu, ifade biçimlerinin ortaya çıkışı ve bölümlenişi, kavramların yerli yerine konuluşu ve dağılımı, stratejik seçimlerin kendini göstermesi ile ilgili sistem konusundaki bu uzun soruşturmaların içine girmeyi kabul ettiğimizi düşünüyorum. Kesin bir açıklıkta olmasa bile, hemen hemen algılanabilir bir yakınlıkta verilmiş olan birlikleri derlemek yerine, daha çok, böylesine soyut, böylesine problematik birlikleri oluşturmak istediğimizi düşünüyorum.

Fakat, gerçekte, buraya kadar neden sözettim? Soruşturmamın konusu ne oldu? Neyi betimlemek niyetinde idim? «İfadeler»i -söylemin, hem bu kadar kolay bir biçimde almış olduklarını kabul ettiğimiz tüm biçimlerden kendilerini bağımsız kılan bu sürekliliğin içindeki, hem de genel, sınırsız, görünüşte biçimsiz bulunan alanın içindeki, ifadelerin.- Oysa, ifadenin giriş niteliğindeki tanımını vermekten kaçındım. Hareket nok-

tamın naivliğine bir haklılık kazandırmak için, ilerleyebildiğim ölçüde bir tanım oluşturmaya çalışmadım. Üstelik -ve bu, bunca aldırmazlığın da tasdikidir- yol boyunca yön değiştirip değiştirmediğimi, geleceğe yönelik ilk adımda bir başka araştırmaya geçip geçmediğimi; «nesneler»i ya da «kavramlar»ı, öncelikle de «stratejiler»i çözümlerken bunların daha ziyade kendilerinden söz ettiğim ifadeler olup olmadığını; kendileriyle bir söylemsel oluşumu belirginleştirdiğim dört kuralın tümünün ifade gruplarını tanımlayıp tanımlamadıklarını kendime soruyorum. Nihayet «söylem» kelimesinin bu kadar kaypak olan anlamını yavaş yavaş sıkılaştırmak yerine, daha çok onun anlamlarını çoğaltmış olduğumu sanıyorum: kimi kez bütün ifadelerin genel alanını, kimi kez belirlenebilir ifadeler grubunu, kimi kez ifadelerin belirli bir kısmını açıklayan düzenli uygulamayı; ve ifade terimine sınır ve aşağı yukarı zarf hizmeti görmek ödevinde bulunan bu aynı söylem kelimesini, çözümlememi ya da onun uygulanış yerini değiştirdiğim ölçüde, ifadenin kendisini gözden ırak tuttuğum ölçüde çeşitlendirmiş olmaz mıyım?

O halde işte şimdi yapılması gereken şey: ifadenin tanımını, kaynağında, yeniden ele almak. Ve onun önceki betimlemeler içinde gerçekten ortaya konulmuş olup olmadığını görmek; bunun söylemsel oluşumların çözümlenmesinde söz konusu olan ifadenin tanımı olup olmadığını görmek.

Yeniden ele alışların bir çoğunda, ifade terimini bazan (sanki bireyler ya da tekil olaylar sözkonusu imiş gibi) bir «ifadeler topluluğu»ndan söz etmek için, bazan da onu (parçanın bütünden ayrıldığı gibi) «söylem» olacak olan bu bütünlerin karşısına koymak için kullandım. İlk bakışta ifade ayrışmaz, kendinde izole edilmeye elverişli ve kendine benzer başka elemanlarla bir ilişkiler oyununun içine girmeye yetili, son bir eleman gibi görünüyor. Satıhsız fakat bölüşüm planlarının ve özel gruplama biçimlerinin içinde tespit edilebilen nokta. Kurucu elemanı olduğu bir kumaşın yüzünde görünen pütür. Söylemin atomu.

Ve hemen problem kendini ortaya koyuyor: eğer ifade söylemin basit birliği ise, söylem neden ibarettir? Onun ayırıcı özellikleri nelerdir? Onun hangi sınırlarla sınırlandırılması gerekir? Bu birlik mantıkçıların önerme terimiyle gösterdikleri şeyle, gramercilerin cümle olarak belirginleştirdikleri, ya da «çözümlemeciler»in *ifade aktı* (speech act) başlığı altında ortaya koymaya çalıştıkları şeyle aynı mıdır, değil midir? Ortaya koydukları problemler ne kadar zorsa pek çok durumda onları katı bir biçimde sınırlamanın da o kadar zor olduğu, dilin incelenmesinin daha önce ortaya çıkardığı, fakat teorisi çoğunlukla tamamlanmış olmaktan uzak bulunan, bütün bu birlikler arasında onun işgal ettiği yer nedir? İfadenin varolması için gerekli ve yeterli koşulun tanımlanmış nisbî bir yapının mevcudiyeti olduğunu, ve önermenin varolduğu her defasında ve sadece bu durumda ifadeden bahsedilebileceğini düşünmüyorum. Bir ve aynı değeri taşıyan, bir ve aynı kuruluş yasaları bütününe tâbi, ve aynı kullanım olanaklarını içeren bir önermeyi ancak bulduğumuz orada, gerçekte, çok farklı söylemsel gruplardan ileri gelen, birbirinden tamamiyle ayrı iki ifadeye sahip olabiliriz. «Hiç kimse anlamadı» ile «Hiç kimsenin anlamadığı doğrudur» mantık açısından birbirinden ayırd edilemez ve farklı iki önerme olarak düşünülemez. Oysa ifadeler olarak, bu iki oluşum ne birbirine denktir ne de birbirinin yerini alabilirler. Onlar ne söylemin planı içinde aynı yerde bulunabilirler, ne de tam olarak aynı ifade grubuna ait olabilirler. Eğer «Hiç kimse anlamadı» formulü bir romanın ilk satırında bulunuyorsa, yeni bir düzene kadar, bazan müellif tarafından bazan da bir roman kahramanı tarafından (yüksek sesle ya da bir iç monoloğu biçimi altında) yapılmış bir tespitin söz konusu olduğu anlaşılır; «Hiç kimsenin anlamadığı doğrudur» ikinci formulü eğer ilk satırda bulunursa, o zaman bir iç monoloğu, sessiz bir tartışmayı, kendi kendisiyle bir tespiti, ya da bir diyalog parçasını, bir sorular ve cevaplar toplamını oluşturan bir ifadeler oyununun içinde ancak olabiliriz. Her yer-

de aynı önermesel yapı, fakat birbirinden çok farklı ifadesel karakterler. Buna karşılık, açık bir biçimde basit, tam ve otonom (bütün bir başka ifadeler grubuna bağlı olsa bile) bir ifadeyle meşgul bulunduğumuz yerde, karmaşık ve birçok kez tekrarlanan önerme biçimleri, ya da tam tersine parçalı ve eksik önermeler bulunabilir: «Fransanın mevcud kralı dazlaktır», örneğin, biliniyor (ki, o, eğer bir tek ifadenin türleri altında, birbirinden ayrı, her biri kendi hesabına doğru ya da yanlış olmaya elverişli iki önerme kabul edilirse, ancak mantık açısından çözümlenebilir), yahut da aşağı seviyeden bir iddiayla ilişkisi içinde ancak gerçeklik kazanabilen «yalan söylüyorum» gibi bir önerme örneği biliniyor. Bir önermenin kimliğini tanımlamak, bir oluşum birliği altında onların bir çoğunu birbirinden ayırmak, onun otonomisini ya da tamamlanmışlığını belirginleştirmek olanağını veren ölçütler bir ifadenin tekil birliğini betimlemek için geçerli değildir.

Ya cümle? Cümle ile ifade arasında bir denkliği kabul etmek gerekmez mi? Dilbilgisel olarak ayırdedilebilir bir cümlenin varolduğu her yerde bağımsız bir ifadenin varlığı kabul edilebilir; fakat, buna karşılık, bizzat önermenin altında, onun kurucularının düzeyine ulaşıldığı zaman artık ifadeden bahsedilemez. Bu denkliğe karşı, bazı ifadelerin, özne-bağ-yüklem yasal biçiminin, basit bir nominal sözdiziminin («Bu adam!») ya da bir zarfın («mükemmel olarak»), yahut bir şahıs zamirinin («Siz!») dışında kompoze edilebildiklerine itiraz etmek hiçbir işe yaramayacaktır. Çünkü dilbilimcilerinin kendileri, benzer oluşumların içinde özne-yüklem şemasından hareketle bir dönüşümler serisi tarafından elde edilmiş olsalar bile, bağımsız cümlelerin varlığını kabul etmektedirler. Üstelik: onlar «kabul edilebilir» cümlelerin statüsünü doğru olarak kurulmuş bulunmayan dilbilimsel eleman birlikleriyle uyuştururlar, yeter ki bu cümleler yorumlanabilir olsun; buna karşılık, dilbilgisel cümlelerin statüsünü de, doğru olarak oluşturulmuş olmaları koşuluyla, yorumlanabilir

bütünlerle uyuştururlar. Cümlenin bu kadar geniş -ve, bir anlamda, bu kadar serbest- bir tanımıyla, ifade sayılmayacak olan cümleleri, ya da cümle sayılmayacak olan ifadeleri kabul etmek nasıl yanlış anlaşılır.

Bununla birlikte denklik tam olmaktan uzaktır; ve cümlelerin dilbilimsel yapısına uymayan ifadeleri söylemek göreli olarak kolaydır. Latin dilbilgisinde ard arda dizilmiş bir kelimeler serisini: *amo*, *amas*, *amat* bulduğumuz zaman, işimiz bir cümleyle değil, fakat *amare* fiilinin şimdiki zaman haber kipinin farklı kişisel esnekliklerinin ifadesiyledir. Belki tartışılabilir örnekler bulunabilecek; belki orada basit bir temsil oyununun söz konusu olduğu, bu ifadenin elips şeklinde, nispeten alışılmamış bir biçimde özetlenmiş, özelleştirilmiş bir cümle olduğu, ve onu cümle olarak «*Amare* fiilinin haber kipinin şimdiki zamanının birinci şahısı için *amo*dur» şeklinde okumak gerektiği, v.s. söylenecektir. Başka örnekler, her halde, daha az kapalıdır: botanik türlerle ilgili bir tasnif tablosu ifadelerden kurulmuş, cümlelerden yapılmamıştır (Linné'nin *Genera Plantarum*'u ancak cümlelerin sınırlı bir sayısının kabul edilebildiği, bütün bir ifadeler kitabıdır); bir soykütüğü ağacı, bir hesaplama kitabı, bir ticarî denge hakkındaki tahminler ifadelerdir: cümleler nerededir? Daha da uzağa gidebiliriz: *n*'inci dereceden bir denklem, ya da kırılma kanunuyla ilgili cebir formulünün ifadeler olarak düşünülmesi gerekir: ve eğer onlar (anlamları kullanım kuralları tarafından belirlenmiş ve ard arda gelişleri kuruluş kanunları tarafından yönetilen sembollerden oluşturuldukları için) çok katı bir dilbilgiselliğe sahip iseler, doğal bir dilin içinde, kabul edilebilir ya da yorumlanabilir bir cümleyi tanımlamak olanağını veren aynı ölçütler söz konusu olmaz. Nihayet bir grafik, bir büyüme eğrisi, bir kuşaklar pramidi, bir bölüştürme bulutu ifadeleri meydana getirir: onların, kendileriyle birlikte bulunabildikleri cümlelere gelince, bu cümleler onların yorumu ya da eleştirel açıklamasıdır; kendileri değildir: bunun kanıtı, pek çok durum-

da, sadece cümlelerin sonsuz bir niceliğinin bu tür ifadelerin içinde açık bir biçimde oluşmuş bulunan bütün elemanlara denk olabileceğidir. O halde, bütünüyle düşünüldüğünde, bir ifadeyi cümlenin dilbilgisel karakterleriyle tanımlamak mümkün görünmüyor.

Son bir olanak kalıyor: ilk bakışta, hepsinin doğruya en yakın görüneni. Bir oluşum fiilini -şu «*ifade aktı*», ingiliz çözümleyicilerinin sözünü ettikleri şu «ifadesizlik» aktı gibi bir şey- kabul ve ayırdedebildiğimiz her yerde ifadenin var olduğunu söyleyemez miyiz? Bununla, (yüksek ya da alçak sesle) konuşmaktan ve (elle ya da makinayla) yazmaktan ibaret olan maddî eylemi hedeflemediğimiz; konuşan bireyin niyetini (inandırmak istediği, kendini saydırmayı arzu ettiği, bir problemin çözümünü keşfetmeye çalıştığı, ya da onun yeni çözümlerini vermeyi arzuladığı olgusunu) de amaçlamadığımız; bununla, bireyin söylediği şeyin (güvensizliğe inandırdı ya da yol açtıysa; emirleri dinlenip yerine getirildiyse; duası işitildiyse) muhtemel sonucunu da göstermediğimiz; formulün kendisi tarafından, doğuşu içinde (söz verme, düzen, karar, antlaşma, yüklenme, tespit etme) gerçekleştirilmiş olan işlemi betimlediğimiz anlaşılıyor. Konuşmama eylemi (müellifin düşüncesinde ya da onun niyetlerinin oyunu içinde) ifadenin aynı anından evvel oluşan şey değildir; ifadenin kendisinden sonra, arkasında bıraktığı izin ve ortaya çıkardığı sonuçların içinde, meydana gelebilmiş olan şey hiç değildir; fakat ifade - ve çok iyi belirlenmiş koşulların içindeki bu apaçık ifade (aslâ ondan başkası değil)- nin varlık kazandığı aynı olgu olarak meydana gelmiş olan şeydir. O halde ifadelerin belirginlik kazanmasının oluşum fiillerinin tespitiyle aynı ölçütlerden ileri geldiği varsayılabilir: her fiil bir ifadenin içinde varlık kazanacak ve her ifade bu fiillerden biriyle, içten, kaynaşmış olacaktır. Onlar birbirleriyle, ve tam bir karşılıklılık içinde var olacaklardır.

Bununla birlikte, böyle bir karşılıklı ilişki incelenmeye karşı

koymaz. «*İfade aktı*»nı gerçekleştirmek için, çoğunlukla, bir ifadeden daha fazlasına ihtiyaç vardır: yemin, dua, sözleşme, söz verme, kanıtlama çoğu zaman, birbirinden ayrı formullerin ya da birbirinden ayrı cümlelerin belirli bir sayısını gerektirir: onların hepsi bir ve aynı konuşmama aktının içinden geçtiler diye onlardan her birine ifade statüsü vermemek zor olacaktır. Bu durumda, belki, ifadeler serisinin tamamı boyunca eylemin kendisinin aynı kalmadığını; bir duanın içinde birbirinden ayrı ifadeler tarafından oluşturulmuş istekler kadar, sınırlı, sürekli ve bağımsız dua aktlarının da bulunduğu; ve bir söz vermenin içinde birbirinden ayrı ifadeler halinde belirginleştirilebilir olan bölümler kadar angajmanların da bulunduğu söylenebilecektir. Bununla birlikte bu cevapla yetinilmeyecektir: ilkin, oluşumun fiili artık ifadeyi tanımlamaya yaramayacağı, ama, tam tersine, - gerçekten problem olan ve belirginleştirme ölçütlerini gerektiren- ifade tarafından tanımlanması gerekeceği için. Ayrıca, bazı konuşmama aktları, birçok ifadeden her birinin kendine uygun yere eklemlendiği takdirde ancak bu ifadelerin tekil birlikleri halinde tamamlanmış olarak göz önüne alınabilir. Bu aktlar o halde bu ifadelerin serisi ya da toplamı, onların yan yana gelişleri tarafından oluşturulurlar; onların tümünün, aralarından en küçüğünün içinde mevcut bulunduğu, ve onların, her biriyle birlikte yenilendikleri düşünülemez. Orada, ifadelerin bütünü ile konuşmama aktlarının bütünü arasına iki yanlı karşılıklı bir ilişkiyi de yerleştiremeyiz.

İfadeler belirginleştirilmek istendiği zaman, dilbilgisinden, mantıktan, ya da «Çözümleme» den ödünç alınmış modellerin hiç birisi eksiksiz kabul edilemez. Üç durumda da, öne sürülmüş ölçütlerin çok sayıda ve çok yüklü olduğu, onların ifadeye her boyutunu bırakmadıkları, ve bazan ifade daha çok betimlenmiş biçimleri almış ve orada tam olarak düzenlenmiş olsa bile, ifadenin o ölçütlere uymadığı da olabilir: meşru önerme yapısı-

na sahip olmayan ifadeler bulunur; cümleyi kabul edemediğimiz yerde ifadeler bulunur; «*ifade aktları*»ndan soyutlayamadığımız daha birçok ifade bulunur. İfade sanki bütün bu figürlerden daha fazla belirlemeleri andırıyormuş, daha az belirlemelerle doldurulmuş, daha az sağlam bir biçimde yapılaşmış, daha fazla her yerde hazır imiş gibidir; sanki onun karakterleri daha az sayıda, ve yeniden birleştirilmeleri daha kolaymış gibidir; fakat aynı yolla, o her betimleme olanağını sanki reddediyormuş gibidir. İfadenin ne hangi düzeyde kurulacağı, ne de hangi yöntemle kendisine yaklaşılacağı iyi anlaşılmadığı sürece: az önce anımsattığımız bütün çözümlemeler için o aslâ dayanak ya da arazların cevheri olmaz: mantıksal çözümlemede, ifade, önermenin yapısı elde dildiği ve tanımlandığı zaman «kalıcı olan» şeydir; dilbilgisel çözümleme açısından, o, bir cümlenin biçimini, kendisinde kabul edebildiğimiz ya da edemediğimiz dilbilimsel elemanların serisidir; dil aktlarının çözümlenmesi bakımından, o, kendisinde bu aktların ortaya çıktıkları gözle görülebilir cisim gibi görünür. Bütün bu betimsel yaklaşımlara göre, ifade, gerçekte saf ve basit, bir kalıntısal elemanın, uygun olmayan bir yapı malzemesinin rolünü oynamaktadır.

Sonuç olarak, ifadenin özgün karaktere sahip olamadığının ve, ifade, dilin bütün çözümlemeleri bakımından, bu çözümlemelerin nesnelerini kendisinden hareketle belirledikleri dışardaki madde olduğu ölçüde, eksiksiz tanımlanmaya elverişli olmadığının kabul edilmesi mi gerekir? Herhangi bir işaretler, figürler, grafikler ya da izler serisinin -bu serinin örgütlenmesi ya da örgütlenme olasılığı ne olursa olsun- bir ifadeyi teşkil etmeye yeterli olduğunu; ve bunun eğer bir cümle söz konusuysa ya da değilse söylemenin dilbilgisine, bu cümle eğer bir önerme biçimini ihtiva ediyor ya da etmiyorsa tanımlamanın mantığına, cümlenin içine nüfuz edebilen dil aktı olan belirlemek hakkındaki çözümlemeye ait olduğunu mu kabul etmek gerekir? Bu durumda, birbirinden bağımsız bir çok işaret varolduktan -niçin

mümkün olmasın?- itibaren, onlardan biri ve sadece biri varolduktan itibaren ifadenin varolduğunu kabul etmek gerekir. İfadenin eşiği işaretlerin varoluşunun eşiği olacaktır. Bununla birlikte, orada hâlâ, şeyler basit de değildir ve «işaretlerin varoluşu» gibi bir ifadeye verilmesi gereken anlam açıklanmayı gerektirir. İşaretler vardır, ve ifadenin *varolması* için işaretlerin *varolması* yeterlidir, denildiği zaman ne denmek istenir? Bu «vardır»a hangi tekil statü verilmek istenir?

Çünkü ifadelerin bir dilin ve, o dille birlikte, birbirinin zıddı anlatım biçimleri ile kullanım kuralları tarafından belirlenmiş bir işaretler bütününün varolduğu anlamında varolmadıkları açıktır; gerçekte dil aslâ kendinde ve tamlığı içinde verilmemiştir; o, ikinci bir biçimde ve kendisini konu olarak alacak olan bir betimlemenin dolaylı yoluyla ancak varolabilecektir; dilin elemanlarını oluşturan işaretler kendilerini ifadelere empoze eden ve onları içten yöneten biçimlerdir. Eğer ifadeler varolmasaydı, dil varolmayacaktı; fakat hiçbir ifade dilin varolması için zorunlu değildir (ve her zaman, her hangi bir ifadenin yerine, yine de dili değiştirmeyecek olan bir başka ifade tasarlanabilir). Dil ancak mümkün ifadeler için kuruluş sistemi olarak vardır; fakat bir başka bakımdan, o, bir gerçek ifadeler bütünü konusunda elde edilmiş (çok ya da az eksiksiz) betimleme olarak ancak vardır. Dil ve ifade aynı varoluş düzeyinde değildirler; ve dillerin varolduğu söylendiği gibi, ifadelerin varolduğu söylenemez. Fakat, bir dilin işaretleri bir ifadeyi kurdukları sırada, şu ya da bu tarzda meydana getirilip getirilmemeleri (eklemlenip eklemlenmemeleri, belirtilip belirtilmemeleri, imal edilip edilmemeleri, çizilip çizilmemeleri), zamanın bir anında ve uzayın bir noktasında görünüp görünmemeleri, onları telaffuz eden sesin ya da biçimlendiren davranışın onlara bir maddî varoluşun boyutlarını verip vermemesi yeterli midir? Bir kağıt yaprağı üzerine benim tarafımdan, bir ifade olmayan şey örneği olarak, rasgele yazılmış alfabenin harfleri; kitapların basımı için kullanılan kur-

şun karakterler -yeri ve hacmi olan maddîlikleri inkâr edilemez- ortaya serilmiş, gözle görülebilir, elle kullanılabilir olan bu işaretler, mâkul bir biçimde, ifadeler olarak göz önüne alınamaz mı?

Bununla birlikte biraz daha yakından bakılacak olursa, bu iki örneğin (kurşun karakterler ve benim tarafımdan yazılmış işaretler) tamamiyle üstüste çakışmadığı görülür. Elimde tutabildiğim bu bir avuç baskı karakteri yahut da bir yazı makinesinin klavyesi üzerinde gösterilmiş olan harfler ifadeleri meydana getirmezler: bunlar olsa olsa kendileriyle ifadeleri yazabileceğimiz araçlardır. Aklıma geldikleri gibi ve, düzensizlikleri içinde, bir ifadeyi oluşturamadıklarını göstermek için, bir kağıt yaprağı üzerine rasgele yazdığım bu harfler nedir, hangi biçim onları şekillendirmektedir? Olumsal bir biçimde seçilmiş bir harfler tablosu olmadığı takdirde, bir alfabetik seri hakkındaki ifadenin raslantıdan başka yasaları bulunmayacak mıdır? Aynı şekilde, istatistikçilerin zaman zaman kullandıkları rasgele sayılar tablosu, hiçbir sözdizimi yapısı tarafından aralarında yeniden birbirlerine bağlanmamış olan bir sayısal semboller dizisidir; bununla birlikte o bir ifadedir: birbirini izleyen sonuçların olasılığını geliştirebilecek olan her şeyi dışarda bırakan davranışlar tarafından elde edilmiş bir rakamlar toplamının ifadesi. Bir örnek daha verelim: bir yazı makinesinin klavyesi bir ifade değildir; daktiloyla ilgili bir el kitabında sıralanmış olan şu aynı A, Z, E, R, T, harfler serisi fransızca makinalar tarafından benimsenmiş olan alfabetik düzenin ifadesidir. Demek ki biz olumsuz sonuçların belirli bir niceliği karşısında bulunuyoruz: düzenli bir dil yapısı bir ifadeyi oluşturmak için gerekli değildir (bir seriden en küçük bir olasılığa kadar ifade kurulabilir); fakat, bir ifadenin ortaya çıkması ve varlığa gelmesi için, dilin elemanlarının herhangi bir maddî gerçekleşimi yeterli olmadığı gibi, işaretlerin zamanda ve uzayda herhangi bir doğuşu da yeterli değildir. Demek ki, ifade ne (tabiî ya da sunî bir dil sisteminin içinde ancak, belirlenmiş-

likleri halinde, tanımlanabilir olan işaretlerden meydana geldikleri halde) dille aynı biçimde, ne de (her zaman belirli bir maddîlikle dolu olduğu ve her zaman uzaysal-zamansal bağlara göre kurulabildiği halde) algıya açık sıradan nesnelerle aynı biçimde varolur.

İfade hakkındaki genel soruya cevap vermenin henüz zamanı değildir, ama problemin sınırları çizilebilir: ifade cümle, önerme ya da dil aktıyla aynı türden bir birlik değildir; demek ki o aynı kriterlerden doğmuyor; fakat sınırları ve bağımsızlığı olan maddî bir nesne olabileceğinden dolayı bir birlik de değildir. İfade, tekil olmak biçimi içinde (ne tamamiyle dilsel, ne de yalnız maddî), cümlenin, önermenin, dil aktının var olup olmadığını söyleyebilmemiz; cümlenin doğru (ya da kabul edilebilir, veya yorumlanabilir) olup olmadığını, önermenin meşru ve iyi biçimlendirilmiş olup olmadığını, aktın taleplere uygun olup olmadığını ve güzel olup olmadığını ve iyi gerçekleştirilmiş olup olmadığını söyleyebilmemiz için kaçınılmazdır. İfadede, uzun ya da kısa, güçlü ya da zayıf yapılanmış, fakat mantıksal, dilbilgisel ya da söylemsel bir ilişkinin içinde başkaları olarak alınmış bir birliği aramamak gerekir. Başkaları arasında bir elemandan ziyade, belirli bir çözümleme düzeyinde onarılabilir bir parçadan ziyade bu çeşitli birliklere göre düşey olarak işlev gören, ve, bir işaretler serisine göre, orada mevcut bulunup bulunmadıklarını söyleme olanağını veren bir işlev söz konusudur. İfade, o halde, bir yapı (yani somut modellerin belki sonsuz bir niceliğine izin veren değişik elemanlar arasındaki bir ilişkiler bütünü) değildir; o, işaretlerin özüne ait olan ve nihayet kendisinden hareketle, çözümleme ya da sezgi yoluyla, onların «anlam olup» olmadıklarına, hangi kurala göre birbirlerini izleyeceklerine ya da üstüste konulacaklarına, işaret olacaklarına, ve hangi eylem türünün onların (sözlü ya da yazılı) oluşumu tarafından gerçekleştirilmiş bulunacağına karar verebileceğimiz bir varoluş fonksiyonudur. Demek ki, ifade için birliğin yapısal

ölçütlerini bulamadığımız takdirde şaşırmamak gerekir; bu, onun kendisinde bir birlik olmamasından, ama bir yapılar ve mümkün birlikler alanı ile kesişen ve onları, somut içerikleriyle, zamanın ve uzayın içinde görünür kılan bir fonksiyon olmasından dolayıdır.

Şimdi, bu şekilde, yani varoluşunun, koşullarının, kendisinin gerçekleştiği alanı kontrol eden kuralların içinde betimlenmesi gereken, işte bu fonksiyondur.

İfadenin İşlevi

İfadeyi, demek ki, işaretlerin birlikli grupları bakımından incelemek yararsızdır. Bu işaret gruplarını var kılan, ve bu kurallara ya da bu aktüelleşme biçimlerine olanak tanıyan şey ne sözdizimi, ne yapı kuralı, ne ard arda gelişin ve yer değişiminin yasal biçimi değil, ifadedir. Fakat ifade onları eğer var kılabiliyorsa, bu, ne bir dilin elemanları olarak işaretlerin varoluşu ile, ne de bir metin parçasını işgal eden ve az ya da çok uzun bir zaman devam eden bu işaretlerin maddî varoluşu ile karıştırılmaması gereken tekil bir biçimin üzerindedir. İfadelendirilebilir, incelenmesi hemen söz konusu edilebilir olan her işaretler serisinin belirleyici özelliği, bu tekil varoluş biçimidir.

a) Belirli bir maddîlik içinde şekillenmiş ya da belirginlik kazanmış, ve, keyfî ya da değil, bir biçim üzerinde kümelenmiş, fakat, her halukârda, dilbilgisel olmayan bu işaretler örneğini bir kez daha yineleyelim. Bir yazı makinesinin klavyesi böyle; bir avuç matbaa karakteri böyle. Bu şekilde verilmiş işaretleri, bir ifadeyi teşkil etmeleri için bir kağıt yaprağı üzerine (ve hiçbir kelime üretmeksizin birbirlerini izledikleri aynı düzenin içinde) yeniden kopyalamamız yeterlidir: daktilo ile yazmayı kolaylaştıran bir düzen içindeki alfabe harflerinin ifadesi, harflerin raslantılı bir grubunun ifadesidir. O halde ifadenin varolması için ne olup bitmektedir? Bu ikinci örneğin birinci örneğe göre yeniden sahip olabildiği şey nedir? Bir sözcüğün iki kez

tekrarlanması, onun bir kopyasının çıkarılması olgusu mudur? Hiç kuşku yok ki hayır, çünkü yazı makinelerinin klavyelerinin hepsi belirli bir modeli kopya ederler ve onlar bununla birlikte ifadeler değildirler. Ya bir öznenin araya girmesi? İki kez yetersiz olacak olan yanıt: çünkü bir serinin tekrarının, bu serinin aynı olgu yoluyla bir ifade haline dönüşmesi için bir bireyin insiyatifine bağlı olması, ve, aynı şekilde, problemin tekrarlamanın nedeninde ya da kaynağında değil, birbirine benzer olan bu iki seri arasındaki tekil ilişkinin içinde bulunması yeterli değildir. İkinci seri, gerçekte, birinci serinin elemanlarından her birisi arasına iki-yanlı bir ilişkiyi yerleştirebilmemiz olgusuyla yalnızca bir ifade olmaz (bu ilişki bazan saf ve basit bir kopya söz konusu olduğunda iki katlı yapma olgusunu, bazan da dile getirme eşiği kesin olarak aşıldığında ifadenin tamlığını belirginleştirir). Bir işaretler serisi, (kendisine son derece benzer, ve seçilmiş bir örnekteki gibi hemen hemen aynı olabilen) «başka şeyde» bizzat kendisini ilgilendiren -sebebini değil, elemanlarını değil- özel bir ilişkiye sahip olması koşuluyla, ifade olacaktır.

Hiç kuşku yok ki, bu ilişkide bilmecemsi hiçbir şeyin bulunmadığı, tam tersine onun çok açık olduğu, çözümlenmekten geri durmadığı: işaret edenle işaret edilenin, ve ad ile onun gösterdiği şeyin ilişkisinin; cümleyle onun anlamı arasındaki ilişkinin; ya da önerme ile göstergesi arasındaki ilişkinin söz konusu olduğu, söylenecektir. Oysa ben, ifadenin ifade edilen şeyle ilişkisinin bu ilişkilerden hiçbiriyle üstüste çakışamayacağını gösterebileceğimize inanıyorum.

İfade, nominal bir sözdizimine («gemi!»), bir özel ada («Pierre!») indirgenmiş olsa bile, ifade ettiği şeyle, ad gösterdiği ya da işaret ettiği şeyle, aynı ilişkiye sahip değildir. Ad dilbilgisel bütünlerin içinde farklı yerleri işgal edebilen bir dil elemanıdır: onun anlamı kullanım kuralları (ki söz konusu olan, onun tarafından geçerli bir biçimde gösterilebilen bireyler, ya da içlerine doğru dürüst girebildiği sözdizimsel yapılardır) tarafından ta-

nımlanır; bir ad onun geri dönüş imkânıyla tanımlanır. Bir ifade her yeniden ortaya çıkma olanağının dışında varolur; ve onun ifade ettiği şeyle girdiği ilişki bir kullanım kuralları toplamıyla aynı değildir. Tekil bir ilişki sözkonusudur: ve eğer bu koşulların içinde aynı oluşum yeniden ortaya çıkarsa -bu koşullar daha çok kullanılan aynı kelimelerdir, cevhersel olarak aynı adlardır-, bu, bütünüyle göz önüne alındığında, aynı cümledir, ama kesinlikle aynı ifade değildir.

Bir ifade ile onun ifade ettiği şey arasındaki ilişkinin, bir önerme ile onun göstergesi arasındaki ilişkiyle karıştırılmaması da gerekir. Mantıkçılar, biliyoruz ki, «Altın dağ Kaliforniyadadır» gibi bir önermenin, göstergesi bulunmadığından dolayı, doğrulanamıyacağını söylerler: onun olumsuzu o halde olumlusundan ne daha çok doğru ne de daha az doğrudur. Aynı şekilde, bir ifadenin, kendisine varlık verdiği önermenin eğer göstergesi yoksa, hiçbir şeye ait olmadığının mı söylenmesi gerekecektir? Daha çok bunun tersinin doğru olduğunun söylenmesi gerekecektir. Ve, göstergenin yokluğunun kendisiyle birlikte ifade için bağıntının yokluğunu getirdiğini değil de, bunun önermenin bir göstergesinin bulunup bulunmadığını söylemek olanağını veren ifadenin bağıntısı -ifadenin kendisiyle ilgili bulunduğu, ifade tarafından oyuna sokulan, sadece söylenen değil aynı zamanda kendisinden söz edilen şey, onun «teması»- olduğunu söylemek gerekecektir: ifade hakkında kesin bir biçimde karar vermek olanağını tanıyan bu bağıntıdır. Gerçekte, «Altın dağ Kaliforniyadadır» oluşumunun ne bir coğrafya kitabında ne de bir seyahatnamede bulunmadığını, ama bir romanda ya da herhangi bir hikâyede bulunduğunu varsayalım, o zaman ona (dağın kendisine ait olduğu hayal dünyasının benzer bir jeolojik ya da jeoğrafik fantaziye olanak vermesine ya da vermemesine göre) doğru ya da yanlış bir değer atfedilebilecektir. Bir önermenin bir göstergesinin bulunup bulunmadığını söyleyebilmek için, ifadenin neye ait olduğunu, onun bağıntılarının türünün ne

olduğunu bilmek gerekir. «Fransanın mevcut kralı dazlaktır» önermesi, ifadenin bugünkü tarihsel bilgi dünyasına ait olduğunu varsaydığımız ölçüde ancak göstergeden yoksun olur. Önermenin göstergeyle ilişkisi ifadenin ifade ettiği şeyle ilişkisine model ve kural hizmeti göremez. Bu ifade önermeyle yalnızca aynı düzeyde bulunmamakla kalmıyor, aynı zamanda ondan önce var olan olarak görünüyor.

Nihayet, ifade bir cümleyle onun anlamı arasında varolabilen ilişkiyle üstüste çakışabilir de değildir. Bu iki ilişki biçimi arasındaki mesafe, tamamiyle doğru dilbilgisel yapılarına rağmen (örnekteki gibi: «Olgunlaşmamış cılız fikirler derin bir uyku halinde bulunmaktadırlar»), anlamları bulunmayan şu ünlü cümleler konusunda apaçık ortada görünüyor. Gerçekte, yukarıdaki gibi bir cümlenin anlamının bulunmadığını söylemek belirli bir olanaklar sayısını daha şimdiden dışarda tuttuğumuzu varsayar: bir rüya anlatısının, bir şiir metninin, kodlanmış bir mesajın ya da bir ilaç tutkununun sözünün söz konusu olmadığı, fakat daha çok, belirli bir biçim konusunda, gözle görülebilir bir gerçekliğe ait olması gereken belirli bir ifade tipinin söz konusu olduğu kabul edilir. Bir cümle ile onun anlamı arasındaki ilişki ancak belirlenmiş ve yerli yerine oturtulmuş bir ifade ilişkisinin içinde gösterilebilir. Üstelik bu cümleler, anlamlarını kazandıkları ifade düzeyinde alınmış olsalar bile, ifade olarak, bağıntılardan yoksun değildirler: ilkin, örneğin, fikirlerin ne canlandırıldıklarını ne de sönükleştirildiklerini, dolayısıyla cümlenin anlamının bulunmadığını söylemek olanağını veren bağıntılar (ve bu bağıntılar fikirlerin gözle görülemez oldukları, renklerin bakışa verildikleri, v.s. bir gerçeklik planıyla ilgilidir); öte yandan, doğru fakat anlamdan yoksun bir sözdizimsel örgütlenme tipinin mansiyonu olarak söz konusu olan cümleyle ilgili bağıntılar (ve bu bağıntılar dilin, onun kurallarının ve iyeliklerinin planıyla ilgilidir). Bir cümle ne kadar anlamsız olursa olsun, o, bir ifade olarak, bir şeyle ilgilidir.

İfadeyi kendi özünde belirginleştiren bu ilişkiye -cümle ya da önerme tarafından zımnen varsayılmış, ve onların ön koşulu gibi görünen ilişki- gelince, o nasıl tanımlanır? İlişki, genellikle onun kendileriyle karıştırıldığı, şu anlam ilişkilerinden, şu doğruluk değerlerinden, kendisi olarak, nasıl çıkarılabilir? Sıradan ve düşündüğümüz kadar basit bir ifade, *bağıntı* olarak, cümlenin böyle bir sözcüğü tarafından gösterilecek olan bir bireye ya da tekil nesneye sahip değildir: «Altın dağ Kaliforniyadadır» gibi bir ifadenin durumunda, *bağıntı*, öznenin işlevi olan nominal sözdizimi tarafından gösterilen şu gerçek ya da hayalî, mümkün ya da saçma oluşum değildir. Fakat ifadenin *bağıntısı* şeylerin bir durumu ya da önermeyi doğrulamaya elverişli bir ilişki de değildir (seçilmiş olan örnekte, bu, belirli bir bölgedeki belirli bir dağın uzaysal içerilmişliği olacaktır). Buna karşılık, ifadenin *bağıntısı* olarak tanımlayabildiğimiz şey, böyle nesnelerin görünebildikleri ve böyle ilişkilerin ayırdedilebildikleri alanların bir toplamıdır: bu alan, örneğin, tespit edilebilir fizik özelliklerin belirli bir kısmına sahip olan maddî nesnelerin, algılanabilir genişlikte olan ilişkilerin bir alanı olacak -ya da tam tersine (onların belirli bir sürekliliği, belirli bir tutarlılığı olsa bile), deneysel ya da düşünsel doğrulamaya yatkın olmaksızın, düşsel, keyfî özelliklerle donatılmış bir nesneler alanı olacak-; bu alan, yakınlık ve içinde olma ilişkileriyle, bir uzaysal ve coğrafî yerler alanı -ya da tam tersine bir sembolik ilintiler ve gizli yakınlıklar alanı olacak-; bu alan ifadenin dile getirildiği zamanın bu aynı anında ve bu aynı aşamasında varolan bir objeler, ya da -bizzat ifade tarafından gösterilmiş ve oluşturulmuş bulunan, ama ifadenin de kendisine ait bulunmadığı- büsbütün başka bir varlığa ait olan bir objeler alanı olacak. Bir ifadenin, karşısında (bir tür baş-başa olmaklık içinde), bir *bağıntısı* -ya da bir önermenin bir göstergesinin bulunduğu (yahut bulunmadığı) gibi, bir özel adın bir bireyi (veya kişiyi) gösterdiği gibi, bir *bağıntısı*- yoktur. O daha ziyade «şeyler» den, «olgular» dan, «gerçeklikler»

den, ya da «varlıklar» dan oluşmamış, fakat kendisinde adlandırılmış, gösterilmiş veya betimlenmiş bulunan nesneler için, kendisinde doğrulanmış veya doğrulanmamış bulunan ilişkiler için imkân yasalarından, varoluş kurallarından oluşmuş olan bir «gösterge sistemi»ne bağlıdır. İfadenin gösterge sistemi yeri, şartı, doğuş alanını, bireylerin ya da nesnelerin, şeylerin hallerinin ve ifadenin kendisi tarafından oyuna sokulmuş olan ilişkilerin ayrımlaşması eğilimini oluşturur; o cümleye anlamını, önermeye doğruluk değerini veren şeyin ortaya çıkması ve sınırlanmasının olanaklarını tanımlar. Dile getirmenin, dilbilgisel ve mantıksal düzeyinin tersine, *ifadesel* düzeyini belirginleştiren bu bütündür: bu çeşitli imkân alanlarına göre, ifade bir sözdiziminden, ya da bir semboller serisinden, kendisine bir anlam atfedebileceğimiz veya atfedemeyeceğimiz bir cümle, bir doğruluk değeri alabilecek ya da alamayacak olan bir önerme meydana getirir.

Her halükârda, bu ifade düzeyinin betimlenmesinin ne biçimsel çözümlemeyle, ne semantik bir incelemeyle, ne de bir doğrulamayla değil, ifade ile ifadenin ayrımları bizzat gösterdiği yer olan ayrımlaşma alanları arasındaki ilişkilerin çözümlenmesiyle yapılabileceği görülüyor.

b) Bir ifade, ayrıca, bir özneyle sürdürdüğü belirli bir ilişki gerçeğiyle, herhangi bir dilbilimsel elemanlar serisinden ayrılır. Bu ilişki, doğası aydınlığa kavuşturulması gereken ve özellikle kendileriyle karıştırılması mümkün olan ilişkilerden ayrı tutulması gereken ilişkidir.

Gerçekte, ifadenin öznesini bu cümlenin içinde bulunan birinci şahıstaki şu dilbilgisi elemanlarına indirgememek gerekir. ılkin, ifadenin öznesi dilbilimsel sözdiziminin içinde bulunmadığı için; ikinci olarak, birinci şahsı içinde taşıyan bir ifadenin her şeye rağmen bir öznesi bulunduğu için; nihayet ve özellikle, tespit edilmiş bir dilbilimsel biçimi olan (bu ister birinci şahısta isterse ikinci şahısta olsun) bütün ifadelerin ifadenin öz-

nesiyle bir ve aynı tip ilişkileri bulunmadığı için indirgememek gerekir. Kolayca anlaşılıyor ki, bu ilişki «akşam olmaktadır», ve «her sonucun bir sebebi vardır» tipinden bir ifadenin içinde aynı değildir; «uzun süre erkenden yattım» tipinden bir ifadeye gelince, onun bir konuşma sırasında söylenmiş olduğu anlaşılırsa, ve *Kaybolan Zamanın Araştırılması* adını alan bir kitabın ilk satırında okunursa, ifade eden özneyle ilişki aynı olmaz.

Cümlenin dışındaki bu özne, açıkcası, onu söylemiş veya yazmış olan bu gerçek birey değil midir? Belirtilerin yeri, bu belirtileri açıkça söyleyecek biri, her halükârda ortaya çıkarıcı bir eleman gibi bir şey olmadan, bilinir. Bir işaretler serisinin varolması için, daha çok -sebeplilikler sistemine göre- bir «müellif» ya da bir üretici güç gerekir. Fakat bu «müellif» ifadenin öznesiyle aynı değildir; ve müellifin dile getirme ile sürdürdüğü üretim ilişkisi, ifade eden özneyle onun ifade ettiği şeyi birleştiren ilişkiyle aynı değildir. Burada, maddî olarak biçimlendirilmiş ya da çizilmiş bir işaretler toplamının durumunu, çok basit olacağı için, göz önüne almayalım: onların yapımları daha ziyade bir müellifi içinde bulundurmakla birlikte, ne ifadeyi ne de ifadenin öznesini içinde bulundurmaktadır. İşaretlerin vericisi ile bir ifadenin öznesi arasındaki ayrımı göstermek için, üçüncü bir kişi tarafından okunmuş bir metnin ya da rolünü anlatan bir aktörün durumunu da düşünebiliriz. Fakat bunlar sınırlı durumlardır. Genel olarak, en azından ilk bakışta, öyle görünüyor ki, ifadenin öznesi apaçık bir biçimde bir ifade etme niyeti içinde ifadenin farklı elemanlarını meydana getiren özne olmalıdır. Bununla birlikte şeyler basit de değildir. Bir romanda, iyi bilinir ki, ifadenin müellifi adı kitabın kapağında yer alan bu gerçek bireydir (yine de birbirleriyle diyalog içinde bulunan elemanlar, ve bir kişilik rolü düşüncesiyle ilişkili cümleler problemi ortaya çıkar; yine de bir takma adla yayınlanmış metinler problemi ortaya çıkar: ve bu ifadeleri, bütün bir blok halinde, metnin müellifiyle, onun söylemek istediği, düşündüğü şeyle, kısacası bu

ifadelerin bütün bu farklı düzeyler pramidini kendisine dayandırdıkları bu sessiz, görünmez ve tek biçimli büyük söylemle ilişkilendirmek istedikleri zaman, bu ikiye bölmelerin yorumsal çözümlemenin savunucularının karşısına çıkardığı bütün güçlükler bilinir); fakat birey-müellifle aynı olmayan bu dile getirme isteklerinin dışında bile, romanın ifadeleri, anlatılan tarihin tarihsel ve uzaysal işaretlerini dışsal olarak vermelerine göre, şeyleri anonim, gözle görülmez ve büyülü bir biçimde düşsel yaratının biçimlerine dalmış nötr bir bireyin göreceği gibi betimlemelerine göre, ya da bir kişilik rolünün sessiz bir biçimde tespit ettiği şey hakkındaki sözlü versiyonu, içten ve dolaysız bir anlamada olduğu gibi, vermelerine göre, aynı özneye sahip değillerdir. Bu ifadeler, müellif onların müellifi olduğu, onları kendisinden başka hiç kimseye atfetmediği, kendisiyle okuduğumuz metin arasında bütünleyen bir aracı icat etmediği halde, ifade eden özne için, aynı karakterleri varsaymaz; onlar bu özne ile onun ifade etme sırasında olduğu şey arasındaki aynı ilişkiyi ihtiva etmezler.

Belki, sık sık sözü edilen, romansı metin örneğinin inandırıcı değerinin bulunmadığı, ya da daha ziyade genel olarak ifadelerin öznesinin statüsünün değil de edebiyatın kendi özünün söz konusu olduğu söylenecek. Bu, müellifin içinde yer almadığı, kendisinde gizlendiği, vekaleten bulunduğu ya da parçalandığı edebiyatın özü olacaktı; ve bu ayrışmadan da, evrensel bir biçimde, ifadenin öznesinin her bakımdan -doğa, statü, fonksiyon, kimlik- dile getirmenin müellifinden ayrı bulunduğu sonucunu çıkarmamız gerekmeyecekti. Bununla birlikte, bu dengeleme sadece edebiyatla sınırlı değildir. O, ifadenin öznesi belirli fakat bir ifadeden diğerine zorunlu olarak aynı olmayan bir fonksiyon olduğu ölçüde; ifadeyi dile getirdikleri zaman, belirli bir noktaya kadar, birbirinden farksız bireyler tarafından doldurulabilen içi boş bir fonksiyon olduğu ölçüde; yine bir ve aynı bireyin bir ifadeler serisi içinde sırasıyla farklı pozisyonlarda bulunabildiği

ve farklı öznelerin rolünü alabildiği ölçüde, kesinlikle, geneldir. Bir matematik inceleme örneği gibi. Bu incelemenin niçin, hangi koşullarda, hangi çözülmemiş probleme cevap vermek için, hangi pedagojik endişeyle, hangi yöntemleri kullanmak suretiyle, hangi deneme ve hangi başarısızlıklardan sonra yazıldığını açıkladığımız önsöz cümlesinde ifadenin öznesinin durumu ancak ifadenin müellifi ya da müellifleri tarafından işgal edilebilir: öznenin bireyselleşme koşulları gerçekte çok sıkı, çok çeşitlidir ve bu durumda onlar ancak mümkün tek bir özneye izin verirler. Buna karşılık, incelemenin bünyesinde, eğer «Bir üçüncüsüne eşit olan iki nicelik kendi aralarında eşittir» gibi bir önermeye raslanırsa, ifadenin öznesi böyle bir önermeyi doğrulamak için her bireyin işgal edebildiği her hangi bir dil sistemi içinde ve her hangi bir yazım ya da sembolleştirme kuralı içinde nötr, zaman, uzay, şartlar bakımından ayrımsız, aynı durumdadır. Öte yandan, «Daha önce gösterdik ki...» tipinden cümleler, ifade edilebilmek için, önceki dile getirme tarafından içerilmiş olmayan açık bağlamsal koşulları ihtiva ederler: durum o zaman ifadelerin tamamlanmış bir bütünüyle oluşmuş bir alanın içinden tespit edilir; önceden meydana getirilmiş olması gereken bir ifadesel olaylar serisinin içine yerleştirilir; önceki anları aslâ kaybolmayan, ve buna bağlı olarak da yeniden başlanılmak ve var olanların yeni baştan yansıtılması için aynıyla tekrar edilmek ihtiyacında bulunmayan dışa dönük bir zamanın içine konulur (bir anma başlangıçla ilgili geçerlikleri içinde onları yeniden aktif hale getirmeye yeter); o, belki bir ve aynı birey (halen konuşan birey) tarafından yapılmış olmayan, fakat gerçekte ifade eden özneye ait olan, onun düzenlemesinde bulunan ve ihtiyaç duydukça yeniden oyuna sokabildiği gerçek işlemlerin belirli bir sayısının önceden varoluşuyla belirlenir. Böyle bir ifadenin öznesi bu gereklerin ve bu olanakların toplamıyla tanımlanacak; ve o işlemleri gerçek olarak ortaya koymuş olacak olan, ne sürekli ne kopuk bir zamanın içinde yaşayacak olan,

çeşitli önermelerin bütün bir toplamını bilincinin görüş alanı içinde içselleştirecek olan, ve düşüncesinin canlı mevcudiyeti içinde onun yeniden potansiyel halde ortaya çıkışını (bireylerin nezdinde, onların ifade eden özneler olarak durumlarının psikolojik ve «yaşanmış» veçhesi ancak olsa olsa orasıdır) engelleyecek olan birey olarak betimlenmeyecektir.

Aynı şekildè, ifade eden öznenin «...olan her noktalar bütününe doğru adını veriyorum» gibi ya da «Sözgelişi sıradan elemanlardan oluşmuş bir bütün» gibi cümlelerin içindeki özel durumunun ne olduğunu betimleyebiliriz; her yerde ifadenin öznesi hem belirli hem aktüel bir işlemin varoluşuna bağlıdır; her yerde ifadenin öznesi işlemin de öznesidir (tanımı yapan özne onu ifade eden öznedir de; varoluşu gerçekleştiren özne, aynı zamanda, ifadeyi gerçekleştiren öznedir de); nihayet her yerde, özne, bu işlem ve bu işlemin varlık verdiği ifade yoluyla, gelecekteki ifadelerini ve işlemlerini birbirine bağlar (ifade eden özne olarak, o bu ifadeyi kendi öz kuralı olarak kabul eder). Bu esnada bir ayrım ortaya çıkar: birinci durumda, ifade edilen şey bir dil -ifade eden öznenin kullanmak zorunda olduğu ve kendi kendisiyle tanımlanan bu dilin- uylaşımıdır: ifade eden özne ile ifade edilen şey o halde (biçimsel bir çözümleme olarak bir ifade, üst-dile özgü bir engebeliliği içerdiği halde) aynı düzeydedir; ikinci durumda aksine, ifade eden özne, olanaklılık kuralları önceden eklemlenmiş bulunan ve karakterleri onu ortaya koyan ifadeleştirmeden önce gelen, önceden belirlenmiş bir alana ait olan bir nesneyi kendisinin dışında vareder. Az önce gördük ki, doğru bir önermenin varlığını kabul etmek söz konusu olduğu zaman, ifade eden öznenin durumu her zaman aynı değildir; şimdi görüyoruz ki, ifadenin kendisinde bir işlemi gerçekleştirmek söz konusu olduğu zaman da, ifade eden öznenin durumu aynı değildir.

Demek ki, ifadenin öznesini, ifadenin müellifiyle aynı olarak anlamak gerekmiyor. Özne, gerçekte, bir cümlenin yazılı ya da

sözlü ifadesi olan bu fenomenin sebebi, kaynağı veya hareket noktası değildir; o sessiz bir biçimde kelimelere katılan, sezgisinin gözle görülebilir cismi gibi onları düzenleyen, bu anlatımsal hedef de değildir; o sürekli, hareketsiz ve ifadelerin, sırayla, söylemin yüzeyinde göstermeye gelecekleri bir işlemler serisinin kendisiyle aynı değildir. O gerçekten farklı bireyler tarafından doldurulabilen belirli ve boş bir yerdir; fakat bu yer, herkes için bir kez tanımlanacak ve bir metin, bir kitap ya da bir eser boyunca olduğu gibi değişmeden kalacak yerde, değişir -ya da daha ziyade o bazan, bir çok cümle arasında kendisiyle aynı kalabilmek için, bazan her biriyle birlikte değişmek için, oldukça istikrarsızdır. O her dile getirmeyi ifade olarak belirginleştiren bir boyuttur. O özgün bir biçimde ifadenin işlevine ait olan ve bu işlevi betimleme olanağını veren özelliklerden biridir. Bir önermeye, bir cümleye, bir işaretler toplamına «ifade» denilebilirse, demek ki bu, bir gün bu ifadeleri bağıra bağıra söylemek için ya da onlardan bir parça geçici iz bırakmak için birinin varolması ölçüsünde değildir; öznenin durumunun gösterilebildiği ölçüdedir. Bir dile getirmeyi ifade olarak betimlemek, müellif ile onun söylediği (ya da söylemek istediği veya onu istemeksizin söylediği) şeyler arasındaki ilişkileri çözümlemekten ibaret değil, fakat ifadenin öznesi olmak için her bireyin işgal edebildiği ve etmek zorunda olduğu durumun ne olduğunu belirlemekten ibarettir.

c) İfadenin işlevinin üçüncü karakteri: ifadenin işlevi ortak bir alanın varlığı olmadan iş görmez. Bu karakter ifadeyi başka bir şey ve var olmak için ancak maddî bir desteğe -baskı yüzeyi, sesli cevher, biçimlenebilir madde, bir izin gevşek çizgisi- ihtiyaç gösteren işaretlerin saf bir birliğinden daha fazla bir şey haline getirir. Fakat bu karakter maddî desteği, özellikle, cümleden ve önermeden ayırır.

Söz gelişi kelimelerin ya da sembollerin bir bütünü. Onların daha çok cümle gibi dilbilgisel bir birlik ya da önerme gibi

mantıksal bir birlik oluşturup oluşturmadıklarına karar vermek için bütünün hangi kurallara göre kurulduğunu belirlemek gerekli ve yeterlidir. «Pierre dün geldi» bir cümle oluşturur, fakat «Dün gelen Pierre'dir» oluşturmaz; A+B=C+D bir önerme oluşturur, fakat ABC+=D oluşturmaz. Dilin -tabiî ya da sunî- sistemine gönderme yapmada, elemanlar ve onların dağılımları hakkındaki tek bir inceleme önerme olanla önerme olmayan arasında, cümle olanla kelimelerin basit bir ıyğılımı olan şey arasında ayrım yapma olanağını verir. Üstelik bu inceleme, söz konusu cümlenin (olumlu, geçmişte, nominal bir özneyi içeren, vs. cümle) hangi dilbilgisel yapı tipine ait olduğunu, ya da göz önüne alınmış işaretler serisinin (iki toplam arasındaki bir denklik) hangi önerme tipine cevap verdiğini belirlemeye yeter. Sonunda, kendisi için başka hiçbir bağlamdan yararlanmaksızın, hiçbir ortak cümleler ya da önermeler toplamı olmaksızın «kendi kendine» belirlenen bir cümleyi ya da bir önermeyi kavrayabiliriz: bu cümlelerin ya da önermelerin, bu koşullarda, yararsız ve kullanışsız olmaları, tekillikleri içinde bile onları yeniden bilebilmemizi engellemez.

Hiç kuşkusuz, bazı itirazlar yapılabilir. Bir önermenin, onun kendisine uyduğu aksiyomlar sistemini bilmek koşuluyla, ancak böylece ortaya konulabileceğini ve belirginleştirilebileceğini söylemek, örneğin: bu tanımlar, bu kurallar, bu yazım ilkeleri önermeden ayıramayacağımız ortak bir alanı oluşturmazlar mı (aynı şekilde öznenin istidadı içindeki eserde üstü örtük bir biçimde bulunan dilbilgisi kuralları bir cümlenin, ve belirli tipten bir cümlenin, kabul edilebilmesi için gereklidir)? Bununla birlikte, bu -aktüel ya da potansiyel- bütünün önerme veya cümleyle aynı düzeyden olmadığını, fakat onların elemanlarına, mümkün bağıntılarına ve bölümlerine dayandığını da görmek gerekir. Bu bütün, elemanlarıyla ortaklaşmış değildir: Bütün, elemanı tarafından tasarlanır. Önermelerden (totolojik olmayan) çoğunun sadece kuruluş ilkelerinden hareketle doğrulanamaya-

cağı ve önermelerin doğru ya da yanlış olup olmadıklarına karar vermek için kaynağa başvurunun gerekli olduğu da öne sürülebilecektir: fakat doğru veya yanlış, bir önerme bir önerme olarak kalır ve bu onun bir önerme olup olmadığını tayin eden göstergeye bağlı değildir. Cümleler için de aynı şekilde: çoğu durumlarda, onlar bağlama göre ancak anlamlarını meydana getirebilirler (onlar ister somut bir durumu «gösteren» elemanları içersinler; ister konuşan özneyi ve onun muhataplarını gösteren birinci ya da ikinci şahış zamirlerini kullansınlar; ister çift zamirli elemanlardan ya da önceki veya gelecek cümlelere başvuran bağıntı edatlarından yararlansınlar); fakat cümlenin anlamının tamamlanamamış olması onun dilbilgisi bakımından tam ve özerk olmasına engel değildir. Elbette «Bunu size yarın söyleyeceğim» gibi bir kelimeler grubunun «demek istediği» şey çok iyi bilinmez; her halde ne bu ertesi gün tarihlenebilir, ne hasımlar adlandırılabilir, ne de söylenmesi gereken şey önceden tahmin edilebilir. Fransızcanın kuruluş ilkelerine uygun, sınırları tam olarak belirlenmiş bir cümle söz konusu olmadıkça ondan geriye bir şey kalmaz. Nihayet, bağlamı olmadan, bir cümlenin yapısını tanımlamanın bazan zor olduğu öne sürülebilecektir («Eğer o ölürse, bunu aslâ bilemeyeceğim» cümlesi «Onun ölümü halinde, böyle bir şeyi hiçbir zaman öğrenemeyeceğim»; yahut da «Onun ölümünden aslâ haberdar olmayacağım» şeklinde de kurulabilir). Fakat orada tamamiyle tanımlanabilir olan, eşzamanlı olanaklarını sayıp dökemediğimiz, ve cümlenin kendi yapısına bağlı olan bir anlam belirsizliği söz konusudur. Genel olarak, denebilir ki, bir cümle veya bir önerme -ayrı, onu aydınlatan doğal bağlamdan kopuk, bağımsız ya da açık veya kapalı bir biçimde onun kendilerine geri dönebildiği bütün elemanlardan uzak bile olsa- daima bir cümle ya da bir önerme olarak kalır ve onu böyle kabul etmek her zaman mümkündür.

Buna karşılık, ifadenin fonksiyonu -önermenin ya da cümlenin öncelenebilir elemanların saf ve basit bir kuruluşu ol-

madığını gerektiği gibi gösterdiğinden- bir cümlede veya bir önermede bağımsız halde görülemez. Bir cümleyi söylemek yetmez, onu, ifadenin varolması için -bir ifadeden söz edilmesi için- bir nesneler alanıyla belirli bir ilişki içinde ya da bir özneyle belirli bir ilişki içinde söylemek bile yetmez: cümleyi birbirine bitişik olan herbir alanla ilişkiye sokmak gerekir. Ya da daha ziyade, cümlede başka ilişkilerin üzerine gelip kurulan tamamlayıcı bir ilişki söz konusu olmadığı için, bir cümle söylenemez, bitişik bir alan kullanılmaksızın bir ifadenin varoluşunun içine o sokulamaz. Bir ifadenin dâima başka ifadelerle doldurulmuş kenarları vardır. Bu kenarlar genel olarak -gerçek ya da sözsel- «bağlam» ile kasdedilen şeyden, yani bir dile getirmeye yol açan ve onun anlamını belirleyen durumun ya da dilin elemanlarının bütününden ayrılır. Ve onlar bu bütünü mümkün kıldıkları ölçüde yine bütünden ayrılırlar: eğer bir roman ya da fizikle ilgili bir incelemeyle uğraşıyorsak, bağlamsal ilişki bir cümle ile onu çevreleyen şeyler arasında aynı değildir; bağlamsal ilişki, bir karşılıklı konuşma ya da bir deney özeti söz konusu olduğunda, bir dile getirme ile nesnel ortam arasında aynı olmayacaktır. O ifadeler arasındaki daha genel bir ilişki tabanına, bağlamın etkisinin belirlenebildiği bütün bir sözsel ağ zeminine oturur. Bu kenarlar öznenin konuştuğu zaman hiç unutamadığı değişik metinlerde, farklı cümlelerde de aynı değildir; üstelik onlar bu psikolojik çevreden daha yaygındır; ve belirli bir noktaya kadar onlar bu çevreyi belirlerler, zira bir dile getirmenin bütün öteki dile getirmeler arasındaki durumuna, statüsüne ve rolüne göre, -edebiyatın alanına kayıtlı bulunmasına ya da önemsiz bir söz olarak yok olup gitmek zorunda olmasına, bir anlatının parçası olmasına ya da bir kanıtlamayı gerektirmesine göre- öznenin bilincindeki öteki ifadelerin varoluş biçimi aynı olmayacaktır: bu, dilsel tecrübenin, sözsel hafızanın, şurda veya burda kullanılmış olan daha önce şöylenmiş olanın hatırlanmasının ne aynı düzeyi, ne de aynı biçimidir. Bir dile getirme-

nin psikolojik hâlesi ifade alanının düzenlenişi tarafından uzaktan yönetilir.

Bir cümleden ya da bir işaretler serisinden bir ifade meydana getiren, ve onlara belirli bir bağlama, özelleşmiş temsilî bir içeriğe sahip olma olanağını veren ortak alan karmaşık bir yapıyı oluşturur. Bu alan ilkin, ifadenin kendilerinde kayıtlı bulunduğu ve kendilerinin bir elemanını (bir karşılıklı konuşmayı, bir yandan öncülleri öte yandan sonucuyla sınırlanmış bir kanıtlamanın yapısını, bir anlatıyı oluşturan doğrulamaların seyrini biçimlendiren bir replikler oyunu) meydana getirdiği başka ifadeler serisi tarafından kurulur. Yine bu alan, bazan tekrar etmek, bazan değiştirmek ya da uyarlamak, bazan birbirlerinin karşısına koymak, bazan sırası geldiğinde haklarında konuşmak için ifadenin (kapalı ya da açık olarak) kendilerine baş vurduğu dile getirmelerin bütünü tarafından kurulur; başka dile getirmeleri (bir anlatıdaki törensel elemanları; bir kanıtlamada önceden kabul edilmiş önermeleri; bir karşılıklı konuşmadaki uylaşımsal cümleleri) şu ya da bu biçimde yeniden güncelleştirmeyen ifade yoktur. Yine bu alan, ifadenin başka olanağını kullandığı, ve bu olanaktan sonra onun sonucu veya doğal gelişimi ya da repliki olarak gelebilen dile getirmelerin bütünüyle de kurulur (bir düzen aksiyomatik önermelerle ya da bir anlatının başlangıcıyla aynı ifade olanaklarını ortaya koymaz). Nihayet bu alan, söz konusu ifadenin, aralarında çizgisel düzene dikkat edilmeksizin yerini aldığı, onlarla birlikte ortadan silineceği, ya da tam tersine onlarla birlikte değerlendirileceği, muhafaza edileceği, kutsallaştırılacağı ve, mümkün nesne olarak, gelecek bir söyleme verileceği dile getirmelerin toplamından oluşur (bir ifade «edebiyat» olarak, ya da büsbütün unutulmaya mahkûm temelsiz söyleşi olarak, yahut her zaman için elde edilmiş bilimsel doğruluk olarak, veya peygamberane söz olarak, vs. kazanabildiği statüden ayrılabilir değildir). Genel olarak denilebilir ki, bir dilbilimsel elemanlar demeti, tek bir eleman olarak göründüğü bir

ifade alanının içine yerleştirilirse ancak bir ifade olur.

İfade belirli bir durumun ya da bir temsiller bütününün dile doğrudan yansıması değildir. İfade yalnızca belirli bir sayıdaki dilbilimsel elemanların ve kuralların konuşan bir özne tarafından kullanılması değildir. Oyunun başlangıcından, kaynağından itibaren, o, kendisinde yer ve statü sahibi olduğu, kendisi için geçmişle mümkün ilişkiler düzenleyen ve kendisine muhtemel bir gelecek açan bir ifade alanının içinde belli belirsiz ortaya çıkar. Her ifade böylece özelleşmiş bulunur: genel olarak ifade, serbest, nötr ve bağımsız ifade yoktur; fakat dâima bir serinin ya da bir bütünün üyesi olan, başka ifadeler arasında bir rolü oynayan, onlara dayanan ve onlardan ayrılan bir ifade vardır: o daima olabildiğince hafif, olabildiğince küçük payının bulunduğu bir ifade oyunuyla birleşip bütünleşir. Dilbilgisel kuruluşun, gerçekleşmek için, sadece elemanlara ve kurallara ihtiyacı olduğu halde; sonunda ancak her şeyde ve her şey için bir tek cümle kurmaya yarayacak olan bir dil (elbette sunî) tasarlanabileceği halde; alfabe, verilmiş bir biçimsel sistemin kuruluş ve dönüşüm ilkeleri, bu dilin ilk önermesi tam olarak tanımlanabildiği halde, ifade için durum aynı değildir. Kendinden başka ifadeleri varsayan ifade yoktur; kendisinin çevresinde bir birlikte varoluş alanına, serinin ve ard arda gelişin etkilerine, bir işlevler ve roller dağılımına sahip olmayan bir ifade yoktur. Eğer bir ifadeden bahsedilebilirse, bu, bir cümlenin (bir önermenin) belirli bir noktada, belirli bir durumla, o durumun dışına taşan bir ifade oyununun içinde kendini göstermesi ölçüsündedir.

Bu ifadesel birlikte varoluş temeli üzerinde, cümleler arasındaki dilbilgisi ilişkileri, önermeler arasındaki mantıksal ilişkiler, bir dil nesnesi ile onun kurallarını belirleyen şey arasındaki üstdil ilişkileri, cümle grupları (ya da elemanları) arasındaki retorik ilişkileri, otonom ve betimlenebilir bir düzeyde, birbirinden ayrılır. Hiç kuşkusuz, ifade alanının kendisi, yani ifadenin işlevinin kullanıldığı birlikte varoluş alanı konu olarak alınmaksı-

zın bütün bu ilişkileri çözümlemek olanaklıdır. Fakat onlar ancak bu cümleler ifade edildikleri ölçüde; başka bir deyişle, onlara birbirini izleme, sıralanma, birlikte varolma ve birbirlerine göre bir rol oynama olanağını veren bir ifade alanının içinde açıldıkları ölçüde varolabilirler ve bir çözümlemeye elverişli olurlar. İfade, anlamlı bütünlerin (belirleyici «atom», kendisinden hareketle anlamın varolduğu en küçük) belirginleştirilme ilkesi olmaktan uzakta, bu bütünlerin içinde çoğaldıkları ve yığıldıkları bir uzayda bu anlamlı birlikleri oluşturan şeydir.

d) Nihayet, bir dilbilimsel elemanlar demetinin bir ifade olarak düşünülebilmesi ve çözümlenebilmesi için, onun dördüncü bir koşulu yerine getirmesi gerekir: o maddî bir varoluşa sahip olmak zorundadır. Eğer ona bir ses eklemlenmemişse, bir yüzey onun işaretlerini taşımıyorsa, duyusal bir elemanda belirginlik kazanmamışsa ve bir hafızada ya da bir uzayda iz bırakmamışsa -bu ancak bazı anlar olacaktır- ifadeden bahsedilebilir mi? Bir ifadeden ideal ve sessiz bir biçim olarak söz edilebilir mi? İfade dâima maddî bir yoğunluğun ortasında verilir, maddî yoğunluk gizli bile olsa, görünür görünmez yok olmaya mahkûm bile olsa. İfade bu maddîliğe muhtaç değil yalnızca; maddîlik ifadeye eklenmez de, onun bütün iyi tespit edilmiş belirlemeleri bir kez verilir: bir ölçüde, onu maddîlik kurmaktadır. Aynı sözcüklerden oluşan, tam olarak aynı anlamla yüklü bulunan, sözdizimsel ve anlambilimsel aynılığı içinde devam eden bir cümle, eğer karşılıklı konuşma sırasında birisi tarafından dile getiriliyor ya da bir romanın içinde geçiyorsa, eğer o asırlar öncesinde bir gün yazılmış ve şimdi sözlü bir dile getirme içinde yeniden ortaya çıkıyorsa, aynı ifadeyi oluşturmaz. İfadenin koordinatları ve maddî statüsü onun içsel karakterlerine bağlıdır. Bu, ondaki bir apaçıklıktır. Ya da hemen hemen apaçıklıktır. Çünkü ona biraz ilgi gösterilir gösterilmez, şeyler birbirine karışır ve problemler çoğalır.

İfade eğer maddî statüsü tarafından, hiç değilse kısmen, be-

lirginleştirilirse, onun aynılığı bu statü hakkındaki bir değişmeye karşı hassas ise, elbette cümleler ya da önermeler için de durum aynıdır: işaretlerin maddîliği gerçekte dilbilgisine yahut da mantığa tamamiyle ilgisiz değildir. Kullanılan sembollerin maddî sürekliliğinin dilbilgisine ya da mantığa getirdiği teorik sorunları biliyoruz (kendilerinde somutluk kazanabildiği farklı cevherlerin ve dayandığı biçim değişikliklerinin arasında bir sembolün aynılığı nasıl tanımlanır? Eğer onu «somut fiziksel bir cisim» gibi tanımlamak gerekirse, o zaman onun kendisi olduğu nasıl kabul edilir ve bundan nasıl emin olunur?); Bir semboller silsilesi anlayışının ona getirdiği problemleri de çok iyi biliyoruz (Öne geçmek ve izlemek ne demektir? «önce» ve «sonra» gelmek ne demektir? Benzer bir düzen hangi yerde kurulur?). Maddîliğin ve dilin -yazının ve alfabenin rolü, bunların yazılı bir metinde ve bir karşılıklı konuşmada, bir gazetede ve bir kitapta, bir mektupta ve bir afişte kullanılmış olan ne aynı sözdizimi ne de aynı vokabüler oldukları gerçeği- birbirleriyle ilişkileri çok daha iyi bilinmektedir; üstelik, her ne kadar bir gazetenin büyük başlıklarının içinde yer alıyor olsalar da, bir karşılıklı konuşma boyunca, aslâ anlamı olan bir cümle olarak değerlendirilemeyen, iyice belirginleştirilmiş ve eksiksiz kabul edilebilir olan cümleleri oluşturan kelime silsileleri vardır. Bununla birlikte maddîlik ifadede çok daha önemli bir rol oynar: o yalnızca değişme prensibi, yeniden doğuş ölçütlerinin değişimi, ya da dilsel alt-birliklerin belirlenimi değildir. O bizzat ifadenin oluşturanıdır: bir ifadenin bir cevherinin, bir dayanağının, bir yerinin ve bir tarihinin olması gerekir. Ve bu gerekler değiştiği zaman aynılığın kendisi de değişir. Hemen bir sorular yığını ortaya çıkar: yüksek sesle ve alçak sesle tekrarlanmış aynı bir cümle tek bir ifade ya da birçok ifade oluşturur mu? Bir metin ezberlendiği zaman her ezbere okuma bir ifadeye yer verir mi, ya da bunun tekrar edilen aynı şey olduğunun dikkate alınması gerekir mi? Bir cümle bir yabancı dile doğrulukla tercüme edi-

lirse, bunlar iki ayrı ifade mi yoksa tek bir ifade mi olur? Ve ortak bir ezbere okumada -dua veya ders- ne kadar ifade saymak gerekir? Bu pek çok raslantıların, bu tekrarların, bu kopyalamaların arasına ifadenin aynılığı nasıl yerleştirilebilir?

Problem orada, hiç şüphe yok ki, farklı düzeylerin birbirinden ayırdedilmemesiyle anlaşılmaz hale geliyor. Önce ifadelerin çokluğunu bir kenara koymak gerekir. Bir işaretler bütününün dile getirilmiş bulunduğu her defasında ifadenin var olduğu söylenecektir. Bu dile getirmelerden her birinin uzaysal-zamansal bireyselliği vardır. İki kişi aynı zamanda aynı şeyi çok rahatlıkla söyleyebilir; onlar iki kişi oldukları için, ayrı iki ifade olacaktır. Bir ve aynı özne aynı cümleyi bir çok kez tekrar edebilir; zaman içinde bu kadar birbirinden ayrı ifade varolacaktır. Dile getirme tekrar edilmeyen bir olaydır; onun indirgenemeyen kurulmuş ve tarihlenmiş bir eşsizliği vardır. Bu benzersizlik, bununla birlikte, dile getirme anını ve bu anı belirginleştiren koordinatları nötrleştirmek suretiyle, kendileri yoluyla bir cümlenin, bir anlatımın, bir önermenin genel biçimi kabul edilebilecek olan dilbilgisel, anlambilimsel, mantıksal sürekliliklerin belirli bir sayısının geçişine izin verir. Dile getirmenin zamanı ve yeri, onun kullandığı maddî destek, o halde, en azından büyük bir kısmıyla önemsiz olurlar: ve çözülen şey, sürekli olarak tekrar edilebilir olan ve en dağınık dile getirmelere yer verebilen bir biçimdir. Oysa ifadenin kendisi dile getirmenin bu saf olayına indirgenemez, çünkü maddîliğine rağmen o tekrar edilebilir: yine de iki kişi tarafından biraz farklı koşullar içinde telaffuz edilmiş olan aynı bir cümlenin ancak bir ifadeyi oluşturacağını söylemekte zorlanılmayacaktır. Böyle olmakla birlikte, o, madde, cevher, zaman ve yer ayrımlarına karşı, ondan daha fazla ve farklı bir biçim konusunda, duyarlı olduğu ölçüde dilbilgisel ya da mantıksal bir biçime indirgenmez. Öyleyse ifadeye özgü olan ve bazı benzersiz tekrarlama tiplerine izin veren bu maddîlik nedir? Birçok farklı dile getirmelerin varolduğu orada -bi-

çimlerin, yapıların, kuruluş ilkelerinin, aynı hedeflerin kabul edilebildiği yerde daha ziyade bir çok ifadeden bahsedilmesi gerektiği halde- aynı ifadeden bahsedilebilmesi nasıl mümkün olabilir? O halde ifadeyi belirginleştiren bu *tekrar edilebilir maddîlik* rejimi nedir?

Hiç kuşku yok ki, bu duyulabilir, niteliksel, renk, ses ya da sağlamlık biçimi altında verilmiş ve algısal uzay ile aynı uzaysal-zamansal tespitle kare kare bölünmüş bir maddîlik değildir. Söz gelişi çok basit bir örnek: bir çok kez kopyası çıkarılmış bir metin, bir kitabın ard arda yapılmış baskıları, daha da iyisi, aynı bir baskının farklı örnekleri bu kadar farklı ifadelere yer vermezler: *Kötülük Çiçekleri*nin bütün baskılarında (birbirinden az çok farklı olanlar ve mahkûm edilmiş metinler kaydıyla) aynı ifade oyunu bulunur; bununla birlikte ne harfler, ne mürekkep, ne kağıt, ne de her halükârda metnin yerleşimi ve işaretlerin yeri aynıdır: maddîliğin her tohumu değişmiştir. Fakat burada bu «küçük» ayrımlar ifadenin aynılığını bozmak için ve ondan başka bir ifade ortaya çıkarmak için etkin değildir: onların hepsi «kitab»ın -elbette maddî fakat aynı ölçüde kurumsal ve ekonomik- genel elemanı içinde nötrleşirler: bir kitap, örneklerinin ya da baskılarının sayısı ne olursa olsun, kullanabildiği çeşitli maddeler neler olursa olsun, ifadeler için tam bir denklik yeridir, bir aynılık değişimi olmaksızın onlar için bir tekrar anıdır. Bu ilk örnekte görülüyor ki, ifadenin maddîliği aslâ içinde bulunulan uzayla ya da dile getirme tarihiyle belirlenmez; fakat daha ziyade bir şey ya da nesne statüsüyle belirlenir. Aslâ kesin olmayan, ama değişebilir, göreli ve her zaman yeniden gözden geçirilebilmeye elverişli olan statü: edebiyat tarihçileri için, örneğin çok iyi bilinir ki, müellifin titizlikleriyle yayınlanmış bir kitabın baskısı yazarı öldükten sonra yapılmış baskılarla aynı statüde değildir, ifadeler orada eşsiz bir değere sahipdir, onlar bir ve aynı bütünün görünüşlerinden biri değildir, onlar varoldukları ve tekrar edilmeyi kendisine borçlu oldukları şeye göredirler.

Aynı şekilde bir anayasa, ya da bir vasiyetname, veya bir dinî vahiy metni ile onları aynı yazıyla, aynı karakterler içinde ve benzer maddeler üzerinde tam olarak yansıtan bütün elyazmaları ya da basmalar arasında denkliğin olduğu söylenemez: bir yanda ifadelerin kendileri, öte yanda onların taklidleri vardır. ıfade bir madde parçasıyla özdeşleşmez; fakat onun aynılığı maddî kuruluşların karmaşık bir rejimiyle değişir.

Çünkü bir ifade bir kâğıt yaprağı üzerindeki aynı elyazması ya da bir kitabın içindeki aynı baskı olabilir; o bir afiş üzerine basılmış, bir ses kayıt cihazıyla yansıtılan aynı sözlü telaffuz olabilir; buna karşılık bir romancı günlük hayattaki her hangi bir cümleyi telaffuz ettiği, sonra ona bir rol atfetmek suretiyle, ya da kendine müellifin sesi süsünü veren bu anonim sesle onun telaffuz edilmesine izin vermek suretiyle, kaleme aldığı elyazmasının içine onu olduğu gibi yerleştirdiği zaman, her iki durumda aynı ifadenin söz konusu olduğu söylenemez. İfadelerin zorunlu olarak kendisine boyun eğdikleri maddîlik rejimi, demek ki, zamansal-uzaysal sınırlandırılmayla ilgili olmaktan daha fazla kuruluşun düzeniyle ilgilidir; o, sınırlı ve geçici bireyselliklerden daha fazla, *yeniden kaydetme ve kopyalama olanaklarını* (fakat eşikleri ve sınırları da) ortaya koyar.

Bir ifadenin aynılığı ikinci bir koşullar ve sınırlar (aralarında yer aldığı başka ifadelerin bütünü tarafından, içinde kullanılabildiği ya da uygulanabildiği alan tarafından, oynamak zorunda bulunduğu rol ya da işlevler tarafından kendisine empoze edilen şeyler) bütününe bağlanmadır. Dünyanın yuvarlak olduğu ya da türlerin evrim geçirdiği doğrulaması, Kopernik'ten önce ve sonra, Darwin'den önce ve sonra, aynı ifadeyi oluşturmaz; bu doğrulama, kelimelerin anlamının değiştirdiği, böylesine basit dile getirmeler için değildir; değiştirilen şey, bu doğrulamaların başka önermelerle olan ilişkisidir, onların kullanım ve kuşatım şartlarıdır, tecrübenin, mümkün doğrulamaların, çözümlenebilecek problemlerin alanıdır. «Rüyalar arzuları gerçekleştirir» cümlesi

çağlar boyunca tekrar edilebilir; o Platon'da ve Freud'da aslâ aynı ifade değildir. Kullanım şemaları, kullanım kuralları, kendilerinde bir rol oynayabildikleri topluluklar, onların stratejik bilkuvvelikleri, ifadeler için, bütün dile getirme farklılıklarına rağmen, onları aynılıkları içinde tekrar etme olanağını veren bir *istikrar alanı* oluştururlar; bu aynı alan, hem zaten, en açık anlambilimsel, dilbilgisel ya da biçimsel aynılıklar altında, kendisinden hareketle artık denkliğin varolamayacağı ve yeni bir ifadenin ortaya çıkışının kabul edilmesi gerekeceği bir eşiği gösterebilir. Fakat, hiç kuşku yok ki, daha ileri gitmek de mümkündür: bununla birlikte kelimelerin, sözdiziminin, dilin kendisinin aynı olmadığı orada ancak bir ve aynı ifadenin varolacağı düşünülebilir. İster bir söylem ve onun eşzamanlı tercümesi olsun; ister ingilizce ve onun fransızcaya çevirisi olan bilimsel bir metin olsun; ister üç farklı dilde üç sütun üzerine bir görüş olsun: oyuna sokulmuş diller kadar ifade yoktur, ama farklı dil kalıpları içinde tek bir ifade bütünü vardır. Daha doğrusu: verilmiş bir bilgi başka kelimelerle, basitleştirilmiş bir sözdizimiyle, ya da benimsenmiş bir kural içinde yeniden iletilebilir; eğer bilgisel içerik ve kullanım olanakları aynı ise, bunun yaklaşık aynı ifade olduğu söylenebilir.

Orada henüz, ifadenin bir belirginleştirilme ölçütü söz konusu değildir; fakat daha çok onun değişme ilkesi söz konusudur: ifade bazan cümlenin yapısından daha değişken (ve onun aynılığı o zaman anlambilimsel ya da dilbilgisel bir bütünün aynılığından daha sonlu, daha kırılgan, daha kolaylıkla değişebilendir), bazan bu yapıdan daha süreklidir (ve onun aynılığı o zaman daha geniş, daha istikrarlı, değişmelere daha az açıktır). Üstelik: ifadenin bu aynılığı cümlenin aynılığına göre her kuruluş için bir kez olamaz değil yalnızca, fakat bizzat bu aynılık ifade için gerçekleştirdiğimiz kullanıma ve onu kullanma tarzımıza nazaran göreli ve istikrarsızdır. Bir ifade dilbilgisel yapıyı, hitabete ait dış görünüşü ya da taşıdığı anlamları ortaya

koymak için kullanıldığı zaman, onu orijinal dilinde ve tercümesinde aynı olarak düşünemeyeceğimiz açıktır. Buna karşılık, ifade deneysel bir doğrulama prosedürü içine sokulursa eğer, o zaman, metin ve tercüme daha çok aynı ifade bütününü oluştururlar. yahut da, bir büyük-tarih ölçeğinde, «türler evrim geçirir» gibi bir doğrulamanın Darwin'de ve Simpson'da aynı ifadeyi meydana getirdiği düşünülebilir; daha hassas bir düzeyde ve daha sınırlı kullanım alanları (kelimenin tam anlamıyla darvinci sisteme zıt «yeni-darvincilik») göz önüne alındığında, iki farklı ifadeden söz edilecektir. İfadenin istikrarı, onun aynılığının dile getirmelerle ilgili tikel olaylar arasındaki sürekliliği, biçimlerin aynılığı arasında ikiye bölünmeleri, bunların hepsi onun içine yerleştirilmiş bulunduğu *kullanım alanı*nın işlevidir.

Görülüyor ki, ifadenin belirli bir zamanda ve yerde meydana gelmiş olacak olan bir olay gibi incelenmesi gerekmiyor, ve onun gerçekten bir hâfıza eylemi içinde hatırlanması -ve uzaktan anılması- mümkün olacaktır. Fakat onun herhangi bir cismin, benzersiz bir bütünün içinde ve önemli olmayan maddî koşulların altında her zaman aktüelleştirilebilecek olan bir ideal biçim olmadığı da görülüyor. Doğuşunun uzaysal-zamansal koordinatlarının tümüyle dayanışma içinde olması için çok tekrar edilebilir (o, ortaya çıkışının tarihinden ve yerinden başka şeydir), saf bir biçim kadar serbest olmak için onu çevreleyen ve destekleyen şeylere çok bağlı (o, bir elemanlar toplamına dayanan bir kuruluş ilkesinden başka şeydir) olan o belirli bir değişken ağırlıkla, içine yerleştirildiği alana bağlı bir yükle, çeşitli kullanımlara olanak tanıyan bir süreklilikle, basit bir izin değişmezliğine sahip bulunmayan ve kendi geçmişi üzerinde uyuklamayan bir zamansal devamlılıkla donatılmıştır. Bir dile getirme *yeniden başlatılabildiği* ya da *yeniden anımsanabildiği* halde, bir biçim (dilbilimsel ya da mantıksal) yeniden aktüelleştirilebildiği halde, ifade tekrar edilebilmeyi kendinde bulundurur: fakat dâima sıkı koşullar içinde.

İfadenin işlevini belirginleştiren bu tekrar edilebilir maddîlik ifadeyi özel ve paradoksal bir nesne gibi, fakat yine de insanların ürettikleri, kullandıkları, yararlandıkları, dönüştürdükleri, değiştirdikleri, düzenledikleri, ayırdıkları ve yeniden birleştirdikleri, muhtemelen yıktıkları bütün şeylerin arasındaki bir nesne gibi, göstermektedir. Her şey için bir kez söylenmiş -ve bir savaş kararı, bir jeolojik felaket ya da bir kralın ölümü gibi geçmişte kaybolmuş- bir şey olacak yerde, maddîliği içinde ortaya çıktığı sırada, ifade bir statüyle görünür, ifade ağlarının içine girer, kullanım alanlarının içinde yer alır, mümkün yer ve biçim değişikliklerine uğrar, aynılığının devam ettiği ya da ortadan kalktığı faaliyetlerle ve stratejilerle birleşir. Böylece ifade dolanır, işe yarar, bozgunculuk yapar, bir arzuyu gerçekleştirmeye olanak verir ya da engel olur, çıkarlara karşı saygılı ya da isyankârdır, tartışmaların ve çatışmaların düzeninin içine girer, uyum ya da rekabet konusu olur.

İfadelerin Betimlenmesi

Çözümlemenin yönü dikkati çekecek bir biçimde değişmiş bulunuyor; başlangıçta, askıda bırakılmış olan ifade hakkındaki bu betimlemeyi yeniden ele almak istedim. Sanki ifade kurulacak basit birlik imiş ve grubun olanakları ile ilkelerini betimlemek söz konusuymuş gibi, her şey olmuş bitmiş ve her şey söylenmişti. Oysa, ayaklarımın üzerinde geri dönmek suretiyle, ifadeyi dilsel tipten (sesin ve kelimenin üstünde, metnin altında) bir birlik olarak tanımlayamayacağımı; fakat işimin daha çok çeşitli birlikleri (bu birlikler bazan cümlelerle, bazan önermelerle üstüste çakışabilirler; fakat onlar bazan cümle parçalarından, işaret serilerinden ya da tablolarından, bir önermeler ya da dengi dile getirmeler oyunundan oluşurlar) oyuna sokan bir ifadenin işleviyle olduğunu farkettim; ve bu işlev söz konusu birliklere bir «anlam» verecek yerde, onları bir nesneler alanıyla ilişkiye sokar; onlara bir özne kazandıracak yerde, mümkün öznel

durumların bir birliğini onlara açar; onların sınırlarını tespit edecek yerde, onları bir ortakgüdüm ve birlikte varoluş alanının içine yerleştirir; onların aynılıklarını belirleyecek yerde, onları kuşatıldıkları, kullanıldıkları ve tekrar edildikleri bir uzayın içine yerleştirir. Kısacası ortaya konan şey -anlam etkisi, kaynağı, sınırları ve bireyselliği ile- atomik ifade değil, ifadenin işlevinin çalışma alanı ve onun (dilbilgisel ya da mantıksal düzenin olabilen, fakat zorunlu bir biçimde değil) çeşitli birlikleri kendilerine göre ortaya koyabildiği koşullarıdır. Fakat şimdi kendimi iki soruya cevap verme zorunluluğunun önünde buluyorum: bundan böyle, daha önceleri öne sürülmüş olan, ifadeleri betimleme işinden neyi anlamak gerekir? Bu ifade teorisi, onsuz tasarlanmış olan söylemsel oluşumların çözümlenmesiyle nasıl uyuşabilir?

*

1. İlk iş: söz dağarcığını tespit etmek. Gerçekten tabiî (ya da sunî) bir dilden hareketle meydana getirilmiş olan her işaretler bütününe eğer *sözsel edim* ya da belki daha da iyisi *dilbilimsel edim* demeyi kabul edersek, herhangi bir madde üzerinde ve belirli bir biçime göre, bu işaretler grubunu ortaya koyan bireysel (ya da gerektiğinde genel) fiile *dile getirme* denilebilecektir: dile getirme, hiç değilse gerçekte, her zaman uzaysal-zamansal koordinatlara göre işaretlenebilir olan, her zaman bir müellife ait olan, ve muhtemelen dile getirmeyle özel bir fiili («edimsel» fiil, diyor ingiliz çözümleyicileri) oluşturabilen bir olaydır; dilbilgisinin ya da mantığın bir işaretler bütünü içinde kabul edebildiği birliklere *cümle* ya da *önerme* denilecektir: bu birlikler dâima onlara biçim veren elemanlar, ve bu elemanları birleştiren kuruluş ilkeleri tarafından belirginleştirilebilir; cümleye ve önermeye göre, kaynak, zaman ve yer, ve bağlam problemleri ancak ikinci derecedendir; esas problem onların düzeltilmeleri problemidir (bu da ancak «kabul edilebilirlik» biçimi altında

olacaktır). Bu işaretler bütününe özgü varoluş kipine *ifade* adı verilecektir: bir izler serisinden, bir madde üzerinde işaretlerin ard arda gelişinden, bir insan varlığı tarafından üretilmiş herhangi bir nesneden başka şey olmak olanağını ona veren kip; her mümkün özneden belirli bir durumda olmasını istemek, başka sözsel edimler arasında kurulmak, nihayet tekrar edilebilir bir maddîlikle donatılmak olanağını ona veren kip. Burada yıpranmış ve çok değişik anlamlar içinde kötüye kullanılmış olan *söylem* terimine gelince, onun kaypaklığının nedeni şimdi anlaşılabilir: en genel ve en belirsiz bir biçimde o bir sözsel edimler bütününü gösteriyordu; ve söylemle, o zaman, gerçekten işaretlerin toplamları halinde meydana getirilmiş olan şey (muhtemelen meydana getirilmiş olan her şey) anlaşılıyordu. Fakat bir dile getirme fiillerinin bütünü, bir cümleler ya da önermeler serisi de anlaşılıyordu. Nihayet söylem, ifadeler olarak, yani kendilerine özel varoluş kipleri tahsis edebilmemiz olarak, bir işaret demetleri toplamıyla kurulur -ve sonuç olarak onu (ona gelecek sağlayan birincisiyle birlikte) öncelikli kılan da bu anlamdır-. Ve eğer, az sonra kullanacağım gibi, benzer bir serinin ilkesinin kesinlikle buraya kadar bir *söylemsel oluşum* adını verdiğim şey olduğunu göstermeyi başarabilirsem; bu ilkenin dile getirmelerin değil, cümlelerin değil, önermelerin değil, fakat daha ziyade ifadelerin (bu kelimeye verdiğim anlamında) dağılma ve bölünme prensibi olduğunu göstermeyi başarabilirsem, söylem terimi tespit edilebilecektir: aynı oluşum sisteminden ileri gelen ifadelerin toplamı; ve bundan dolayıdır ki, klinik söylemden, ekonomik söylemden, doğa tarihinin söyleminden, psikiyatrik söylemden bahsedebileceğim. Bu tanımların çoğunlukla mevcut kullanıma uygun olmadığını gayet iyi biliyorum: dilbilimcilerin söylem kelimesine tamamiyle farklı bir anlam vermek alışkanlığı vardır; mantıkçılar ve çözümleyiciler ifade terimini başka türlü kullanıyorlar. Fakat burada sade-

ce bu ışığı, bir kavramlar oyununu, bir çözümleme biçimini, vaktiyle oluşturulmuş bulunan bir teoriyi bekleyecek olan bir alana geçmek istemiyorum; bir modeli, kendisine özgü olan etkinliğiyle, yeni içeriklere onu uygulamak suretiyle kullanmak istemiyorum. Hiç kuşkusuz, istediğim benzer bir modelin değerini tespit etmek değil; istediğim, bunu denemeden önce bile, onun çerçevesini çizmek, ve aşmak zorunda olmadığı eşiği zorunlu olarak göstermektir. Fakat betimsel bir olanağı ortaya koymak, onun elverişli olduğu alanı tasarlamak, sınırlarını ve otonomisini tanımlamak istiyorum. Bu betimsel olanak diğerlerinin üzerine eklemlenir, onlardan türemez.

Özellikle görülüyor ki, ifadelerin çözümlenmesi «dil»in ya da «söylenmiş olan şey»in tam, eksiksiz bir betimlemesi olmak iddiasında değildir. Sözsel edimler tarafından içerilmiş her yoğunluğun içinde, bu betimleme başka betimlemelerden kurtarılması, onlara göre belirginleşmesi gereken özel ve soyut bir düzeyde kurulur. Özellikle, o önermelerin mantıksal bir çözümünün, cümlelerin dilbilgisel bir çözümünün, dile getirmelerin psikolojik ya da bağlamsal bir çözümünün yerini almaz: ifadenin çözümlenmesi sözsel edimleri eleştirmenin, karmaşıklığı ondan uzaklaştırmanın, birbiriyle çelişen terimleri birbirinden ayırmanın ve onların kendilerine bağlı bulundukları çeşitli düzenlere işaret etmenin bir başka biçimini oluşturur. Cümlenin ya da önermenin karşısında ifadenin oyuna sokulması suretiyle, ne kaybolmuş bir tamlık yeniden bulunmaya, ne de, sessiz kalmak istemeyen bunca nostaljinin oraya davet ettiği gibi, yaşayan kelâmın tamlığı, fiilin zenginliği, Logosun derin birliği diriltilmeye çalışılır. İfadelerin çözümlenmesi betimlemenin özel bir düzeyine uygun düşer.

2. İfade, demek ki, dilbilgisi ya da mantık tarafından betimlenmiş birliklere eklenebilecek veya onlarla birleşebilecek olan basit bir birlik değildir. O aynı sıfatla bir cümleden, bir önermeden, bir dile getirme eyleminden ayrılamaz. Bir ifadeyi be-

timlemek bir ufuksal parçayı ayırdetmeye ve belirginleştirmeye uygun düşmez; fakat bir işaretler serisine (bu seri zorunlu olarak ne dilbilgisine ne de yapılaşmış mantığa aittir) bir varlık, ve özel bir varlık vermiş olan fonksiyonun kendilerinin içinde işlev gördüğü koşulları tanımlamaya uygun düşer. Saf bir izden başka şey, ama daha çok bir nesneler alanına bağlı olarak; bir eylemin ya da bir bireysel faaliyetin sonucundan başka şey, ama daha çok özne için bir mümkün durumlar oyunu olarak; organik, otonom, kendi üzerine kapalı ve yalnız kendisi için anlam oluşturmaya elverişli bir tamlıktan başka şey, ama daha çok bir birlikte varoluş alanı içinde bir eleman olarak; geçici bir olaydan ya da hareketsiz bir nesneden başka şey, ama daha çok tekrarlanabilir bir maddîlik olarak onu görünür kılan varoluş. İfadelerin betimlenmesi, adetâ düşey bir boyuta göre, farklı anlamlı bütünlerin varoluş koşullarına seslenmektedir. İşte bunun için bir paradoks: bu betimleme, sözsel edimleri, onların gerisindeki ya da görünen yüzlerinin altındaki gizli bir elemanı, onlarda gizlenen ya da onların arasından sessizce ortaya çıkan gizli bir anlamı keşfetmek için sınırlamayı denemez; bununla birlikte ifade doğrudan doğruya görülebilir değildir; o dilbilgisel ya da mantıksal bir yapı kadar açık bir biçimde kendini vermez (bu yapı tümüyle açık olmasa bile, onun açıklığa kavuşturulması çok zor olsa bile). İfade hem görülebilir değildir hem de gizli değildir.

Kesinlikle, gizli değildir, çünkü o gerçekten meydana getirilmiş bir işaretler bütününe özgü varoluş kiplerini belirginleştirir. İfadenin çözümlenmesi söylenmiş şeyler üzerine, gerçek bir biçimde telaffuz edilmiş ya da yazılmış olan cümleler üzerine, yazılmış ya da eklemlenmiş olan anlamlı elemanlar üzerine -daha açıkcası, onları, başka şeylerin arasında, ama başka şeyler gibi olmaksızın varlığa getiren, bakışa, okuyuşa, muhtemel bir yeniden canlanışa, birçok mümkün kullanıma ya da dönüşüme onları sunan bu benzersizlik üzerine- aslâ dayanamaz. Bu çözümleme sadece yeniden gerçekleşmiş olan sözsel edimlerle ilgili-

dir, çünkü o onları varoluşları düzeyinde çözümler: tam tamına söylenmiş olanlar olarak, söylenilenlerin betimlenmesi. İfadenin çözümlenmesi, o halde, tarihsel ama her yorumun dışında tutulan bir çözümlemedir: söylenilen şeylerde, o onların gizlediklerini, onlarda söylenilmiş olan şeyi ve onlara rağmen üstünü örttükleri söylenmemişi, içlerinde bulunan düşünce, imaj ya da hayaller topluluğunu aramaz; fakat tam tersine onlar hangi biçim üzere varoldular ise, bu onlar için ortaya konulmuş olmak, muhtemel bir kullanım için, izler bırakmış olmak ve belki de orada kalmaktır; bu onlar için ortaya çıkmış olmaktır -onların yerine hiçbir başka şeyin değil-. Bu açıdan gizli ifade kabul edilemez: çünkü kendisine baş vurulan şey, gerçek dilin *açıklığı*na aittir.

Savunulması zor bir tez. Şeylerin çoğunlukla birbirleri için söylendikleri; aynı bir cümlenin aynı zamanda farklı iki anlamının bulunabildiği; bir anlamın herkes tarafından kolaylıkla kabul edilmiş göründüğü, derunî ya da peygamberane ikinci bir anlamı gizleyebildiği, çok ince bir açıklamanın ya da yalnızca zamanın akışının keşfetmekle tamamlayacağı; açık bir dile getirme ile, bir başkasının kendisini yönetene, itip kakana, bozana, sadece kendisine ait olan bir eklemlemeyi kendisine empoze edene egemen olabileceği; kısacası, söylenmiş olan şeylerin, şu ya da bu yolla, bunu kendilerinden çok daha iyi söyledikleri -belki de insanların konuşmaya başladıklarından beri- gayet iyi biliniyor. Fakat gerçekte, bu anlam artışı ya da ikiye bölünme etkileri, her şeye rağmen söylenmiş bulunan bu değil-söz ifadeyi gerçekleştirmez, en azından burada tanımlandığı gibi. Çok anlamlılık -yorumbilime ve bir başka anlamın keşfine izin veren- cümleyle, ve cümlenin ortaya koyduğu anlambilim alanlarıyla ilgilidir: bir ve aynı kelime grubu bir çok anlama, ve bir çok mümkün kuruluşa yer verebilir; o halde çeşitli anlamlar, birbirinin içine geçmiş ya da münavebeli halde, ama aynı kalan bir ifade platformu üzerinde varolabilir. Hatta bir sözsel edimin bir başka sözsel edime baskısı, onların birbirlerinin yerine geçi-

rilmesi ya da birbirlerinin içine girişi dile getirmenin düzeyiyle ilgili olan fenomenlerdir (onların dilbilimsel ya da mantıksal yapılar üzerinde etkileri bulunsa bile); fakat ifadenin kendisi bu ikiye bölme ya da bu baskı altında tutmayla ilgili değildir: çünkü o gerçekleştirilmiş olduğu gibi sözsel edimin varoluş biçimidir. İfade birbirlerine sarılan henüz eklemlenmiş bir çok oynak ifadenin kümülatif sonucu ya da kristalleşmesi olarak düşünülemez. İfade değil-sözün, gizli anlamların, baskıların esrarlı varlığıyla iç içe değildir; tam tersine, bu gizli elemanların işlevini görebildikleri ve eski durumuna gelebildikleri biçim ifade kipinin kendisine bağlıdır: «değil-söz» ün, «baskı» nın, bir matematiksel ifade ve bir ekonomik ifade söz konusu olduğu zaman, bir otobiyoğrafi ya da bir rüyanın anlatımı söz konusu olduğu zaman -ne yapısı ne de sonucu bakımından- aynı olmadığı gayet iyi bilinir.

Bununla birlikte, ifade alanının derinliğinde kendini gösterebilen *değil-sözün* bütün bu değişik kiplerine, içerde olmak yerine bu alanla bağlantılı olacak, ve kendi varoluşunun belirlenmesinde bir rolü bulunacak olan bir *eksikliği* hiç kuşkusuz ilave etmek gerekir. İfadelerin doğuş koşulları içinde, onların başvuru kadrolarını parçalara ayıran, tek bir kipler serisini geçerli kılan, birlikte varoluş gruplarını kuşatan ve yeniden kapayan, bazı kullanım biçimlerini engelleyen dışarda tutmalar, sınırlar ya da boşluklar gerçekte varolabilir -ve hiç kuşkusuz her zaman varolmuştur-. Fakat bir ifade düzeninin karakteristik eksikliğini ve bu düzende dile getirilmiş bulunan şeyin içinde gizlenmiş olan anlamları, onun ne statüsü ne de sonucu içinde, birbirine karıştırmamak gerekir.

3. Oysa ifadenin gizli olmaması boşunadır, bununla birlikte o gözle görülebilir değildir; o, sınırlarının ve karakterlerinin apaçık taşıyıcısı olarak algıya sunulmaz. İfadeyi bilebilmek ve kendinde düşünebilmek için bakışın ve davranışın belirli bir uzlaşımı gerekir. Belki o sahibini sürekli rahatsız eden çok iyi bi-

linmiş bir şeydir; belki, hiçbir şeyi yoğunlukları içinde gizlememek için, yine de apaçık olarak verilmemiş olan, bu birbirine çok yakın saydamlıklar gibidir. İfade düzeyi onun kendi yakınlığı içinde belirir.

Bunun birçok sebebi vardır. Birincisi daha önce söylenmişti: ifade cümlelerin ya da önermelerin yanıbaşında -üstünde ya da altında- bir birlik değildir; dâima bu türden birliklerin içine, yahut da onların ilkelerine bağlı bulunmayan (ve listeler, rasgele seriler, tablolar olamayan) işaretlerin ayrımlarının içine yerleştirilir; ifade birliklerde verileni, ya da birliklerin sınırlandırılma biçimini değil de, onların verildikleri olgunun kendisini, ve birliklerin ne ise o olmaları biçimini belirginleştirir. İfade, hakkında «şu ya da bu şey vardır» denilebilen şeyin kendisinde saklanan, «var»ın şu sözde-görülemezliğine sahiptir.

Bir başka sebep: dilin anlamlı yapısının dâima bir başka şeye geri dönmesidir; nesneler bu yapıda gösterilmiş bulunur; orada anlam amaçlanır; özne orada, kendinde mevcut olmasa bile, işaretlerin belirli bir sayısıyla ilişkili görülür. Dil her zaman başka, başka şey, mesafe, uzaklık ile doldurulmuş gibi görünür; dil yokluk tarafından çökertilmektedir. Dil, kendinden başka şeyin göründüğü yer değil midir, ve bu mevkide, onun kendi varoluşu ortadan kalkıyor gibi görünmüyor mu? Oysa eğer ifadenin düzeyi betimlenmek isteniyorsa, bu varoluşun kendisini dikkate almak; dili, kendisine yönelinen istikamette değil, onu ortaya koyan boyut içinde incelemek; belirtmek, adlandırmak, göstermek, görünür kılmak, anlamın ya da gerçeğin yerinde olmak, ve buna karşılık onun bireysel ve sınırlı varoluşunu belirleyen -sözcüğün biçimi ve anlamı oyununun içinde bulunulur bulunulmaz- anda durmak hakkında onun sahip olduğu gücü ihmal etmek gerekir. Dilin, şurda veya burda, mümkün nesne ve özne alanlarıyla, başka dile getirmeler ve muhtemel yeniden kullanımlarla ilişki halinde bulunan olguyu ortaya koymak için, dilin incelenmesinde, sözcüğün biçimiyle ilgili bakış açısını değil

yalnız, sözcüğün anlamıyla ilgili bakış açısını da askıya almak söz konusudur.

Nihayet ifadenin bu sözde-görülemezliğinin sonuncu sebebi: ifade, çözümlemelerin kendisini aslâ aydınlığa kavuşturmaksızın, anlatımın başka çözümlemeleri tarafından varsayılır. Anlatımın farklı düzeylerde ayrıştırılmış, tasvir ve tahlil edilmiş nesne olarak alınabilmesi için, dâima sonsuz değil de belirlenmiş olacak olan bir «ifadesel veri»nin varolması gerekir: bir dilin çözümlenmesi her zaman sözlerin ve metinlerin bir derlemesi üzerinde gerçekleşir; üstü örtük anlamların yorumlanması ve gün ışığına çıkarılması sürekli olarak sınırlı bir cümleler grubuna dayanır; bir sistemin mantıksal çözümü yeniden yazılmış metinde, biçimsel bir dilde, verilmiş bir önermeler bütününü içerir. İfade düzeyine gelince, anlatım her defasında nötrleştirilmiş bulunur: anlatım ister sadece sürekli uygulanabilir olan yapıları serbest bırakmak olanağını veren bir temsilî örnek olarak tanımlansın; ister bir başka sözün gerçeğinin kendisinin gerisinde açımlanmak zorunda bulunduğu saf bir görünüşün içinde tasarlansın; isterse biçimsel ilişkilere desteklik etmeye yarayan önemsiz bir cevher olarak değerlendirilsin. Çözümlemenin yapılabildiği her defasında, çözümlemenin kendisi için olan her uygunluk ondan giderilmeli. Buna eğer bütün bu betimlemelerin kendilerini sonlu ifade bütünleri olarak kurmak suretiyle ancak gerçekleştirebilecekleri ilave edilirse, aynı zamanda niçin ifade alanının bu sınırlı ifade bütünlerini her yandan çevrelediği, betimlemelerin niçin ifade alanından bağımsız kalamadıkları ve niçin onu doğrudan doğruya konu olarak alabildikleri anlaşılacaktır. İfadeleri kendilerinde düşünmek, bütün bu çözümlemelerin ötesinde ve daha derin bir düzeyde, ifadelerin unutmuş oldukları dilin belirli bir sırrını ya da belirli bir kaynağını araştırmak olmayacaktır. Bu, onların olanaklılık elemanını oluşturan şu böylesine yakın saydamlığı görülebilir, çözümlenebilir kılmayı denemek olacaktır.

İfadenin düzeyi ne gizli, ne de açık değil, dilin sınırındadır: o, dilde, sistematik olmayan bir biçimde bile, kendini dolaysız tecrübeye verecek olan bir karakterler bütünü hiç değildir; fakat, dilin gerisinde, dile getiremediği bilmecesel ve sessiz kalıntı da değildir. İfadenin düzeyi dilin ortaya çıkışının kipini belirler: iç örgütlenmesinden daha çok çevresini, içeriğinden daha çok dış yüzünü. Fakat dilin «veri»si temel bir suskunluğun basit çözümü olmamalı ki; kelimeler, cümleler, anlamlar, doğrulamalar, önermelerin ard arda gelişleri doğrudan doğruya bir sessizliğin ilk karanlığına dayanmamalı; fakat bir cümlenin birden bire ortaya çıkışı, anlamın aydınlığa kavuşması, adlandırmanın ansızın belirişi dâima bir ifade fonksiyonunun işlevsel alanında kendini göstermeli ki; okuduğumuz ve duyduğumuz, fakat daha önceden de konuştuğumuz dil ile her dile getirmenin yokuluğu arasında, henüz söylenmiş bütün şeylerin, kesinsizlik içindeki bütün cümlelerin, yarımyamalak dile dökülmüş bütün düşüncelerin, bazı parçaları sadece su yüzüne çıkmış olan bu sonsuz monoloğun kaynaşması olmamalı; fakat her şeyden önce -ya da dilin kendisinden önceki her durumda (çünkü dil bu durumlara bağımlıdır)- ifadenin işlevinin kendilerine göre gerçekleştiği koşullar olmalı ki, bu ifade düzeyi de betimlenebilsin. Bu da gösteriyor ki, dilin yapısal, biçimsel ya da yorumsal çözümlemelerinin ötesinde, nihayet, öznenin bağımsızlığının, insan varlığının çabasının ya da aşkınsal bir kaderin devreye girişinin kendini gösterebileceği her pozitiflikten kurtulmuş bir alanı aramak boşunadır. Dilbilimsel yöntemlere ya da mantıksal çözümlemelere karşı çıkmanın gereği yoktur: «dilin yaşayan varlığının tamlığı içinde, -kuruluş ilkeleri konusunda bunca söylenmiş olan şeylerden sonra- onun kendisi hakkında ne yapıyorsunuz? Kendileri olmaksızın, dil ile ilgili her zaman yeniden yapılmış çalışmanın içinde onların arasında kullanılan bireylerin bulunmayacağı bu bağımsızlık hakkında, ya da her anlamdan önce gelen bu anlam hakkında ne yapıyorsunuz? Söylemin sonsuzlu-

ğunu mümkün kılan, ama söylemi kurmaya ve onu açıklamaya yetili bulunmayan sonlu sistemleri aşar aşmaz, bulduğumuz şeyin bir aşkınlık işareti, ya da insan varlığının eseri olduğunu bilmiyor musunuz? Su yüzüne çıkışı ve varolma biçimi tümüyle çözümlemelerinize indirgenemeyen bir dilin bazı karakterlerini sadece betimlediğinizi bilmiyor musunuz?» Bir kenara itilmesi gereken itirazlar var: çünkü, eğer orada ne mantığa ne de dilbilimine ait olan bir boyutun varolduğu doğruysa, bu boyut yine de ne yeniden kurulmuş aşkınlık, ne kabul edilemez olan başlangıcın yönünde yeniden açılmış yol, ne de insan varlığı tarafından kendi öz anlamlarının kuruluşu değildir. Dil, ortaya çıktığı ve varoluşu şekillendiği anda, ifadedir; böylece o ne aşkınsal ne de antropolojik olan bir betimlemeden doğar. İfadenin çözümlenmesi dilbilimsel ya da mantıksal çözümlemelere, bunların kendisinden hareketle güçsüzlüklerini yeniden ifade etmek ve yeniden kabul etmek zorunda kalacakları sınırı dayatmaz; onların alanlarını ihâtâ eden çizgiyi göstermez; onları çaprazlayan başka bir yönde kendini açar. Bir ifadenin çözümlenme olanağı, eğer çözümleme yapılmış ise, felsefî söylemin belirli bir biçiminin dil ile ilgili bütün çözümlemelerin karşısına çıkardığı aşkınsal köprü ayağını dikmeye bu dilin ve başlangıcını kendisinden almak zorunda bulunduğu temelin varlığı adına, olanak tanımak zorundadır.

Şimdi ikinci grup sorulara dönmem gerekiyor: böyle tanımlanmış ifadelerin betimlenmesi, haklarında daha yüksek ilkeler tasarladığım söylemsel oluşumların çözümlenmesine nasıl uyarlanabilir? Ve tam tersine: söylemsel oluşumlar hakkındaki çözümlemenin, bu sözcüğe az önce verdiğim anlamda, daha çok ifadelerin bir betimlenmesi olduğu hangi ölçüde söylenebilir? Bu soruya cevap vermek önemlidir; çünkü, bunca yıldan beri içinde bulunduğum, oldukça kör bir biçimde geliştirmiş olduğum, ama şimdi bütünlük profilini yeniden yakalamayı denediğim -yeniden düzeltmeye çalıştığım, daha çok yanlışlıklarından

ya da zayıflıklarından kurtarmaya çalıştığım- teşebbüsün, çemberini tamamlamak zorunda olduğu nokta işte bu noktadır. Onu önceden görebildik: şu ya da bu somut çözümlemede vaktiyle yapmak istediğim şeyi, kafamdaki projeyi, karşılaştığım engelleri, vazgeçmek zorunda kalışlarımı, elde edebildiğim az ya da çok tatmin edici sonuçları burada söylemeye çalışmıyorum; onun almak zorunda olduğu ve bugünden itibaren olacağı şeyi göstermek için gerçek bir yörüngeyi betimlemiyorum: sıkıntılarını ve çarelerini çok iyi bilmeden kullandığım bir betimleme olanağını -ölçülerini almak ve gereklerini ortaya koymak için- kendinde açıklamaya, daha çok söylediğim ve söyleyebileceğim şeyi araştırmaya çalışıyorum; ona özgü olan ve yetersiz bulduğum düzenin içinde, söylediğimi mümkün kılan şeyi göstermeye çabalıyorum. Fakat aynı zamanda, burada kelimenin tam anlamıyla bir teori geliştirmediğim de görülüyor: aksiyomların belirli bir sayısından hareketle, empirik betimlemelerin sonsuz bir sayısına uygulanabilir olan soyut bir modelin çıkarsanması. Böyle bir kuruluş için, o her hangi bir zamanda mümkün ise de, zaman gerçekten gelmemiştir. Söylemsel oluşumlar hakkındaki çözümlemeyi, temel olarak alınabilecek olan ifadelerin bir tanımından çıkarsamıyorum; ifadelerin yapısını, söylemsel oluşumların, şu ya da bu betimlemeden soyutlanabildikleri gibi, oldukları şeyden de çıkarsamıyorum; fakat ifadelerin, onların gruplaşma ilkelerinin, kurabildikleri büyük tarihsel birliklerin, ve onları betimlemek olanağını veren yöntemlerin söz konusu olduğu bir alanın, çatlaksız, çelişkisiz, bir iç keyfilik olmaksızın nasıl örgütlenebildiğini göstermeye çalışıyorum. Çizgisel dedüksiyonla hareket etmiyorum, fakat daha ziyade aynı merkezli çemberlerle hareket ediyorum, ve bazan en dışarılara doğru bazan da en içerilere doğru gidiyorum: söylemin içindeki süreksizlik ve ifadenin benzersizliği (merkezî tema) probleminden hareketle, çevrede, bazı bilmecesel grup biçimlerini çözümlemeye çalıştım; fakat o zaman bana görünmüş olan,

ve ne dilbilgisel, ne mantıksal, ne psikolojik olan, ve sonuç olarak da ne cümlelere, ne önermelere, ne temsillere dayanabilen birleştirme ilkeleri merkeze doğru, bu ifade problemine geri dönmemi; ve ifadeyle anlaşılması gereken şeyi açıklamayı denememi gerekli kıldı. Ve katı teorik bir model kurduğumu değil, fakat tutarlı bir betimleme alanını açığa çıkardığımı, eğer «çemberi kapatabildiysem», ve söylemsel oluşumlarla ilgili çözümlemenin, özelliği içinde, ifade hakkındaki bir betimleme üzerinde iyice merkezleştiğini göterebildiysem, bir model ortaya koymuş olmasam bile en azından ona imkân açtığımı ve düzenlediğimi düşüneceğim. Kısacası bunların, daha çok, söylemsel oluşumların tespitinde oyuna konulmuş olan ifadenin özgün boyutları olduğunu gösterebildim. Gerçekte, bir teori *kurmak*tan daha çok -ve muhtemelen onu gerçekleştirmeden önce (henüz bunu başaramamanın üzüntüsünü duyduğumu inkâr etmiyorum)- şimdilik bir olanağı *ortaya koymak* söz konusudur.

İfadeyi incelerken keşfettiğim şey, işaret bütünlerine dayanan, ne dilbilgisel «kabul edilebilirlik» ile ne de mantıksal incelemeyle aynılaşabilen, ve, kullanmak için: bir referans (ki o tam olarak bir olay, şeylerin bir durumu, ne de bir nesne değildir, ama bir farklılaşma ilkesidir); bir özne (konuşan bilinç değil, dile getirmenin müellifi değil, ama bazı koşullar altında farklı bireylerle doldurulabilen bir durumdur); ortak bir alan (ki o dile getirmenin gerçek bağlamı, onun kendisinde eklemlendiği durum değil fakat başka ifadeler için bir birlikte varoluş alanıdır); bir maddîlik (ki o eklemlemenin sadece cevheri ya da desteği değil ama bir statü, kopyalama kuralları, kullanma ya da yeniden kullanma olanaklarıdır) isteyen bir işlevdir. Oysa söylemsel oluşum adı altında betimlediğimiz şey, tam anlamıyla, ifade gruplarıdır. yani *cümleler* düzeyinde dilbilgisel bağlarla (sözdizimsel ya da anlambilimsel) birbirlerine bağlanmamış olan; *önermeler* düzeyinde mantıksal bağlarla (biçimsel tutarlılık ya da kavramsal ard arda geliş) birbirlerine bağlanmamış olan; *dile*

getirmeler düzeyinde de psikolojik bağlarla (bunlar bilinç biçimlerinin aynılığı, zihinlerin sürekliliği, ya da bir projenin tekrarı olmalı) birbirlerine bağlanmamış olan; fakat *ifadeler* düzeyinde birbirlerine bağlanmış olan sözsel edimlerin bütünleridir. Nesnelerinin kendisine bağlı bulundukları genel rejimi, kendilerinden bahsedilen şeyleri düzenli olarak bölüştüren dağılım biçimini, onların referanslarının sistemini tanımlayabilmemiz anlamına gelen şey; farklı ifade etme biçimlerinin kendisine bağlı bulunduğu genel rejimi, öznel durumların mümkün dağılımını ve öznel durumları tanımlayan ve zorunlu kılan sistemi tanımlamamız anlamına gelen şey; nesnelerin bütün ortak alanlarında genel olan rejimi, hepsinin elverişli bulundukları ard arda geliş, eşanlılık, tekrar biçimlerini, ve bütün bu birlikte varoluş alanlarını birbirine bağlayan sistemi tanımlamamız anlamına gelen şey; nihayet bu ifadelerin statüsünün kendisine boyun eydiği genel rejimi, onların kurumsallaştırıldıkları, alındıkları, kullanıldıkları, yeniden kullanıldıkları, birbirleriyle birleştirildikleri tarzı, onların kendisine göre uyum nesnesi, arzu ya da ilgi için alet, bir strateji için eleman oldukları biçimi tanımlayabilmemiz anlamına gelen şey. İfadeleri betimlemek, onların taşıyıcıları olan ifade fonksiyonunu betimlemek, bu fonksiyonun kendilerinde işlev gördüğü koşulları çözümlemek, onun varsaydığı farklı alanları ve bu alanların eklemlendikleri biçimi katetmek, söylemsel oluşum olarak belirginleştirilebilecek olan şeyi ortaya koymaya teşebbüs etmektir. Aynı şey tam tersinden de söylenebilir: söylemsel oluşum, bir sözsel edimler grubunun kendisine bağlı olduğu genel ifade sistemi -ayrıca, ve başka boyutlarına göre, mantıksal, dilbilimsel, psikolojik sistemlere bağlı bulunduğu için, sadece onu yönetmekle uğraşmayan sistem- dir. «Söylemsel oluşum» olarak tanımlanmış olan şey ifadelerin özel seviyesinde söylenmiş bulunan şeylerin genel planını vurgular. Söylemsel oluşumu kendilerinde çözümlediğimiz dört yön (nesnelerin oluşumu, öznel durumların oluşu-

mu, kavramların oluşumu, stratejik seçimlerin oluşumu) ifade fonksiyonunun işlev gördüğü dört alana uygun düşmektedir. Ve eğer söylemsel oluşumlar metnin ya da kitabın büyük retorik birliklerine göre serbest kalırlarsa, eğer onlar dedüktif bir yapının kesinliğine ilke olarak sahip değillerse, bir müellifin eseriyle aynılaşmıyorlarsa, bu onların, cümlelerin dilbilgisel ya da önermelerin mantıksal veya dile getirmenin psikolojik düzeyini değil de, ifade düzeyini kendisini belirginleştiren düzenlemelerle birlikte oyuna sokmaları demektir.

Buradan hareketle, bütün bu çözümlemelerin merkezinde yer alan belirli bir sayıdaki önermeleri öne sürebiliriz.

1. Başka mümkün birleştirme ilkelerinden bağımsız olarak, söylemsel oluşumların tespitinin ifadenin özel düzeyini gün yüzüne çıkardığı söylenebilir; fakat ifadelerin ve ifade düzeyinin örgütlenme biçiminin betimlenmesinin söylemsel oluşumların belirginleşmesine götürdüğü de söylenebilir. Her iki yol aynı zamanda doğrulanabilir ve tersine çevrilebilir. İfadenin çözümlenmesi ve oluşumun çözümlenmesi birbirleriyle bağlantılı olarak ortaya konulurlar. Nihayet sıra teori kurmaya geldiği zaman, daha çok dedüktif bir düzeni tanımlamak gerekecektir.

2. Bir ifade, bir metne ait olan bir cümle, ve dedüktif bir bütüne ait olan bir önerme olarak bir söylemsel oluşuma aittir. Fakat bir cümlenin düzeni bir dilin ilkeleriyle, ve bir önermenin düzeni bir mantığın ilkeleriyle tanımlandığı halde, ifadelerin düzeni söylemsel oluşumun kendisiyle tanımlanır. Onun aidiyeti ve ilkesi ancak bir ve aynı şeyi yaparlar; bu şey, söylemsel oluşum kuruluş ilkeleri tarafından değil de bir olgu dağılımı tarafından belirginleştirildiği için paradoksal değildir; o ifadeler için bir olanaklılık koşulu değil ama bir birlikte varoluş ilkesidir; buna karşılık ifadeler birbirinin yerine geçebilen elemanlar değil, fakat varoluş kipleri tarafından belirginleştirilmiş bütünlerdir.

3. Şimdi o halde çok yukardan telkin edilmiş olan «söy-

lem»in tanımına gebe bir anlamı verebiliriz. Aynı söylemsel oluşuma bağlı olan bir ifadeler bütününe söylem denilecektir; söylem retorik ya da biçimsel, sürekli olarak tekrar edilebilir ve tarihin içinde ortaya çıkışına ya da kullanılışına işaret edebileceğimiz (ve gerektiğinde açıklayabileceğimiz) bir birliği oluşturmaz; o, kendileri için bir varoluş koşulları bütününü tanımlayabileceğimiz sınırlı sayıdaki ifadelerden kurulur. Böyle anlaşılmış olan söylem, üstelik, bir tarihi bulunan ideal ve sürekli bir biçim değildir; problem o halde onun zamanın bu noktasında nasıl ve niçin ortaya çıkabildiğinin ve somutluk kazanabildiğinin sorulmasından ibaret değildir; o, baştan aşağı, tarihsel -kendi sınırlarıyla, parçalarıyla, dönüşümleriyle, zamanın karmaşıklıklarının ortasında dikine birden bire ortaya çıkışından daha çok zamansallığının özel biçimleriyle ilgili problemi ortaya koyan bizzat tarihin içindeki tarih parçası, birlik ve süreksizlikdir.

4. Nihayet şimdi «söylemsel uygulama» adı verilen şey açıklanabilir. Ne bireyin bir fikri, bir arzuyu, bir imajı kendisi yoluyla dile getirdiği ifade etme faaliyetiyle; ne bir çıkarsama sisteminin içinde ortaya konabilen rasyonel aktiviteyle; ne konuşan bir öznenin dilbilgisel cümleler kurduğu zamanki «istidad»ıyla onu karıştırmamak gerekir; bu, ortak, tarihsel, belirli bir dönemde, ve sosyal, ekonomik, coğrafî ya da verilmiş dilbilimsel bir ortam için, ifadenin işlevinin çalışma koşullarını ortaya koymuş olan zamanın ve mekânın içinde dâima belirgin olan bir kurallar bütünüdür.

Şimdi bana çözümlemenin yönünü değiştirmek ve, söylemsel oluşumları, betimledikleri ifadelere bağladıktan sonra, bu kavramların meşru kullanımını bir başka yönde, bu kez dışarıya doğru, araştırmak kalıyor: onların arasından keşfedebildiğimiz şeyler, onların başka betimleme yöntemleri arasında nasıl yer alabildikleri, fikirler tarihinin alanını hangi ölçüde değiştirebildikleri ve yeniden dağıtabildikleridir. Fakat bu tersine çevir-

meyi gerçekleştirmeden önce ve bunu daha güvenle yapabilmek için, dikkatle incelediğim boyutun içinde biraz daha kalacağım, ve ifade alanının ve bu alanı vurgulayan oluşumlar hakkındaki çözümlemenin istediği ve istemediği şeyleri açıklamayı deneyeceğim.

Seyreklik, Dışardalık, Yığılım

İfadenin çözümlenmesi bir seyrekleşme etkisini gerekli kılmaktadır.

Çoğu zaman, söylemin çözümlenmesi tamlık ve çokluk şeklinde iki belirtinin altına yerleştirilir. Kendileriyle meşgul olduğumuz farklı metinlerin nasıl birbirlerine dayandıklarını, tek bir biçimde örgütlenmiş olduklarını, kurumlarla ve uygulamalarla ortaklık içine girdiklerini, ve her bir dönemde ortak olabilen anlamlar taşıdıklarını gösteriyoruz. Göz önüne alınmış her eleman kendisine ait olduğu ve onu sınırlayan bir tamlığın ifadesi olarak kabul edilir. Ve böylece, yine vaktiyle dile getirilmiş ve ilk defa olarak insanların, sadece sözlerinin ve metinlerinin, söylemlerinin ve yazılarının içinde değil de meydana getirdikleri kurumların, uygulamaların, tekniklerin ve nesnelerin içinde «söylemek istedikleri» şeyi aydınlığa çıkaran bir tür tekbiçimli büyük metni söylenmiş şeylerin çeşitliliğinin yerine geçirilir. Bu zımnî, yüce ve ortak «anlam»a göre, çoğalmaları içindeki ifadeler aşırı bolluk içinde görünürler, çünkü ifadelerin tümü sadece bu anlama geri döner ve sadece bu anlam onların gerçekliklerini oluşturur: bu bir tek gösterilene göre gösteren elemanların çokluğu. Fakat bu birinci ve sonuncu anlam açık dile getirmelerin arasında ortaya çıktığından dolayı, görünen şeyin altında gizlendiği ve onu gizli bir biçimde ikiye böldüğünden dolayı, demek ki, her söylem söylediği şeyden başka bir şeyi söylemek ve böylelikle bir anlam çokluğunu ihtiva etmek gücünü içinde saklıyordu: tek bir gösterene göre gösterilenin çokluğu. Böyle

iyice ölçülüp biçilmiş söylem hem tamlıktır hem de sınırsız zenginliktir.

İfadelerin ve söylemsel oluşumların çözümlenmesi tamamiyle zıt bir yönü ortaya kor: bu yön ifade edilmiş olanı gösteren bütünlerin sadece kendisine göre ortaya çıkabildikleri ilkeyi belirlemek ister. Bu yön bir seyreklik ilkesini ortaya koymaya çalışır. Bu işin bir çok yüzü vardır:

- O *bütün*ün aslâ söylenmediği ilkeye dayanır; doğal bir dilde ifade edilebilecek olan şeye göre, dilbilimsel elemanların sınırsız düzenleyicisine göre ifadeler (çok sayıda olsalar da) dâima eksik haldedirler; dilbilgisinden ve belirli bir dönemde düzenlenmiş olan sözlükten hareketle, söylenmiş olan şeylerin pek azı ancak bütünüyle düşünüldüğünde göreli olarak vardır. O halde seyrekleşme ilkesi ya da en azından dil tarafından ortaya konulduğu gibi mümkün dile getirmeler alanının boşluk ilkesi araştırılacaktır. Söylemsel oluşum hem söylemlerin birbirine karışması içinde vurgulama ilkesi hem de dilin alanı içinde boşluk ilkesi olarak görünür.
- İfadeler söylenmemiş olan şeylerden kendilerini ayıran sınırda, bütün başkalarının dışında kendilerini birden bire ortaya çıkaran anın içinde incelenir. Ne onları çevreleyen sessizliği konuşturmak, ne de onlarda ve onların yanıbaşında kalmış ya da sessizliğe gömülmüş olan her şeyi yeniden bulmak söz konusudur. Böyle bir buluşa engel olmuş, böyle bir dile getirmeyi engellemiş, böyle bir ifade etme biçimine, böyle bir bilinç-dışı anlama, ya da oluş halindeki böyle bir rasyonelliğe karşı duran engelleri incelemek de söz konusu değil; fakat varlıkların sınırlı bir sistemini tanımlamak söz konusudur. Söylemsel oluşum, o halde, kendi dinamizmine ya da özel devinimsizliğine sahip olan, artık söylemediği, henüz söylemediği ya da bir anda kendisinin tersini

söyleyen şeyi, dile getirilmemiş bir söylemin içinde kendisiyle birlikte taşıyan, gelişme halindeki bir tamlık değildir; zengin ve zor bir çimlenme hiç değil, eksikliklerin, boşlukların, yoklukların, sınırların, kopmaların bir dağılımıdır.

– Bununla birlikte, bu «dışarda tutmalar» bir engellemeye ya da bir zorla önlemeye bağlanamaz; görünen ifadelerin altında her hangi bir şeyin gizli kaldığını varsayamayız. İfadeleri, mümkün doğuş çizgisinin altına düşmüş başka ifadelerin yerinde olan olarak değil, fakat dâima kendi yerlerinde olan olarak çözümleriz. Bütünüyle ortaya çıkmış olacak olan ve hiç bir ikizlemeyi ihtiva etmeyecek olan bir uzayın içine onları yeniden yerleştiririz. Altta olanın metni yoktur. O halde hiçbir doluluk yoktur. İfade alanı bütünüyle ifadenin kendi yüzeyine aittir. Her ifade orada ancak kendine ait olan bir yeri işgal eder. O halde betimleme, bir ifade konusunda, ne bu ifadenin işgal ettiği yeri her hangi bir söylenmemişin içinde keşfetmekten; ne de onun sessiz ve ortak bir metne nasıl indirgenebileceğinden ibarettir; fakat tam tersine onun hangi belirli yeri işgal ettiğinden, oluşumların sistemi içinde hangi dalların onun yerini belirlemek olanağını verdiğinden, ifadelerin genel dağılımı içinde onun nasıl yer aldığından ibarettir.

– İfadelerin bu seyrekliği, ifade alanının eksik ve parçalanmış biçimi, kısacası pek az şeyin söylenebildiği gerçeği, ifadelerin, alınan nefes gibi, sonsuz bir şeffaflık olmadığını açıklarlar; ama iletilen ve muhafaza edilen, bir değeri olan, ve sahip olunmaya çalışılan; tekrar edilen, yeniden üretilen, ve dönüştürülen; kendilerine kuruluş öncesi dolanımlar sağlanan ve kendilerine kuruluş içinde statü verilen şeyleri; sadece kopya ya da çeviriyle değil fakat yorumlamayla ikiye bölünen şeyleri,

anlamın yorumlanmasını ve içten bölünüp çoğalmasını açıklamazlar. İfadeler seyrek oldukları için, onları birleştiren tamlıkların içinde derlenip toplanırlar, ve onlardan her birinin içinde bulunan anlamlar çoğalırlar.

Kendi varlığı ifadelerin gerçek seyrekliği yoluyla ancak mümkün olan, fakat bununla birlikte onu bilmeyen ve aksine söylenen şeylerin yoğun zenginliğini konu olarak alan bütün bu yorumların sonunda, söylemsel oluşumların çözümlenmesi yeniden bu seyrekliğin kendisine doğru döner; bu çözümleme söz konusu seyrekliği apaçık nesne olarak alır; onun tikel sistemini belirlemeye çalışır; ve bu arada yorumlayabildiği olgu hakkında açıklamada bulunur. yorumlama, ifadenin zayıflığına yeniden egemen olma ve bunu anlamın çokluğuyla telafi etme biçimidir; ifadenin zayıflığından hareketle ve bu zayıflığa rağmen konuşma biçimidir. Bununla birlikte bir söylemsel oluşumu çözümlemek, bu zayıflığın ilkesini aramak, onu değerlendirmek ve onun özel biçimini belirlemektir. Demek ki, bir anlamda, ifadelerin «değerini» ölçmektir. Gerçeklikleriyle tanımlanmayan, gizli bir içeriğin varlığıyla değerlendirilmeyen; fakat onların yerlerini, dolanım ve değişim kapasitelerini, dönüşüm olanaklarını yalnızca söylemlerin ekonomisi içinde değil, genel olarak, ender rastlanan kaynakların yönetimi içinde de belirginleştiren değer. Böyle anlaşılan söylem yorumsal davranış için olduğu gibi kalmaz: kendisinden her zaman yeni zenginliklerin elde edilebildiği bitip tükenmek bilmez ve her defasında önceden kestirilemez olan hazine; dâima önceden konuşan, ve, dinlenebildiği zaman, geçmişle ilgili tanrısal esinleri işittiren inâyet: ortaya çıkış kurallarıyla birlikte, ortaya çıkış ve kullanılış koşulları da bulunan -sonlu, sınırlı, arzulanabilir, yararlı- bir iyilik; sonuç olarak, varoluşundan itibaren (ve sadece «pratik uygulamalar» ının içinde değil) iktidar problemini ortaya koyan bir iyilik; tabiatıyla, bir mücadelenin, siyasî bir mücadelenin konusu olan bir iyilik olarak görünür.

Bir başka belirleyici özellik: ifadelerin çözümlenmesi onları dışardalığın sistematik biçimi içinde inceler. Genel olarak, söylenmiş şeyler hakkındaki tarihsel betimleme tümüyle içerinin ve dışarının birbirine karşıtlığının içinden geçer; ve tümüyle -ancak olumsal ya da saf maddî zorunluluk, gözle görülebilir cisim ya da belirsiz anlatım olacak olan- bu dışardalıktan içerdeliğin merkezine doğru dönme işi olarak yorumlanır. Söylenmiş olan şeyin tarihini konuşmaya başlamak, o halde, şu açıklama işini başka anlamda yeniden yapmaktır: zaman boyunca muhafaza edilmiş ve uzayın içine dağılmış ifadelerden, onlardan önce gelen, onların üzerine çökmüş olan ve orada (kelimenin bütün anlamlarında) kendini ele vermiş bulunan bu içsel sırra doğru yeniden yükselmek. Böylece kurucu öznelliğin çekirdiği açığa çıkmış bulunur. Ortada bulunan tarihe göre dâima geri planda kalan; ve olayların altında daha ağırbaşlı, daha gizli, daha temelli, kaynağın daha yakınında, onun en son ufkuna daha bağlı (ve sonuç olarak bütün belirlemelerine daha egemen) bir başka tarihi bulan öznellik. Tarihin altında akan, sürekli olarak onu elinin altında tutan ve hiç durmaksızın geçmişi derleyen bu başka tarih -sosyolojik ya da psikolojik bir yol üzerinde- anlayışların evrimi olarak daha iyi betimlenebilir; ona daha çok Logosun içe kapanışı ya da aklın gayeliliği içinde felsefî bir statü verilebilir; nihayet, her sözden önce, kaydetmenin açılışı ve farklılaşmış zamanın aralığı olacak olan bir izin sorunsallığı içinde onu arıtma girişiminde bulunulabilir, bu her zaman için yeniden incelenen tarihsel-aşkınsal temadır.

İfadenin çözümlenmesinin kendisinden kurtulmaya çalıştığı tema. ıfadeleri yeniden saf dağılımlarına kavuşturmak için. Dışsallık içselliğin karşıtı olan hiçbir biçime geri dönmediğinden dolayı, ifadeleri kuşkusuz paradoksal bir dışsallığın içinde çözümlemek için. Onları dolanımın dışına koyan ve temelsiz kılan bu farklardan biriyle bir açılışa ya da daha temelli bir ayrı-

ma eklemek zorunda kalmadan, süreksizlikleri içinde onları düşünmek için. Zorunlu ortaya çıkışın meydana geldiği yerde ve anda, kendi ortaya çıkışlarını yakalamak için. Olay olarak yankılanmalarını yeniden bulmak için. Hiç kuşkusuz dışsallıktan bahsetmektense «nötrlük»ten söz etmek daha iyi olacaktı; fakat göreli seyreklikleri, boşluklu yakınlıkları, yayılmış uzayları içinde ifade olaylarının bölünüp dağıldıkları bu dışarıyı yeniden bulmak söz konusu olduğu halde, bu sözcüğün kendisi bir kuşkuculuğa, her varoluş durumunun ortadan silinmesine ya da parantez içine alınmasına çok daha kolaylıkla geri döner.

- Bu iş, ifadelere ait alanın, faaliyetlerin ya da (insanların düşüncesinde, onların bilinçlerinde veya bilinçsizliklerinde, aşkın kuruluşlar alanında) böylece açılmış olan süreçlerin bir «dile getirilme»si olarak betimlenmemesini; fakat deneysel alçak gönüllülüğü içinde, olayların, düzenlerin, ilişki halinde oluşların, belirli değişmelerin, sistematik dönüşümlerin yeri olarak kabul edilmesini; kısacası, başka şeyin sonucu ya da izi olarak değil de (bağımlı olduğu halde) otonom olan ve (kendinden başka bir şeye eklemlenmesi gerektiği halde) kendi düzeyinde betimlenebilen pratik bir alan olarak incelenmesini varsayar.
- O, bu ifade alanının ne bireysel bir özneye, ne kollektif bir bilinç olarak bir şeye, ne de aşkın bir öznelliğe bağlı görülmemesini; ama dış görünüşü konuşan öznelerin mümkün yerini belirleyen ortak bir alan olarak betimlenmesini de varsayar. Artık ifadeleri yüce bir öznelliğe göre kurmamak, fakat ifade alanına özgü sonuçlardan söz eden öznelliğin farklı biçimleri içinde kabul etmek gerekir.
- Sonuç olarak o, ifadelere ait alanın, dönüşümleri, birbirini izleyen serileri, türevleri içinde bilincin zamansallığına, onun zorunlu modeline uyduğu gibi, uy-

madığını varsayar. Hem biçimi, düzeni, hem de doğası içinde, bireysel ya da genel bir bilincin, bir projenin, bir niyetler sisteminin, bir hedefler toplamının, su götürmez bir biçimde, tarihi olacak olan söylenmiş şeylerin bir tarihini yazabilmeyi -en azından bu düzeyde ve bu betimleme biçiminde- ümid etmemek gerekir. Söylemlerin zamanı, görülebilir bir kronoloji içinde, düşüncenin belirsiz zamanının ifade edilmesi değildir.

İfadelerin çözümlenmesi o halde bir cogito'ya göndermede bulunmaksızın gerçekleşir. O konuşan, söylediği şeyin içinde kendini gösteren ya da gizlenen, yüce özgürlüğünü konuşmak suretiyle kullanan, ya da güçlükle algıladığı zorlamalara bilmeden boyun eğen kişinin sorusunu sormaz. O, gerçekte, «söylenilen»in düzeyinde kurulur, ve bununla her bireye empoze edilecek olan bir çeşit genel kanıyı, kollektif temsili anlamamak; söylemlerin içinde her birinden zorunlu olarak söz edecek olan ortak büyük bir sözü anlamamak; fakat onda gözlemlenebilen söylenmiş şeylerin toplamını, ilişkileri, düzenleri ve dönüşümleri, bazı figürleri, bazı çaprazlaşmaları konuşan bir öznenin bireysel yerini gösteren ve bir müellifin adını alabilen alanı anlamak gerekir. «Konuşan herhangi bir kişi»dir, ama o, söylediği şeyi her hangi bir yerde söylemez. O zorunlu olarak bir dışsallık oyununun içinde alınır.

İfadenin çözümlenmesinin üçüncü özelliği: bu çözümleme ne anımsama biçimindeki bir içselleştirmeyle ne de belgelerin kupkuru bir tamlığıyla aynılaşabilen yığılımın özel biçimlerine başvurur. Genellikle, önceden gerçekleştirilmiş olan söylemler çözümlendiği zaman, onlar temel bir hareketsizlikten etkilenmiş gibi düşünülürler: raslantı, ya da insanların dikkati ve onların değer konusunda içine düşebildikleri yanılgılar ve sözlerinin ölümsüz değeri onları korudu; fakat bundan böyle artık onlar, telaffuz edildiklerinden beri, unutulduklarından ve gözle görülebilir etkileri zamanla kaybolduğundan beri kendisine doğru kay-

mamazlık edemedikleri bir uykuya dalan, kütüphanelerin tozu altında üstüste yığılmış bulunan yazıların özel karakterlerinden başka hiçbir şey değildirler. Üstelik, onların hepsi okumayla ilgili yeni bulguların içine uygun bir biçimde yeniden yüklenmeye elverişlidirler; ifade edildikleri ana geri dönen işaretlerin taşıyıcıları olarak orada açığa çıkabilirler; bir kez çözülmüş olan bu işaretlerin tümü, zamanın içinden geçen bir tür hafızayla, anlamlardan, düşüncelerden, arzulardan, gizlenmiş hayallerden kurtulabilirler. İşte dört terim: okuma-iz-çözme-hâfıza (bunların her birine verilen öncelik ne olursa olsun, ve bu öncelikli olana uydurulan ve ona öteki üçünü yeniden dikkate alma olanağını veren metaforik alan ne olursa olsun) durgunluk dönemine girmiş bulunan söylemi alışılmış olan bu durumundan kurtarmak ve onun kaybolmuş canlılığından bir şeyi, bir an için, yeniden keşfetmek olanağını veren sistemi tanımlarlar.

Oysa ifadenin çözümlenmesinin özü, yüzlerinde hâlâ okunabilir olan işaretleri okumak suretiyle, doğuşlarının aydınlığını yeniden keşfetmek için metinleri içinde bulundukları uykularından uyandırmak değildir; tam tersine, söz konusu olan, uykuları boyunca onları izlemek, ya da daha ziyade uykunun, unutmanın, kaybolmuş kaynağın benzer temalarını ortadan kaldırmak, ve hangi varoluş biçiminin ifadeleri ortaya çıktıkları, muhafaza edildikleri, yeniden hareketlendirildikleri ve kullanıldıkları, kısacası varoldukları -fakat unutulmuş, muhtemelen ortadan bile kalkmış olan doğuştan bir alınyazısıyla değil- zamanın derinliğinde, dile getirilmelerinden bağımsız olarak, belirginleştirebildiğini araştırmaktır.

– Bu çözümleme, ifadelerin, kendilerine özgü olan ve geçmişteki bir dile getirme olayına her an için gerçekleşebilir bir geri dönüşün sürekliliği olmayan *sürekliliğin* içinde düşünüldüğünü varsayar. İfadelerin sürekli olduklarını söylemek, onların hâfızanın alanı içinde kaldıklarını ya da söylemek istedikleri şeyin yeniden

keşfedilebildiğini söylememektir; fakat bu onların, belirli bir sayıdaki maddî destek ve teknikler sayesinde (kitap bunun, kuşkusuz, sadece bir örneğidir), belirli kuruluş tiplerine göre (başka pek çoğu arasında, kütüphane), ve (dinî bir metin, bir hukuk kuralı ya da bilimsel bir doğruluk söz konusu olduğu zaman aynı olmayan) belirli kurallara uygun kiplerle muhafaza edildikleri anlamına gelir. Bu onların, kendilerinden türemiş olan pratiklerin içinde, aralarında kurulmuş, ya da değişikliğe uğramış bulunan sosyal ilişkilerin içinde, onları uygulamaya sokmuş olan tekniklerin içine yerleştirildikleri anlamına da gelir. Nihayet bu, şeylerin artık tamamiyle aynı varoluş biçimine, kendilerini çevreleyen şeylerle aynı ilişkiler sistemine, aynı kullanım şemalarına, söylendiklerinden itibaren aynı dönüşüm olanaklarına sahip olmadıkları anlamına gelir. Zaman içindeki bu durumun anla birlikte geçmek için gerçekleşmiş bir varoluşun arızî ya da özsel uzantısı olması şöyle dursun, süreklilik gerçekten ifadeye aittir; unutma ve ortadan kaldırma bu sürekliliğin hemen hemen ancak sıfır derecede olmasıdır. Ve onun kurduğu temel üzerinde, hâfızanın ve anımsamanın oyunları kendilerini ortaya koyabilirler.

– Bu çözümleme aynı zamanda, ifadelerin, kendilerine özel olan *eklenmişlik* biçimi içinde incelendiklerini varsayar. Gerçekte birbirinin ardısıra gelen ifadeler arasındaki grup tipleri her yerde aynı değildir ve onlar birbirini izleyen elemanların basit bir üstüste konulmasından ya da yan yana dizilmesinden ileri gelmezler. Matematik ifadeler dinî metinler ya da hukuk biliminin fiilleri gibi kendi aralarında birbirlerine eklenmezler (onların birbirleriyle özel bir birleşme, ayrılma, eksilme, tamamlanma, birbirlerinden az ya da çok ayrılabi-

lir olmayan ve özel iyeliklerle donatılmış gruplar oluşturma biçimi vardır). Üstelik bu eklenmişlik biçimleri herşey için, ve belirli bir ifadeler kategorisi için bir kez verilmiş değillerdir: günümüzün tıbla ilgili gözlemleri XVIII. yüzyıldaki durumların derlenmesiyle aynı birleşme yasalarına bağlı bulunmayan bir derleme oluşturuyor; modern matematik ifadelerini Euclide geometirisiyle aynı modelin üzerine yığmyyor.

– Nihayet ifadenin çözümlenmesi *geri dönüş* fenomenlerinin dikkate alındığını varsayar. Her ifade, kendilerine göre kurulduğu, fakat yeni ilişkilere göre yeniden örgütleyebildiği ve yeniden dağıtabildiği bir önsel elemanlar alanı ihtiva eder. Onun geçmişi kendisinden önce gelen şeyin içinde kurulur, tanımlanır, kendi soy zinciri onu mümkün ya da zorunlu kılan şeyi belirtir, kendisiyle bağdaşamayan şeyi dışarı atar. Ve bu ifadenin geçmişi onu elde edilmiş doğruluk olarak, meydana getirilmiş bir olay olarak, değiştirilebilen bir biçim olarak, dönüştürülecek bir madde olarak, yahut kendisinden bahsedilebilecek bir nesne olarak, v.s. ortaya koyar. Bütün bu geri dönüş olanaklarına göre, hâfıza ve unutma, anlamın yeniden keşfi ya da onun baskısı, temel ilkeler olmak şöyle dursun, ancak tekil biçimlerdir.

İfadelerin ve söylemsel oluşumların betimlenmesi o halde geri dönüşün bu denli sık tekrarlanan ve bu denli sürekli olan imajından kurtulmak zorundadır. Bu betimleme, ancak düşme, gizlenme, unutulma, yeniden kavuşma ya da başı boşluk olacak olan bir zamanın ötesinde, sözün henüz hiçbir maddîliğin içine angaje edilmediği, hiçbir sürekliliğe hasredilmediği, ve kendini ortaya çıkışın belirlenmemiş boyutu içinde tuttuğu kurucu ana doğru dönmek istemez. O ikinci doğuşun paradoksal anını daha önce söylenmiş olan için kurmaya çalışmaz; geri dönmek üzere bir eşik ileri sürmez. O, aksine, ifadeleri, içinde yer aldıkları ve

bununla birlikte değişmeye, endişe vermeye, altüst etmeye ve bazan yıkmaya devam ettikleri yığılımın kalınlığı içinde inceler.

Bir ifadeler bütününü, bir anlamın kapalı ve dopdolu tamlığı olarak değil de, içinde boşlukları olan ve parçalara ayrılmış bir biçim olarak betimlemek; bir ifadeler bütününü bir niyetin, bir düşüncenin ya da bir öznenin içselliğine başvuru halinde değil de, bir dışsallığın dağılımına göre betimlemek; bir ifadeler bütününü, orada başlangıç anını ya da izini değil de, bir yığılımın özel biçimlerini yeniden bulmak için betimlemek, gerçekten, bir yorumu ortaya koymak, bir temeli keşfetmek, kurucu filleri serbestliğe kavuşturmak değildir; bir rasyonelliğe karar vermek ya da bir teleolojiyi katetmek de değildir. Bu, kolaylıkla, bir *pozitiflik* adını vereceğim şeyi ortaya koymaktır. Söylemsel bir oluşumu çözümlemek, o halde, ifadelerin ve bu ifadeleri belirginleştiren pozitiflik biçiminin düzeyinde, bir sözsel edimler bütününü incelemektir; veya çok daha özetle, bir söylemin pozitiflik tipini tanımlamaktır. Seyreklik hakkındaki çözümlemeyi tamlıkların araştırılmasının yerine, dışardalık ilişkileri hakkındaki betimlemeyi aşkınsal temelin temasının yerine, yığılımlarla ilgili çözümlemeyi kaynağın araştırılmasının yerine geçirmek suretiyle, eğer bir pozitivist olunuyorsa, o zaman ben iyi bir pozitivistim, kolayca onunla uyuşuyorum. Sonuç olarak da, çözmeye çalıştığım düğümü uzaktan göstermek için, pozitiflik terimini (henüz biraz belirsiz bir biçimde olsa da) bir çok kez kullanmış olmaktan rahatsızlık duymuyorum.

Tarihsel Apriori ve Arşiv

Bir söylemin pozitifliği -doğa tarihinin, ekonomi politiğin, ya da klinik tıbbın söylemi gibi- birliğini zamanın içinde, ve daha da iyisi bireysel eserlerin, kitapların ve metinlerin ötesinde belirginleştirir. Bu birlik, gerçekten, Linné ya da Buffon'dan, Quesnay ya da Turgot'dan, Broussais ya da Bichat'dan doğruyu

söyleyenin, daha doğru düşünenin, kendi postülatlarına en iyi uyanın kim olduğuna karar vermek olanağını tanımaz; o, kendisine bu eserlerin bir ilk ya da en son kullanılış amacına en yakın olduğu, kendisine bir bilim hakkındaki genel tasarıyı en radikal bir biçimde dile getireceğini söylemek olanağını da vermez. Fakat bu birliğin ortaya çıkartılmasına olanak tanıdığı şey, Buffon'un ve Linné'nin (ya da Turgot ve Quesnay'ın, Broussais ve Bichat'ın), «aynı düzey» ya da «aynı mesafe»de bulunmak suretiyle, «aynı kavramsal alan»ı göstermek suretiyle, «aynı mücadele alanı»nda birbirinin karşısında yer almak suretiyle, kendisine göre «aynı şey»den bahsettikleri ölçüdür; ve, buna karşılık, o, Darwin'in Diderot'yla aynı şeyden söz ettiğinin, Laennec'in Van Swieten'i devam ettirdiğinin, ya da Jevons'un Fizyokratlara cevap verdiğinin niçin söylenemeyeceğini gösterir. Söz konusu birlik sınırlı bir iletişim alanını tanımlar. O, en baştaki başlangıcından itibaren tamamlanışının son noktasına kadar, bütün tarihsel oluşumu içinde alınmış bir bilimin genişliğine sahip olmaktan uzak; fakat yine de bir müelliften ötekine kullanılabilen etkilerin oyunundan, ya da açık polemiklerin alanından daha geniş bir alan olduğu için, göreli olarak sınırlı bir alandır. Değişik eserler, çeşitli kitaplar, aynı söylemsel oluşuma ait olan bütün bu metinler yığını, -ve bilinen ve bilinmeyen, eleştirilen, birbirlerinin düşüncelerine karşı çıkan, birbirlerini yağmalayan, birbirleriyle buluşan, bilmeden ve sahibi bulunmadıkları, bütününü farkedemedikleri ve genişliğini yanlış değerlendirdikleri bir alanda, bireysel söylemlerini inatla birbirine çaprazlayan bunca müellif- bütün bu biçimler ve bu çeşitli bireysellikler ne onların ileri sürdükleri önermelerin mantıksal dizisiyle, ne temaların geri dönüşüyle, ne de iletilmiş, unutulmuş, yeniden keşfedilmiş bir anlamın sürekliliğiyle sadece iletilirler; bunlar onların söylemlerinin pozitiflik biçimiyle de iletilirler. Veya daha doğru olarak bu pozitiflik biçimi (ve ifadenin fonksiyonunun çalışma koşulları), biçimsel aynılıkların, tematik

süreklilikleri, kavram nakillerinin, polemik oyunların muhtemelen kendisinde ortaya çıkabildikleri bir alanı tanımlar. Böylece pozitiflik bir *tarihsel a priori* adını verebileceğimiz şeyin rolünü oynar.

Yan yana konulmuş bu iki sözcük pek o kadar açık olmayan bir etki uyandırır; bununla yargılar için geçerlilik koşulu değil de, ifadeler için gerçeklik koşulu olacak olan bir *a priori*yi kastediyorum. Bir iddiayı meşru kılabilecek olan şeyi yeniden bulmak değil, ifadelerin ortaya çıkış koşullarını, onların başka ifadelerle birlikte varoluş yasasını, varolmak kiplerinin özel biçimini, kendilerine göre varoldukları, dönüştükleri ve ortadan kayboldukları ilkeleri ayırdetmek söz konusudur. *A priori*, ne hiçbir zaman söylenemeyecek olan, ne de gerçek olarak tecrübeye verilemeyecek olan doğrulukların değil, verilmiş olan bir tarihindir, çünkü o gerçekten söylenmiş şeylerin tarihidir. Biraz barbar olan bu terimin kullanılmasının nedeni, bu *a priori*nin ifadeleri, kendi dağılımlarının içinde, kendi tutarsızlıklarıyla ortaya çıkmış bütün çatlakların içinde, üstüste yığılmalarının ve karşılıklı olarak birbirlerinin yerini almalarının içinde, birleştirilebilir olmayan eşanlılıklarının içinde ve bir sonuca gidilebilir olmayan ard arda gelişlerinin içinde açıklamak zorunda bulunmasıdır; kısacası, söylemin sadece bir anlamı ve bir doğruluğu değil, aynı zamanda, onu yabancı bir oluşun ilkelerine götürmeyen bir tarihi, ve özel bir tarihi de bulunduğuna göre, bunun sorumlusunun da bu *a priori* olması gerekir. Örneğin, söylem, dilbilgisi tarihinin dilin ve, genel olarak, aklın ya da bir zihniyetin tarihi olacak olan bir tarih, her halükârda tıb, mekanik ya da teolojiyle paylaşacağı bir tarih hakkındaki problemlerinin alanına yansıması olmadığını; fakat başka tarih tipleriyle ilişkisiz olmasa bile, onun kendine ait olan bir tarih tipini -zamanın içindeki bir dağılım biçimini, bir ard arda gelme, sabitleşme ve yeniden aktifleşme biçimini, bir gelişme ve dönme hızını- ihtiva ettiğini göstermek zorundadır. Ayrıca bu *a priori* tarihsellikten de kur-

tulamaz: o, olayların ötesinde ve hareketsiz kalacak olan bir havada, zaman-dışı bir yapı oluşturamaz; o söylemsel bir uygulamayı belirginleştiren kurallar bütünü olarak tanımlanır: oysa bu kurallar, ilişkiye soktukları elemanlara dışardan empoze edilmez; onlar bir araya topladıkları aynı şeyin içine angaje olmuşlardır; ve eğer bu kurallar elemanlar arasından en küçüğüyle birlikte değişmezlerse, onlar elemanları değiştirirler, ve belirli kesin eşiklerde onlarla birlikte dönüşürler. Pozitifliklerin *a priori*si sadece zamansal bir dağılım sistemi değildir; o dönüşebilir bir bütünün kendisidir.

Yargılama alanının kendilerine olumsallık-dışı uzandığı biçimsel *a priori*ler karşısında, pozitifliklerin *a priori*si tamamiyle deneysel bir biçimdir; fakat öte yandan, söylemleri gerçek oluşlarının yasası içinde yakalamak olanağını verdiği için, onun, verilmiş bir anda, böyle bir söylemin şu ya da bu biçimsel yapıyı karşılayabildiği ve kullanabildiği, ya da tam tersine dışlayabildiği, unutabildiği veya tanımamazlıktan gelebildiği gerçeğini açıklayabilmesi gerekir. Pozitifliklerin *a priori*si biçimsel *a priori*leri (psikolojik ya da kültürel bir doğuş gibi bir şeyle) açıklayamaz; fakat biçimsel *a priori*lerin, tarih içinde takılma noktalarına, bağlanma, girme ya da yüzeye çıkma yerlerine, kullanılma alanlarına ya da fırsatlarına nasıl sahip olabildiklerini, ve nasıl bu tarihin kesinlikle dışa bağlı olumsallık değil, kendi diyalektiğini açan biçimin zorunluluğu değil, ama özel bir düzenlilik olabildiğini anlamak olanağını verir. O halde, hiçbir şey artık, bu tarihsel *a priori*yi, üstelik, bir tarihle zenginleştirilmiş olacak olan, bir biçimsel *a priori* olarak kavramaktan daha doğru olmayacak, ama daha yanlış olacak: zamanın yüzeyinde bir gün birden bire ortaya çıkacak olan, insanların düşüncesinde hiçbir şeyin kendisinden kurtulamayacağı bir tiran olarak değerlendirilecek olan, sonra hiçbir olayın kendisinden önce gelemeyeceği bir tutulmanın içinde birden bire kaybolacak olan hareketsiz ve boş büyük biçim: aşkınsal sıncopé, titreşen biçimler

oyunu. Biçimsel *a priori* ile tarihsel *a priori* ne aynı düzeyde ne de aynı mâhiyettedirler: eğer onlar kesişiyorlarsa, bu onların iki farklı boyutta bulunmalarındandır.

Tarihsel *a priori*lere göre böylece eklemlenmiş, farklı pozitiflik tipleri tarafından bu şekilde belirginleştirilmiş, ve ayrı söylemsel oluşumlar tarafından vurgulanmış olan ifadelerin alanı, başlangıçta «söylemlerin dış yüzü»nden bahsettiğim zaman kendisine tahsis ettiğim tekdüze ve alabildiğine uzanan düzlüğün bu gidişine artık sahip değildir; aynı zamanda, bu ifadeler alanı, herbiri kendine özgü hareketine göre ya da belirsiz bir dinamik tarafından canlandırılmış temaların, idelerin, kavramların, bilgilerin düzeyleştikleri hareketsiz, kaygan ve nötr eleman olarak görünmez. Şimdi meşgul olduğumuz şey, ayrışık bölgelerin birbirinden farklılaştığı, ve, özel kurallara göre, üstüste konulamayan pratiklerin açıldığı, karmaşık bir bölümdür. Önceden ve başka yerde kurulmuş düşünceleri gözle görülebilir karakterler haline getiren kelimelerin, tarihin muhteşem efsanevî kitabı üzerinde dizilişini görmek yerine, söylemsel uygulamaların kalınlığı içinde, ifadeleri olaylar (koşullarına ve ortaya çıkış alanlarına sahip olan), ve şeyler (olanaklarını ve kullanım alanlarını içeren) olarak düzenleyen sistemlere sahip olunuyor. Bunlar, *arşiv* adını vermeyi teklif ettiğim, ifadelerin (bir bakıma olayların ve bir başka bakıma da şeylerin) bütün bu sistemleridir.

Bu terimle, bir kültürün, kendi geçmişinin belgeleri, ya da devam ettirilen kimliğinin tanığı olarak kendinde sakladığı bütün metinlerin toplamını kasdetmiyorum; verilmiş bir toplumun içinde, hâfızasının korunması ve bağımsız düzeninin devam ettirilmesi istenen söylemleri kaydetmek ve muhafaza etmek olanağını veren kurumları da kasdetmiyorum. Tam tersine, daha çok kasdettiğim şey, binlerce yıldan beri bunca insan tarafından söylenmiş olan bunca şeylerin, sadece düşüncenin ilkelerine göre ya da sadece koşulların oyununa göre birden bire ortaya çıkmadıkları, onların, sözsel edimler düzeyinde, aklın ya da şeyle-

rin düzeni içinde açılabilmiş olanların yalnızca işaretleşme düzeni olmadıkları; ama kendinde söylemsel düzeyi belirginleştiren bütün bir ilişkiler oyunu sayesinde ortaya çıktıkları gerçeği; dışardan ve sessiz süreçlerin üzerine biraz da rasgele aşılanmışa benzer figürler olacak yerde, onların özel düzenliliklere göre doğdukları; kısacası, söylenmiş şeyler -ve sadece bunlar- vardukları takdirde, bunun dolaysız nedenini söylenmiş bulunan şeylerden ya da onları söylemiş olan insanlardan değil, fakat söylemsellik sisteminden, bu sistemin birbirine karıştırdığı ifade olanaklarından ve olanaksızlıklarından istemek gerekir. Arşiv, ilkin, söylenebilen şeyin ilkesi, ifadelerin bireysel olaylar olarak ortaya çıkışını yöneten sistemdir. Fakat arşiv, bütün söylenmiş şeylerin şekilsiz bir çokluğun içinde sonsuzca toplanmadıkları, kopuksuz bir çizgiselliğin içine de girmedikleri, ve dış arazlarla tesadüfen ortadan kalkmadıkları; ama farklı biçimler halinde gruplandıkları, çeşitli ilişkilere göre birbirleriyle birleştikleri, özel düzenlere göre devam ettikleri ya da silinip gittikleri gerçeğini veren şeydir de; gerçek olan şu ki, söylenmiş olan bütün bu şeyler zamanla aslâ bir adım bile geri çekilmezler, fakat aynı zamanın içinde söylenmiş bulunan bütün başka şeyler önceden aşırı bir solgunluk içinde oldukları halde, yakınımızdaki yıldızlar gibi bizi kuvvetle aydınlatanlar gerçekte çok uzaktan gelmektedir. Arşiv, ifade olayını, apansız kaçışına rağmen, koruyan, gelecek hâfızalar için, başıbozuk kaçış halini muhafaza eden şey değil; ifade-olayın kendi kaynağında, ve onun kendine verdiği varlığın içinde, *onun ifade edilebilirlik sistemi*ni daha baştan tanımlayan şeydir. Arşiv hareketsizleşmiş ifadelerin tozunu derleyen ve onların yeniden dirilişleriyle ilgili muhtemel mucizeye olanak veren şey de değildir; ifade-şeyin aktüellik biçimini tanımlayan şeydir; *işleyişinin sistemi*dir. *Bir* söylemle karışmış bu büyük fısıltının içinde söylenmiş olan her şeyi birleştiren şey olmaktan uzakta, sadece devam eden söylemin içinde bize varolmayı sağlayan şey olmaktan uzakta, söylemleri de-

ğişik varoluşları içinde birbirinden ayıran ve onları kendi süreleri içinde özelleştiren şeydir. Mümkün cümlelerin kuruluş sistemini tanımlayan *dil* ile telaffuz edilmiş sözleri pasif bir biçimde bir araya toplayan *derleme* arasında, *arşiv* özel bir düzeyi belirler: bir ifadeler çokluğunu bunca düzenli olaylar olarak, davranışa ve kullanıma sokulmuş bunca şey olarak birden bire ortaya çıkartan bir uygulama düzeyi. Arşiv geleneğin ağırlığına sahip değildir; o bütün kütüphanelerin ne zamanı ne de yeri olmaksızın kütüphane oluşturmaz; fakat o bağımsızlığının çalışma alanını her yeni söze açan sevimli unutma da değildir; gelenek ile unutma arasında, o ifadelere hem varolma hem de düzenli bir biçimde değişme olanağını veren bir uygulamanın kurallarını gösterir. Bu, *ifadelerin oluşumunun ve dönüşümünün genel sistemi*dir.

Bir toplumun, bir kültürün ya da bir medeniyetin arşivinin her yönüyle betimlenemeyeceği apaçık ortadadır; hiç kuşkusuz bütün bir çağın arşivinin de. Öte yandan, kendi arşivimizi betimlemek de bizim için mükün değildir, çünkü bu imkân onun sözünü ettiğimiz kurallarının içindedir, çünkü söyleyebildiğimiz şeylere -kendisine, söylemimizin nesnesine- ortaya çıkış biçimlerini, varoluş ve birlikte varoluş formlarını, yığılma, tarihselleşme ve ortadan silinme sistemini veren odur. Bütünlüğü içinde, arşiv betimlenebilir değildir; ve o aktüelliği içinde sınırları çizilemez olandır. Arşiv parçalar, bölgeler ve düzeyler tarafından, hiç kuşkusuz bu kadar iyi ve zamanın bizi kendisinden ayırdığı bu kadar netlikle verilir: nihayet, o belgelerin seyrekliği değildi, en büyük kronolojik geri gitme onu çözümlemek için gerekli olacaktı. Bununla birlikte, arşiv hakkındaki bu betimleme, en uzak ufukları aslâ betimlememekte direniyorsa eğer, -en azından olanaklarını ancak alıştırmaları sırasında tanımlayabildiği araştırmanın bu evresinde- nasıl haklılık kazanabilecek, kendisini mümkün kılan şeyi açıklayabilecek, bizzat onun kendisinden bahsettiği yeri tespit edebilecek, görevlerini ve hakları-

nı kontrol edebilecek, kavramlarını anlayıp özümseyebilecekti? Kendisine bağlı bulunduğu bu pozitifliğin ve bugün genellikle arşivden söz etmek olanağını veren bu arşiv sisteminin en fazla mümkün olanının ona yaklaşması gerekmez mi? Kendisinin mensubu bulunduğu bu ifade alanının onu aydınlatması gerekmez mi? Ancak bu dolambaçlı bir yol olacaktır. Arşiv hakkındaki çözümleme o halde öncelikli bir bölgeyi içerir: hem bize yakın, hem de mevcud durumumuzdan farklı olan bu bölge, varlığımızı kuşatan, onu ortaya çıkartan ve değişmesi içinde onu gösteren zamanın kıyısıdır; bizim dışımızda bizi sınırlayandır. Arşiv hakkındaki betimleme kendi olanaklarını (ve kendi olanaklarının üstünlüğünü), gerçekten kısa bir süre önce bizim söylemlerimiz olmaktan çıkmış bulunan söylemlerden hareketle, ortaya kor; arşivin varoluş eşiği artık söyleyemediğimiz şeyden, ve söylemsel uygulamamızın dışında kalan şeyden bizi ayıran parça tarafından kurulur; o bizim kendi dilimizin dışında başlar; onun yeri, kendi söylemsel uygulamalarımızın aralığıdır. Bu anlamda arşiv bizim teşhisimizle ilgilidir. Aslâ değişik özelliklerimizin tablosunu yapmak ve gelecekte sahip olacağımız bir biçimi önceden tasarlamak olanağını bize verdiği için değil. Fakat arşiv bizi sürekliliklerimizden koparır; tarihin kopukluklarını önlemek için orada kendi kendimize bakmayı çok istediğimiz bu zamansal aynılığı yok eder; aşkınsal gayeliliklerin ipini koparır; ve antropolojik düşüncenin insanın varlığını ya da onun öznelliğini sorguladığı orada, o başkayı ve dışarıyı apaçık ortaya kor. Böyle anlaşılmış teşhis farklılıklar oyunuyla kimliğimizin tespitini sağlamaz. Teşhis ayrı olduğumuzu, aklımızın söylemlerin ayrımı, tarihimizin zamanların ayrımı, benimizin maskelerin ayrımı olduğunu ortaya kor. Ki ayrım, unutulmuş ve yeniden keşfedilmiş başlangıç olmaktan uzakta, olduğumuz ve oluşturduğumuz şu dağılmadır.

Arşivin hiçbir zaman tamamlanmamış, hiçbir zaman bütünüyle elde edilmemiş gün yüzüne çıkışı, söylemsel oluşumlar

hakkındaki betimlemenin, pozitiflikler hakkındaki çözümlemenin, ifade alanının tespitinin kendisine ait olduğu genel ufku oluşturur. Kelimelerin -dilbilimcilerin hukukuyla çakışmayan- hukuku, o halde, bütün bu araştırmalara *arkeoloji* başlığını vermeye zorlar. Bu terim hiçbir başlangıcın araştırılmasına götürmez; o çözümlemeyi hiçbir kazıya ya da coğrafî sondaja yaklaştırmaz. Arşiv, daha önce söylenmiş olanı varoluşu -onda işlev gören ifadenin fonksiyonu, kendisine ait bulunduğu söylemsel oluşum, kendisinden doğduğu genel arşiv sistemi- düzeyinde sorgulayan bir betimlemenin genel temasını gösterir. Arkeoloji söylemleri arşiv elemanı içinde özelleşmiş uygulamalar olarak betimler.

ARKEOLOJİK BETİMLEME

Arkeoloji ve Düşüncelerin Tarihi

Şimdi gidişi tersine çevirebilir; yeniden bayıraşağı inebilir, ve, söylemsel oluşumların ve ifadelerin bir kez baştan başa katedilmiş alanını, onların bir kez tasarlanmış genel teorilerini, mümkün uygulama alanlarına doğru uzun uzun anlatıp işleyebiliriz. Belki çok gösterişli bir oyunla, «arkeoloji» adını verdiğim bu çözümlemenin ne işe yaradığına biraz bakalım. Bu zaten gerekiyor: çünkü, katıksız olmak için, şeyler şu anda yeterince kaygı verecek durumda değiller. Nispeten basit bir problemden hareket etmiştim: eserlerin, müelliflerin, kitapların, ya da temaların birliği olmayan büyük birliklere göre söylemin vurgulanması. Ve onları sadece yerli yerine koymanın sonunda işte, bütün bir kavramlar serisini (söylemsel oluşumlar, pozitiflik, arşiv) ortaya koydum, bir alanı (ifadeler, ifade alanı, söylemsel uygulamalar) tanımladım, ne biçimlendirici ne de yorumlayıcı olacak olan bir yöntemin özelliğini ortaya çıkarmaya çalıştım; kısacası, ağırlığı ve, hiç kuşkusuz, acaib mekanizması can sıkıcı olan bütün bir aygıta başvurdum. İki ya da üç sebepten dolayı: bir başka yöntemi ona eklemek istemede kasıntılı olmaması için, dili betimlemeye ve çözümlemeye yetili önceden yeterince yöntem vardır. «Kitap» ve «eser» olarak söylem birliklerini, göründükleri kadar dolaysız ve açık olmamalarından kuşkulandığım için şüpheyle karşılamıştım: bu kadar araştırmadan sonra, ve kendilerini açıklamak için yüzlerce sayfanın gerektiği böylesine belirsiz ilkelere göre, böyle bir çabanın karşılığında ortaya konulan birliklerle onları karşı karşıya getirmek gerçekten mâkul mudur? Ve bütün bu aletlerin sınırlarını çizmekle bitirdikleri şey, kendilerinin aynılıklarına işaret eden şu ünlü «söylem-

ler», deneysel olarak kendilerinden hareket ettiğim, ve şu acaip araç ve gereçleri açıklamama bahane olan («psikiyatri» ya da «ekonomi politik», veya «doğa tarihi» adı verilen) bu biçimlerle aynı mıdır? Zorunlu olarak, şimdi tanımlamaya çalıştığım kavramların betimsel etkinliğini değerlendirmem gerekiyor. Makinanın işleyip işlemediğini, ve onun üretebildiği şeyi bilmem gerekiyor. Öyleyse bu «arkeoloji» başka betimlemelerin vermeye yetili olamayacağı neyi verebilir? Ne böylesine ağır bir girişimin karşılığı olur?

Ve hemen bende ilk kuşku uyanıyor. Sanki yeni bir alanı keşfediyormuşum gibi, ve onun bir sayımını dökümünü yapmak için, bana yepyeni ölçüler ve işaretler gerekiyormuş gibi davrandım. Fakat gerçekte, gayet iyi ve uzun zamandan beri «düşüncelerin tarihi» adı altında bildiğimiz bu alana sıkı sıkıya bağlı kalmadım mı? İki ya da üç kez mesafelerimi katetmeye çalıştığım zaman bile, bu, üstü örtük bir biçimde ona başvurmam değil midir? Eğer gözlerimi ondan ayırmamayı çok istemiş olsaydım, bu, aradığım her şeyi onda bulmuş, ve önceden hazırlamış, önceden çözümlemiş olmayacağım şey mi olurdu? Aslında, belki sadece bir düşünceler tarihçisiyim. Fakat çekingen, ya da, öne sürüleceği gibi, kendini beğenmişin biriyim. Düşünceler tarihinin disiplinini baştan aşağı yenilemek isteyen; hiç kuşkusuz ona bunca betimlemenin, yeterince olan benzerliklerin son günlerde kazandıkları bu kesinliği ona vermek isteyen; fakat bu eski çözümleme biçimini gerçekten değiştirecek, onu bilimselliğin eşiğinin ötesine geçirecek (ister böyle bir başkalaşım ebediyyen olanaksız bulunsun, isterse bu dönüşümün kendisini gerçekleştirme gücüne sahip olmamış olsun) olan bir düşünceler tarihçisi, yanıltmak için, dâima başka şey yaptığını ve yapmak istediğini açıklar. Bütün bu yeni sis, sonuna kadar kullanılmış eski bir alana bağlı aynı görünümün içinde bulunduğumuzu gizlemek içindir. «Düşüncelerin Tarihi»nden ayrılmadığım, arkeolojik çözümlemenin düşüncelerin tarihiyle ilgili

betimlemelerden nerede ayrıldığını göstermediğim sürece sessiz kalmak hakkına sahip olmayacağım.

Bir disiplini düşüncelerin tarihi olarak belirginleştirmek kolay değildir: belirsiz bir konu, iyi çizilmemiş sınırlar, sağdan soldan ödünç alınmış yöntemler, ne doğruluğu ne de değişmezliği olan bir gidiş. Bununla birlikte öyle görünüyor ki, ona iki rol verilebilir. Bir yandan, o ikinci dereceden işlerin ve kıyıda köşede kalanların tarihini anlatır. Bilimlerin tarihini değil de, bilimselliğin biçimini aslâ tam anlamıyla bir sürekliliğe kavuşturamamış olan şu eksik, iyi temellendirilmemiş bilgilerin tarihini (kimyadan ziyade kimyanın tarihi, psikolojiden ziyade hayvansal ruhların ya da frenolojinin tarihi, fiziğin değil de atomculukla ilgili temaların tarihi) anlatır. Edebiyatlarda, sanatta, bilimlerde, hukukta, ahlâkta ve insanların günlük hayatına kadar her yerde sık sık görülen bu belirsizlik felsefelerinin tarihini; katı ve bireysel bir sistemin içinde aslâ belirginleştirilmemiş, ama felsefe yapmayan kişilerin spontane felsefesini oluşturan bu seküler temaların tarihini anlatır. Edebiyatın değil de, bu yanal söylentinin, ve hiçbir zaman eser statüsü kazanmamış ya da bu statüyü çok çabuk kaybetmiş bulunan, günlük ve böylesine bir hızla ortadan silinen bu yazının tarihini anlatır: alt-edebiyatların, takvimlerin, dergilerin ve gazetelerin, geçici başarıların, utanç verici müelliflerin çözümlenmesi. Böyle tanımlanmış -fakat onun kesin sınırlarını tespit etmenin ne kadar zor olduğu hemen farkediliyor- düşüncelerin tarihi bütün bu yanıltıcı düşünceye, insanlar arasında ortak olarak cereyan eden bütün bu temsiller oyununa başvurur; bütün bu büyük söylemsel yapıların küçük aralığında, o kendisine dayandıkları ufalanıp toz haline getirilebilir zemini gösterir. Bu, istikrarsız dillerin, biçimsiz eserlerin, bağlantısız temaların disiplinidir. Bilgiden ziyade kanıların, doğruluktan ziyade yanlışlıkların, düşünce biçimlerinin değil de zihniyet tiplerinin çözümlenmesidir.

Fakat öte yandan düşüncelerin tarihi kendini varolan disip-

linlerin içine nüfüz etme, onları inceleme ve yeniden yorumlama işi olarak görmektedir. O zaman o ikinci dereceden bir alandan ziyade, bir çözümleme stilini, bir bakış açısı içine konuluşu oluşturur. Düşüncelerin tarihi bilimlerin, edebiyatların ve felsefelerin tarihsel alanının sorumluluğunu yüklenir: fakat o orada empirik temele dayanmış ve daha sonraki biçimlenmeler üzerinde düşünmemiş olan bilgileri betimler; söylemin kopyaladığı dolaysız tecrübeyi yeniden bulmaya çalışır; o, kabul edilmiş ya da kazanılmış temsillerden hareketle, sistemlere ve eserlere yol açacak olan doğuşu izler. Buna karşılık, düşüncelerin tarihi böylece kurulmuş olan bu büyük biçimlerin nasıl yavaş yavaş bozulduğunu -temaların nasıl çözüldüklerini, birbirlerinden soyutlanmış varlıklarını nasıl sürdürdüklerini, yürürlükten nasıl kalktıklarını ya da yeni bir biçim üzerinde nasıl birleştiklerinigösterir. Düşüncelerin tarihi, o halde, başlangıçların ve bitimlerin disiplini, belirsiz sürekliliklerin ve geri dönüşlerin betimlenmesi, tarihin çizgisel biçiminin içindeki gelişmelerin yeniden kuruluşudur. Fakat düşüncelerin tarihi aynı zamanda her alandaki bütün karşılıklı ilişkiler ve aracılar oyununu betimleyebilir: o bilimsel bilginin nasıl yayıldığını, felsefî kavramlara nasıl yer verdiğini, ve muhtemelen edebî eserlerde nasıl biçim kazandığını gösterir; problemlerin, kavramların, temaların dile getirildikleri felsefî alandan bilimsel ya da siyasal söyleme doğru nasıl yer değiştirebildiklerini gösterir; eserleri kurumlarla, alışkanlıklarla ya da sosyal davranışlarla, tekniklerle, ihtiyaçlarla ve sessiz pratiklerle ilişkiye sokar; söylemin en çok özümsenmiş biçimlerini, somut görünüm içinde, onların doğuşunu görmüş olan büyüme ve gelişme ortamında, yeniden canlandırmaya çalışır. Bu durumda düşüncelerin tarihi birbirinin içine girmelerin disiplini, eserleri çevreleyen, onları belirginleştiren, yeniden birbirlerine bağlayan ve kendileri olmayan her şeyin içine onları yerleştiren aynı merkezli dairelerin betimlenmesi olmaktadır.

Düşüncelerin tarihinin bu iki rolünün nasıl birbirine eklem-

lendiği iyice görülmektedir. En genel biçimi altında, onun sürekli olarak -ve gerçekleştiği bütün yönlerde- felsefî olmayandan felsefî olana, bilimsel olmayandan bilime, edebiyat-dışı olandan eserin kendisine geçişi betimlediği söylenebilir. O kendini pek belli etmeyen doğuşların, uzak uygunlukların, apaçık değişmelerin altında direnen sürekliliklerin, bir sürü kör karmaşıklıklardan yararlanan ağır oluşumların, yavaş yavaş kurulan ve eserin en sonunda birden bire özetlenen bu global biçimlerin çözümlenmesidir. Doğuş, süreklilik, toplama: bunlar düşünceler tarihinin büyük temalarıdır, ve bunlarla o tarihsel çözümlemenin, şimdi geleneksel olan, belirli bir biçimine bağlanır. Bununla birlikte, tarihten, onun yöntemlerinden, gerekliliklerinden ve olanaklarından gelen her kişinin, artık biraz solmuş olan bu fikrin düşüncelerin tarihi gibi bir disiplinin terkedilmesini kavrayamaması, veya daha ziyade söylemlerin çözümlenmesinin büsbütün başka bir biçiminin bizzat tarihin bir ihaneti olduğunu düşünememesi normaldir. Oysa arkeolojik betimleme açıkça düşünceler tarihinin terkedilmesi, onun postülatlarının ve karar verme yollarının sistemli bir biçimde reddedilmesi, insanların söyledikleri şeylerin büsbütün başka bir tarihinin yapılmaya girişilmesidir. Bazılarının bu girişimde çocukluklarının tarihini hiç bilmemeleri, onların buna ağlamaları, ve artık tarih için oluşturulmamış olan bir çağda, bir zamanların bu büyük gölgesini yardıma çağırmaları, hiç kuşku yok ki, onların bağlılıklarının en son noktasını gösterir. Fakat bu muhâfazakâr çaba söylediğimde beni haklı çıkarıyor ve yapmak istediğim şeye kesinlikle inanıyorum.

Arkeolojik çözümleme ile düşüncelerin tarihi arasındaki paylaşım noktaları çok sayıdadır. Bana temelli görünen dört ayrımı biraz sonra ortaya koymaya çalışacağım: yeniliğin tahsisi konusunda; çelişkilerin çözümlenmesi konusunda; karşılaştırmalı betimlemeler konusunda; nihayet dönüşümlerin tespiti konusunda. Arkeolojik çözümlemenin özelliklerini bu farklı nok-

talar üzerinde yakalayabileceğimizi, ve muhtemelen onun betimleme gücünü ölçebileceğimizi umuyorum. Şimdilik bazı ilkelere işaret etmekle yetinelim.

1. Arkeoloji söylemlerin içinde gizlenen ya da apaçık görünen düşünceleri, temsilleri, imajları, temaları, saplantıları değil de bu söylemlerin kendilerini, kurallara uyan pratikler olarak bu söylemleri tanımlamaya çalışır. O söylemi *belge* olarak, bir başka şeyin işareti olarak, şeffaf olmak zorunda bulunmakla birlikte, nihayet, saklı tutulduğu yere, özsel olanın derinliğine ulaşmak için can sıkıcı donukluğun içine sık sık nüfuz etmesi gereken eleman olarak incelemez; o, *yapıt* sıfatıyla, kendi oylumu içindeki söylemi ilgilendirir. Bu yorumsal bir disiplin değildir: o çok daha iyi gizlenmiş bir «başka söylem»i araştırmaz. O «istiareli» olmayı kabul etmez.

2. Arkeoloji söylemleri kendilerinden önce gelen, onları çevreleyen ya da onları izleyen şeylere, tatlı meyilli bir biçimde, bağlayan sürekli ve hissedilmez intikali yeniden bulmaya çalışmaz. O, henüz varolmadıkları andan itibaren, varoldukları şey olmuş oldukları anı gözetlemez; biçimlerinin sağlamlığı bozulduğunda, yavaş yavaş aynılıklarını kaybedecekleri anı da gözetlemez. Onun problemi, tam tersine, söylemleri özellikleri içinde tanımlamak; kullandıkları kurallar oyununun başka hiçbir şeye indirgenemez olduğunu göstermek; dışa olan çıkıntıları boyunca ve daha iyi belirginleştirmek için onları izlemektir. O, yavaş bir ilerlemeyle, düşüncenin karışık alanından sistemin benzersizliğine ya da bilimin kesin değişmezliğine gitmez; o aslâ bir «doksoloji» değildir; ama söylem biçimleri hakkında ayrımsal bir çözümlemedir.

3. Arkeoloji eserin egemen biçiminde düzenlenmez; o eserin egemen biçiminin genel görüş alanından kurtulduğu anı yakalamaya çalışmaz. Arkeoloji bireyselin ve toplumsalın birbirinin içinde ters yüz edildikleri bilmecesel yeri keşfetmek istemez. O ne psikoloji, ne sosyoloji, ne daha genel olarak yaradılışın ant-

ropolojisidir. Eser arkeoloji için, global bağlamının ya da kendisine desteklik eden sebepler ağının içine onu yeniden yerleştirmek söz konusu olsa bile, uygun bir parça değildir. Arkeoloji bireysel eserlerin içine nüfuz eden, bazan bütünüyle onları yöneten ve hiçbir şeylerini eksiltmeksizin onlara egemen olan; bazan da ancak onun bir parçasını yöneten, söylemsel uygulamaların tiplerini ve kurallarını tanımlar. Bir eserin varlık nedeni ve onun birliğinin ilkesi olarak, yaratıcı öznenin dâvâsı ona yabancıdır.

4. Nihayet arkeoloji, içinde söylemi haykıracakları anın kendisinde, insanlar tarafından düşünülebilen, istenebilen, hedeflenebilen, denenebilen, arzulanabilen şeyi yeniden kurmaya çalışmaz; o müellifin ve eserin kimliklerini değiş tokuş ettikleri, düşüncenin hâlâ kendiliğin çok yakınında, aynılığın henüz bozulmamış biçiminin içinde kaldığı, ve dilin söylemin uzaysal ve ardışık dağılımının içinde henüz yayılmadığı bu geçici özü elde etmeye niyetlenmez. Bir başka ifadeyle, o kendi aynılığının içine onu eklemek suretiyle söylenmiş olan şeyi tekrar etmeye çalışmaz. Arkeoloji uzak, geçici, kaynağından hemen hemen kopmuş ışığı, saflığı içinde, geri getirecek olan bir okuyuşun anlamı belirsiz alçak gönüllüğü içinde kaybolmak istemez. Üstelik o bir yeniden yazılımdan başka hiçbir şey değildir: yani dışardalığın sürekli biçiminin içinde, daha önce yazılmış olan şeyin belirli bir dönüşümü. Bu, kaynağın aynı gizine geri dönüş değildir; bir nesne-söylem hakkındaki sistematik betimlemedir.

Özgün olan ve Düzenlenmiş olan

Genel olarak düşüncelerin tarihi söylemlerin alanını iki değerli bir alan olarak inceler; orada tekrar edilen her eleman eski ya da yeni, benzersiz ya da tekrarlanmış, geleneksel ya da orijinal, ortalama ya da yoldan çıkarıcı bir tipe uygun olarak belirginleştirilebilir. O halde iki tür dile getirme kategorisi birbirinden ayırdedilebilir; değerli ve nisbeten az sayıda olan, ilk kez ortaya çıkmış bulunan, kendilerine benzer öncüllere sahip bu-

lunmayan, muhtemelen başkalarına modellik edecek olan, ve bu ölçüde kendilerine yaratılmışlar görüntüsü vermeyi hakeden kategoriler; ve kendilerinden sorumlu olmayan ve, daha önce söylenmiş olan şeyden, bazan onu olduğu gibi tekrar etmek için, türeyen kategoriler. Bu iki gruptan her birine düşüncelerin tarihi bir statü verir; ve o onları aynı çözümlemeye tâbi tutmaz: birincisini betimlerken, o icadların, değişimlerin, başkalaşımların tarihini anlatır, doğrunun yanlıştan nasıl kurtulduğunu, bilincin birbirini izleyen uykularından nasıl uyandığını, yeni biçimlerin şimdi bize ait olan görünümü sırasıyla bize vermek için nasıl direndiklerini, tarihçiye bu birbirinden ayrı noktalardan, bu birbirini izleyen kopmalardan hareketle bir evrimin sürekli çizgisini keşfetmeyi gösterir. Öteki grup tam tersine tarihi durgunluk ve ağırlık olarak, geçmişin ağır birikimi ve söylenmiş şeylerin sessiz çökeltisi olarak gösterir; ifadelerin orada toplu olarak ve ortak oldukları şeye göre incelenmesi gerekir; onların olaysal tikellikleri nötrleştirilebilir; müelliflerinin kimliği, ortaya çıkış anları ve yerleri de önemlerini kaybeder; buna karşılık, değerlendirilmesi gereken onların uzamlarıdır: tekrar edildikleri yere ve zamana kadar ifadeler hangi kanallarla yayılırlar, hangi grupların içinde dolanırlar; insanların düşüncesi için hangi genel ufku belirtirler, hangi sınırları insan düşüncesine empoze ederler; ve, bir dönemi belirginleştirirken, nasıl onu başka dönemlerden ayırdetmek olanağını verirler: demek ki bir global biçimler serisi betimlenir. Birinci durumda, düşüncelerin tarihi bir düşünce olayları ardışıklığını betimler; ikincisinde, aralıksız etki örtüleri bulunur; birincisinde, doğruların ya da biçimlerin doğuşu yeniden geçekleşir; ikincisinde, unutulmuş dayanışmalar yeniden kurulur, ve söylemler yeniden göreliliklerine geri döndürülürler.

Düşüncelerin tarihinin bu iki durum arasında ilişkiler kurmayı sürdürdüğü doğrudur; iki çözümlemeden birisi düşüncelerin tarihinde kesinlikle saf halde bulunmaz: o eski ile yeni arasındaki çatışmaları, kazanılmış olanın sürekliliğini, henüz söylenme-

miş olan şey üzerine uyguladığı baskıyı, yeni olanın hiçbir şekilde kendileri tarafından gizlendiği örtüleri, bazan yeninin kendisine tahsis etmeyi başardığı unutmayı betimler; fakat, kapalı bir biçimde ve uzaktan, gelecek söylemleri hazırlayan kolaylıkları da betimler; o keşiflerin ortaya çıkardığı sonucu, onların dağılımının hızını ve alanını, ağır işleyen yer değiştirme süreçlerini ya da bilinen dili altüst eden anî sarsıntıları betimler; kazanılmış olanın daha önce yapısallaşmış alanının içine yeninin eklenmesini, orijinal olanın geleneksel olanın içine sürekli düşüşünü, yahut da daha önce söylenmiş olanın yeniden ortaya çıkışlarını, ve ilk olanın yeniden gün yüzüne çıkışını betimler. Fakat bu çaprazlaşma onun hep eskinin ve yeninin iki kutuplu bir çözümlemesini sürdürmesine engel olmaz. Tarihin deneysel unsurunun içinde, ve bu anların her birinde, başlangıçla ilgili problematiği yeniden irdeleyen çözümleme: her eserde, her kitapta, en küçük metinde, o halde, problem kopma noktasını bulmak, daha önce orada olanın zımnî kalınlığı, elde edilen kanaate belki irade-dışı olan bağlılık, söylemsel zorunluluklar yasası ile yaradılışın canlılığı, üstesinden gelinemez ayrımın içine düşüş arasındaki payı, mümkün olan en açıklıkla, ortaya koymaktır. İlk başlangıçlar hakkındaki bu betimleme, kendi kendine yürüyor gibi göründüğü halde, çok zor iki yöntemsel sorunu ortaya koymaktadır: benzerlik sorunu ve ilerleme sorunu. Gerçekte bu betimleme her dile getirmenin tekdüze kronolojik işaret noktalarına göre tarihlenebileceği benzersiz büyük bir seri çeşidini ortaya koyabileceğimizi varsayıyor. Fakat ona biraz daha yakından bakacak olursak, bu, ünlü değişimler hakkındaki yasasıyla Grimm'in (onun adını anmış, onu kullanmış, ona uygulamalar vermiş, ve onda düzeltmelerde bulunmuş olan) Bopp'dan önce geldiği; Cœurdoux ve Anquetil-Duperron'un (grekçe ile sanskritçe arasında benzerlikler bulmak suretiyle) Hind-Avrupa dillerini tanımlamaya çalıştıkları ve karşılaştırmalı dilbilgisinin kurucularının önüne geçtikleri aynı biçimde ve aynı zamansal çizgi üze-

rinde midir? Saussure'un Pierce ve onun semiyotiğinden, Arnauld ve işaret hakkındaki klâsik çözümlemesi ile Lancelot'dan, stoalılar ve anlam teorisinden «önce gelmiş» bulunduğu aynı serinin içinde ve aynı öncelik biçimine göre midir? Devinim indirgenemez ve ilk olan bir veri değildir; o her söylemi değerlendirmek ve tekrarlanabilenin orijinalini ayırdetmek olanağını verecek olan mutlak ölçü rolünü oynayamaz. Öncellerin tespiti, kendi başına, söylemsel bir düzeni belirlemek için ona yetmez: tam tersine bu tespit çözümlendiği söyleme, seçildiği düzeye, yerleştirildiği basamağa bağlanır. Bütün bir proğram boyunca söylemi sergilemek suretiyle ve onun elemanlarından her birine bir tarih vermek suretiyle, devinimlerin ve ilk başlangıçların kesin hiyerarşisi elde edilmez; bu hiyerarşi, aslâ, değerlendirmek girişiminde bulunduğu söylemler sistemine bağlı değildir.

Birbirini izleyen iki ya da daha çok dile getirme arasındaki benzerliğe gelince, o kendi sırasında bütün bir problemler serisini ortaya kor. «Daha önce söylenmiş olan şey»; «böyle bir metinde önceden aynı şey bulunur»; «bu önerme önceden öteki önermeye çok yakındır»; vs.: bunlar hangi anlamda ve hangi ölçütlere göre doğrulanabilir? Söylemin düzeninde, kısmî ya da bütün, aynılık nedir? İki ifadenin tam olarak aynı olması, onların aynı anlamda kullanılmış aynı sözcüklerden yapılmış olması, biliyoruz ki, onları mutlak anlamda aynılaştırmaya izin vermez. Diderot ve Lamarck'da, ya da Benoît de Maillet ve Darwin'de evrim ilkesinin aynı dile getirilişini bulduğumuz zaman bile, hepsinde, zaman içinde bir tekrarlar serisine boyun eğmiş olacak olan, bir ve aynı söylemsel olayın söz konusu olduğunu sadece düşünebiliriz. Tamam, aynılık bir ölçüt değildir; o kısmî olduğu zaman, sözcükler her defasında aynı anlamda kullanılmadıkları zaman, ya da aynı bir belirleyici öz farklı söz-

(6) M. Canguilhem'in, Willis'den Prochaska'ya, düşünmenin tanımına olanak veren önermeler dizisini gösterdiği bu biçimdir.

cüklerde şöyle böyle kavrandığı zaman haydi haydi ölçüt değildir: bunun, Buffon'un, Jussieu'nun ve Cuvier'nin bu kadar farklı söylemleri ve vokabülerleri arasında ortaya çıkan aynı örgenci tema olduğu hangi ölçüde doğrulanabilir? Ve buna karşılık, aynı örgütlenme sözcüğünün Daubenton, Blumenbach ve Geoffroy Saint-Hilaire'de aynı anlama geldiği hangi ölçüde söylenebilir? Genellikle, bu, Cuvier ile Darwin arasında, ve bu aynı Cuvier ile Linné (ya da Aristo) arasında işaret edilen aynı benzerlik tipi midir? Dile getirmeler arasındaki doğrudan doğruya bilinebilen, kendinde benzerlik değildir: onların benzerliği, benzerliğin gösterildiği söylemsel alanın bir etkisidir.

Başlıkları incelenen metinlerden, onlar asıllarının yokluğuna göre değerlendirilen bu önemli parçalara sahip olsalar da, hemen, orijinallik beklemek o halde uygun değildir. Sorunun çok mükemmel tanımlanmış seriler içinde, sınırları ve alanı gösterilmiş olan bütünlerin içinde, yeterince tekdüze olan söylemsel alanları sınırlayan işaretler arasında ancak anlamı olabilir[6]. Fakat daha önce söylenmiş olanın büyük birikintisi içinde «önceden» bir sonraki metne benzeyen metni aramak, tarihin derinliklerinde öncelemeler ya da yankılanmalar oyununu yeniden bulmaya çalışmak, ilk tohumlara kadar çıkmak ya da son izlere kadar inmek, bir eser konusunda, onun geleneklere bağlılığını ya da ortadan kaldırılamaz olan bireysellik payını, sırasıyla, ortaya koymak, orijinallik payını yukarı çıkarmak ya da aşağı indirmek, Port-Royal dilbilimcilerinin hiçten hiçbir şey icat etmediklerini, ya da Cuvier'nin sanıldığından daha fazla seleflerinin bulunduğunu göstermek, bunlar kısa kilotlu tarihçilerin sempatik, fakat gecikmiş eğlenceleridir.

Arkeolojik betimleme, birbirini izleme olgularının, ilkel ve naiv bir biçimde, yani değer sözcükleriyle ortaya konmak istemedikleri takdirde, kendilerine bağlanmak zorunda oldukları bu söylemsel uygulamalara başvurur. Arkeolojik betimlemenin bulunduğu düzeyde, orijinallik-bayağılık zıdlığı, o halde, akla

yatkın değildir: bir ilk dile getirme ile, yıllar, asırlar sonra, onu az ya da çok doğru olarak tekrar eden cümle arasında, o hiçbir değer hiyerarşisini gerçekleştirmez; köklü bir ayrımı ortaya koymaz. Arkeolojik betimleme sadece ifadelerin *düzeni*ni gerçekleştirmeye çalışır. Düzenlilik, burada, sahip olunan görüşün ya da en çok alışılmış metinlerin sayfa kenarlarında, sapkın (anormal, kâhince, çok eski, dâhice ya da patolojik) ifadeyi belirginleştirecek olan düzensizliğin karşısında yer almaz; ne olursa olsun (olağanüstü, ya da bayağı, kendi türünde eşsiz ya da binlerce defa tekrarlanmış) her sözsel edim için, o, varoluşunu sağlayan ve tanımlayan ifade fonksiyonunun kendilerinde işlev gördüğü koşulların tümünü gösterir. Böyle anlaşıldığı takdirde düzen bir istatistik grafiğin sınırları arasında belirli bir merkezî durumu belirginleştirmez -demek ki düzen olağanlık ya da olasılık belirtisi olarak değerlendirilemez; o gerçek bir ortaya çıkış alanını özellikle belirtir-. Her ifade belirli bir düzenin taşıyıcısıdır ve düzenden ayrı halde bulunamaz. Demek ki bir ifadenin düzeninin (daha az beklenen, daha çok tikel, daha çok yenilikle dolu olacak olan) bir başka ifadenin düzensizliğinin karşısına konulmaması, fakat başka ifadeleri belirginleştirecek olan başka düzenlerin karşısına konulması gerekir.

Arkeoloji icatların araştırılmasına ait değildir; ve o, ilk kez olarak, birinin belirli bir doğrudan emin olduğu (heyecan verici, bunu çok istiyorum) şu ana karşı duyarsız kalır; o bu coşkulu doğuşların aydınlığını yeniden oluşturmaya çalışmaz. Fakat bu, düşüncenin ortalama fenomenlerine ve herkesin, belirli bir çağda, tekrar edebildiği şeyin tekdüzeliğine başvurmak için değildir. Arkeolojinin Linné'nin ya da Buffon'un, Pettıy'nin ya da Ricardo'nun, Pinel'in ya da Bichat'ın metinlerinde aradığı şey aziz kurucuların listesinin ortaya konulması değil; bir söylemsel uygulama düzeninin gün yüzüne çıkarılmasıdır. En son halefleri nin, ya da en ilk seleflerinin tümünde, aynı şekilde, esere ait olan uygulama; ve onların kendi eserlerinde en orijinal (ve hiç

kimsenin onlardan önce kendilerini düşünmediği) doğrulamaları değil yalnız, seleflerinde bile yeniden ele almış, yeniden kopyalamış oldukları doğrulamaları da açıklayan uygulama. Bir bulgu, ifade açısından, onu tekrar eden ve yaygınlaştıran metinden daha az düzenli değildir; düzenlilik, bir sıradanlığın içinde alışılmamış bir kuruluşun içinde olduğundan daha az işe yarar, daha az etkin ve aktif değildir. Böyle bir betimlemede, (yeni bir şeyi gösteren, yepyeni bir bilgiyi ortaya çıkaran ve hemen hemen «aktif» olan) yaratıcı ifadeler ile (bilgiyi alan ve tekrar eden, neredeyse «pasif» kalan) taklitsel ifadeler arasında bir mâhiyet farkı kabul edilemez. İfadelerin alanı verimli anlar tarafından kuvvetle belirtilmiş bir devinimsiz alanlar bütünü değil; baştan başa aktif olan bir alandır.

İfade düzenleri hakkındaki bu çözümleme belki bir gün daha dikkatle incelenmesi gerekecek olan birkaç yönde kendini gösterir.

1. Belirli bir düzenlilik biçimi, o halde, yeni olacak olan şeyle yeni olmayacak olan şey arasında ne bir ayrım yapma zorunluluğu ne de olanağı bulunmaksızın, bir ifadeler bütününü belirginleştirir. Fakat bu düzenler -daha sonra onlara yeniden dönülecek- her şey için bir kez verilmiş değildir; Tournefort ve Darwin'de, ya da Lancelot ve Saussure'de, Pettıy'de ve Kaynes'de eser olarak bulduğumuz aynı düzen değildir. Demek ki ifade düzenleriyle ilgili tekdüze alanlar vardır (onlar söylemsel bir oluşumu belirginleştirirler) fakat bu alanlar kendi aralarında farklıdırlar. oysa yeni bir ifade düzenleri alanına geçişin bütün başka söylem düzeylerine uyan değişmelerle birlikte bulunması zorunlu değildir. Dilbilgisi (söz dağarcığı, sözdizimi, ve dilin genel bir biçimi) bakımından birbirinin aynı olan; mantık bakımından (önermenin yapısı, ya da bu yapının içinde yer aldığı dedüktif sistem açısından) yine birbirinin aynı olan; fakat *ifadesel olarak* birbirinden farklı olan sözsel edimler bulunabilir. Böylece fiyatlarla dolaşım halindeki parasal miktar arasında-

ki niceliksel ilişkinin dile getirilişi aynı sözcüklerle -ya da eşanlamlı sözcüklerle- gerçekleştirilebilir ve aynı akıl yürütmeyle elde edilebilir; bu dile getirme Gresham'da ya da Locke'da ve xıx. yüzyılın marjinalistlerinde ifadesel olarak aynı değildir; o her yerde nesnelerin ve kavramların aynı oluşum sistemine bağlı değildir. Demek ki *dilbilimsel benzeşim* (ya da çevirilebilirlik), *mantıksal aynılık* (ya da eşdeğerlik), ve *ifadesel türdeşlik* arasında ayrım yapmak gerekmektedir. Arkeolojinin sorumluluğunu yüklendiği, sadece ve sadece, bu türdeşliklerdir. Demek ki arkeoloji dilbilimsel açıdan birbirinin benzeri ya da mantıksal bakımdan birbirinin eşdeğeri olarak kalan sözsel dile getirmeler arasında yeni bir söylemsel uygulama ortaya koyamaz (eski atıf-cümle ve bağ-fiil teorisini, bazan kelime kelime, yeniden ele almak suretiyle, Port-Royal dilbilimcileri, özelliğini arkeolojinin betimlemek zorunda olduğu bir ifade düzenini böylece ortaya koydular). Buna karşılık, eğer o şurda ya da burda, ve bu benzeşmezliğe rağmen, belirli bir ifade düzenini kabul edecek durumdaysa, vokabüler farklılıklarını görmezlikten gelebilir, anlambilimsel alanlar ya da farklı dedüktif düzenlemeler üzerinde durmayabilir (bu açıdan, xvııı. yüzyılda karşılaştığımız gibi, eylem dilinin teorisi, dillerin kaynağı üzerine araştırma, ilk kaynakların ortaya çıkarılışı Lancelot tarafından yapılmış «mantıksal» çözümlemelere göre «yeni» değildir).

Böylece belirli bir sayıda kopmanın ve eklemlemenin ortaya çıktığı görünmektedir. Bir buluşun, genel bir ilkenin dile getirilişinin, ya da bir projenin tanımının, söylemin tarihi içinde yeni bir cümleyi, hem de yoğun bir biçimde, ilk kez uyguladığı artık söylenemez. Kendisinden hareketle her şeyin örgütlendiği, mümkün ve zorunlu bulunduğu, yeniden başlamak için yürürlükten kalktığı bu mutlak başlangıç ya da tam anlamıyla değişme noktasının artık araştırılması zorunluluğu yoktur. Bizim işimiz, ayrı tarihsel yapıların içinde kabul edilmiş, farklı tipten ve düzeyden olaylar iledir; gerçekleştirilen ifadesel bir türdeşlik,

hiçbir şekilde, bundan böyle ve on yıllar ya da yüz yıllar boyunca, insanların aynı şeyi söyleyecekleri ve düşünecekleri anlamına gelmez; o, geri kalan her şeyin, sonuç olarak, kendisinden doğacağı belirli bir ilkeler sayısının, açık ya da kapalı, tanımını da içermez. İfadesel türdeşlikler (ve benzeşmezlikler) dilbilimsel süreklilikler (ve süreksizlikler)le, mantıksal aynılıklar (ve farklılıklar)la, birbirleriyle atbaşı yürümeksizin ya da birbirlerini zorunlu olarak gerektirmeksizin, birbirleriyle kesişirler. Bununla birlikte onlar arasında, çok karmaşık olduğunda hiç kuşku bulunmayan alanın dökümünün kendileriyle yapılması gerekecek olan belirli bir sayıdaki ilişkilerin ve karşılıklı bağların varolması gerekir.

2. Bir başka araştırma yönü: ifade düzenlerinin içindeki hiyerarşiler. Her ifadenin belirli bir düzene bağlı olduğu -sonuç olarak hiçin saf ve basit yaratma, ya da dehânın şaşılacak derecedeki düzensizliği olarak düşünülemediği- görüldü. Fakat hiçbir ifadenin etkisiz olarak düşünülemediği, ve bir başlangıç ifadesinin henüz gerçekleşmiş gölgesi ya da kopyası olarak değerlendirilemediği de görüldü. Her ifade alanı hem düzenlidir hem de uyanık haldedir: o uykusuzdur; en küçük ifade - en ölçülü ya da en bayağı-, konusunun, kipliğinin, kullandığı kavramların ve bağlı bulunduğu stratejinin kendilerine göre oluştukları kuralların her oyununu kullanır. Bu kurallar bir dile getirmenin içinde aslâ verilmezler, dile getirmelerin içine nüfuz ederler ve onlarla bir birlikte varoluş alanını oluştururlar; demek ki dile getirmeleri kendilerine göre eklemleyecek olan kuralların tekil bir ifadesi bulunamaz. Bununla birlikte bazı ifade grupları bu kuralları uygulanabilir en genel ve en geniş biçimleri altında kullanırlar; onlardan başlayarak, başka nesnelerin, başka kavramların, başka ifade kiplerinin ya da başka stratejik seçimlerin, daha az genel ve uygulama alanı daha özelleşmiş olan kurallardan yola çıkarak nasıl oluşturulabildikleri görülebilir. Böylece bir ifade *türetme* ağacı betimlenebilir: temelinde, en geniş uzamları

içinde oluşum kurallarını kullanan ifadeler; en yüksek düzeyde, ve belirli bir sayıda dallara ayrılmadan sonra, aynı düzeni kullanan, fakat çok akıllıca eklemlenmiş, daha iyi sınırlanmış ve kendi boyutu içinde yer almış ifadeler.

Arkeoloji böylece bir söylem türetme ağacı oluşturabilir -ve bu onun önemli temalarından biridir-. Doğa Tarihinin söylemi örneğin. O, kök bakımından, *yön verici ifadeler* sıfatıyla, gözlemlenebilir yapıların ve mümkün nesneler alanının tanımını ilgilendiren ifadelere, kendilerinden yararlanabildiği betimleme biçimlerini ve algısal kuralları gerektiren ifadelere, belirginleştirmenin en genel olanaklarını gösteren ve böylelikle kurulacak bütün bir kavramlar alanını açan ifadelere, nihayet stratejik bir seçimi tam olarak oluşturmak suretiyle sonraki tercihlere çok daha fazla yer bırakan ifadelere yer verecektir. Ve o, dalların ucunda, ya da en azından büsbütün ince bir yolda, (fosil serilerinin keşfedilmesi gibi) «keşifler»i, (türün yeni tanımı gibi) kavramsal dönüşümleri, (memeliler kavramı ya da organizm kavramı gibi) yepyeni kavramların su yüzüne çıkışlarını, teknikler (toplulukların temel düzenleyicileri, sınıflama ve katalog yöntemi) hakkındaki açıklamaları yeniden bulacaktır. Yön verici ifadelere bağlı olan bu türetme aksiyomlardan hareketle gerçekleşecek olan bir dedüksiyonla karıştırılmamalı; onun, anlamları deneylerin veya apaçık kavramlaştırmaların içinde yavaş yavaş kendini gösterecek olan genel bir fikrin ya da felsefî bir özün filizlenmesine de benzetilmemeli; nihayet onun, yavaş yavaş sonuçlarını geliştirecek ve olanaklarını açacak olan bir buluştan hareketle psikolojik bir doğuş olarak alınmamalıdır. Söz konusu türetme bütün bu yollardan farklıdır, ve onun kendi özerkliği içinde betimlenmesi gerekir. Onun kanıtlanması gerekmeyen aksiyomlarıyla ya da temel temalarıyla (doğanın sürekliliği örneğin) başlamaksızın, ve ilk buluşları veya ilk yaklaşımları (Linné'ninkilerden önce Tournefort'un yaklaşımları, Tournefort'unkilerden önce Jonston'un yaklaşımları) hareket noktası

ve yönetici ip olarak almaksızın, Doğa Tarihinin arkeolojik türetmeleri böyle betimlenebilir. Arkeolojik düzen ne sistemleştirmelerin düzeni, ne de kronolojik ard arda gelişlerin düzenidir.

Bununla birlikte bütün bir mümkün sorular alanının açıldığı görülüyor. Çünkü bütün bu farklı düzenlerin kendine özgü olması ve her birinin kendi özerkliğine sahip olması boşunadır, onlar arasında ilişkilerin ve bağımlılıkların varolması gerekir. Bazı söylemsel oluşumlar için, arkeolojik düzen belki sistematik düzenden çok farklı değildir, başka durumlarda olduğu gibi belki o kronolojik ard arda gelişlerin ipini izler. Bu paralelizmler (aksine başka yerlerde bulduğumuz uyumsuzluklar) çözümlenmeye değer. Bu farklı düzenlemeleri birbirine karıştırmamak, her şeyin kendisinden çıkarsanabilidiği ve türetilebildiği ilkeyi başlangıçtaki bir «buluş»ta ya da bir dile getirmenin orijinalliğinde aramamak; zamanın düzenini yeniden meydana getirmeyi veya dedüktif bir şemayı gün yüzüne çıkarmayı arkeolojik türetmeden beklememek, her halde, önemlidir.

Artık hiçbir şey kapsayıcı bir dönemleştirme girişimini söylemsel oluşumların çözümlenmesinde görmekten daha yanlış olmayacaktı: belirli bir andan itibaren ve belirli bir zaman için, herkes aynı biçimde düşünecek, yüzeysel farklılıklara rağmen, çok şekilli bir vokabüler arasında, aynı şeyi söyleyecek, ve bütün anlamların içinde ayrım gözetmeden baştan başa dolaşabileceğimiz bir büyük söylem çeşidini meydana getirecekti. Arkeoloji, tam tersine, kendine özgü zamansal kopukluğa sahip olan, ve dilde gösterebildiğimiz bütün başka aynılık ve farklılık biçimlerini kendisiyle birlikte taşımayan bir ifadesel türdeşlik düzeyini betimler; ve bu düzeyde, o yoğun, biçimsiz ve her şey için bir kez global olarak verilmiş bir eşzamanlılığı dışarda tutan bir düzeni, ard arda gelişleri, büsbütün ince bir yolu ortaya kor. «Çağlar» adı verilen o kadar karışık olan bu birliklerin içinde, o, iyice belirmişlikleriyle, birbirine eklemlenen, ama kavramların zamanı, teorik dönemler, biçimlenme evreleri, ve dilbi-

limsel evrimin aşamaları konusunda birbirleriyle karışmayan «ifade dönemleri»ni ortaya çıkarıverir.

Uyuşmazlıklar

Düşüncelerin tarihi, çözümlediği söylemde, genellikle bir bağlantıyı bulmak ister. Sözcüklerin kullanımındaki bir düzensizliği, birbirleriyle bağdaşmaz olan birçok önermeyi, birbirlerine denkleştirilemeyen anlamların, birlikte sistemleştirilemeyen kavramların bir oyununu tespit etmeyi acaba bu tarih başarabilir mi? O, söylemi düzenleyen ve ona yeniden gizli bir birlik kazandıran bir bağlantı ilkesini, az ya da çok derin bir düzeyde, bulmak ödevini üstlenir. Bu bağlantı ilkesi bir keşfetme kuralı, bir hüküm verme yükümlülüğü, hemen hemen araştırmanın ahlâksal bir baskısıdır: uyuşmazlıkları gereksiz yere çoğaltmamak; küçük ayrılıklara kapılıp gitmemek; değişikliklere, pişmanlıklara, geçmişe geri dönüşlere, polemiklere fazla ağırlık vermemek; insanların söyleminin, onların arzularının, mâruz kaldıkları etkilerin ya da içinde yaşadıkları koşulların çelişmesiyle sürekli olarak içerden yıpratıldığını varsaymamak; fakat, eğer onlar konuşuyorlar ise, ve eğer onlar birbirleriyle diyalog içinde iseler, bunun daha çok bu uyuşmazlıkları aşmak ve onların kendisinden hareketle egemenlik altına alınabilecekleri noktayı bulmak olduğunu kabul etmek. Fakat bu bağlantının kendisi araştırmanın da sonucudur: söz konusu bağlantı çözümlemeyi tamamlayan son birlikleri tanımlar; bir metnin iç örgütlenmesini, bireysel bir eserin gelişme biçimini, ya da farklı söylemler arasındaki buluşma yerini açığa çıkarır. Bu bağlantıyı yeniden kurmak için onun iyice tasarlanması gerekir, ve oldukça uzaktan ve yeterince uzun zaman izlendiği takdirde ancak onu bulmuş olmaktan emin olunacaktır. Bu bağlantı en yüksek bir nokta gibi görünüyor: en basit yollarla çözülmüş uyumsuzlukların mümkün olan en büyük sayısı.

Oysa kullanılmış olan yollar çok fazladır ve, gerçekten de,

bulunmuş olan bağlantılar çok farklı olabilir. Önermelerin doğruluğunu ve onları birleştiren ilişkileri çözümlemek suretiyle, bir mantıksal çelişkisizlik alanı betimlenebilir: cümlelerin gözle görülebilir varlığından dilbilgisinin belirsizliklerinin, sözcüklerin çok anlamlılığının dile getirdikleri ölçüde maskeledikleri bu ideal yapıya yeniden ulaşılacaktır. Fakat, analojilerin ve sembollerin yolunu izlemek suretiyle, söylemsel olandan daha fazla düşünsel, rasyonel olandan daha fazla duygusal, ve kavramdan ziyade duyguya yakın bir tema tam tersine yeniden bulunabilir; bu temanın gücü canlılık verir, ama birbirine en zıd şekilleri, hemen, yavaş yavaş dönüşebilir bir birlik halinde kurmak için; ortaya konulan şey o zaman, esnek bir süreklilik, çeşitli temsillerin, imajların ve metaforların içinde biçim kazanan bir anlamın gidiş yoludur. Tematikler veya sistematikler, işte bu bağıntılar açık ya da kapalı olabilirler: onlar, konuşan öznede bilinç dâhilinde bulunan, fakat -durumun koşulları gereği ya da konuşan öznenin dilinin aynı biçime bağlı bir elverişsizlikten dolayı- dile getirme güçlüğü çeken özne tarafından bilincine varılan temsiller düzeyinde araştırılabilir; müellifin kendilerini kurmuş olacağından daha fazla müellifi engelleyecek olan, ve postülatları, çalışma şemalarını, dilbilimsel kuralları anlamadan bir doğrulamalar, temel inançlar, imaj tipleri bütününü, ya da hayal kurmanın bütün bir mantığını ona empoze edecek olan yapıların içinde de araştırılabilir. Nihayet bir birey -onun biyografisi, ya da söyleminin belirli durumları- düzeyinde ortaya konulan, fakat daha geniş işaretlere göre de ortaya konulabilen, ve kendilerine bir dönemin, genel bir bilinç biçiminin, bir toplum tipinin, bir gelenekler bütününün, bütün bir kültürde ortak olan bir düşünsel görünümün kollektif ve tarihsel boyutlarını verebilen bağlantılar söz konusu olabilir. Bütün bu biçimler altında, böyle ortaya konulmuş bağlantı dâima aynı rolü oynar: dolaysız bir biçimde görülebilir uyumsuzlukların yüzeysel bir hârelenmeden daha fazla bir şey olmadığını, ve bu dağınık parçalar

oyununu tek bir merkeze geri götürmek gerektiğini göstermek. Uyumsuzluk, gizli olan ya da gizlenmiş bulunan bir birlik hakkındaki yanılmadır: onun bilinç ve bilinç-dışı, düşünce ve metin, ifadenin idealliği ve olumsal varlığı arasındaki denge durumunda ancak yeri vardır. Her halükârda çözümleme uyumsuzluğu, olabildiği ölçüde, ortadan kaldırmayı görev bilmelidir.

Bu işin sonunda yalnızca kırıntı halindeki uyumsuzluklar - arazlar, eksiklikler, kırıklar- kalır, ya da tam tersine, her çözümleme sessizce ve çözümlemeye rağmen sanki uyumsuzluğa götürüyomuş gibi, temel uyumsuzluk birden bire ortaya çıkıverir: sistemin başlangıcında bile, birbirleriyle bağdaşmayan postülatların oyuna sokuluşu, birbirleriyle uzlaştıramadığımız güçlerin çaprazlaşması, arzunun ilk kırılışı, bir toplumu kendisinin karşısına koyan ekonomik ve siyasî çatışma, bütün bunlar, azaltılması gereken bunca yüzeysel eleman olarak görünecek yerde, sonuçta, düzenleyici ilke olarak, bütün küçük uyumsuzlukları açıklayan ve onlara sağlam bir temel, yani bütün başka zıtlıkların modelini veren kurucu ve gizli yasa olarak görünür. Böyle bir çelişki, söylemin görünüşü ya da ârâzı olmaktan uzakta, nihayet onun ortaya çıkmış doğruluğunu serbest bırakmak için özgür kılınması gereken şey olmaktan uzakta, onun varoluşunun kendi yasasını oluşturur: bu, kendi yasasından hareketle varoluşun su yüzüne çıkmasıdır, hem yasayı ortaya koymak hem de onu aşmak için varlığın konuşmaya başlamasıdır; yasa hiç durmaksızın varoluşun içinde yeniden doğduğu, kendi kendini izlediği ve sürekli olarak yeniden başladığı halde, bu, yasadan kaçmak içindir; bundan dolayıdır ki, yasa dâima varoluşun berisindedir, ve varoluş demek ki onu tümüyle kuşatamaz, değişir, dönüşür, kendinden kendi yasasının sürekliliğine kaçar. Uyuşmazlık o halde, söylem boyunca, varoluşun tarihselliğinin ilkesi olarak işlev görür.

Düşüncelerin tarihi demek ki uyuşmazlıkların iki düzeyini kabul etmektedir: söylemin derin birliği içinde çözülen görü-

nüşlerin düzeyi; ve söyleme kendi yerini veren temellerin düzeyi. uyumsuzluğun birinci düzeyine göre, söylem ârâzsal varoluşlarından, apaçık cisimlerinden kurtarılması gereken ideal biçimdir; ikinci düzeye göre, söylem uyuşmazlıkların alabildikleri ve, nihayet onları baskınları ve şiddetleri içinde yeniden bulmak için, uyumlu görünüşün kendisi sebebiyle bozulmak zorunda bulunduğu deneysel biçimdir. Söylem bir uyumsuzluktan bir başka uyumsuzluğa giden yoldur: eğer söylem görülen uyumsuzluklara yer verirse, bu onun gizlediği uyumsuzluğa boyun eğmesi demektir. Söylemi çözümlemek, uyumsuzlukları göstermek ve yeniden ortaya koymaktır; uyumsuzlukların söylemde oynadıkları oyunu ortaya koymaktır; söylemin onları nasıl ifade edebildiğini, onlara nasıl varlık verebildiğini, ya da onlara nasıl geçici bir görünüş kazandırabildiğini göstermektir.

Arkeolojik çözümleme bakımından, uyumsuzluklar ne aşılması gereken görünüşlerdir, ne de kendilerinden kurtulunması gerekecek olan gizli prensiplerdir. Bunlar, hangi bakış açısında ortadan kalkabildikleri, ya da hangi düzeyde kökleştikleri ve sonuçların sebepler oldukları araştırılmaksızın, bizzat kendileri bakımından betimlenecek nesnelerdir. Sözgelişi basit ve hatta burada birçok kez anımsanmış bir örnek: XVIII. yüzyılda, Linné'nin değişmezliği savunan ilkesinin, öyle bu ilkenin sadece uygulama modellerini değiştiren *Peloria*'nın keşfi tarafından değil de, Buffon, Diderot, Bordeu, Maillet ve daha bir çoklarında bulabildiğimiz belirli bir sayıdaki «evrimci» doğrulamalar tarafından, tam tersi öne sürüldü. Arkeolojik çözümleme, bu zıtlığın altında, ve daha temelli bir düzeyde, hepsinin belirli bir sayıdaki temel tezleri (doğanın sürekliliği ve onun tamlığı, en son biçimler ile iklim arasındaki ilişki, cansız olandan canlıya hemen hemen hissedilmez olan geçiş) kabul ettiğini göstermekten ibaret değildir; o, böyle bir zıdlığın, doğa tarihinin özel alanı içinde, XVIII. yüzyılın bütün bilgisini ve bütün düşüncesini paylaşan çok daha genel bir çatışmayı (hepsi için bir kez ka-

zanılmış, ortadan kaldırılamaz bir giz olmaksızın açılmış düzenli bir yaradılış temasıyla bilmecesel güçler bakımından zengin, tarih içinde yavaş yavaş kendini gösteren, ve zamanın büyük baskısına göre bütün uzaysal düzenleri altüst eden bir doğa teması arasındaki çatışma) yansıttığını da göstermekten ibaret değildir. Arkeoloji, değişmezlik yanlısı ve «evrimci», iki doğrulamanın cinsler ve türler hakkındaki belirli bir betimlemenin içinde ortak yerlerini nasıl aldıklarını göstermeye çalışır: bu betimleme konu olarak organların gözle görülebilir yapısını (yani biçimlerini, büyüklüklerini, sayılarını ve uzaydaki konumlarını) alır; ve onu iki şekilde (organizmanın bütününde, ya da bazan önemleri bakımından bazan da taksinomik uygunlukları bakımından belirlenmiş bazı elemanlarında) sınırlayabilir; ikinci durumda o halde belirli bir sayıdaki bölmelerle dolu, ve âdeta her mümkün yaradılış proğramını (öyle ki, halde, gelecekte ya da geçmişte, cinslerin ve türlerin düzeni kesin olarak tespit edilir) oluşturan düzenli bir tablo; birinci durumda ise, belirsiz ve açık kalan, birbirlerinden ayrı bulunan, ve varoluş-öncesi biçimlere oldukça yakın yeni biçimlere izin veren benzerlik grupları ortaya konmaktadır. Belirli bir nesneler alanıyla ilgili iki tez arasındaki uyumsuzluğu bu alanın sınırlarından ve onun parçalanmışlığından böylece türetmek suretiyle, uyuşmazlık giderilemez; uzlaşma noktası bulunamaz. Fakat bu uyumsuzluk daha temelli bir düzeye de taşınamaz; uyumsuzluğun bulunduğu yer tanımlanır; alternatif yol gösterilir; iki söylemin yanyana konulduğu ayrım ve yer belirlenir. Yapı hakkındaki teori ortak bir postülat, Linné ve Buffon tarafından paylaşılmış bir genel inanç zemini, evrimcilik ile değişmezlik yanlısı görüş arasındaki çatışmayı yeniden bir ikinci dereceden tartışma düzeyine itecek olan sağlam ve temelli bir doğrulama değildir; onların birbirleriyle bağdaşmazlıklarının ilkesi, onların doğuşlarını ve birlikte varoluşlarını yöneten yasadır. Uyuşmazlıkları betimlenecek şeyler olarak alırken, arkeolojik çözümleme onların yerine ortak bir

biçimi ya da bir temayı açığa çıkarmaya çalışmaz, onlar arasındaki mesafenin değerini ve biçimini belirlemeye çalışır. Uyuşmazlıkları genel bir biçimin belli-belirsiz birliği içinde eritmek isteyen, ya da onları yorumlamanın veya açıklamanın genel, soyut tekbiçimli bir ilkesi haline getirmek isteyen bir düşünceler tarihine göre, arkeoloji farklı *uyuşmazlık türleri*ni betimler.

Arkeoloji, demek ki, uyuşmazlığı söylemin bütün düzeylerinde aynı şekilde işlev gören, ve çözümlemenin bir ilk ve kurucu biçiminin elinden ya tümüyle geri almak ya da devam ettirmek zorunda kalacağı genel bir fonksiyon olarak incelemekten vazgeçmektedir: -binbir veçhe altında varolmuş, sonra yok olmuş, nihayet doruk noktasına ulaştığı en büyük çatışmanın içinde yeniden ortaya çıkmış olan- uyuşmazlığın büyük oyununun yerine, o farklı uyuşmazlık tiplerinin, onun kendilerine göre tespit edilebileceği farklı düzeylerin, çalıştırabileceği farklı fonksiyonların çözümlenmesini geçirir.

Önce farklı tipler. Bazı uyuşmazlıklar, hiçbir bakımdan kendilerini mümkün kılan ifade rejimi biçimine girmeksizin, sadece önermeler ya da iddialar planında ortaya çıkarlar: xviii. yüzyılda fosillerin mineral doğaları hakkındaki geleneksel tezle çatışan onların hayvansal karakteri hakkındaki tez böyledir; şüphesiz, bu iki tezden elde edebildiğimiz sonuçlar çok sayıdadır ve sayıları artmaktadır; fakat onların aynı söylemsel oluşumun içinde, aynı noktada, ve ifadenin işlevinin aynı işleyiş koşullarına göre doğdukları gösterilebilir; bunlar arkeolojik olarak *türemiş* bulunan, ve bir en son durumu oluşturan uyuşmazlıklardır. Başka uyuşmazlıklar tam tersine bir söylemsel oluşumun sınırlarını aşar, ve aynı dile getirme koşullarından doğmayan tezlere zıd düşerler: böylece Linné'nin süreklilik yanlısı görüşü Darwin'in evrimciliğiyle çelişmiş bulunur, fakat birincisinin kendisine ait olduğu Doğa Tarihi ile ikincisinin kendisinden doğduğu biyoloji arasındaki ayrım etkisiz hale getirildiği ölçüde sadece. Bunlar farklı söylemsel oluşumlar arasındaki zıdlığa ge-

ri götüren *dışsal* uyuşmazlıklardır. Arkeolojik betimleme için (ve burada sürecin mümkün gidişlerini ve gelişlerini dikkate almaksızın), türemiş uyuşmazlıklar çözümlemenin *nasıl bitişini* oluşturdukları halde, bu zıdlık *nerede bitişini* oluşturur. Bu iki aşırı uç arasında, arkeolojik betimleme *içsel* uyuşmazlıklar adı verilebilecek olan şeyleri (bizzat söylemsel oluşumun içinde ortaya çıkan, ve oluşumlar sisteminin bir noktasında doğmuş olan alt-sistemleri vareden şeyler) betimler: xvııı. yüzyıldaki Doğa Tarihi örneğiyle yetinmemiz için o halde, «yöntemsel» çözümlemeleri ve «sistematik» çözümlemeleri birbirinin karşısına koyan uyuşmazlık. Zıdlık burada kesinlikle en uç nokta değildir: bunlar aynı nesne konusunda iki çelişkili önerme değildir, aynı kavramın birbiriyle bağdaşmaz iki kullanımı değildir, ama daha çok bazı nesneler, bazı öznellik durumları, bazı kavramlar ve bazı stratejik seçimler yoluyla birbirlerini belirginleştirmiş ifadeleri oluşturmanın iki tarzıdır. Bununla birlikte bu sistemler ilk değildir: çünkü hangi noktada onların her ikisinin de Doğa Tarihinin pozitifliği olan bir ve aynı pozitiflikten türedikleri gösterilebilir. Bunlar, arkeolojik çözümleme için anlamlı olan şu *içsel zıdlıklar*dır.

Şimdi de farklı düzeyler. Arkeolojik bakımdan içsel olan bir uyuşmazlık bir ilke olarak tespit etmenin ya da bir sonuç olarak açıklamanın yeterli olacağı saf ve basit bir olgu değildir. O söylemsel oluşumun farklı düzlemlerinde bölüşülen karmaşık bir olaydır. xvııı. yüzyılın bütün bir parçası boyunca birbirinin karşısına konulmaya devam eden Sistematik Doğa Tarihi ve yöntemsel Doğa Tarihi için şöyle düşünülebilir: nesnelerin *eksikliği* (bir durumda bitkinin genel gidişi, bir başka durumda ise vaktinden önce belirlenmiş bazı değişkenler betimlenir; bir durumda bitkinin tamlığı ya da en azından onun en önemli kısımları, bir başka durumda ise taksinomik uygunlukları bakımından keyfî olarak seçilmiş belirli bir sayıdaki elemanlar betimlenir; bazan bitkinin farklı gelişme ve olgunlaşma durumları dikkate

alınırken, bazan da bir en iyi görülebilirlik anı ve evresiyle sınırlanır); ifade kiplerinin *ayrılığı* (bitkiler hakkındaki sistematik çözümleme durumunda algısal ve katı dilbilimsel bir kural ve sürekli bir ölçeğe göre uygulanır; yöntemsel bir betimleme açısından, kurallar bir dereceye kadar bağımsızdır ve tespit etme ölçekleri kararsızlık gösterebilir); kavramların *bağdaşmazlığı* («sistemler»de, cinssel karakter kavramı cinsleri göstermek açısından yanıltıcı olmadığı halde keyfî bir işarettir; yöntemlerde bu aynı kavram cinsin gerçek tanımını içinde bulundurmak zorundadır); nihayet teorik seçimlerin *dışarı atılması* (zaman içinde ve tablonun elemanlarını yavaş yavaş ortaya çıkaran bir sürekli yaradılış fikri, ya da doğal yakınlıkların çizgisel düzenini mevcut bakışımızla altüst etmiş olan doğal felaketler fikri tarafından düzeltilmiş bile olsa, «süreklilik anlayışı»nı mümkün kılar, fakat yöntemin kendisini kesinlikle içine almadan kabul ettiği bir dönüşümün olanağını ortadan kaldırır).

Fonksiyonlar. Bütün bu zıdlık biçimleri söylemsel uygulamada aynı rolü oynamazlar: onlar, ardışık bir biçimde, aşılacak engeller ya da gelişme prensibi değildir. Her halde, tarihin bazan durgunlaşmasının bazan da hareketlenmesinin sebebini onlarda aramak yeterlidir; bu, zamanın söylemin doğruluğunun ve idealliğinin içine girdiği zıdlığın boş ve genel biçiminden hareketle olmaz. Bu zıdlıklar her zaman belirli işlevsel anlardır. Bazı zıdlıklar ifade alanının bir *ek gelişme*sini sağlarlar: onlar çeşitli kanıtlama, deneme, doğrulama, çıkarsama dizilerini ortaya korlar; yeni nesnelerin belirlenişine olanak verirler, yeni ifade kipleri varederler, yeni kavramları tanımlar ya da varolan kavramların uygulama alanını değiştirirler: fakat söylemin pozitiflik sisteminde hiçbir şey değiştirilmeksizin (madensel olanla bitkisel olan arasındaki sınır konusunda, hayatın ya da doğanın ve fosillerin kaynağının sınırları konusunda XVIII. yüzyılın naturalistleri tarafından yönetilmiş olan tartışmalar böyle oldu); böyle eklentisel süreçler açık kalabilir, ya da onları, kesin bir biçimde, çürü-

ten bir kanıtlama veya onları oyunun dışında tutan bir keşif sayesinde kapalı bulunabilir. Başka süreçler söylemsel alanın bir *yeniden örgütlenmesi* sonucunu ortaya korlar: onlar bir başkanın içindeki bir ifadeler grubunun, onları birbirlerine eklemleyebilecek olan tutarlı noktanın, daha genel bir türün içinde bir araya gelişlerinin mümkün dile getirilişiyle ilgili soruyu sorarlar (böylece XVIII. yüzyılın naturalistlerindeki sistem-yöntem zıdlığı, onların her ikisini tek bir betimleme biçiminin içinde yeniden yazmak için, yönteme sistemin kesinliğini ve düzenliliğini vermek için, sistemin keyfîliğini yöntemin somut çözümlemeleriyle uygun hale getirmek için olan bir girişimler serisi sonucunu doğurur); bunlar eskilerine çizgisel olarak eklenen yeni nesneler, yeni kavramlar, yeni ifade kipleri değildir; fakat, oluşum kuralları değişmemekle birlikte, (daha genel ya da daha özel) bir başka düzeyden nesneler, bir başka yapıya ve bir başka uygulama alanına sahip olan kavramlar, bir başka tipten dile getirmelerdir. Başka zıdlıklar *eleştirel* bir rol oynarlar: onlar söylemsel uygulamanın varoluşunu ve «kabul edilebilirlik»ini oyuna sokarlar; onun mevcut olanaksızlığıyla ve tarihsel tersine dönüşüyle ilgili noktayı tanımlarlar (böylece atomik değişkenler arasında, belirli varoluş koşulları içinde işlev gören organik dayanışmaların ve fonksiyonların, bizzat Doğa Tarihinin içindeki, betimlemesi, en azından otonom söylemsel oluşum adı altında, gözle görülebilir karakterlerinden hareketle varlıkların taksinomik bir bilimi olacak olan bir Doğa Tarihine artık olanak vermez).

Söylemsel oluşum o halde uyumsuzlukların çokluğu altında devam eden ve onları tutarlı bir düşüncenin sâkin birliği içinde çözen ideal, sürekli ve pürüzsüz metin değildir; hep geri planda ama her yerde egemen olacak olan bir uyumsuzluğun, binbir farklı veçhe altında, yansıdığı yüzey de değildir. O daha ziyade pek çok uyumsuzlukların bir alanıdır; düzeyleri ve rolleri betimlenmesi gereken bir farklı zıdlıklar toplamıdır. Arkeolojik çözümleme demek ki modelini bir ve aynı önermenin hem olum-

lusunda hem de olumsuzunda bulan bir uyumsuzluğun önceliğini ortadan kaldırır. Fakat bu, düşüncenin genel biçimleri içindeki bütün zıdlıkları düzeyleştirmek ve bir *a priori* zorunluluğa başvurarak onları zorla sükûnete kavuşturmak için değildir. Tam tersine, belirli bir söylemsel uygulamanın içinde, onların oluştukları noktayı tespit etmek, aldıkları biçimi, aralarındaki ilişkileri, ve egemen oldukları alanı tanımlamak söz konusudur. Kısacası, söylemi çeşitli pürüzleri içinde sürdürmek; ve Logos'un ayrımlaşmamış elemanı içinde aynı şekilde kaybolan ve yeniden bulunan, çözülen ve hep yeniden doğan bir uyuşmazlık temasını sonuçta ortadan kaldırmak söz konusudur.

Karşılaştırmalı Olgular

Arkeolojik çözümleme söylemsel oluşumları belirginleştirir ve betimler. Bu, arkeolojik çözümlemenin söylemsel oluşumları birbirleriyle karşılaştırmak, bulundukları eşanlılık içinde birbirlerinin karşısına koymak, aynı zaman içerisinde bulunmayanlardan onları ayırdetmek, özelliğini alabildikleri şeyin içinde kendilerini kuşatan ve onlara genel eleman hizmeti gören söylemsel olmayan uygulamalarla onları ilişkiye sokmak zorunda olması demektir. Bununla birlikte, bir teorinin iç yapısını çözümleyen bilgikuramsal ya da «arşitektonik» betimlemelerden çok farklı olan, arkeolojik inceleme her zaman çoğul haldedir: o kayıtların bir çokluğu içinde çalışır; küçük zaman aralıklarını ve mesafeleri kateder; birliklerin yan yana dizildikleri, birbirlerinden ayrıldıkları, sınırlarını tespit ettikleri, birbirlerinin karşısında bulundukları, ve aralarındaki boşlukları gösterdikleri yerde kendi alanına sahiptir. Arkeolojik çözümleme belirli bir söylem (*Deliliğin Tarihi*'ndeki psikiyatrik söylem ya da *Kliniğin Doğuşu*'ndaki tıbbî söylem) tipine baş vurduğu zaman, bu kronolojik sınırlara kıyasla onu ortaya koymak içindir; kurumsal bir alanı, olayların, uygulamaların, siyasî kararların bir toplamını, demografik istikrarsızlıkların, yardım tekniklerinin, işçi ihtiyaçlarının,

farklı işsizlik düzeylerinin, vs. belirlediği bir ekonomik süreçler zincirini, kronolojik sınırlarla ve onlarla ilişki halinde iken, betimlemek içindir de. Fakat o, (*Kelimeler ve Şeyler*'de olduğu gibi) bir tür tek yanlı yaklaşımla, belirli bir dönemdeki eşzamanlı hallerini biribirine kıyasladığı, ve verilmiş bir dönemde yerlerini almış bulunan başka söylem tipleriyle karşılaştırdığı pek çok ayrı pozitiflikleri de ortaya koyabilir.

Fakat bütün bu çözümlemeler genellikle yapılan çözümlemelerden çok farklıdır.

1. Kıyas söz konusu çözümlemede dâima sınırlı ve yereldir. Genel biçimleri göstermeyi istemek şöyle dursun, arkeoloji tikel biçimleri belirlemeye çalışır. Genel Dilbilgisi, Zenginliklerin Çözümlenmesi ve Doğa Tarihi klâsik çağla karşılaştırıldığı zaman, bu xvii. ve xviii. yüzyıla genellenebilecek olan bir zihniyetin -özel olarak canlı değerle yüklenmiş, ve tuhaf bir biçimde şimdiye kadar ihmal edilmiş olan- üç belirtisini yeniden gruplamak için değildir; bütün klâsik çağda kullanılmış olan akılsallık biçimlerini, eksik bir modelden, tekil bir alandan hareketle, yeniden kurmak için değildir; çok yakın düşündüğümüz bir kültürel görünüşün en az bilinen yanını aydınlatmak için bile değildir. xviii. yüzyılın insanlarının genel olarak tarihle olduğundan daha çok düzenle, oluşla olduğundan daha çok tasnifle, sebeplilik mekanizmalarıyla olduğundan daha çok işaretlerle ilgilendiklerini göstermek istemedik. Söz konusu olan, aralarında belirli bir sayıda betimlenebilir ilişkiler bulunan söylemsel oluşumların iyice belirlenmiş bir birliğini ortaya koymak idi. Bu ilişkiler birbirinin sınırında olan alanlar üzerinde belirmez ve onlar gittikçe ne eşzamanlı söylemlerin bütününe, ne de genel olarak «klâsik zihin» adı verilen şeye aktarılabilir: onlar kesin bir biçimde incelenen üçlüye bölünmüşler, ve bununla özelleşmiş bulunan alanda ancak değerlidirler. Bu birbirleriyle ilişkili parçaların bütününün kendisi, ve grup halinde, başka söylem tipleriyle (bir yandan temsilin çözümlenmesi, işaretlerin genel

teorisi ve «ideoloji»ile; öte yandan da matematik, cebirsel çözümleme, ve bir *mathesis*i gerçekleştirme girişimiyle) ilişki halinde bulunur. Doğa Tarihini, Zenginliklerin Çözümlenmesini ve Genel Dilbilgisini özel bir birlik olarak belirginleştiren, ve onlarda bir *birbirleriyle ilişkili parçaların bütünlüğü*nü kabul etmek olanağını veren bu iç ve dış ilişkilerdir.

«Kozmolojiden, psikolojiden veya kutsal kitapla ilgili yorumdan bahsedilmemesi niye? Lavoisier'den önce kimya, veya Euler'in matematiği, ya da Vico'nun tarihi, eğer bunlar oyuna sokulsaydı, *Kelimeler ve Şeyler*'de bulunabilecek olan bütün çözümlemeleri geçersiz kılmaya yetili olmayacaklar mıydı? xvıı. yüzyılın yaratıcı zenginliği içinde arkeolojinin katı çerçevesi içine girmeyen birçok başka fikir yok mudur?» diyecek olanlara gelince, biliyorum, onların üretebilecekleri şeylere, haklı sabırsızlıklarına, bütün karşı-örneklere vereceğim cevap: elbette. Çözümlememin sınırlı olduğunu kabul ediyor değilim yalnızca; aynı zamanda bunu istiyorum ve bunu ona empoze de ediyorum. Benim için karşı-örnek olacak olan şey, şunu doğru olarak söylemenin olanağı olacaktır: üç özel oluşum konusunda betimlediğiniz bütün bu ilişkiler, atfetme, eklemleme, gösterme ve türetme teorilerinin birbirlerine eklemlendikleri bütün bu şebekeler, sürekli olmayan bir belirginleştirmeye ve düzenin bir sürekliliğine dayanan bütün bu taksinomi geometride, rasyonel mekanikde, mizaçlar ve nedenler psikolojisinde, kutsal tarihin eleştirisinde ve yeni kurulmuş bulunan kristalbilimde hiç değişiklik göstermeden ve aynı biçimde bulunurlar. Bu, gerçekte, bir *birbirleriyle ilişkili pozitiflikler bölgesi*ni, betimlemeyi çok istediğim halde, betimlemiş olmayacağımın kanıtı olacaktır; bir dönemin ruhunu ya da bilimini -bütün girişimimin kendisine yöneldiği bu karşıyı- belirginleştirmiş olacağım. Betimlediğim ilişkiler özel bir biçimi betimlemekle ilgilidir; bunlar bir kültürün yüzünü tamlığı içinde betimleyecek işaretler değildir. Başladığım betimlemenin *Weltanschauung*'un dostlarında düş

kırıklığı yaratmış olan betimlemeleriyle aynı tipten olmamasına özen gösteriyorum. Onun betimlemelerinde eksik, unutulmuş, hatalı olan şeyler, benim için, kesin olarak ve belirli bir yönteme göre dışarıda kalmaktadır.

Bununla birlikte denebilir ki: Genel Dilbilgisini Doğa Tarihi ve Zenginliklerin Çözümlenmesi ile karşılaştırdınız. Fakat niçin aynı çağa uygulanmış olan Tarihle, kutsal kitaba ait eleştiriyle, retorikle, güzel sanatlar teorisiyle değil? Bu, bulmuş olacağınız büsbütün başka bir birbirleriyle ilişkili pozitiflikler alanı değil midir? Öyleyse betimlediğiniz alanın önceliği nedir? Öncelik, gerçekte, Genel Dilbilgisinin yeniden ele alınmasıydı, ve tarihsel disiplinlerle ve metin eleştirisiyle onun ilişkileri tanımlanmaya çalışılsaydı, büsbütün başka bir ilişkiler sisteminin ortaya çıktığı kesinlikle görülecekti; ve betimleme birincisine eklenmeyecek, ama onu belirli noktalarında geliştirecek olan parçalar arası ilişkiye sahip bir şebekeyi ortaya koyacaktı. aynı şekilde naturalistlerin taksinomisi dilbilgisi ve ekonomiyle değil de psikoloji ve patolojiyle karşılaştırılabilecekti: orada (*Kelimeler ve Şeyler*'de çözümlenmiş olan taksinomi-dilbilgisi-ekonomi ilişkilerinin, ve *Kliniğin Doğuşu*'nda incelenmiş olan taksinomi-patoloji ilişkilerinin kıyaslandığı) birbirleriyle ilişkili yeni pozitiflikler de görülecekti. Bunlar önceden tanımlanmış çok sayıda olan şebekeler değildir; sadece çözümleme denemesi onların varolup olmadıklarını, ve hangilerinin varolduğunu (yani hangilerinin betimlenmeye elverişli olduğunu) gösterebilir. Üstelik her söylemsel oluşum bu sistemlerden sadece birine ait değildir (her halde zorunlu olarak ait değildir); fakat o aynı yeri işgal etmediği ve aynı işlevi görmediği birçok ilişkiler alanına aynı zamanda girer (taksinomi-patoloji ilişkileri taksinomi-dilbilgisi ilişkileriyle aynı biçimli değildir; dilbilgisi-zenginliklerin çözümlenmesi ilişkileri dilbilgisi-metin yorumlaması ilişkileriyle aynı biçimli değildir).

Arkeolojinin kendisine başvurduğu görüş alanı o halde bir

bilim alanı, bir *akılsallık* alanı, bir *zihinsellik* alanı, bir *kültür* alanı değildir; sınırları ve gelişme noktaları hemen tespit edilemeyen birbirleriyle ilişkili pozitifliklerin bir karışımıdır. Arkeoloji: söylemlerin çeşitliliğini ortadan kaldırmaya ve onları bir araya toplaması gereken birliği göstermeye çalışmayan, ama onların çeşitliliğini farklı biçimlerin içine dağıtmaya çalışan karşılaştırmalı bir çözümleme. Arkeolojik karşılaştırmanın birleştirici değil, çoğaltıcı bir etkisi vardır.

2. XVII. ve XVIII. yüzyılın Genel Dilbilgisi, Doğa Tarihi ve Zenginliklerin Çözümlenmesi karşılaştırılırken, bu çağdaki, dilbilimcilerin, doğabilimcilierinin ve ekonomi teorisyenlerinin genel olarak hangi düşüncelere sahip oldukları sorulabilir; teorilerinin çeşitliliğine rağmen onların hep birlikte üstü örtük postülatları varsaydıkları, hangi genel prensiplere belki sessiz sedasız itaat ettikleri sorulabilir; dilin çözümlenmesinin taksinomi üzerine hangi etkiyi yapmış olduğu ya da düzenli bir doğa fikrinin zenginlik teorisinde hangi rolü oynamış olduğu sorulabilir; bu farklı söylem tiplerinden her biriyle ilgili dağılma, her birine tanınmış olan prestij, onun eskiliğine (ya da tam tersine yeni tarihine) ve daha çok kesinliğine bağlı değer kazanması, iletişim kanalları ve kendileriyle bilgi alış-verişinin gerçekleştirildiği yollar aynı şekilde incelenebilir; nihayet tamamiyle geleneksel çözümlemelere katılan Rousseau'nun, bilgisini ve botanikle ilgili tecrübesini dillerin çözümlenmesine ve onların kaynaklarına hangi ölçüde aktarmış olduğu; Turgot'nun paranın çözümlenmesine ve dilin ve etimolojinin teorisine hangi genel kategorileri uygulamış olduğu; evrensel, yapma ve yetkin bir dil fikrinin Linné ve Adanson gibi tasnifçiler tarafından nasıl yeniden elden geçirilmiş ve kullanılmış olduğu sorulabilir. Kısacası, bütün bu sorular meşru olacaktı (en azından onlar arasından bazıları...). Fakat ne berikiler ne de ötekiler arkeolojinin düzeyine uygundur.

Arkeolojinin serbestlik kazandırmak istediği şey, ilkin -çeşitli söylemsel oluşumların devam eden özelliği ve mesafesi için-

de- oluşum kuralları düzeyinde göründükleri gibi benzerlikler ve farklılıklar oyunudur. Bu beş farklı işi içerir:

a) Büsbütün farklı söylemsel elemanların, benzer kurallardan hareketle nasıl oluşabildiklerini göstermek (fiil, özne, nesne, kök kavramları gibi, Genel Dilbilgisinin kavramları Doğa Tarihinin ve Ekonominin yine de çok farklı, yine de kökten ayrışık olan kavramlarıyla aynı düzenlemelerden hareketle, ifade alanı -atfetme, eklemleme, gösterme, türetme teorileri- tarafından oluşturulur); farklı oluşumlar arasındaki *arkeolojik eşbiçimcilikler*i göstermek.

b) Bu kuralların hangi ölçüde aynı şekilde uygulanıp uygulanmadıklarını, aynı düzen içinde sıralanıp sıralanmadıklarını, farklı söylem tipleri içinde aynı modele göre düzenlenip düzenlenmediklerini göstermek (Genel Dilbilgisi atfetme teorisini, eklemleme teorisini, gösterme teorisini ve türetme teorisini bile ard arda ve bu düzen içinde sıralar; Doğa Tarihi ve Zenginliklerin Çözümlenmesi ilk ikisini ve son ikisini yeniden gruplandırır, ama onlar onların her birini tersi bir düzenin içinde sıralar): her oluşumun *arkeolojik model*ini tanımlamak.

c) Birbirlerinden tamamiyle farklı (değer ve özel karakter, ya da fiat ve cinssel karakter kavramları gibi) kavramların, uygulama alanları, biçimlenme dereceleri, özellikle tarihsel doğuşları onları birbirlerine büsbütün yabancı kıldığı halde, pozitiflik sistemlerinin dallanması içinde -ki onlar demek ki bir *arkeolojik izotopiy*le donanmıştır- benzer bir yeri nasıl işgal ettiklerini göstermek.

d) Buna karşılık (muhtemelen bir ve aynı sözcükle gösterilmiş olan) bir ve aynı kavramın arkeolojik bakımdan birbirinden farklı iki elemanı (başlangıç ve evrim kav-

ramlarının Genel Dilbilgisinin ve Doğa Tarihinin pozitiflik sistemi içinde ne aynı rolü, ne aynı yeri, ne de aynı oluşumu vardır) nasıl kapsayabildiğini göstermek; *arkeolojik farklılıkları* göstermek.

e) Nihayet, bir pozitiflikten ötekine, bağımlılık ya da tamamlayıcılık ilişkilerinin nasıl ortaya konabildiğini göstermek (böylece zenginliğin çözümlenmesine ve türlerin çözümlenmesine göre, dilin betimlenmesi, klâsik çağ boyunca, temsilin kendisini ikiye bölen, gösteren ve ortaya koyan kuruluş belirtileri teorisi olduğu ölçüde egemen bir rol oynar: *arkeolojik bağıntıları* göstermek.

Bütün bu betimlemelerin içindeki hiçbir şey etkiler, değiş-tokuşlar, iletilmiş haberler, iletişimler tahsis etme üzerine dayanmaz. Onları inkâr etmek, ya da herhangi bir zamanda bir betimleme konusu oluşturabildiklerini kabul etmemek de söz konusu değildir. Fakat onlara göre ölçülü bir gerilemeyi kabul etmekten, çözümlemenin eleştiri düzeyini ayarlamaktan, onları mümkün kılan şeyi ortaya koymaktan ziyade; bir kavramın bir başka kavram üzerine yansımasının gerçekleşebildiği noktaları işaretlemek, bir yöntemler ya da teknikler transferine izin veren eşbiçimciliği tespit etmek, genelleştirmelere olanak tanıyan yakınlıkları, simetrileri veya benzerlikleri göstermek; kısacası, değiş-tokuşlar oyunu için, bir tarihsel olanaklılık koşulu olan vektörler ve farklı alıcılık (geçirilebilirlik ve geçirilemezlik) alanını betimlemek söz konusudur. Pozitifliklerarası bir görünüş, bir birbirine yakın disiplinler grubu değildir; yalnızca gözlemlenebilir bir benzerlik fenomeni değildir; şöyle ya da böyle birçok söylemin genel ilişkisi değildir yalnızca; onların iletişimlerinin ilkesidir. Rousseau ve onunla birlikte başkaları türlerin düzenlenişi ve dillerin başlangıcı üzerinde sırasıyla düşündükleri için, taksinomiyle dilbilgisi arasında ilişkiler kuruldu ve değiş-tokuşlar meydana geldi; Turgot, sonra Law ve Pettıy parayı

bir simge olarak incelemek istedikleri için, ekonomi ile dil teorisi birbirine yaklaştılar ve bu eğilimlerin izi hâlâ devam ediyor dememek gerekir. Fakat daha ziyade -eğer hiç değilse arkeolojik bir betimleme yapmak isteniyorsa- bu üç pozitiflikten her biriyle ilgili düzenlemeler eserler, müellifler, bireysel varoluşlar, projeler ve girişimler düzeyinde benzer değiş-tokuşların bulunabileceği şekildedir demek gerekir.

3. Arkeoloji söylemsel ve söylemsel olmayan (kurumlar, politik, pratik olaylar ve ekonomik süreçler) oluşumlar arasındaki ilişkileri de gösterir. Bu yaklaşımların büyük kültürel süreklilikleri ortaya koymak, ya da sebeplilik mekanizmalarını ayırdetmek gibi bir amacı yoktur. Bir ifade olguları bütününün önünde, arkeoloji bu bütünü açıklayabilen şeyi (bu dile getirme bağlamlarının araştırılmasıdır) kendi kendine sormaz; onlarda dile getirilen şeyi keşfetmeye de çalışmaz (bu bir hermenötik işidir); kendilerinden doğduğu -ve kendisine ait bulunduğu pozitifliği belirginleştiren- oluşum kurallarının söylemsel olmayan sistemlere nasıl bağlanabildiklerini belirlemeye çalışır: özel eklemleme biçimlerini tanımlamaya çalışır.

Söz gelişi, xviii. yüzyılın sonunda kurulmuş olan klinik tıp örneği belirli sayıdaki politik olayların, ekonomik fenomenlerin, ve kurumsal değişikliklerin çağdaşıdır. Bu olgularla bir hastahane tıbbının örgütlenmesi arasında, en azından sezgisel yolla, bağların bulunabileceğini düşünmek kolaydır. Fakat bunun çözümlemesi nasıl yapılır? Sembolik bir ifade klinik tıbbın örgütlenmesinin, ve onunla birlikte bulunan tarihsel süreçlerin içinde, birbirlerini yansıtan ve sembolleştiren, birbirlerinin aynası ödevini gören, ve anlamlarını belirsiz bir geri gönderme oyunu içinde kazanmış olan iki eşanlı ifade görecekti: onları bir araya getirmiş olan biçimden başka hiçbir şeyi dile getirmeyen iki ifade. Böylece organik dayanışma, işlevsel bağlantı, dokusal iletişimle ilgili tıbbî fikirler -ve bedensel etkileşimler hakkındaki bir çözümlemenin lehine hastalıkların tasnif edilmesiyle ilgili ilke-

nin yokluğu- (hastalıkları yansıtırken onlarda da yansımak için), hâlâ feodal olan tabakalaşmaların, fonksiyonel tipten ilişkilerin, ekonomik dayanışmaların altında, bağımlılıkları ve karşılıklı ilişkileri, hayatın bir-örnekliğini, kollektiflik biçimi içinde sağlaması gereken bir toplumu ortaya koyan politik bir uygulamaya uygun düşecekti. Buna karşılık nedensel bir çözümleme, politik değişmelerin, ya da ekonomik süreçlerin bilim adamlarının bilincini -ilgilerinin ufkunu ve yönünü, değer sistemlerini, nesneleri algılama biçimlerini, rasyonelliklerinin stilini- ne ölçüde belirleyebildiklerini araştırmada ısrar edecekti; böylece, endüstri kapitalizminin işçiye olan ihtiyaçlarının sayımını yapmaya başladığı bir çağda, hastalık toplumsal bir boyut kazandı: sağlığın sürdürülmesi, iyileşme, yoksul hastalara yardım, hastalık nedenlerinin ve kaynaklarının araştırılması Devlet'in, bir yandan, masrafını karşılamak, bir yandan da, denetlemek zorunda bulunduğu kollektif bir yük olmuştur. Bundan dolayı bedenin bir çalışma aracı olarak değerlendirilmesi, tıbbı başka bilimlerin modeli üzerinde aklîleştirmek kaygısı, bir halkın sağlık düzeyini devam ettirmek için olan çabalar, tedaviye, onun etkilerinin devamına, uzun süreli fenomenlerin kaydedilmesine gösterilen dikkat birbirini izler.

Arkeoloji çözümlemesini başka bir düzeye yerleştirir: dile getirme, yansıtma, sembolleştirme fenomenleri arkeoloji için biçimsel benzerliklerin ya da anlam intikallerinin araştırılmasında yalnızca global bir okuyuşun sonuçlarıdır; nedensel ilişkilere gelince, onlar bağlamın ya da durumun ve bunların konuşan özne üzerindeki etkilerinin düzeyinde ancak gösterilebilir; söz konusu fenomenler ve nedensel ilişkiler her halükârda, kendilerinde görünür hale geldikleri pozitiflikleri ve bu pozitifliklerin kendilerine göre oluştukları kuralları belirli bir kez ancak gösterebilirler. Söylemsel bir oluşumu belirginleştiren ilişkiler alanı sembolleştirmelerin ve etkilerin kendisi yoluyla kavranabildiği, kurulabildiği ve belirlenebildiği yerdir. Arkeoloji eğer belirli bir

sayıdaki uygulamalarla ilgili tıbbî söyleme yaklaşıyorsa, bu, dile getirmeden daha az «dolaysız», fakat konuşan öznelerin bilinciyle yer değiştirmiş bir nedensellik ilişkilerinden çok daha doğrudan ilişkileri keşfetmek içindir. Arkeoloji politik uygulamanın tıbbî söylemin anlamını ve biçimini nasıl belirlediğini değil de onun su yüzüne çıkma, bağlanma ve iş görme koşullarının nasıl ve hangi sıfatla parçası olduğunu göstermek ister. Bu ilişki birçok düzeyde gösterilebilir. Önce tıbbın konusunun parçalanması ve sınırlandırılması düzeyinde: bu, xviii. yüzyılın başlangıcından beri tıbba dokusal bozukluklar veya anatomik-fizyolojik bağlantılar gibi yeni konular empoze etmiş olan politik uygulama değil elbette; fakat onun tıbbî konularla ilgili yeni gösterim alanları açmış olmasıdır (bu alanlar yönetim yoluyla kuşatılmış ve gözetim altına alınmış, belirli hayat ve duygu normlarına göre değerlendirilmiş, belgesel ve istatistik kayıt biçimlerine göre çözümlenmiş halk kitlesi tarafından kurulmuştur; onlar, özel tıbbî kontrol biçimleriyle birlikte, devrim ve Napolyon döneminin silahlı halk kitleleri tarafından da kurulmuştur; onlar, xviii. yüzyılın sonunda ve xix. yüzyılın başında, dönemin ekonomik ihtiyaçlarının, ve toplumsal sınıfların karşılıklı durumunun fonksiyonu olarak, tanımlanmış olan sigorta hastahanesi kurumları tarafından dahi kurulmuştur). Politik uygulamanın tıbbî söylemle olan bu ilişkisi, aynı şekilde bu söylemin sadece öncelikli değil aynı zamanda hemen hemen tekelci sahibi olan doktora verilmiş statü içinde, doktorun hastahaneye yatırılmış hastaya ya da özel müşterisine sahip olabildiği kurumsal ilişki biçiminin içinde, bu bilgi için gerektirilmiş ya da izin verilmiş olan öğretim ve dağıtım biçimlerinin içinde ortaya çıkmaktadır. Nihayet bireyleri yargılamak, yönetimsel kararlar almak, bir toplumun normlarını ortaya koymak, bir başka düzenin çatışmalarını -onları «çözmek» ya da maskelemek için- dile getirmek, toplum hakkındaki çözümlemelere ve onunla ilgili uygulamalara doğal tipten modeller vermek söz konusu olduğu zaman,

tıbbî söyleme verilmiş olan fonksiyonun içinde, ya da ondan elde edilen rolün içinde bu ilişki yakalanabilir. O halde verilmiş bir toplum hakkındaki politik uygulamanın tıbbî kavramları ve patolojinin teorik yapısını nasıl kurduğunu veya değiştirdiğini göstermek söz konusu değildir; fakat belirli bir nesneler alanına başvuran, kurala uygun olarak gösterilmiş belirli bir sayıdaki bireylerin elleri arasında bulunan, nihayet toplum içinde bazı işlevleri yerine getirmesi gereken uygulama olarak tıbbî söylemin, kendisinin dışında bulunan ve kendileri söylemsel doğaya ait olmayan uygulamaların üzerine nasıl eklemlendiğini göstermek söz konusudur.

Bu çözümlemede eğer, arkeoloji dile getirmenin ve yansıtmanın konusunu askıya alıyorsa, daha önceden kurulmuş olaylar ya da süreçlerle ilgili sembolik yansıma yüzeyini söylemin içinde görmekten kaçınıyorsa, bu, noktası noktasına betimlenebilecek olan ve bir buluş ile bir olayı, ya da bir kavram ile bir toplumsal yapıyı ilişkiye sokma olanağını verecek olan nedensel bir ard arda gelişi keşfetmek için değildir. Fakat öte yandan eğer o benzer bir nedensel çözümlemeyi askıda tutuyorsa, konuşan özneden dolayı zorunlu vardiyayı kullanmaktan kaçınmak istiyorsa, bu, söylemin egemen ve tek başına olan bağımsızlığını sağlamak için değil; söylemsel bir uygulamanın varoluş ve işlev alanını ortaya çıkarmak içindir. Bir başka ifadeyle, söylemler hakkındaki arkeolojik betimleme genel bir tarih boyutu içinde kendini açar; bütün bu kurumlar, ekonomik süreçler, söylemsel bir oluşumun kendileri üzerine eklemlenebileceği toplumsal ilişkiler alanını keşfetmeye çalışır; söylemin otonomisinin ve özelliğinin ona yine de bir saf ideallik ve tam tarihsel bağımsızlık statüsünü nasıl vermediğini göstermeye çalışır; onun gün yüzüne çıkarmak istediği şey, tarihin kendisinde, kendileri özgün tarihsellik tiplerine sahip olan, ve çeşitli tarihselliklerin bütün bir toplamıyla ilişki halinde bulunan, belirli söylem tiplerine yer verebildiği bu belirgin düzeydir.

Değişim ve Dönüşümler

Şimdi de değişimin arkeolojik betimlemesi nedir? İstenebilecek ya da yapılabilecek bütün teorik eleştiriler düşüncelerin geleneksel tarihine yöneltilebilir: arkeolojinin birbirini izleme ve zamansal bağlantı fenomenlerini en azından kendisi için temel konu olarak alması, onları evrim şemalarına göre çözümlemesi, ve böylelikle de söylemlerin tarihsel açılımını betimlemesi gerekmektedir. Buna karşılık, arkeoloji tarihi sadece onu dondurmak için inceliyor gibi görünmektedir. Bir yandan, söylemsel oluşumları betimlerken, o tarihte kendini gösterebilen zamansal serileri ihmal eder; zamanın bütün anlarında hiç ayrım gözetmeksizin, ve aynı şekilde, geçerli olan genel kuralları araştırır: bu durumda belki o ağır ve algılanamaz olan bir gelişmeye, bir eşzamanlılığın zorlayıcı biçimini empoze ediyor olabilir. Dışarıdan bakıldığında en durgun figürlerin hızla ortadan silinmesine karşılık bunca düzensizliğin meydana geldiği, kendiliğinden böylesine değişken olan, geçmiş kendini dengede tutmayı sürdürürken geleceğin kendini hep önceden sezip kavradığı yer olan, kendi içinde bu kadar değişken, bu "fikirler dünyası"nda arkeoloji hareketsiz bir düşünce türü olarak değerlendirilemez mi? Öte yandan yine, o kronolojiye baş vurduğu zaman, öyle görünüyor ki, bu sadece, pozitifliklerin sınırlarında, iki küçük noktayı tespit etmek içindir: süre ancak bu basit zaman çizelgesini tespit etmek için sanki sadece kullanılmış, bununla birlikte sadece bütün çözümlemenin kendisi boyunca sanki ortadan silinmiş gibi; kopmanın içi boş anında, kendisinde ani bir oluşumun bir başka oluşumun yerini aldığı bu lekesiz ve paradoksal olarak zamandışı kırılmanın içinde sanki sadece zaman varmış gibi, pozitifliklerin doğdukları anı ve onların ortadan silindikleri anı. Pozitifliklerin eşzamanlılığı, yerine geçmelerin birdenbireliği, zaman ortadan kalkar, ve bununla da tarihsel bir betimle-

menin olanağı yok olur. Söylem oluşun yasasına bağlanır ve o süreksiz bir zamandışılığın içine yerleşir. Söylem parçalar tarafından hareketsizleştirilir: başlangıcı ve bitimi olmayan eğreti parçalar. Fakat boşuna çaba: birbirini izleyen birçok başsızlık ve sonsuzluk, sırayla gizlice çekip giden bir sabit imajlar oyunu, bu ne bir hareketi, ne bir zamanı, ne bir tarihi oluşturur.

Bununla birlikte şeylere daha yakından bakmak gerekir.

*

Öncelikle de söylemsel oluşumların görünüşteki eşzamanlılığına. Bir şey doğrudur: kuralların her ifadenin içine yerleştirilmesi, sonuç olarak da onların herbir ifadeyle birlikte yeniden kullanılması boşunadır, onlar her defasında değişmezler; zamanın içine iyice yayılmış ifadelerin ya da ifade gruplarının içindeki aktivitede ele geçirilebilirler. Doğa Tarihinin çeşitli konularının, bir asra yakın bir zaman boyunca -Tournefort'dan Jussieu'ya- aynı oluşum kurallarına dayandıklarını gördük örneğin; atfetme teorisinin Lancelot, Condillac ve Destutt de Tracy'de aynı olduğunu ve aynı rolü oynadığını gördük. Ayrıca gördük ki, ifadelerin arkeolojik türetmeye göre düzeni ard arda gelişlerin düzenini yeniden meydana getirmiyordu: Port-Royal *Gramer*inde karşılaşılan ifadelerden arkeolojik bakımdan önce gelen ifadeler Beauzée'de bulunabilir. Böyle bir çözümlemede, demek ki *zamansal diziler* -daha doğrusu dile getirmelerin zaman çizelgesi- hakkında bir kararsızlık vardır. Bu kararsızlık içinde olma, söylemsel oluşumların zamansallığını belirginleştiren, ve çözümlenmelerine çaprazlaşmanın engel olmadığı seriler halinde onu eklemleyen ilişkileri göstermek amacını taşımaktadır.

a) Arkeoloji bir ifadeler bütününün oluşum kurallarını belirler. O, bu kurallarla, olayların bir ard arda gelişinin, ve sözkonusu ard arda gelişin içinde kendini gösterdiği bu düzende, nasıl söylem konusu olabildiğini, nasıl

kaydedilebildiğini, nasıl betimlenebildiğini, nasıl açıklanabildiğini, nasıl kavramların içindeki özümlemeyi alabildiğini ve nasıl teorik bir seçim fırsatı verebildiğini gösterir. Arkeoloji bir söylemin içine girilebilirlik derecesini ve biçimini çözümler: o bir ardışık olaylar zincirine eklemlenişin ilkesini verir; olayları ifadelerin içine kopyalama işlemini gerçekleştirenleri tanımlar. Zenginliklerin Çözümlenmesi ile XVII. yüzyılın ve XVIII. yüzyılın başlangıcının büyük parasal çalkantıları arasındaki ilişkiyi, örneğin, arkeoloji kabul etmez; söylemin konusu olarak verilebilen bu krizleri, onların söylemin içinde nasıl kavramlaştırılmış olarak bulunabildiklerini, bu süreçler sırasında birbirleriyle çatışan çıkarların söylemin içine kendi stratejilerini nasıl yerleştirebildiklerini göstermeye çalışır. Bununla birlikte, arkeoloji 1832'nin kolerasının tıp için bir olay olmadığını öne sürmez: bütün bir tıbbî nesneler alanının o zaman yeniden örgütlenebilmesi, bütün bir kaydetme ve işaretleme yöntemlerinin kullanılabilmesi, iltihaplanma kavramının bir yana bırakılabilmesi ve ateşli hastalıklar hakkındaki eski teorik problemin kesinlikle terkedilebilmesi gibi kuralları klinik söylemin nasıl ortaya koyduğunu gösterir. Arkeoloji «dış» olaylarla bağlantı halindeki yeni ifadelerin olanağını inkâr etmez. Onun görevi, bunlar arasında hangi durumda böyle bir bağlantının varolabileceğini, ve bu olanağın kesin olarak neye dayandığını (sınırlarının, biçiminin, kuralının, olanaklılık ilkesinin ne olduğunu) göstermektir. Arkeoloji, kendilerini olayların ritmine uyduran söylemlerin bu değişkenliğini bir yana atmaz; o, başladığı düzeyi - olayların *birbirine bağlanma düzeni*nin düzeyi adı verilebilecek olan şeyi- ortaya çıkarmaya çalışır. (Her söylemsel oluşum için özel olan, ve zenginliklerin çö-

zümlenmesindeki ve ekonomi politikteki, «vücut yapıları»yla ilgili eski tıpdaki, ve modern epidemiyolojideki, örneğin, ne aynı kurallara, ne aynı operatörlere, ne de aynı duyarlığa sahip olan birbirine bağlanma düzeni.)

b) Ayrıca, arkeoloji tarafından bir pozitifliğe tahsis edilmiş bulunan bütün oluşum kurallarının aynı genelliği yoktur: bazıları daha özeldir ve ötekilerden türerler. Bu bağlılık yalnızca hiyerarşik olabileceği gibi bir zaman vektörünü de içerebilir. Böylece Genel Dilbilgisinde, fiil-yüklem teorisi ile ad-eklem teorisi birbirine bağlanmıştır: ve ikincisi birincisinden türer, ama aralarında bir ard arda geliş düzeni belirlenemeden (açıklama için seçilmiş olan dedüktif ya da retorik bir ardışık düzenden başka). Buna karşılık tümlecin çözümlenmesi ya da köklerin araştırılması ileride bir gün ancak yüklemli cümle hakkındaki çözümlemeyi ya da temsilin çözümsel simgesi olarak ad kavramını ortaya koyabilir (veya yeniden ortaya koyabilir). Bir başka örnek: Klâsik çağda, varlıkların sürekliliği ilkesi türlerin yapısal karakterlere göre yapılmış tasnifi tarafından içerilir; ve bu anlamda onlar eşzamanlıdır; buna karşılık, bir defa, bu sınıflama girişimi boşlukların ve eksikliklerin bir doğa tarihi, bir yer tarihi ve bir türler tarihi kategorilerinin içinde yorumlanabilmesidir. Bir başka deyişle, oluşum kurallarının arkeolojik dallanması aynı şekilde bir eşzamanlılık ağı değildir: zaman bakımından nötr olan ilişkiler, dallanıp budaklanmalar, türemeler meydana gelir; belirli bir zamansal yönü içeren başka şeyler meydana gelir. Arkeoloji, o halde, ne tamamiyle mantıksal bir eşzamanlılık şemasını; ne olayların bir çizgisel ard arda gelişini model olarak alır; fakat o zorunlu olarak ardışık olan ilişkilerle böyle olmayan ilişkiler

arasındaki çaprazlaşmayı göstermeye çalışır. Sonuç olarak, bir pozitiflik sisteminin eşzamanlı olmayan süreçler bütününü parantez içine almak suretiyle ancak algılanabilecek olan bir eşzamanlılık biçimi olduğu sanılmamalıdır. Ard arda gelişe kayıtsız kalması şöyle dursun, arkeoloji *zamansal türeme vektörleri*ni tespit eder.

Arkeoloji ardışık olarak verilen şeyleri eşzamanlı olarak incelemeye girişmez; o zamanı dondurmaya ve onun olaylar çokluğunun yerine hareketsiz bir biçimi gösteren bağlantıları geçirmeye çalışmaz. Arkeolojinin askıya aldığı şey, ard arda gelişin bir mutlaklık olduğu konusudur: söylemin kendisine sonluluğunun yasasıyla boyun eğmiş olacağı ilk ve kaçınılmaz bir ard arda geliş; bu, söylemin içinde ancak tek bir biçimin ve tek bir ard arda geliş düzeyinin varolduğu konusudur da. Arkeoloji hem söylemin içinde üstüste yığılan çeşitli ard arda geliş biçimlerini (ve biçimlerle, sadece ritmleri ya da sebepleri değil fakat daha çok serilerin kendilerini anlamak gerekir) hem de böylece özelleşmiş olan ard arda gelişlerin kendisine bağlandığı biçimi ortaya koyan çözümlemeleri, bu konuların yerine geçirir. Ardışık ya da eşzamanlı olayların kronolojisinin, kısa ya da uzun süreli süreçlerin kronolojisinin, anlık ve sürekli fenomenlerin kronolojisinin kendisine göre düzenleneceği bir temel zaman çizelgesinin akışını izlemek yerine, ard arda gelişin nasıl varolabildiği, ve farklı ard arda gelişlerin hangi farklı düzeylerde bulunduğu gösterilmeye çalışılır. Söylemin arkeolojik bir tarihini oluşturmak için, o halde, hiç kuşkusuz uzun zamandır imajlarını empoze etmiş olan iki modelden kurtulmak gerekir: üst üste çakışma ve üst üste yığılma etkisinin dışında, bütün olayların birbirlerinin arkasından geldiği sözün (ve bir ölçüde de yazının) çizgisel modeli; ve geleceğin açılışı ve geçmişin tutuluşu içinde varlığın hep kendisinden kurtulduğu bilinç akışının modeli. Ne kadar paradoksal olursa olsun, söylemsel oluşumlar bilincin akışı ya

da dilin çizgiselliği ile aynı tarihsellik modeline sahip değildir. Söylem, en azından arkeoloji tarafından çözümlendiği şekliyle, yani pozitifliği düzeyinde, projesini dilin dış biçiminin içine yerleştirmeye gelen bir bilinç değildir; söylem bir dil, artı bu dili konuşacak bir özne değildir. Bu, kendine özgü birbirini izleyiş ve ard arda geliş biçimleri olan bir uygulamadır.

*

Üstelik kabul etmek gerekir ki, düşüncelerin tarihi, arkeoloji kopukluklardan, kırılmalardan, genişlemelerden, tümüyle yeni pozitiflik ve anî yeniden dağılma biçimlerinden sözeder. Ekonomi politiğin tarihini yapmak, geleneksel olarak, Ricardo'dan önce olan her şeyi, onun çözümlemelerini, yöntemlerini ve temel kavramlarını vaktinden önce gösterebilmiş olan her şeyi, onun buluşlarını daha ihtimal dâhilinde kılabilmiş olan her şeyi araştırmak idi; karşılaştırmalı dilbilgisinin tarihini yapmak, dillerin soy zinciri ve akrabalığı üzerine daha önce -Bopp ve Rask'dan çok önce- yapılmış araştırmaların izini yeniden keşfetmek idi; bir hind-avrupa alanının oluşmasında Anquetil-Duperron'un sahip olabildiği payı belirlemek idi; sanskritçe ve latince fiil çekimleri hakkında 1769 da yapılmış ilk karşılaştırmayı yeniden gün yüzüne çıkarmak idi; gerekiyorsa eğer, yeniden Harris ya da Ramus'a geri gitmek idi. Arkeoloji ise tam tersine hareket eder: o daha çok tarihçilerin sabrının kurmuş olduğu bütün bu düğümleri çözmeye çalışır; ayrımları çoğaltır, iletişim yollarını karmakarışık hale getirir, ve çok daha zor geçişleri dile getirmeye çalışır; üretimle ilgili fizyogratik çözümlemenin Ricardo'nun çözümlemesini hazırladığını göstermeye çalışmaz; kendi çözümlemeleri açısından, Cœurdoux'un Bopp'u hazırlamış olduğunu söylemenin doğru olmayacağını düşünür.

Süreksizlikler konusundaki bu ısrarlı tutum neye uygun düşmektedir? Doğrusunu söylemek gerekirse, o tarihçilerin alışkanlığına göre ancak paradoksaldır. Bu ısrarlı tutum -süreklilikler,

geçişler, öncelikler, ilk taslaklar hakkındaki kaygısıyla- çoğu zaman paradoksu oynamaktadır. De Daubenton'dan Cuvier'ye, Anquetil'den Bopp'a, Graslin, Turgot, ya da Forbonnais'den Ricardo'ya, bu kadar kısaltılmış kronolojik mesafeye rağmen ayrımlar sayılamayacak kadar çoktur, ve çok çeşitli olan mâhiyetlerden bir kısmı yerel, diğer bir kısmı da geneldir; bir kısmı yöntemlerle ilgili, diğer bir kısmı da kavramlarla ilgilidir; kimi kez nesneler alanı söz konusudur, kimi kez de dilbilimsel yolların tümü söz konusudur. Tıbbın örneği çok daha çarpıcıdır: 1790 ile 1815 arası, bir çeyrek asırda, xvii. yüzyıldan, hiç kuşkusuz Orta Çağdan, ve belki de grek tıbbından beri devam edip gelen tıbbî söylem artık temelden değişmiştir: konular (organik doku bozuklukları, derin hastalık kaynakları, dokusal bozulmalar, organlar arası dağılım yolları ve biçimleri, anatomik-klinik işaretler ve ilişkiler) hakkında, gözlemlerle, patolojik hastalık kaynağının ortaya çıkarılmasıyla, kaydetmeyle ilgi teknikler hakkında yapılmış olan değişiklik; başka algısal bölgelere ayırma ve hemen hemen tümüyle yeni bir betimleme vokabüleri; yepyeni nozografik kavram oyunları ve bölümlemeler (ateşli hastalık ya da oluş kategorisi gibi, bazan yüzyıllık bazan da bin yıllık olan kategoriler ortadan kalkar ve belki dünyadaki eski hastalıklar -tüberküloz- nihayet tecrit edilir ve adlandırılırlar). Arkeolojinin keyfî olarak ayrımlar icat ettiğini söylemek titizliğini, o halde, dalgınlıkla, *Felsefî Nozoğrafi*'yi ve *Elemanların İncelenmesi*ni hiçbir zaman açmamış olanlara bırakalım. Arkeoloji yalnızca ayrımları ciddiye almaya çalışır: onların düğümlerini çözmeye, nasıl gruplandıklarını, nasıl kapsandıklarını, yönetildiklerini, birbirlerine bağlandıklarını, hangi farklı kategorilere ait olduklarını belirlemeye çalışır; kısacası bu kategoriler arasındaki farklılıkların sistemini de ortaya koyarak, bu farklılıkları betimlemek söz konusudur. Eğer arkeolojinin bir paradoksu varsa, bu onun farklılıkları arttıracağı anlamında değil, onları eksiltmeye razı olmadığı -bu yolla alışılmış değerleri ter-

sine çeviren- anlamındadır. Düşüncelerin tarihi için, göründüğü gibi, ayrım bir yanılgı, veya bir tuzaktır; ayrıma takılıp kalmayı bırakacak yerde, çözümlemenin keskin görüşünün onu çözmeye çalışması: onun altındaki çok daha küçük bir farklılığı, ve onun da altındaki çok daha küçük bir başka farklılığı keşfetmeye çalışması gerekir, ve bu yetkin sürekliliğin ayrımsızlığı olacak olan ideal sınıra kadar sonsuzca devam eder. Arkeoloji, buna karşılık, genellikle engel olarak gördüğü şeyi betimlemesine konu olarak alır: arkeolojinin farklılıkları aşmak gibi bir tasarımı yoktur, ama onları çözümlemek, gerçekte, onların neden ibaret olduklarını söylemek, ve onları *ayırdetmek* gibi bir tasarımı vardır. Bu ayırdetmeyi o nasıl gerçekleştirir?

1. Arkeoloji, söylemin ancak tekdüze bir olaylar (bireysel oluşumlar) serisinden oluştuğunu düşünmek yerine, söylemin kendi derinliği içinde, birçok mümkün olaylar düzlemini ayırdeder: tikel doğuşları içindeki ifadelerin kendilerinin düzlemini; nesnelerin, dile getirme tiplerinin, kavramların, stratejik seçimlerin (ya da önceden varolan şeyleri etkileyen dönüşümlerin) görünüşünün düzlemini; daha önceden varolan -fakat dâima bir ve aynı pozitiflik elemanı içinde- kurallardan hareketle yeni oluşum kurallarının ortaya çıkışının düzlemini; nihayet dördüncü bir düzeyde, bir söylemsel oluşumun (ya da bir pozitifliğin açıkça varoluşunun ve yok oluşunun) bir başka söylemsel oluşumun yerini alışının gerçekleştiği düzlemi. En fazla seyrek olan bu olaylar, arkeoloji için, en önemli olan olaylardır: sadece arkeoloji, her halde, onları gösterebilir. Fakat bu olaylar sadece arkeolojinin betimlemesinin konusu değildir; onların bütün başka konuları zorunlu olarak gerektirdiklerine, ve onların, ayırdedilebilen farklı düzlemlerde, benzer ve eşzamanlı kopuklukların sonucu olarak ortaya çıktıklarına inanmakla haksızlık edile-

cektir. Söylemin derinliği içinde meydana gelen bütün olaylar birbirlerine denk değildir. Hiç kuşku yok ki, bir söylemsel oluşumun ortaya çıkışı genellikle nesneler, ifade biçimleri, kavramlar ve stratejilerle ilgili (bununla birlikte evrensel olmayan ilke: Genel Dilbilgisi dilbilgisi geleneği içerisinde görünürdeki değişikliklerin çoğu olmaksızın XVII. yüzyılda kuruldu) geniş bir yenilenmeyle bağlantılıdır; fakat mevcudiyetini birden bire ortaya koyan belirli bir kavramı ya da özel bir konuyu tespit etmek mümkün değildir. O halde benzer bir olayı bir dile getirmenin doğuşuna ya da yeni bir sözcüğün ortaya çıkışına elverişli olabilen kategorilere göre betimlememek gerekir. Bu olayla ilgili olarak, «onun müellifi kimdir? Kim konuştu? Hangi şartlarda ve hangi bağlamda konuştu? Hangi niyetler ortaya konularak ve hangi projeye sahip olunarak konuştu?» gibi soruları sormak yararsızdır. Yeni bir pozitifliğin ortaya çıkışı, bir metnin içinde yer alacak, ve bazan yeni bir bölümün başlangıcını bazan da yeni bir konuşmacının araya girişini bildirecek olan -beklenmedik, şaşırtıcı, mantık bakımından önceden kestirilemez, biçimsel bakımdan sapkın- yeni bir cümleyle gösterilemez. Bu tamamiyle farklı tipten bir olaydır.

2. Böyle olayları çözümlemek için, değişiklikleri tespit etmek, ve onları bazan hemen (aşkınlığıyla, orijinalliklerinin ve icadlarının bütün oyunuyla) yaradılışın teolojik ve estetik modeline bağlamak, bazan (önceki anlaşılmazlıkları, öncelikleri, uygun şartları, yeniden kurma güçleriyle) bilinç sahibi olmanın psikolojik modeline, bazan da evrimin biyolojik modeline bağlamak yeterli olur. Bu değişikliklerin neden ibaret olduklarını

açıkça tanımlamak gerekir: yani *değişme*ye -hem bütün olayların genel muhtevasını hem de onların ard arda gelişlerinin soyut ilkesini- karşı duyarsız kalmış başvurunun yerine *dönüşümler*in çözümlenmesini geçirmek gerekir. Bir pozitifliğin ortadan kalkışı ve bir başka pozitifliğin ortaya çıkışı birçok dönüşüm tiplerini içerir. Daha özellerden daha genellere gitmek suretiyle, bir oluşum sisteminin farklı elemanlarının (ki onlar, örneğin, işsizlik oranının ve görevin gereklerinin değişkenleri, sendikaları ve Üniversiteleri ılgilendiren kararlar, xvııı. yüzyılın sonunda yeni ihtiyaçlar ve yeni sigorta olanakları -klinik tıbbın oluşum sisteminin içine giren elemanların tümü- oldular) nasıl dönüştükleri; bir oluşum sisteminin belirleyici ilişkilerinin nasıl dönüştükleri (xvıı. yüzyıl ortamında, örneğin, algısal alan, dilbilgisi kuralı, belgesel aracılık ile canlı varlıklar konusunda söylem tarafından oyuna sokulmuş olan bilgiler arasındaki, Doğa Tarihine özgü nesnelerin tanımına böylelikle olanak veren ilişki, nasıl değiştirilmiştir); oluşumla ilgili farklı kurallar arasındaki ilişkilerin nasıl dönüştükleri (örneğin biyoloji Doğa Tarihinin belirginleşme teorisiyle zamansal doğuşların çözümlenmesi arasına yerleştirmiş olduğu düzeni ve bağımlılığı nasıl değiştirir); nihayet çeşitli pozitiflikler arasındaki ilişkilerin nasıl dönüştükleri (Filoloji, Biyoloji, ve Ekonomi arasındaki ilişkiler Dilbilgisi, Doğa Tarihi ve Zenginliklerin Çözümlenmesi arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürür; bu üç disiplin arasındaki temel ilişkilerin gösterdiği kopukluklar arası dış görünüş nasıl bozulur; onların matematik ve felsefeyle olan ilişkileri nasıl değişmiş bulunurlar; başka söylemsel oluşumlar için ve özel olarak insan bilimleri adını alacak olan bu pozitifliklerarası için bir yer nasıl oluşur). Değişmenin canlı etki-

sine (sanki kendine özgü ilkesiymiş gibi) başvurmaktan daha fazla, yine onun sebeplerini (sanki aslâ saf ve basit etki değilmiş gibi) araştırmaktan daha fazla, arkeoloji «değişim»in kendisinden ibaret bulunduğu dönüşümlerin sistemini ortaya koymaya çalışır; bu soyut ve içi boş kavramı, dönüşümün çözümlenebilir olan statüsünü ona vermek için, özümlenebilir hale getirmeye çalışır. Öyle anlaşılıyor ki, birbuçuk asır boyunca, tarihi (hareket, akış, evrim) kendileriyle düşündüğümüz bütün bu eski metaforlara bağlanmış olan bazı zihinler arkeolojide sadece tarihin yadsınmasını ve süreksizliğin silik bir doğrulamasını görüyorlar; gerçekte bu onların sadece, bütün bu dış modellerle ilgili değişimin aydınlığa çıkarıldığını, hem evrensel yasayla ilgili önceliğinin hem de genel etkiyle ilgili statüsünün onun elinden alındığını, ve çeşitli dönüşümler hakkındaki çözümlemenin onun yerine geçirildiğini, kabul edebilmeleridir.

3. Bir söylemsel oluşumun bir başka söylemsel oluşumun yerine geçirildiğini söylemek, bütün bir nesneler, ifadeler, kavramlar, mutlak anlamda yeni teorik seçimler dünyasının, kendisini bunların tümü için bir kez yerli yerine oturtacak olan bir metnin içinde dört başı mâmur olarak beliriverdiğini söylemek değildir; ilişkilerle ilgili genel, fakat bütün elemanları tamamiyle değiştirmeyen bir dönüşümün meydana geldiğini söylemektir; ifadelerin yeni oluşum kurallarına bağlandığını söylemek, bütün nesnelerin ya da kavramların, bütün dile getirmelerin ya da bütün teorik seçimlerin ortadan kalktığını söylemek değildir. Tam tersine bu yeni kurallardan hareketle, süreklilik, geriye dönüş ve tekrarlama fenomenleri betimlenebilir ve çözümlenebilir: gerçekte unutmamak gerekir ki, bir oluşum kuralı ne bir

nesnenin belirlenmesi, ne bir dile getirme tipinin belirginleştirilmesi, ne de bir kavramın biçimi veya içeriği değil, fakat onların çeşitliliğinin ve dağılımlarının ilkesidir. Bu elemanlardan biri -ya da onlardan birçoğu- aynı kalabildikleri (aynı parçayı, aynı karakterleri, aynı yapıları koruyabildikleri) gibi farklı dağılım sistemlerine de ait olabilirler ve farklı oluşum yasalarına da bağlanabilirler. Demek ki şunlar gibi fenomenler bulunabilir: biçimleri ve içerikleri aynı kalmakla birlikte oluşumları birbirinden farklı olan, tamamiyle birbirlerinden ayrı pozitiflikler olarak kalan elemanlar (ilkin Zenginliklerin Çözümlenmesinin sonra da Ekonomi Politiğin konusu olarak parasal dolanım; önce Doğa Tarihindeki sonra da Biyolojideki karakter kavramı böyle); bir söylemsel oluşumun içinde kurulan, değişen, örgütlenen ve bir başka söylemsel oluşumun içinde kendini gösteren, sonunda statikleşmiş olan, elemanlar (G.Canguilhem'in Willis'ten Prochaska'ya klâsik bilimin içindeki oluşumunu, sonra modern psikolojinin içine girişini gösterdiği refleks kavramı böyle); bir söylemsel oluşumun içindeki en yeni doğuş olarak, en son ortaya çıkan, ve daha sonraki bir oluşumun içinde ilk yeri işgal eden elemanlar (xvıı. yüzyılda Doğa Tarihi içinde, ve belirginleştirmeyle ilgili her taksinomik girişimin sonucu olarak görünen, ve Cuvier'nin çağında biyolojinin önemli kavramı olan organizma kavramı böyle; Morgagni'nin gün yüzüne çıkardığı ve klinik tıbbın temel kavramlarından biri olan doku bozukluğu kavramı böyle); bir yürürlükten düşme, unutulma yahut da geçerliliğini yitirme zamanından sonra yeniden ortaya çıkan elemanlar (Cuvier gibi bir biyoloğun nezdinde Linné'ci tipten bir fiksizme geri dönüş böyle; asıl dil hakkındaki eski fikrin xvıı. yüzyılda ye-

niden canlılık kazanması böyle). Arkeoloji için problem ne bu fenomenleri inkâr etmek, ne de onların önemlerini azaltmaktır; tam tersine onların sınırlarını çizmek ve onları açıklamaya çalışmaktır: bu süreklilikler ya da bu tekrarlar, zamanı aşan bu uzun diziler ya da bu eğriler nasıl varolabiliyorlar? Arkeoloji sürekli olanı kendisinin dışında kalan her şeyi açıklamak zorunda olan ilk ve son veri olarak görmez; tam tersine o aynının, tekrarlananın ve süreklinin kopmalardan daha az problem olmadığını düşünür; onun için, aynı ve sürekli, çözümlemenin sonunda keşfedilmesi gereken şeyler değildir; onlar bir söylemsel uygulama elemanı içinde bulunurlar; onlar da pozitifliklerin oluşum kuralları tarafından yönetilirler; değişmenin kendisine bağlanmak istendiği bu temel ve güven verici devinimsizliği göstermek şöyle dursun, onların kendileri aktif bir şekilde, düzenli olarak biçimlenirler. Arkeolojiyi süreksizlik hakkındaki önemli çözümlemesinden dolayı eleştirmek isteyenlere, tarihin ve zamanın bütün bu alan yılgınlarına, kopma ile irrasyonelliği birbirine karıştıran herkese şu cevabı vereceğim: «Gerçekleştirdiğiniz kullanımla, süreklinin değerini azaltan sizlersiniz. Onu, geri kalan herşeyin kendisine bağlanmak zorunda olduğu bir destek-eleman olarak inceliyorsunuz; onu her söylemsel uygulamanın ilk ilkesi, temel ağırlığı yapıyorsunuz; istiyorsunuz ki, her değişme bu devinimsizlik alanı içinde, her hareketin genel çekim alanı içinde çözümlendiği gibi, çözümlensin. Fakat onu nötrleştirerek, ve onu zamanın dış sınırına, orijinal bir pasifliğe doğru iterek ancak ona bu statüyü veriyorsunuz. Arkeoloji bu düzeni tersine çevirmeyi ya da daha ziyade sürekli ile süreksizi birbirinin karşısında oynatmayı düşünür (çünkü o zamana kadar sürekliliğe uygun rolü

süreksize vermek söz konusu değildir): süreklinin dağılmayla aynı koşullara ve aynı kurallara göre nasıl oluştuğunu; ve onun -ayrımlardan, bulgulardan, yeniliklerden ya da sapmalardan ne fazla ne de az- söylemsel uygulamanın alanına nasıl girdiğini göstermeyi düşünür.»

4. Pozitifliklerin ortadan kalkışı ve silinişi, kendisine yer verdikleri birbirinin yerine geçmeler oyunu, her yerde aynı şekilde açılacak olan tekdüze bir süreci oluşturmazlar. Kopmanın, aynı zamanda, bütün söylemsel oluşumların kendisine bağlanmış olacakları genel büyük bir sapma türü olduğuna inanmamak gerekir: kopma, görülen iki evre arasına girecek olan -bu sadece bir an olacak- ölü ve duyarsız bir zaman değildir; iki dönemi birbirinden ayıracak ve ayrışık iki zamanı her iki yandan da bir kırılma olarak gösterecek olan süredışı sürçme değildir; o dâima belirli pozitiflikler arasındaki, birbirinden ayrı dönüşümlerin belirli bir sayısı tarafından özelleştirilmiş olan bir süreksizliktir. öyleki, arkeolojik parçalar hakkındaki çözümlemenin bu kadar çeşitli değişmelerin arasına benzerlikler ve farklılıklar, ard arda gelişler, tamamlayıcılıklar, üst üste çakışmalar ve dengelenmeler yerleştirmek, kısacası bizzat süreksizliklerin dağılışını betimlemek gibi bir niyeti vardır.

Bütün söylemsel oluşumları bir vuruşta, ve verilmiş bir anda bölen, onları bir tek hareketle kesen ve onları aynı kurallara göre yeniden kuran bir ve aynı kopma hakkındaki fikir -işte bu fikir- zaptedilemeyecektir. Birçok dönüşümün eşzamanlılığı onların tam kronolojik üst üste çakışmaları anlamına gelmez: her dönüşümün zamansal «akış» hakkında özel belirtisi olabilir. Doğa tarihinin, Genel Dilbilgisinin ve Zenginliklerin Çözümlenmesinin her üçü xvii. yüzyıl boyunca benzer biçimler üzerinde kuruldu-

lar; fakat Zenginliklerin Çözümlenmesinin oluşum sistemi büyük bir sayıdaki söylemsel olmayan koşullara ve uygulamalara (ticarî malların dolanımı, etkileriyle birlikte parasal kullanımlar, ticaretin ve fabrikaların korunması sistemi, paraya çevrilmiş metalin niceliği içindeki istikrarsızlıklar) bağlı idi. Dilbilgisini ve Doğa Tarihini kurmuş olan dönüşümler yirmibeş yılın çok üstüne pek o kadar uzanmamış oldukları halde, (Grammont'dan Cantillon'a) bir asırdan daha fazla bir zaman boyunca açılmış olan bir sürecin yavaşlığı bundan dolayıdır. Buna karşılık, eşzamanlı, birbirine benzer ve birbirine bağlı dönüşümler söylemlerin dış yüzünde birçok kez meydana gelecek olan ve bütün dönüşümlere kopmanın tamamiyle aynı bir biçimini empoze edecek olan bir tek modele bağlanmazlar: filolojiye, biyolojiye ve ekonomiye yer vermiş olan arkeolojik kopma betimlendiği zaman, arkeolojik kopmanın meydana getirebildiği simetrik etkilere (canlı varlıklarda bir tamlık ve bir organik uyuşma fikri; dillerde morfolojik bir tutarlılık ve düzenli bir evrim fikri; evrimin kendi iç yasalarına ve sınırlarına sahip olan bir oluşum biçimi fikri) bu üç pozitifliğin (işaret hakkındaki çözümlemenin ve temsil hakkındaki teorinin kaybolmasıyla) nasıl bağlandıklarını göstermek söz konusuydu; fakat nelerin bu dönüşümlerin özel ayrımları olduklarını göstermek de en az onun kadar söz konusuydu (özellikle tarihsellik bu üç pozitiflik içinde nasıl özel bir biçime girer, sonuç olarak onların tarihle olan ilişkileri, hepsinin tarihle belirli bir ilişkisi bulunduğu halde, nasıl aynı olamaz).

Nihayet farklı arkeolojik kopmalar arasında -ve bazan birbirine çok yakın ve birçok ilişkiyle birbirine bağlı söylemsel oluşumlar arasında bile- önemli dengelenmeler varolur. Dilin disiplinleri ve tarihsel çözümleme için böyle: XIX. yüzyılın ilk yıllarında tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgisine doğuşunu vermiş olan büyük dönüşüm, tarihsel söylemin dönüşümünden tam yarım-asır önce gelir: öyle ki, filolojinin içinde yer almış olduğu pozitifliklerarası sistem, filolojinin pozitifliği yeniden göz-

den geçirilmeksizin, XIX. yüzyılın ikinci yarısında derinlemesine değişmiş bulunur. Burada en azından ortada olan bir başka örneğinin adını anabileceğimiz «kalıplar halindeki dengelenme» fenomenleri: artık-değer ya da kâr oranının düşme eğilimi kavramları gibi kavramlar, Marx'da karşılaştığımız gibi, daha önce Ricardo'da görülen pozitiflik sisteminden hareketle betimlenebilir; oysa (kendileri yeni oldukları halde oluşum kuralları yeni olmayan) bu kavramlar -Marx'ın kendisinde- aynı zamanda büsbütün başka bir söylemsel uygulamaya bağlı olarak ortaya çıkmaktadırlar: onlar orada özel yasalara göre biçim kazanırlar, bir başka pozisyonda bulunurlar, aynı ard arda gelişlerin içinde yer almazlar: bu yeni pozitiflik Ricardo'nun çözümlemelerinin bir dönüşümü değildir; yeni bir ekonomi politik değildir; gerçekleşmesi bazı ekonomik kavramların yatağını değiştirmesi konusunda vukua gelmiş, fakat karşılık olarak da ekonomistlerin söyleminin kendilerinde işlev gördüğü koşulları tanımlayan, ve buna bağlı olarak da ekonomi politiğin teorisi ve eleştirisi olarak değerlendirebilen bir söylemdir.

Arkeoloji, değişmenin ve olayın soyut birliğini ortadan kaldırmış olacağı gibi, parçaların eşzamanını birbirinden ayırır. *Çağ* onun ne temel birliği, ne ufku, ne nesnesidir: eğer arkeoloji çağdan söz ederse, bu dâima belirli söylemsel uygulamalar konusunda ve onun çözümlemelerinin sonucu olaraktır. Arkeolojik çözümlemelerde sık sık adı geçen klâsik çağ, birliğini ve içi boş biçimini bütün söylemlere empoze eden bir zamansal biçim değildir; sürekliliklerin ve süreksizliklerin, pozitifliklerin iç değişimlerinin, ortaya çıkan ve kaybolan söylemsel oluşumların bir karışımına verilebilecek olan addır. Aynı şekilde *kopma* arkeoloji için onun çözümlemelerinin köprü ayağı, onu belirleyemeden ve ona bir özellik veremeden, uzaktan işaret ettiği sınır değildir: kopma bir ya da birçok söylemsel oluşumların genel rejimine dayanan dönüşümlere verilen addır. Böylece Fransız Devrimi -şimdiye kadar bütün arkeolojik çözümlemelerin merkezleşmesi

onun etrafında olduğundan dolayı- bütün söylemlerin içindeki payının etkisini, gerektiği gibi düşünmek için, yeniden bulmak zorunda kalacağımız söylemlerde bir dış olay rolünü oynamaz; o belirli bir sayıdaki pozitiflikleri el değmemiş olarak bırakan, hâlâ bize ait olan başka kuralları belirli bir sayıda tespit eden, aynı şekilde bozulmuş ya da bizim gözümüzde hâlâ bozulmakta olan pozitiflikleri ortaya koyan karmaşık, eklemlenmiş, betimlenebilir bir dönüşümler bütünü olarak işlev görür.

BİLİM ve BİLGİ

Bütün önceki çözümlemelere, ilkesini vermeden, çerçevesi belirtilmeden, sessiz bir sınırlama empoze edilir. Anımsanan bütün örnekler istisnasız çok dar bir alana aittir. Sahip olduğumuzun çok uzağındayız, söylemin sınırsız alanının bir hesabının çıkarıldığını söylemiyorum, ama derinlemesine incelendiğini söylüyorum: «edebî», «felsefî», ya da «siyasî» metinleri sistemli bir biçimde niçin savsakladık? Bu bölgelerde, söylemsel oluşumların ve pozitiflik sistemlerinin yeri yok mudur? Bilimlerin tek bir düzeniyle yetinmede, niçin matematiğin, fiziğin ya da kimyanın adı anılmadan geçilmiştir? Niçin kuşkulu, henüz biçim kazanmamış ve belki de sürekli olarak bilimselliğin eşiğinin altında kalmaya mahkûm bulunan bunca disipline başvurulmuştur? Tek kelimeyle, arkeolojinin bilimler hakkındaki çözümlemeyle ilişkisi nedir?

a) ***Pozitiflikler, disiplinler, bilimler.***

İlk soru: biraz tuhaf olan «söylemsel oluşum» ve «pozitiflik» terimleri altında, arkeoloji sözde-bilimleri (psikopatoloji gibi), tarih-öncesi dönemdeki bilimleri (doğa tarihi gibi) ya da tümüyle ideoloji tarafından kavranmış bilimleri (ekonomi politik gibi) bütün yalınlığıyla betimlemiyor mu? O her zaman bilimsel olana yakın kalacak olan şey hakkındaki ayrıcalıklı çözümleme değil midir? Örgütlenmelerini bilimsel modellerden alan, tutarlılığa ve kanıtlanmışlığa yönelen, bilimler gibi kabul edilmiş, kurumsallaşmış, yayılmış ve bazan öğretilmiş olan ifadelerden oluşan bütünlere «disiplinler» adı verildiği takdirde, arkeolojinin, varolan disiplinlerden hareketle (ya da onlara rağmen) oluşabilmiş olan bilimleri betimleyeceği halde, gerçekte bilim olmayan disiplinleri betimlediği söylenemez mi?

Bu sorulara olumsuz yolla cevap verilebilir. Arkeoloji disiplinleri betimlemez. Olsa olsa, disiplinler, apaçık görünüşleri içinde, pozitifliklerin betimlenmesinde başlangıç hizmeti görebilirler; fakat onlar pozitifliklerin sınırlarını tespit etmezler: pozitifliğe kesin kopukluklar empoze etmezler; çözümlemenin sonunda oldukları gibi bulunmazlar; kurulmuş disiplinlerle söylemsel oluşumlar arasında birebir karşılıklı ilişki gerçekleştirilemez.

Bu uyumsuzlukla ilgili, işte bir örnek. *Deliliğin Tarihi*nin ilgi odağı, XIX. yüzyılın başında, bir psikiyatri disiplininin ortaya çıkışı idi. Bu disiplinin, XVIII. yüzyıl tıbbının incelemeleri içinde bulunan «baş ağrıları» ya da «sinirsel hastalıklar» hakkındaki geleneksel bölümle ne aynı içeriği, ne aynı iç örgütlenmesi, ne tıbbın içinde aynı yeri, ne aynı pratik fonksiyonu, ne aynı kullanım biçimi vardı. Oysa, bu yeni disiplin incelenmekle iki şeyin farkına varıldı: ortaya çıkarıldığı dönemde onu mümkün kılmış olan şeyin, kavramların, çözümlemelerin ve kanıtlamaların ekonomisi içindeki bu büyük değişmeyi belirlemiş olan şeyin, bu, hastahaneye yatırma, göz altına alma, toplumdan tecrit etmenin koşulları ve gelişim evreleri, hukuk biliminin kuralları, endüstriyel işin ve burjuva ahlâkının normları arasındaki bütün bir ilişkiler oyunu, kısacası bu söylemsel uygulama için onun ifadelerinin oluşumunu belirginleştiren bütün bir toplamdır; fakat bu uygulama yalnızca bir disiplinin içinde bilimsel statüde ve iddiada görülmez; aynı zamanda o hukuk metinlerinde, edebî ifadelerde, felsefî düşüncelerde, siyasî düzenle ilgili kararlarda, günlük söyleşilerde, kanaatlerde de görülür. Psikiyatri disiplininin varoluşunu tespit etme olanağını verdiği söylemsel oluşum onunla birlikte yayılan değildir, tam tersine: söylemsel oluşum psikiyatri disiplininin her yanından taşar ve onu her tarafından kuşatır. Fakat dahası var: zaman içinde geriye doğru gidildiğinde ve, XVII. ve XVIII. yüzyılda, psikiyatrinin kuruluşundan önce gelebilmiş olan şey araştırıldığında, daha önceden varolan hiç-

bir disiplinin bulunmadığı görülür: Klâsik çağın doktorları tarafından aşırı düşkünlükler, sayıklamalar, melankoliler, sinirsel hastalıklar hakkında söylenmiş olan şeyler hiçbir şekilde otonom bir disiplini oluşturmaz, fakat olsa olsa heyecanlar, mizaçların değişimleri, ya da akıl hastalıklarıyla ilgili çözümlemenin içinde küçük bir bölümü oluşturur. Böyle olmakla birlikte, kurulmuş her disiplinin yokluğuna rağmen, kurallara uygunluğu ve güvenilirliği bulunan bir söylemsel uygulama ortaya çıkmıştı. Bu söylemsel uygulama, hiç kuşkusuz, tıbbın içinde çepeçevre kuşatılmış idi, fakat tamamiyle yönetimsel tüzüklerin, edebî ya da felsefî metinlerin, kazuvistiğin, zorunlu iş ya da yoksullara yardım teorileri veya projeleri içinde olduğu gibi. Klâsik çağda, demek ki, psikiyatriyle kıyaslanabilir olan hiçbir belirli disiplinin kendilerine uymadığı, mükemmel bir biçimde betimlenmeye elverişli bir söylemsel oluşum ve bir pozitiflik bulunmaktadır.

Fakat, pozitifliklerin kurulmuş disiplinlerin basit kopyaları olmadıkları eğer doğruysa, pozitiflikler o zaman gelecek bilimler hakkındaki ilk taslak olmaz mı? Söylemsel oluşum adı altında, bilimlerin kendi geçmişleri üzerindeki geçmişe ait izdüşümü, onların kendilerinden önce olan ve böylelikle onların önceden profillerini çıkarıyormuş gibi görünen şey konusunda sahip oldukları belirsizlik gösterilmez mi? Örneğin, Zenginliklerin Çözümlenmesi ya da Genel Dilbilgisi olarak betimlenmiş olan şey, belki son derece sunî bir otonomiyi onlara ödünç vermek suretiyle, büsbütün basit olarak, tutarsız halde ekonomi politik, ya da nihayet dilin kesin bir biliminin kuruluşundan önceki bir evre olmaz mıydı? Meşruiyetinin ortaya konulması şüphesiz zor olacak olan geriye doğru bir hareketle, arkeoloji, suç ortaklığı bir bilimin kuruluşu için zorunlu olarak ortaya çıkacak olan bütün ayrışık ve dağınık elemanları bağımsız bir söylemsel uygulama halinde yeniden gruplamaya çalışmaz mı?

Bu durumda da, cevabın olumsuz olması gerekiyor. Doğa

Tarihi adı altında çözümlenmiş olan şey, xvii. ve xviii. yüzyılda, bir hayat biliminin taslağı olarak değerlendirilebilecek, ve onun meşru soykütüğü içinde betimlenebilecek olan her şeyi, tek bir figür içinde, bir özet haline getirmez. Böylece gün yüzüne çıkmış olan pozitiflik gerçekten varlıklar arasındaki benzerlikler ve ayrılıklarla ilgili birçok ifadeyi, onların gözle görülebilir yapısını, özel ve cinssel karakterlerini, mümkün sıralamalarını, onları birbirinden ayıran süreksizlikleri, ve birbirine bağlayan intikalleri gayet iyi açıklar; fakat o aynı dönemin tarihini taşımakla birlikte biyolojinin atalardan kalma biçimlerini de gösteren öteki çözümlemelerin çoğunu bir yana bırakır: (sinir sisteminin bir anatomi-fizyolojisinin kuruluşu için bu kadar önemli olacak olan) refleks hareketinin çözümlenmesi, (evrimin ve genetiğin problemlerine el atıyor gibi görünen) tohumlar teorisi, (genelde organizmaların fizyolojisinin büyük sorunlarından biri olacak olan) hayvansal ya da bitkisel gelişmenin açıklanması. Ayrıca: gelecekteki bir biyolojiye el atacak yerde, Doğa Tarihi -işaretler teorisine ve düzen hakkındaki bir bilim projesine bağlı, taksinomik söylem-, sağlamlığı ve otonomisiyle, hayatın birleştirici bir biliminin kuruluşunu ortadan kaldırıyordu. Aynı şekilde, Genel Dilbilgisi olarak betimlenmiş olan söylemsel oluşum, tam tersine, klâsik çağda dil konusunda söylenebilmiş, ve daha sonra, filolojide, kalıtının ya da reddinin, gelişmesinin ya da eleştirisinin bulunması zorunlu olan her şeyi açıklamaz: o kutsal kitap metninin yorumlanmasıyla ilgili yöntemleri, ve Vico ya da Herder'de dile getirilmiş olan bu dil felsefesini bir yana bırakır. Söylemsel oluşumlar, o halde, henüz kendilerinin bilincinde olmayanların sessiz sedasız kuruldukları anın içinde geleceğin bilimleri olmazlar: onlar, gerçekte, bilimlerin belirli bir yöndeki evrimine göre teleolojik bir ard arda geliş halinde değildirler.

Bu durumda, pozitifliğin varolduğu yerde bilimin var olamayacağının, ve pozitifliklerin, ortaya konulabildikleri yerde, dâ-

ima bilimlerden ayrı bulunduklarının söylenmesi mi gerekiyor? Bilimlerin karşısında kronolojik bir ilişki içinde bulunacak yerde, onların bir ard arda geliş durumu içinde olduklarının varsayılması mı gerekiyor? Onlar neredeyse belirli bir bilgikuramsal yanlışın olumlu biçimidirler. Fakat, buna eş bir durum içinde, bir karşı-örnek ortaya konabilir. Klinik tıp kesinlikle bir bilim değildir. Kesin ölçütlere cevap veremediği ve fizikten, kimyadan yahut da fizyolojiden bekleyebildiğimiz kesinlik düzeyine ulaşamadığı için değil yalnız; fakat empirik gözlemlerin, kaba denemelerin ve sonuçların, reçetelerin, tedavi yollu öğütlerin, kurumsal yönetmeliklerin, henüz örgütlenmiş, bir yığınını kapsadığı için de o bir bilim değildir. Bununla birlikte, bu bilim-dışılık bilimden ayrı da değildir: XIX. yüzyıl boyunca, o fizyoloji, kimya, ya da mikrobiyoloji olarak mükemmel bir biçimde kurulmuş bilimler arasında belirli ilişkileri gerçekleştirdi; ayrıca, o, kendisine sahte bilim adını vermenin hiç kuşkusuz bir kuruntu olacağı patolojik anatominin söylemi gibi söylemlere de yer verdi.

Demek ki, söylemsel oluşumlar ne bilimlerle, ne henüz bilimsel olan disiplinlerle, ne geleceğin bilimlerini uzaktan gösteren bu figürlerle, nihayet ne de daha baştan her türlü bilimselliğin dışında kalan biçimlerle aynılaştırılabilir. Pozitiflikler ile bilimler arasındaki ilişki nedir o halde?

b) *Bilgi*

Pozitiflikler bilgi biçimlerini -ki onlar *a priori* ve zorunlu koşullar ya da tarih tarafından sırayla ortaya konulabilmiş olan rasyonellik biçimleridir- belirginleştirmezler. Fakat onlar zamanın verilmiş bir anında bilgilerin durumunu da tanımlamazlar: onlar, bu andan itibaren, kanıtlanabilmiş ve kesin bilgi statüsü kazanabilmiş olan şeylerin bilançosunu vermedikleri gibi, ne kanıt ne yeterli kanıtlama olmaksızın kabul edilmiş olan şeylerin, ya da ortak inanç olarak kabul edilmiş veya muhayyile gü-

cüyle kazanılmış olan şeylerin blançosunu da vermezler. Pozitiflikleri çözümlemek, bir söylemsel uygulamanın hangi kurallara göre nesne gruplarını, ifade birliklerini, kavram oyunlarını, teorik seçim serilerini oluşturabildiklerini göstermektir. Böyle oluşmuş elemanlar, belirli bir ideallik yapısıyla birlikte, bir bilimi kurmazlar; onların ilişkiler sistemi kuşkusuz çok gevşektir; fakat bunlar deneylerden, geleneklerden ya da farklı buluşlardan gelen, ve sadece onları elinde bulunduran öznenin kimliğine bağlı, birbirlerinin yanında üstüste yığılmış bilgiler de değildir. Onlar, kendilerinden hareketle, tutarlı (ya da tutarsız) önermelerin kurulduğu, az ya da çok doğru betimlemelerin ortaya çıkıp geliştiği, doğrulamaların gerçekleştiği, teorilerin açıldığı şeylerdir. Onlar bir bilgi ya da bir yanılma, kabul edilmiş bir doğru ya da açıklanmış bir yanlış, kesin bir bilgi ya da aşılmış bir engel olarak kendini gösterecek ve işlev görecek olan şeylerden önce-olanı oluştururlar. Bu önce-olanın, bir veri, insanlığın kendi tarihi boyunca rasyonelliğin biçimi içinde yeniden ele almak zorunda kalacağı, ya da her bireyin kendi payına, eğer onda kapsanmış veya gizlenmiş olan ideal anlamları yeniden bulmak istiyorsa, aşmak zorunda kalacağı, yaşanmış, düşüncenin veya algının içine bütünüyle angaje olmuş, bir tecrübe olarak çözümlenemeyeceği gayet iyi anlaşılıyor. Bir bilgi-öncesi ya da dolaysız bilgiden zorunlu bilgiye giden hareketin içinde arkaik bir evre söz konusu değildir; muhtemelen bilimsel bir söylemin kurulması için söylemsel bir uygulama tarafından oluşturulmuş, sadece biçimi ve kesinliği tarafından değil, ilgili bulunduğu nesneler, oyuna soktuğu ifade tipleri, kullandığı kavramlar, ve başvurduğu stratejiler tarafından da özelleştirilmiş olması gereken elemanlar söz konusudur. Böylece bilim, ona özgü olan aynılık arzusunun gerçekleşmesi için, yaşamış olmak zorunda olan veya varlık olması gereken şeye bağlanamaz; fakat gerektiğinde bilimsellikle ilgili deneysel veya biçimsel ölçütlere cevap veren bir söylemin var olabilmesi için, söylenmiş olması gereken -ya

da varlık olması gereken- şeye bağlanabilir.

Söylemsel bir uygulama tarafından düzenli bir biçimde oluşturulmuş ve, bilime yer vermekle zorunlu olarak yükümlü bulunmadıkları halde, bir bilimin kuruluşu için gerekli olan elemanların bu toplamına *bilgi* adı verilebilir. Bilgi, kendisi yoluyla özelleşmiş bulunan bir söylemsel uygulamanın içinde kendisinden bahsedilebilen şeydir: bilimsel bir statü kazanacak ya da kazanmayacak olan farklı nesneler tarafından kurulmuş alan (psikiyatrinin bilgisi, xıx. yüzyılda, doğru olduğuna inandığımız şeylerin toplamı değil, psikiyatrik söylemin içinde kendilerinden söz edebileceğimiz tutumların, benzersizliklerin, sapmaların toplamıdır); bilgi, öznenin, söyleminde kendileriyle ilgili bulunduğu nesnelerden söz etmek için kendisinde pozisyon alabildiği alandır da (bu anlamda, klinik tıbbın bilgisi tıbbî söylemin öznesinin yerine getirebildiği bakma, inceleme, açıklama, kaydetme, karar verme fonksiyonlarının toplamıdır); bilgi, kavramların ortaya çıktıkları, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri alandır da (bu düzeyde, xvııı. yüzyılda, Doğa Tarihinin bilgisi, söylenmiş olan şeylerin toplamı değil, her yeni ifadenin daha önce söylenmiş olana kendilerine göre eklenebildiği biçimlerin ve yerlerin toplamıdır); nihayet bilgi söylem tarafından gösterilmiş kullanım ve uyum olanaklarıyla tanımlanır (böylece, Klâsik çağda, ekonomi politiğin bilgisi hep aynı sürüp giden farklı tezler hakkındaki tez değil, fakat onun başka söylemler üzerine veya söylemsel olmayan başka uygulamalar üzerine eklenme noktalarının toplamıdır). Bilimlerden bağımsız (ne onların tarihsel taslağı ne de yaşanmış tersi) olan bilgiler vardır, fakat belirlenmiş bir söylemsel uygulama olmaksızın bilgi yoktur; ve her söylemsel uygulama oluşturduğu bilgiyle tanımlanabilir. (Öznelliğin göstergesinden kurtulamayan) bilinç-bilme-bilim eksenini katedecek yerde, arkeoloji söylemsel uygulama-bilgi-bilim eksenini kateder. Ve düşüncelerin tarihi çözümlemesinin denge noktasını (böylece, bu onun arzusu hilafına da olsa, deneyüstü olanla ilgili

sorgulamayı bulma zoru altında bulunan) bilme elemanının içinde bulduğu halde, arkeoloji çözümlemesinin denge noktasını bilgide -yani öznenin, orada aslâ asil gibi görünebilmeksizin, (kimi zaman deneyüstü etkinlik olarak, kimi zaman deneysel bilinç olarak) zorunluluk içinde kurulduğu ve bağlandığı bir alanda bulur.

Bu koşullarda *bilimsel alanlar* ile *arkeolojik bölgeler*i dikkatle birbirlerinden ayırdetmek gerektiği anlaşılıyor: onların parçaları ve parçalarının örgütlenme ilkeleri büsbütün başkadır. Bazı kuruluş yasalarına bağlanan önermeler ancak bir bilimsellik alanına ait bulunurlar; aynı anlamı taşıyacak olan, aynı şeyi söyleyecek olan, onlar kadar doğru olacak olan, fakat aynı sistematiklikle açımlanamayacak olan doğrulamalar bu alanın dışında kalacaktır: *d'Alembert'in Rüyası*'nın türlerin oluşu konusunda söylediği şey dönemin bazı kavramlarını ya da bazı bilimsel hipotezlerini çok iyi açıklayabilir; gelecekteki bir doğruluğu bile önceden çok iyi sezebilir; o Doğa Tarihinin bilimsellik alanından doğmadığı halde, sonuçta orada Linné'deki, Buffon'daki, Daubenton'daki ya da Jussieu'dekiyle aynı oluşum kuralları en azından keşfedilebilirse de, onun arkeolojik bölgesine aittir. Arkeolojik bölgeler bilimsel metinlerde olduğu kadar «edebî», ya da «felsefî» metinlerde de yer alabilir. Bilgi sadece kanıtlamaların içinde bulunmaz, yalanların, düşüncelerin, anlatıların, kurumsal yönetmeliklerin, siyasî kararların içinde de bulunabilir. Doğa Tarihinin arkeolojik bölgesi, *felsefî anlamdaki ölümden sonra dirilmeyi* ya da *Telliamedi*, içinde bulunulan çağda kabul edilmiş olan bilimsel normlara büyük ölçüde cevap vermedikleri, ve daha sonraki çağlarda gereksinim duyulacak olan bilimsel normlara, elbette, daha da yetersiz cevap verdikleri halde, içine almaktadır. Genel Dilbilgisinin arkeolojik bölgesi, Fabre d'Olivet'in (aslâ bilimsel statü kazanmamış ve daha ziyade mistik düşüncenin kütüğüne kaydedilmiş olan) düşlerini, (açıklığın ışığıyla birlikte kabul edilmiş olan, ve

jenerativ gramerin bugün kendisinde onun önceden belirlenmiş doğruluğunu kabul edebildiği) yüklemli önermeler hakkındaki çözümlemeden daha az olmamak şartıyla, ihtiva eder.

Söylemsel uygulama, kendisine yer verebildiği, bilimsel özümlemeyle aynı değildir; ve onun oluşturduğu bilgi kurulmuş bir bilimin ne pürtüklü taslağı ne de gündelik alt-ürünüdür. Bilimler -görünüşe dayalı bir kanısı ya da bir bilimsellik statüsü olan söylemler ile gerçekten biçimsel ölçütleri bulunan söylemler arasındaki ayrım bir an için biraz önemli olsun- bir söylemsel oluşum elemanı içinde ve bilgi temeli üzerinde ortaya çıkarlar. Bu, iki problemler serisine yol açar: neler onun belirdiği arkeolojik bölgenin içinde bir bilimsellik yöresinin yeri ve rolü olabilir? Verilmiş bir söylemsel oluşumun içinde bir bilimsellik yöresinin doğuşu hangi düzene ve hangi süreçlere göre tamamlanır? Kendilerine, burada ve şimdi cevap veremeyeceğimiz problemler: belki, onları hangi yönde çözümleyebileceğimize işaret etmek söz konusu olur sadece.

c) *Bilgi ve ideoloji*

Bir kez kurulmuş olan bir bilim kendisinde meydana geldiği söylemsel uygulamayı oluşturan her şeyi kendi hesabına ve kendine özgü olan ard arda gelişlerin içinde yeniden ele geçirmez; o kendisini çevreleyen bilgiyi de -onu yanılgıların, önyargıların veya muhayyilenin tarih öncesine geri göndermek için- ortadan kaldırmaz. Patolojik anatomi klinik tıbbın pozitifliğini bilimselliğin normlarına indirgemedi ve götürmedi. Bilgi kendisini yapan bilimin içinde kaybolacak olan bu bilgikuramsal şantiye değildir. Bilim (ya da kendini bilim sanan şey) bir bilgi alanında yerini alır ve orada bir rolü oynar. Farklı söylemsel oluşumlara göre değişiklik gösteren ve onların değişmeleriyle birlikte değişen rolü oynar. Klâsik çağda, akıl hastalıklarının tıbbî bilgisi olarak verilen bilgi delilik hakkındaki bilginin içinde çok sınırlı bir yer işgal ediyordu: o, pek çok başka görüntüler

(hukuk bilimi, kazuvistik, güvenlikle ilgili mevzuat, v.s.) arasında, aynı düzeye getirme görüntülerinden hemen hemen sadece birini oluşturuyordu; buna karşılık kendilerine zihinsel hastalıkların bilimsel bilgisi gözüyle bakan, XIX. yüzyılın psikopatolojik çözümlemeleri deliliğin bilgisi içinde çok farklı ve çok daha önemli bir rol (model ve karar isteği rolü) oynadılar. aynı şekilde, bilimsel söylem (ya da bilimsel kuruntu) XVII. yüzyılın ve XIX. yüzyılın ekonomik bilgisi içindeki aynı varsayımı pekiştirmez. Her söylemsel oluşumun içinde, bilim ile bilgi arasında özel bir ilişki bulunur; ve arkeolojik çözümleme, onların arasındaki (bilgi hakkında bilimden kaçan ve bununla birlikte bilime direnen şeyi, bilim hakkında bilginin yakınlığı ve etkisiyle yine tehlikeye düşmüş olan şeyi araştırmak suretiyle) bir dışarda tutma ya da çıkarma ilişkisini tanımlamak yerine, bilimin bilginin elemanı içinde nasıl yer aldığını ve işlev gördüğünü kesin olarak göstermek zorundadır.

Hiç kuşku yok ki, ideolojinin bilimlerle olan ilişkilerinin gerçekleşmesi ve özelleşmesi bu oyun alanındadır. İdeolojinin bilimsel söylem üzerindeki etkisi ve bilimlerin ideolojik fonksiyonu (az ya da çok görülebilir bir biçimde orada kendilerini ortaya koyabilseler bile) ne ideal yapıları düzeyinde, ne bir toplumun (toplum onda etki uyandırabildiği halde) içindeki teknik kullanımları düzeyinde, ne ideolojiyi yapan öznelerin bilinci düzeyinde birbirine eklemlenirler; onlar bilimin bilgi üzerinde karaltı halinde belirdiği yerde eklemlenirler. Eğer ideoloji hakkındaki soru bilime sorulabiliyorsa, bu, bilgiyle aynılaşmadan, fakat bilgiyi ne ortadan kaldırarak ne de onu dışarı atarak, bilimin bilgide yerini aldığı, onun nesnelerinden bazılarını bir biçime kavuşturduğu, ifadelerinden bazılarını sistemleştirdiği, kavramlarından ve stratejilerinden bazılarını oluşturduğu ölçüdedir; bu, bu özümlemenin bilgiye vurgu yaptığı, onu değiştirdiği ve onu bir bakıma yeniden dağıttığı, onu bir başka bakıma da doğruladığı ve değerlendirdiği ölçüdedir; bu, bilimin

bir söylemsel düzenlemenin içinde yerini bulduğu ve, bu yolla, her bir söylemsel olan ya da olmayan uygulamalar alanında açıldığı ve işlev gördüğü ölçüdedir. Kısacası, ideolojinin bilime sorulmuş olan sorusu, onun az ya da çok bilinçli bir biçimde yansıttığı durumların veya uygulamaların sorusu değil; onun muhtemel kullanımının ya da onun hakkında yapılabilen bütün kötü kullanımların sorusu da değil; söylemsel uygulama olarak onun varoluşuyla ve başka uygulamalar arasındaki fonksiyonuyla ilgili sorudur.

Genel olarak, ve her aracılığı ve her kendine özgülüğü aşmak suretiyle, denilebilir ki, ekonomi politiğin kapitalist toplumda bir rolü vardır, o burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet eder, ekonomi politik burjuva sınıfı tarafından ve burjuva sınıfı için yapılmıştır, nihayet o kavramlarının ve mantıksal yapısının içine kadar bu sınıfın çıkarlarının izini taşır; fakat ekonominin bilgikuramsal yapısı ile ideolojik fonksiyonu arasındaki ilişkilerle ilgili daha açık olan her betimlemenin ona yer vermiş olan söylemsel oluşum ve özümlemek ve sistemleştirmek zorunda olduğu nesnelerin, kavramların, teorik seçimlerin bütünü hakkındaki çözümlemenin içinden geçmesi gerekecektir; bu durumda da böyle bir pozitifliğe yer vermiş olan söylemsel uygulamanın söylemsel düzen olabilen ama politik ya da ekonomik düzen olamayan başka uygulamalar arasında nasıl işlev gördüğünün gösterilmesi gerekecektir.

Belirli bir sayıdaki önermeleri öne sürme olanağını veren şeyler:

1. İdeoloji bilimsellikten ayrı değildir. Söylemlerin pek azı klinik söylem ya da ekonomi politiğin söylemi kadar ideolojiye yer verdi: bu, onların ifadelerinin bütününün hatalı, çelişkili, nesnellikten yoksun olduğunu göstermek için yeterli bir sebep değildir.
2. Çelişkiler, boşluklar, teorik eksiklikler bir bilimin (ya da bilimsellik iddiasındaki bir söylemin) ideolojik

fonksiyonunu çok iyi gösterebilir; bu fonksiyonun etkilerini yapının hangi noktasında gösterdiğini belirlemek olanağını verebilir. Fakat bu fonksiyon hakkındaki çözümlemenin pozitiflik ve oluşumun kuralları ile bilimselliğin yapıları arasındaki ilişkiler düzeyinde yapılması gerekir.

3. Yanlışlarını gidermek, düzeltmek, ifadelerini sağlamlaştırmak suretiyle bir söylem ideolojiyle olan ilişkisini yine de ve bütünüyle koparamaz. İdeolojinin rolü kesinliğin arttığı ve kesinsizliğin ortadan kalktığı ölçüde azalmaz.
4. Bir bilimin ideolojik fonksiyonunu, onu ortaya çıkarmak ve değiştirmek için, eleştirmek bu fonksiyonu sürekli kılabilen felsefî varsayımlar ortaya atmak değildir; onu mümkün kılmış ve ona meşruiyet kazandırmış olan temellere geri dönmek değildir: bu onu söylemsel oluşum olarak yeniden gözden geçirmektir; onun önermelerinin biçimsel çelişkilerine değil, ama nesnelerinin, ifade tiplerinin, kavramlarının, teorik tercihlerinin oluşum sistemini eleştirmektir. Bu onu yeniden başka uygulamalar arasında bir uygulama olarak ele almaktır.

d) *Farklı eşikler ve kronolojileri*

Bir söylemsel oluşum konusunda, bir çok farklı doğuşlar betimlenebilir. Bir söylemsel uygulamanın kendisinden hareketle bireyselleştiği ve otonomisini kazandığı ana, sonuç olarak ifadelerin bir ve aynı oluşum sisteminin kullanılmış bulunduğu ana, yahut da bu sistemin dönüştüğü ana *pozitiflik eşiği* adı verilebilir. Bir söylemsel oluşum oyununun içinde, bir ifadeler

bütünü bölündüğü, doğruluk ve tutarlılık normlarını değerlendirmek (buna ulaşmaksızın bile) istediği ve, bilginin karşısında, (model, eleştiri ya da doğrulama hakkında) egemen bir fonksiyonu kullandığı zaman, denilecek ki, söylemsel oluşum bir *bilgikuramsallaştırma eşiğ*ini aştı. Böyle belirtilmiş bilgikuramsal biçim belirli bir sayıdaki biçimsel ölçütlere bağlandığı zaman, onların ifadeleri sadece oluşumla ilgili arkeolojik kurallara cevap vermediği, ama ayrıca önermelerin bazı kuruluş ilkelerine de cevap verdiği zaman, denilecek ki, bilgikuramsal biçim bir *bilimsellik eşiğ*ini aştı. Nihayet bu bilimsel söylem, kendi sırasında, kendisine gerekli olan aksiyomları, kullandığı elemanları, kendisi için uygun olan önerme yapılarını ve kabul ettiği dönüşümleri tanımlayabildiği zaman, kendinden hareketle, kurduğu biçimsel yapıyı böylece gösterebildiği zaman, denilecek ki, bu bilimsel söylem *biçimsel yapılara indirgeme eşiğ*ini aştı.

Bu farklı eşiklerin zaman içindeki dağılımı, ard arda gelişleri, dengelenmeleri, muhtemel rastlaşmaları, bağlanabildikleri ya da birbirlerini kapsayabildikleri biçim, içlerinde sırasıyla gerçekleştikleri koşullar arkeoloji için onun en önemli keşfetme alanlarından birini oluşturur. Onun kronolojileri, gerçekte, ne düzenli ne de tekdüzedir. Böylece farklı çağlardaki beşerî bilimler tarihine vurgu yapan bütün söylemsel oluşumların bu eşikleri aşması aslâ aynı bir adımda ve aynı zamanda değildir: pozitifliklerin çoğunun biçimsel yapılara indirgeme eşiğini aştıkları çağda, başka pek çok pozitiflik henüz bilimselliğin yahut da bilgikuramsallaşmanın eşiğine ulaşmamıştır. Dahası var: her söylemsel oluşum bu farklı eşiklerden birbirinin ardısıra, kendisindeki tek değişkenin belirtisizlik zamanı ya da aralıkların süresi olacağı bir biyolojik gelişmenin doğal evrelerinden geçtiği gibi geçmez. Gerçekte, dağılımı evrimsel olmayan olaylar söz konusudur: onların tekil düzeni her söylemsel oluşumun karakterlerinden biridir. İşte bu ayrımların birkaç örneği.

Bazı durumlarda, pozitiflik eşiği bilgikuramsallaşma eşiğinden çok önce aşılır: böylece, bilimsel iddianın söylemi olarak, psikopatoloji, xıx. yüzyılın başında, Pinel, Heinroth ve Esquirol ile, geniş bir biçimde kendisinden önce varolan, ve uzun zamandan beri otonomisini ve düzenlilik sistemini kazanmış bulunan bir söylemsel uygulamayı bilgikuramsallaştırdı. Fakat bu iki eşiğin zamanla birbirine karıştırıldığı, ve bir pozitifliğin kuruluşunun bu arada bir bilgikuramsal biçimin ortaya çıkışı olduğu da olabilir. Bazan bilimsellik eşikleri bir pozitiflikten bir başka pozitifliğe geçişe bağlıdırlar; bazan onlar bu geçişten ayrıdırlar; böylece (kendine özgü olan bilimselliğiyle) Doğa Tarihinden (varlıklar sınıfının değil, fakat farklı organizmaların özel bağlantılarının bilimi olarak) biyolojiye geçiş Cuvier'nin çağında bir pozitifliğin bir başka pozitifliğe dönüşümü olmadan gerçekleşmemiştir; buna karşılık Claude Bernard'ın deneysel tıbbı, sonra Pasteur'ün mikrobiyolojisi, içinde yaşadığımız çağda görülmüş olduğu gibi, klinik tıbbın söylemsel oluşumu oyun dışı bırakılmış bulunmaksızın, anatomiyle ve patolojik psikolojiyle kazanılmış olan bilimsellik tipini değiştirdi. Aynı şekilde, biyolojik disiplinlerde, evrimcilik yoluyla kurulmuş olan yeni bilimsellik Cuvier'nin çağında tanımlanmış olan biyolojik pozitifliği değiştirmedi. Ekonominin durumunda, kopuşlar özellikle çok sayıdadır. xvıı. yüzyılda bir pozitiflik eşiği kabul edilebilir: o aşağı yukarı merkantilizmin uygulaması ve teorisiyle aynı zamana rastlar; fakat onun bilgikuramsallaşması ancak biraz daha geç, yüzıylın sonuna doğru, ya da Locke ve Cantillon ile müteâkip yüzyılın başında gerçekleşecektir. Bununla birlikte, xıx. yüzyıl, Marx'ın ekonomi politikten hareketle bütünüyle yeni bir söylemsel uygulama ortaya koyacağı aynı çağda, Cournot ve Jevons'un sıralarını değiştireceği hem yeni bir pozitiflik tipine hem de yeni bir bilgikuramsallaşma biçimine Ricardo ile damgasını vurur.

Bilimde sadece doğruların çizgisel yığılımı ya da aklın belir-

li bir yönde ilerleyen evrimi kabul edilip de, düzeyleri, eşikleri, çeşitli kopuklukları olan bir söylemsel uygulama kabul edilmediğinde, modeli bütün çağlar boyunca, ve her hangi bir bilgi biçimi için, aralıksız sürdürülen bir tek tarihsel pay ancak betimlenebilir: henüz bilimsel olmayan şey ile kesin olarak bilimsel olan şey arasındaki pay. Kopmaların bütün yoğunluğu, parçaların bütün dağılımı, etkilerinin bütün dengelenimi ve karşılıklı bağımlılıklarının bütün oyunu hep tekrar edilmesi gereken bir temelin tekdüze eylemine indirgenmiş bulunur.

Hiç kuşkusuz sadece kendisi için ne bu farklı eşikler ayırdedilebilir ne de onların arasında benzer bir dengeler bütünü betimlenebilir olan bir bilim vardır: pozitifliğin eşiğini, bilgikuramsallaşmanın eşiğini, bilimselliğin eşiğini ve biçimsel yapılara indirgemenin eşiğini aşmış olan tek söylemsel uygulama, matematik. Matematiğin varoluşunun olanağı bile, başka her yerde, bütün tarih boyunca dağılmış kalmış olan şeylerin daha baştan verilmiş olması anlamına geliyordu: onların ilk pozitifliğinin önceden biçimsel yapıya indirgenmiş bir söylemsel uygulamayı (başka biçimsel yapıya indirgemelerin daha sonra gerçekleştirilmesi gerekiyor olsa bile) oluşturması gerekiyordu. İşte bunun içindir ki, onların kuruluşu hem o derece bilmecesel (çözümlemeye o kadar az elverişli, ilk başlangıç biçiminin içine o denli saklanmış) hem de (o aynı zamanda hem kaynak olarak hem de temel olarak değerli olduğu için) o kadar değerlidir; işte bunun içindir ki, ilk matematikçinin ilk davranışında, bütün tarih boyunca açılmış ve sadece tekrar edilmiş ve arıtılmış olmak için yeniden gözden geçirilmiş olan bir idealliğin kuruluşu görülmüş oldu; işte bunun içindir ki, matematiğin başlangıcı tarihsellik ilkesi sıfatıyla olduğundan daha az bir tarihsel olay olarak incelenir; nihayet işte bunun içindir ki, bütün öteki bilimler için, onların tarih içindeki doğuşları, el yordamıyla olan araştırmaları ve başarıları, gecikmiş geçitleri hakkındaki betimleme, alan ölçmeyle ilgili bütün kaba uy-

gulamalar için birden bire ve bir defada su yüzüne çıkan bir geometrinin tarih-üstü modeline maledilir. Matematiksel söylemin ortaya çıkışı bütün öteki bilimlerin doğuşu ve oluşu için prototip olarak alındığında, bütün tikel tarihsellik biçimlerini aynı türün içine yerleştirmek, bir söylemsel uygulamanın aşabildiği, ve başlangıçla ilgili problematiğin zamanın bütün anlarında sonsuzca meydana getirebildiği bütün farklı eşikleri bir tek parçanın içinde toplamak tehlikesine düşülür: böylelikle tarihsel-aşkınsal çözümlemenin kuralları ortadan kaldırılmış bulunacaktı. Model. Matematik biçimsel kesinliğe ve kanıtlanmışlığa doğru olan çabalarının içinde bilimsel söylemlerin çoğu için muhakkak ki model oldu; fakat bilimlerin gerçek oluşumunu inceleyen tarihçi için, matematik kötü bir örnek -her duruma genelleştirilemeyecek olan bir örnek- tir.

e) *Bilimlerin farklı tarih tipleri*

İşaret edebildiğimiz değişik eşikler farklı tarihsel çözümleme biçimlerine olanak verirler. İlkin, biçimsel yapılara indirgeme düzeyinde çözümleme: kendilerine özgü özümleme süreci içinde kendileri üzerine anlatmayı sürdürdükleri işte bu tarihtir. Onların verilmiş bir anda oldukları şey (alanları, yöntemleri, tanımladıkları nesneler, kullandıkları dil) bilimselleşmemişin dış alanına hiçbir şekilde atılmaz; fakat kurdukları biçimsel yapının içinde sürekli olarak yeniden tanımlanmış (bu ancak geçersiz hale düşmüş ya da geçici olarak kısırlaştırılmış bölge sıfatıyla olacaktır) bulunur; bu geçmiş çok soyut, çok güçlü bir teorinin ya da çok yüksek bir düzeyin özel durumu, naiv modeli, kısmî ve yeterince genelleşmiş taslağı olarak görülür; matematik yakınlıkların, ilişkilerin, bağımlılıkların, tedricî bir biçimsel yapıya indirgemelerin, genelliklerin, girdikleri vokabülerin

(7) Bkz. bu konuda Michel Serres: *Les Anamnèses mathématiques* (in *Hermès ou la communication*, p.78)

içinde gerçek tarihsel güzergâhlarının yeniden kopyasını çıkarır. Matematiğin bu tarihi (oluşturduğu tarih ve kendisi hakkında anlattığı tarih), Diophante'ın cebri askıda kalmış bir tecrübe değildir; Abel ve Galois'dan beri bilindiği gibi Cebrin özel bir durumudur; tüketmeler hakkındaki grek yöntemi kendisinden vaz geçilmesi gerekmiş olan bir çıkmaz yol olmamıştır; bu, integral hesabın naiv bir modelidir. Her tarihsel beklenmedik olgu biçimsel düzeyine ve yerine sahip bulunur. Bu, kurulmuş bir bilimin içinde ancak yapılabilen, ve biçimsel yapılara indirgeme eşiğini bir kez aşmış olan bir *geri dönüşsel çözümleme*dir[7]

İkincisi, bilimselliğin eşiğinde kurulan ve çeşitli bilgikuramsal biçimlerden hareketle aşılabilmiş olan şekil üzerinde sorgulanan tarihsel çözümlemedir. Söz konusu olan, örneğin, -metaforlarla ya da düşsel içeriklerle dolu- bir kavramın nasıl arıtıldığını ve bilimsel kavram statüsü ve fonksiyonu alabildiğini bilmektir. Daha önce ortaya konulmuş, önceden kısmen eklemlenmiş, fakat yine de dolaysız pratik kullanımların ya da gerçek değerlendirmelerin içinden geçmiş olan bir tecrübe bölgesinin bilimsel bir alan halinde nasıl kurulabildiğini bilmek söz konusudur. Daha genel olarak, bir bilimin hem kendisini hazırlayan hem de vaktinden önce kendisine dayanan bir bilimsellik öncesi düzeyin üstünde ve karşısında nasıl yer aldığını, onun hâlâ kendisini engelleyen engelleri ve sınırları nasıl aşabildiğini bilmek söz konusudur. G.Bachelard ve G.Canguilhem bu tarihin modellerini verdiler. Onun, geri dönüşsel çözümleme olarak, bilimin kendi içinde kurulmaya, bilimin bütün epizodlarını kurduğu yapının içine yeniden yerleştirmeye, ve biçimsel yapılara indirgemesini bugün kendisine ait olan biçimsel vokabülerin içinde anlatmaya ihtiyacı yoktur: geri dönüşsel çözümleme bilimin kendisinden kurtulduğu ve bilimselliğin eşiğine ulaşmak için kendisinin dışına düşmeye bırakmak zorunda olduğu her şeyi gösterdiğine göre, bu çözümleme başka yerde nasıl biçimsel vokabüler olabilecektir. Aynı sebepten dolayı, bu betimleme ku-

rulmuş bilimi norm sanır; onun anlattığı tarih doğrunun ve yanlışın, rasyonelin ve irrasyonelin, engelin ve verimliliğin, arılığın ve arılıktan uzaklığın, bilimsel olanın ve bilimsel olmayanın birbirine karşıtlığı tarafından zorunlu olarak vurgulanır. Orada bilimlerin bir *bilgikuramsal tarihi* söz konusudur.

Üçüncü tarihsel çözümleme tipi: pozitiflikleri tarafından belirlenmiş söylemsel oluşumlar ile hepsi zorunlu olarak bilim olmayan (ve zaten belki hiçbir zaman oluşa ulaşamayacak olan) bilgikuramsal biçimler arasındaki çatlama noktasını bilgikuramsallaşma eşiğini eleştirme noktası sanan çözümleme. Bu düzeyde, bilimsellik norm ödevi görmez: bu *arkeolojik tarih* içinde, bütün çıplaklığıyla ortaya konulan şeyler, bir bilgiye yer verdikleri, bu bilginin bilim statüsü ve rolü kazandığı ölçüde söylemsel uygulamalardır. Bu düzeyde bir bilimler tarihine girişmek, bilgikuramsal yapıları dikkate almaksızın söylemsel oluşumları betimlemek değil; bir bilimin kuruluşunun, ve muhtemelen onun biçimsel yapılara indirgemeye geçişinin bir söylemsel oluşumda, ve onun pozitifliğinin değişimlerinde olanağını ve etkisini nasıl bulmuş olduğunu göstermektir. Benzer bir çözümleme için, o halde söylemsel uygulamalar hakkındaki bir betimlemeden hareketle bilimlerin tarihinin profilini çıkarmak; hangi düzene göre ve hangi değişmeler sayesinde, onun yerini nasıl bilgikuramsallaştırma süreçlerine bırakabildiğini, bilimselliğin normlarına nasıl ulaşabildiğini, ve belki de, biçimsel yapılara indirgeme eşiğine kadar nasıl uzanabildiğini tanımlamak söz konusudur. Bilimlerin tarihsel yoğunluğu içinde, söylemsel uygulamanın düzeyini araştırırken, onu derin ve temel bir düzeye (her geometriden önce, düzensiz ve parçalanmış olarak verilen bu yeryüzüne, bütün astronomilerin bölünmüşlüğü içinde parıldayan bu gökyüzüne) geri götürmek istemiyoruz, onu yaşanmış tecrübe zeminine geri götürmek istemiyoruz; bilgiyi, bilgikuramsal biçimleri ve bilimleri, bütün farklılıklar, ilişkiler, mesafeler, dengelenmeler, bağımsızlıklar, otonomiler oyununu, ve

kendi öz tarihselliklerinin birbirleriyle eklemlenme biçimini pozitiflikler arasında göstermek istiyoruz.

Söylemsel oluşumların, pozitifliklerin ve bilginin, bilgikuramsal biçimler ve bilimler ile olan ilişkilerinin içinde çözümlenmesi, bilimler tarihinin başka mümkün biçimlerinden bu çözümlemeyi ayırdetmek için, *epistemenin* çözümlenmesi adı verilmiş olan şeydir. Belki, bu *epistemenin* dünyanın bir vizyonu, bütün bilgilerde ortak ve herbir bilgiye aynı normları ve aynı postülatları empoze edecek olan bir tarih dilimi, aklın genel bir evresi, bir çağın insanlarının kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belirli bir düşünce yapısı -ortak bir el tarafından herkes için yazılmış büyük mevzuat- gibi bir şey olduğundan kuşkulanılacaktır. *Episteme* ile, gerçekte, bilgikuramsal biçimlere, bilimlere, muhtemelen biçimsel yapılara kavuşmuş sistemlere yer veren söylemsel uygulamaları, belirli bir çağda, birleştirebilen ilişkiler bütünü; bu söylemsel oluşumların her birinde, bilgikuramsallaşmaya, bilimselliğe, biçimsel yapılara indirgemeye geçişlerin, kendisine göre kurulduğu ve işlediği biçim; aynı zamanın içine girebilen, birbirlerine bağlanabilen, ya da zamanın içinde dengelenebilen bu eşiklerin dağılımı; birbirine yakın fakat birbirinden ayrı söylemsel uygulamalardan doğdukları ölçüde bilgikuramsal biçimler ya da bilimler arasında varolabilen yanal ilişkiler kastedilir. Episteme, her türlü bilimlerin ötesine geçtiğinden, bir öznenin, bir aklın ya da bir çağın en yüksek birliğini gösterecek olan bir bilgi biçimi veya bir rasyonellik tipi değildir; söylemsel düzenlerin seviyesinde çözümlendikleri zaman, bilimlerin arasında, belirli bir çağ için, keşfedilebilecek olan ilişkiler bütünüdür.

Epistemenin betimlenmesi demek ki birçok temel karakteri ortaya koymaktadır: o sonu gelmez bir alanı açar ve bu alan aslâ sona erdirilemez; onun, bir çağın bütün bilgilerinin kendisine bağlı bulunduğu postülatlar sistemini yeniden kurmak gibi bir amacı yoktur, ama sonsuz bir ilişkiler alanını baştan başa katet-

mek gibi bir amacı vardır. Üstelik, episteme, bir gün görünmüş sonra da birden bire ortadan silinip gidecek olan hareketsiz bir biçim değildir: o kurulan ve bozulan kesilemelerin, dengelenmelerin, rastlaşmaların sonsuzca hareketli bir bütünüdür. Ayrıca, bilimler, bilgikuramsal biçimler, pozitiflikler ve söylemsel uygulamalar arasındaki ilişkilerin toplamı olarak, episteme, belirli bir anda, kendini söyleme empoze eden çelişkiler ve sınırlamalar oyununu yakalamak olanağını verir: fakat bu sınırlama, bilgisizliği bilgililiğin, hayâli akıl yürütmenin, görünüşlere bağlılığı dörtbaşı mâmur tecrübenin, ve düş kurmayı çıkarsamaların ve tümdengelimlerin karşısına koyan olumsuz sınırlama değildir; episteme teknik yetersizlikler, zihinsel alışkanlıklar, ya da gelenek tarafından konulmuş sınırlar hesaba katıldığında, bir çağda bilinebilen şeyler değildir; söylemsel uygulamaların pozitifliği içinde, bilgikuramsal biçimlerin ve bilimlerin varoluşunu mümkün kılan şeylerdir. Nihayet, Episteme hakkındaki çözümlemenin kritik soruyu («bilim gibi bir şey olduğundan dolayı, onun hukuku ya da meşruiyeti nedir?») yeniden ele almanın bir biçimi olmadığı görülüyor; bu, verilmiş olmak olgusunun bu bilim için oluşunu kendi kendine sormak için ancak bilimin verisini kabul eden bir sorudur. Bilimsel söylemin bilmecesi içinde, onun oyuna soktuğu şey, onun bir bilim olma hakkı değil, varolduğu olgusudur. Ve onun bütün bilgi felsefelerinden ayrıldığı nokta, bu olguyu, olguyu ve hukuku aşkın bir öznede temellendirecek olan bir ilk bağışlama anına bağlamaması, bir tarihsel uygulama süreçlerine bağlamasıdır.

f) ***Başka arkeolojiler.***

Bir soru askıda kalıyor: bir bilginin düzenlenişini apaçık gösterecek fakat onu bilgikuramsal biçimlerin ve bilimlerin doğrultusunda çözümlemeyi düşünmeyecek olan bir arkeolojik

çözümleme kavranabilecek midir? *Epistemeye* doğru olan eğilim arkeolojiye açılabilen tek eğilim midir? Arkeoloji - ve tek başına- bilimlerin tarihini incelemenin belirli bir biçimi olmak zorunda mıdır? Başka bir ifadeyle, şimdiye kadar kendini bilimsel söylemlerin bölgesiyle sınırlamak suretiyle, arkeoloji aşamadığı bir zorunluluğa boyun mu eğdi, -ya da, özel bir örnek üzerinde, büsbütün başka bir gelişmeye sahip olabilen çözümleme biçimleri mi tasarladı?-.

Bu soruya kesin olarak cevap vermek için şu anda pek az ilerleme kaydettim. Fakat genellikle -girişilmesi gereken pek çok kanıtlamalara, ve bir çok elyordamlarına bağlı olarak- farklı yönlerde gelişecek olan arkeolojiler düşünüyorum. «Cinsellik» hakkında arkeolojik bir betimleme olsun, örneğin. Onun *episteme*ye doğru nasıl yöneltilebileceğini artık daha iyi görüyorum: cinselliğin biyolojisi ve psikolojisi gibi bilgikuramsal biçimlerin XIX. yüzyılda hangi tarzda oluştukları; ve hangi kopmayla Freud'la birlikte bilimsel tipten bir söylemin kurulduğu gösterilecektir. Fakat bir başka çözümleme olanağını da farkediyorum: belirli bir çağda insanların cinsel davranışını (bir sosyal yapıda, bilinçsiz bir kalabalıkta, ya da belirli bir ahlâksal davranışta onun ilkesini araştırmak suretiyle) incelemek yerine, insanların cinsellik hakkında düşünebildikleri şeyi (onlar onun hakkında hangi dinsel yorumu veriyorlar, hangi değerlendirmeyi ya da hangi ayıplamayı ona dayandırıyorlar, cinsellik hangi düşünsel ve ahlâksal çatışmaları varedebiliyordu) betimlemek yerine, bütün bir söylemsel uygulamanın, bu temsillerde olduğu gibi, bu davranışlarda da kapsanmış bulunup bulunmadığı; bilimsel bir söyleme doğru olan her yönelimin dışında, cinselliğin haklarında konuşulabilen (ya da konuşulması yasaklanmış olan) bir nesneler toplamı, (lirik ifadelerin ya da hukuksal yaptırımların söz konusu olduğu) bir mümkün ifadeler alanı, (kavramların ya da temaların basit biçimi altında kuşkusuz ortaya konabilen) bir kavramlar toplamı, (davranışların tutar-

lılığında ya da yaptırım sistemlerinde görünebilen) bir seçim oyunu olup olmadığı sorulacaktı. Böyle bir arkeoloji, eğer görevinde başarılı olsaydı, cinsellikle ilgili yasaklamaların, dışlamaların, sınırlamaların, değerlendirmelerin, özgürlüklerin, ihlallerin, onun bütün sözlü ya da sözsüz görünüşlerinin belirli bir söylemsel uygulamaya nasıl bağlandığını gösterecekti. O, belirli bir «konuşma tarzı»nı, cinselliğin arkasındaki gerçeklik olarak değil elbette, fakat onun kendilerine göre betimlenebileceği boyutlardan biri olarak gösterecekti; ve bu konuşma tarzının, bilimsel söylemlerin içinde değil de bir yasaklar ve değerler sisteminin içinde nasıl kapsandığı gösterilecekti. Böylelikle çözümleme *epistemen*in yönünde değil, fakat etik adı verilebilecek olan şeyin yönünde yapılacaktı.

Fakat işte bir başka mümkün yönelim örneği. Bir tabloyu çözümlemek için, ressamın gizli söylemi yeniden kurulabilir; sonuç olarak sözcüklerin içine kopyalanmış olmayan, fakat çizgilerin, yüzeylerin ve renklerin içine kopyalanmış olan onun niyetlerinin fısıltısını yeniden bulmak istenebilir; onun dünya hakkındaki vizyonunu oluşturuyor diye kabul edilmiş olan bu zımnî felsefe açığa çıkarılmaya çalışılabilir. Buna parelel olarak, bilimi ya da en azından çağın kanaatlerini sorgulamak, ve ressamın onlardan ödünç alabildiği şeyleri bilmeye çalışmak mümkündür. Arkeolojik çözümlemenin bir başka amacı daha olacaktır: o, uzayın, mesafenin, derinliğin, rengin, ışığın, oranların, hacimlerin, çevre çizgilerinin, bir söylemsel uygulamanın içinde düşünülmüş, adlandırılmış, ifade edilmiş, kavramsallaştırılmış olup olmadıklarını; ve bu söylemsel uygulamanın kendisine yer verdiği bilginin teoriler ve belki de spekülasyonlarda, öğretim biçimlerinde ve reçetelerde olduğu gibi, davranışlarda, tekniklerde, ve ressamın hemen hemen aynı el hareketinde kapsanmış olup olmadığını araştıracaktı. Sözcüklerin kullanılmayacağı özel bir dile sahip olacak olan resimin, ...anlamına gelmenin ya da «demek» olmanın belirli bir tarzı ol-

duğunu göstermek söz konusu olmayacaktı. Boyutlarından birinde hiç değilse, onun, tekniklerde ve etkilerde vücut bulan bir söylemsel uygulama olduğunu göstermek gerekecekti. Böyle betimlendiğinde, resim daha sonra uzayın maddeselliği içinde kopyalanması gerekecek olan saf bir vizyon değildir; o, sessiz ve sürekli olarak içi boş anlatımların daha sonraki yorumlamalar tarafından kendisinden kurtarılması gerekecek olan daha ziyade çıplak bir hareket değildir. O -hem bilimsel bilgilerden hem de felsefî temalardan bağımsız olarak- bütünüyle bir bilginin pozitifliğinin içine geçirilir.

Bana öyle görünüyor ki, siyaset bilgisi konusunda da aynı tipten bir çözümleme yapılabilecektir. Bir toplumun, bir grubun ya da bir sınıfın siyasî tutumunun belirli ve betimlenebilir bir söylemsel uygulamanın içinde yer alıp almadığı görülmeye çalışılacaktır. Bu pozitiflik, kesinlikle, ne dönemin siyaset teorileriyle ne de ekonomik belirlemelerle aynı zamana rastlayacaktı: o siyasetin dile getirilme konusu olabilen şeyleri, bu dile getirmenin alabildiği biçimleri, siyasette açığa çıkmış bulunan kavramları, ve siyasette işlev gören stratejik seçimleri tanımlayacaktı. Bu bilgi, onun kendisine yer verebildiği -her zaman mümkün olan- *epistemen*in doğrultusunda çözümlenecek yerde, tutumların, mücadelelerin, çatışmaların, kararların ve taktiklerin doğrultusunda çözümlenecekti. Uygulamanın ikinci bir teorileştirilmesinin düzeniyle ilgili olmayan, ve teorinin uygulamaya konuluşu da olmayan bir siyaset bilgisi böylelikle ortaya konulmuş olacaktı. Bu bilgi, başka uygulamalar arasında açılan ve onların üzerine eklemlenen bir söylemsel uygulama tarafından düzenli olarak oluşturulduğundan dolayı, «nesnel veriler»in ve gerçek uygulamaların belirli bir sayısını az ya da çok eksiksiz bir biçimde «yansıtacak» olan bir ifade değildir. O, daha baştan, aynı zamanda özelliğini, işlevlerini ve ilintilerinin ağını kendisinde bulduğu farklı uygulamaların alanı içine kaydedilir. Eğer böyle bir betimleme mümkün olsaydı, öyle görünüyor ki, bir

uygulamanın ve siyasî bir teorinin eklemlenme yerini yakalamak için bireysel ya da kollektif bir bilincin isteğinden geçmeye ihtiyaç kalmayacaktı; bu bilincin, hangi ölçüde, bir yandan sessiz durumları ifade edebildiğini, öte yandan, teorik doğrulara karşı duyarlı görülebildiğini araştırmaya ihtiyaç kalmayacaktı; bir bilinç haliyle ilgili psikolojik problemi ortaya atmak zorunda kalınmayacaktı; bir bilginin oluşumunu ve dönüşümlerini çözümlemek zorunda kalınacaktı. Problem, örneğin, ne hangi andan itibaren devrimci bir bilincin ortaya çıktığını, ne de ekonomik koşulların ve teorik açıklama işinin, bu bilincin doğuşunda hangi karşılıklı rolleri oynayabildiklerini belirlemek olacaktı; devrimci insanın genel ve örnek biyoğrafisini yeniden çizmek ya da onun projesinin kaynağını bulmak söz konusu olmayacaktı; fakat tutumların ve stratejilerin içinde kapsanmış olan, toplum hakkında bir teoriye yer veren ve birbirlerinin içine girmeye ve karşılıklı olarak birbirlerine dönüşmeye çalışan bir söylemsel uygulamanın ve devrimci bir bilginin nasıl oluştuklarını göstermek söz konusu olacaktı.

Biraz önce sorulmuş olan: arkeoloji sadece bilimlerle mi meşgul olur? O bilimsel söylemler hakkındaki çözümlemeden başka bir şey değil midir? sorularına şimdi cevap verebiliriz. İkinci kez cevap vermiyoruz. Arkeolojinin betimlemeye çalıştığı şey, özel yapısı içindeki bilim değil, *bilgi*nin çok değişik olan alanıdır. Üstelik, eğer arkeoloji bilgikuramsal biçimler ve bilimler ile olan ilişkisi içinde bilgiyle meşgul olursa, bilgiyi farklı bir yönde de sorgulayabilir ve bir başka ilişkiler ağı içinde de onu betimleyebilir. *Epistemeye* doğru olan yönelim şimdiye kadarki tek araştırma oldu. Bunun sebebi, kültürlerimizi belirginleştirdiğinde hiç kuşku bulunmayan bir eğilimle, söylemsel oluşumların bilgikuramsallaşmayı sürdürmeleridir. Pozitiflikler alanının ortaya çıkabilmesi, bilimlerin, onların tarihlerinin, tuhaf birliklerinin, dağılımlarının ve kopukluklarının incelenmesi yoluyladır; söylemsel oluşumlar oyununun yakalanabilmesi bi-

limsel söylemlerin küçük aralığı içindedir. En verimli, arkeolojik betimlemeye en açık dönemin, Rönesanstan xıx. yüzyıla, bu kadar pozitifliğin bilgikuramsallaşmasını gözler önüne sermiş bulunan bu «Klâsik çağ» olması, bu koşullarda, şaşırtıcı değildir; söylemsel oluşumların ve bilgiyle ilgili özel düzenlemelerin, bilimsellik ve biçimsel yapılara indirgeme düzeylerinin kendisine ulaşmada en fazla zorlandıkları yerde şekillenmiş olmaları da şaşırtıcı değildir. Fakat eleştirinin can alıcı noktası oradadır; bu, arkeoloji için zorunlu bir alan değildir.

SONUÇ

- Bütün bu kitap boyunca, şöyle veya böyle, «yapısalcılık»tan ya da genel olarak bu sözcükle kastedilen şeyden kendinizi korumaya çalıştınız. Onun ne yöntemlerini ne kavramlarını kullanmadığınızı; dilbilimsel betimleme yollarına göndermede bulunmadığınızı; biçimsel yapıların hiçbirine indirgeme endişesi taşımadığınızı ileri sürdünüz. Fakat bu ayrımların anlamı nedir? Yoksa yapısal çözümlemelerde pozitif olarak varolabilen şeyi, bu çözümlemelerin kesinlik ve kanıtsal etkinlik hakkında sahip olabildikleri şeyi ortaya koymada başarısız mı oldunuz? Yoksa incelemeye çalıştığınız alan bu tür bir girişime uygun değil ve onun zenginliği onu kendilerinin içine hapsetmeyi istediğiniz şemalardan kaçıp kurtulmayı sürdürdü mü? Ve aşırı derecedeki laubâlilikle, siz yöntem konusundaki güçsüzlüğünüzü maskelediniz; gerçek yapısal bir çözümlemeden sizi ayrı tutan ve her zaman da ayrı tutacak olan ortadan kaldırılamaz mesafeyi apaçık olarak ileri sürülmüş bir ayrım olarak şimdi bize takdim ediyorsunuz.

Çünkü bizi yanıltmayı başarmış değilsiniz. Kullanmadığınız yöntemler tarafından bırakılmış boşluğun içinde, dilleri ya da mitleri, edebî eserleri ya da öyküleri betimleyen kavram serileri tarafından şimdi kabul edilmiş olan kavramlara yabancı gibi görünen bütün bir kavramlar serisini alaşağı ettiğiniz; oluşumlardan, pozitifliklerden, bilgiden, söylemsel uygulamalardan: her adımda tikelliğinin ve harika güçlerinin altını çizmekle övündüğünüz bütün bir terimler takımından, söz ettiğiniz doğudur. Fakat yapısalcılığın temel konularından -onun en tartış-

malı postülatlarını, en kuşkulu felsefeyi oluşturan aynı temellerden- bazılarını bu tuhaflıklara indirgenemez olan bir alanda değerlendirmek girişiminde bulunmamış olsaydınız, bunca tuhaflıkları icat etmek zorunda kalacak mıydınız? Herşey, deneysel ve ağır başlı olan işi değil, fakat onun zorunlu ilkelerinden daha çok genellemeleri olan iki ya da üç temayı çözümlemeyle ilgili çağdaş yöntemlere sanki sahip imişsiniz gibi cereyan etmektedir.

Bundan dolayıdır ki, söylemin özgün boyutlarını küçültmek, onun özel düzensizliğini savsaklamak, girişkenlik ve özgürlükle ilgili içerebildiği şeyleri gizlemek, dilde ortaya çıkardığı dengesizliği gidermek istediniz: bu açılışı yeniden kapatmak istediniz. Belirli bir dilbilim biçimi gibi, konuşan özneye aldırmamaya çalıştınız; onun bütün antropolojik göndermeleri hakkındaki söylemin gerçekleşebileceğine, onun sanki herhangi bir kişi tarafından hiçbir şekilde dile getirilmemiş gibi, sanki özel koşullar içinde doğmamış gibi, sanki betimlemelerin içinden geçmemiş gibi, sanki hiç kimseyi ilgilendirmiyor gibi incelenebileceğine inandınız. Nihayet, ona bir eşzamanlılık ilkesini uyguladınız: söylemin, belki dilin tersine, temelden tarihsel olduğunu, onun elde bulunan elemanlardan değil, kendisinde açılmış bulunduğu zamanın dışında çözümlenemeyecek olan gerçek ve ardışık olaylardan kurulmuş olduğunu düşünmeyi reddettiniz.

-Haklısınız: söylemin aşkınlığını kabul etmedim; betimlerken onu bir öznelliğe bağlamayı reddettim; onun tarihsel karakterini, ilk olarak ve sanki genel biçimi olmak zorundaymış gibi değerlendirmedim. Fakat bütün bunlar dilin alanında denenmiş olan kavramları ve yöntemleri, dilin alanının ötesine, uzatmaya tahsis edilmiş değildi. Söylemden bahsettiysem, bu, dilin mekanizmalarının ya da süreçlerinin söylemde bütünüyle devam ettiğini göstermek için değildi; fakat daha ziyade, sözsel edimlerin yoğunluğu içinde, mümkün çözümleme düzeylerinin

çeşitliliğini göstermek için; dilbilimsel yapılaşma yöntemlerinin (ya da yorumlama yöntemlerinin) yanında, ifadeler, onların oluşumları ve söyleme özgü düzenlemeler hakkındaki özel bir betimlemenin gerçekleştirilebileceğini göstermek için idi. Konuşan özneye olan göndermeleri askıya aldıysam, bu, bütün konuşan özneler tarafından aynı şekilde uygulanabilmiş olan kuruluş yasalarını ve biçimleri keşfetmek için değildi, bir çağın bütün insanlarında ortak olacak olan büyük evrensel söylemi konuşturmak için değildi. Tam tersine, ayrımların nelerden ibaret olduğunu, insanların, aynı bir söylemsel uygulamanın içinde, farklı konulardan söz etmelerinin, birbirine zıd kanılara sahip olmalarının, çelişkili seçimlerde bulunmalarının nasıl mümkün olduğunu göstermek söz konusuydu; söylemsel uygulamaların hangi şeyde birbirlerinden ayrıldıklarını göstermek de söz konusuydu; kısacası, özne sorununu ortadan kaldırmamayı istedim, öznenin söylemlerin çeşitliliği içinde işgal edebildiği durumları ve fonksiyonları tanımlamak istedim. Nihayet, şunu tespit edebildiniz: tarihi inkâr etmedim, farklı düzeylerdeki dönüşümleri göstermek için değişmenin genel ve içi boş kategorisini askıya aldım; her söylemsel uygulama konusunda, onun yığılma, dışarı atma, yeniden aktifleşmeyle ilgili kurallarını, türemeyle ilgili özgün biçimlerini ve çeşitli ard arda gelişler konusundaki bağlama düzeniyle ilgili onun özel biçimlerini betimlemek için, tekbiçimli bir zamansallaştırma modelini reddettim.

Demek ki, yapısalcı girişimi meşru sınırlarının ötesine götürmek istemedim. Ve siz, *Kelimeler ve Şeyler*'de yapı terimini bir tek defa kullanmadığım dürüstlüğünü bana karşı rahatça göstereceksiniz. Eğer bunu çok istiyorsanız, «yapısalcılık» konusundaki polemikleri bırakalım; onlar bugün çalışanlar tarafından terkedilmiş bölgelerde güçlükle yaşamaya devam ediyorlar; sonuç verebilen bu mücadele şimdi artık ancak mimik sanatçıları ve panayır oyuncuları tarafından yönetiliyor.

-Bu polemiklerden kurtulmak istemeniz boşuna, problemden kurtulamayacaksınız. Çünkü problem sahibi bulunduğumuz yapısalcılığa ait değildir. Onun doğruluğunu ve etkinliğini, bilerek ve isteyerek, kabul ediyoruz: bir dili çözümlemek söz konusu olduğu zaman, mitolojilerin, halk hikayelerinin, şiirlerin, rüyaların, edebî eserlerin, belki filmlerin yapısal çözümlemesi onsuz birbirlerinden ayırdedilemeyecek olan ilişkileri gösterir; karşıtlık biçimleri ve bireyselleşme ölçütleriyle, geri dönen elemanları tanımlamak olanağını verir; denkliklerin ve dönüşüm kurallarının kuruluş ilkelerini de ortaya koyma olanağını verir. Başlangıçta işaret edilebilmiş olan bazı üstü kapalı geçişlere rağmen, şimdi insanların dilinin, bilinçaltının, muhayyilesinin yapının ilkelerine bağlı bulunduğunu kolaylıkla kabul ediyoruz. Fakat kesinlikle reddettiğimiz şey, sizin yaptığınız şeydir: ard arda gelişleri içindeki bilimsel söylemleri, onları sürekli bir aktiflik olarak bir şeye bağlamaksızın, bilimsel söylemlerin duraksamalarının içine kadar bir ilk tasarının ya da bir temel gayeliliğin açılışını kabul etmeksizin, onları birbirlerine bağlayan ve kendisinden itibaren onları yeniden yakalayabildiğimiz noktaya kadar götüren derin sürekliliği yeniden bulmaksızın çözümlenebilmesidir; böylelikle aklın oluşumunun çözülebilmesi, ve düşünce tarihinin her türlü öznellik göstergesinden kurtarılabilmesidir. Tartışmayı yoğunlaştırıyoruz: kuruluş elemanları ve kuralları terimleriyle, genel olarak dilden -bir başka yerde ve bir başka zamanda mitlerin dili olan bu dilden, yahut da bilinçaltımızın veya eserlerimizin dili olan her şeye rağmen biraz acâib olan bu dilden- bahsedilebildiğini kabul ediyoruz; fakat bilgimizin dilini, burada ve şimdi kullandığımız bu dili, bize bunca öteki dilleri çözümleme olanağını veren bu yapısal söylemin kendisini, tarihsel derinliği içinde, ortadan kaldırılamaz olarak görüyoruz. Bunun, kendisinden, onun yavaş doğuşundan, onu bu günkü durumuna kadar getiren bu gizli oluşumundan hareketle olduğunu, yapılar hakkındaki terimlerde başka söylemlerden bah-

sedebildiğimizi yine de unutamazsınız; bunun olanağını ve hakkını bize vermiş olan gizli oluşumdur; bu oluşum, şeylerin kendisinden hareketle etrafımızda bugün gördüğümüz gibi düzenlendikleri kör işi oluşturur. Hind-avrupa efsaneleri ya da Racine'in trajedileri çözümlendiği zaman elemanlarla, ilişkilerle ve süreksizliklerle oynanır, bunu çok istiyoruz; konuşan özneler üzerine bir sorgulamadan, olabildiğince, kaçınılıyor, bunu da kabul ediyoruz; fakat çözümlemenin akışını tersine çevirmek için, onları mümkün kılan söylem biçimlerine kadar geri gitmek için, ve bugün kendisinden söz ettiğimiz aynı yeri yeniden tartışma konusu etmek için başarılı olmuş bu girişimlere dayanabildiğimizi kabul etmiyoruz. Öznelliğin kendilerinde belirginlik kazandığı bu çözümlemelerin tarihi, kendinde, öznelliğin aşkın özünü korur.

-Bana öyle görünüyor ki, tartışmanın ve direncimizin yeri (en ince ayrıntısına kadar incelenmiş yapısalcılık sorununda olduğundan daha çok) gerçekte burasıdır. Şimdiyle ilgili söylediminizi nasıl anladığımı, yorum için özel bir eğilimim bulunmadığından bunun elbette keyfî olduğunu gayet iyi biliyorsunuz, size söylememe izin veriniz. «Elbette, diyordunuz sessizce, açıkladığımız geri plandaki bütün mücadelelere rağmen, dedüktif söylemlerin oluştuğunu bundan böyle kabul etmek zorundayız; elbette, bir ruhun tarihinden ziyade, bir varoluş tasarısından ziyade, felsefî bir sistemin mimarisinin betimlendiğini kabul etmek zorundayız; elbette, ve haklarında ne düşünürsek düşünelim, edebî eserleri bir bireyin yaşanmış tecrübesine değil de dilin yapılarına bağlayan bu çözümlemelere izin vermemiz gerekir. Elbette, vaktiyle bilincin üstünlüğüne dayandırdığımız bütün bu söylemleri bir yana bırakmak zorunda kaldık. Fakat yarım asırdan daha fazla bir zamandan beri kaybettiğimiz şeyleri şimdi, kendilerine baş vurduğumuz bütün bu çözümlemeler hakkındaki çözümlemeyle ya da en azından temel sorgulamayla, ikinci dereceden geri almak istiyoruz.

Bütün bu çözümlemelerin nerden geldiklerini, kendilerini kavramaksızın onların içine nüfuz eden tarihsel kaderin ne olduğunu, hangi naivliğin onları kendilerini mümkün kılan koşullara karşı kör kıldığını, onların tam oluşmamış pozitivizmlerinin hangi metafizik duvarın içine çekildiklerini onlara soracağız. İşte o zaman, bilinçaltının, inandığımız ve doğruladığımız gibi, bilincin zımnî sınırı olmadığı sonuç olarak önemsiz olacak; bir mitolojinin artık dünyanın bir vizyonu olmadığı, ve bir romanın yaşanmış bir tecrübenin dış yamacından başka bir şey olmadığı önemsiz olacak; çünkü bütün bu yeni «gerçeklikler»i ortaya koyan aklı, işte bu aklı yukarıdan gözetim altında tutuyoruz: ne o, ne onun geçmişi, ne onu mümkün kılan şey, ne onu bizim yapan şey aşkın alana tahsis edilmişlikten kaçıp kurtulamaz. Başlangıç, ilk kuruluş, teleolojik bakış açısı, zamansal süreklilik hakkındaki soruyu sormamız -ve biz bundan aslâ vazgeçmemeye iyice karar verdik- şimdi akla aittir. Bugün bizim düşüncemiz olarak güncelleşen, tarihsel-aşkınsal alanda devam ettireceğimiz düşünce bu düşüncedir. Bundan dolayı, bütün yapısalcılıkları, ister istemez, desteklemek zorunda kaldığımız takdirde ancak, kendimizin tarihi olan bu düşünce tarihine değindiğimizi, kabul edebileceğiz; xıx. yüzyıldan beri onu başlangıç ve öznellik problematiğine bağlamış olan bütün bu aşkınsal bağların çözüldüğünü ancak kabul edebileceğiz. Kendisinde mülteci olarak bulunduğumuz, fakat sağlam bir biçimde zaptetmek istediğimiz bu kaleye yaklaşan kişiye, kutsal şeyleri küçümsemeyi durduran bir tavırla, tekrar edeceğiz: *Noli tangere*».

Oysa ilerlemeye ayak diredim. Ne başarımdan ne de silahlarımdan emin olduğum için değil. Fakat asıl olanın düşünce tarihini aşkın alana bağımlılığından kurtarmak olduğunu şu anda farkettiğim için. Benim için problem kesinlikle, bilginin oluşumuna ya da kanıtlarını dilin alanında göstermiş olan kate-

goriler hakkındaki bilimlerin doğuşuna uygulamak suretiyle, düşünce tarihini yapısallaştırmak değildi. Söz konusu olan, hiçbir teleolojinin peşinen ortadan kaldıramayacağı bir süreksizliğin içinde, bu tarihi çözümlemek; önceden sahip olunan hiçbir bakış açısının yeniden kapatamayacağı bir dağılmanın içinde onu tespit etmek; hiçbir aşkınsal kurumun öznenin biçimini kendisine empoze etmeyeceği bir genelliğin içinde onu kendisini açmaya bırakmak; hiçbir tan doğuşunu haber vermeyecek olan bir zamansallığa onu açmak idi. Söz konusu olan, bütün aşkınsal özseverliğinden onu soymak idi; içine kapanıp kaldığı bu kaybolmuş ve tekrar bulunmuş olan başlangıç çemberinden onu kurtarmak gerekiyordu; ne Kant'tan beri akılyürütme mekanizmasının, ne Husserl'den beri matematik idealliklerin, ne Merleau-Ponty'den beri kaybolmuş dünya hakkındaki anlatımların, -bununla birlikte onların onu orada yeniden bulmak için sarfettikleri çabalara rağmen- artık sahip olmadığı aşkınsal anın bu açımlayıcı rolüne düşünce tarihinin sahip olamayacağını göstermek gerekiyordu.

Yapısalcılıkla ilgili görünürdeki tartışma tarafından içine sokulduğumuz kapalılığa rağmen, temelde tamamiyle anlaşıldığımıza inanıyorum; hem berikileri hem ötekileri yapmak istediğimizi tamamiyle kastettiğimizi söylemek istiyorum. Kesintisiz, hem bir teleolojinin işleyişine hem de nedenselliğin sonsuz süreçlerine açık bir tarihin haklarını savunmanız çok normal idi; fakat hareketi, kendindenliği ve iç dinamizmi bilinmemiş olan bir yapısallığın ortalığı kaplamasından tarihi korumak için bu normal değildi; gerçekte, kesintisiz bir bilincin güçlerini, gözden geçirdiklerimizden daha iyi oldukları için, güvence altına almak istiyordunuz. oysa bu savunmanın, tartışmayla aynı yerde değil de başka yerde vukua gelmesi gerekiyordu: çünkü, eğer deneysel bir araştırmaya, ince bir tarih çalışmasına aşkınsal boyutu kabul etmeme hakkını tanımış olsaydınız, o zaman özsel olanı terkederdiniz. Bu yüzden bir yer değiştirmeler serisini ter-

kederdiniz. Arkeolojiyi başlangıç, biçimsel *a priori*ler, kurucu fiiller hakkında bir araştırma olarak, kısacası bir çeşit tarihsel fenomenoloji olarak (onun için aksine tarihi fenomenolojik etkiden kurtarmak, ve işinde başarısız olduğu ve bir deneysel olgular serisinden başka bir şeyi ortaya koymadığı için ona itiraz etmek söz konusu olduğu halde) incelemek. Sonra eşikleri, kopmaları, dönüşümleri ortaya koyduğu kaygısıyla, tarihçilerin süreklilikleri göstermek olacak olan gerçek işini, arkeolojik betimlemenin karşısına çıkarmak (onlarca yıldan beri tarihin sözü artık tarih olmadığı); ve o halde deneysellikler hakkındaki kaygısızlığından dolayı onu kınamak. Sonra da onu kültürel tamlıkları betimlemek için, en açık ayrılıkları tekdüzeleştirmek ve birbirleriyle çelişen biçimlerin evrenselliğini keşfetmek için (söylemsel uygulamaların tikel niteliğini tanımlamak niyetinde olduğu halde) bir girişim olarak düşünmek, ve onu ayrımlar, değişmeler ve dönüşmelerle suçlamak. Nihayet onu, tarihin alanı içinde, yapısalcılığın ithali olarak göstermek (onun yöntemleri ve kavramları hiçbir durumda karışıklığa meydan vermediği halde) ve gerçek bir yapısal çözümleme olarak işlev göremediği halde böyle göstermek.

Bütün bu yer değiştirmeler ve bilmemeklikler oyunu tamamiyle tutarlı ve gereklidir. Onun ikinci bir üstünlüğü daha vardı: gayet hoşgörüyle karşılamak zorunda olduğu ve kendilerine bu kadar boyun eğmek zorunda bulunduğu bütün bu yapısalcılık biçimlerine seslenebilmek; ve onlara diyebilmek: «hâlâ bize ait olan bu alanlara eğer dokunursanız neyle karşı karşıya geleceğinizi görüyorsunuz; belki başka yerde bir geçerliliği bulunan davranışlarınız, orada hemen sınırlarıyla karşı karşıya gelecekler; onlar çözümlemek istediğiniz her somut muhtevanın serbestlik kazanmasına izin verecekler; temkinli deneyciliğinizden vazgeçmeye zorlanmış olacaksınız; ve, isteğinizin tersine, yapının tuhaf bir ontolojisine katılacaksınız. Hiç kuşku yok ki fethetmiş bulunduğunuz, fakat sınırlarını bizzat tespit ettiğimiz

için bundan böyle size bahşetmiş oluyor gibi göründüğümüz bu yerlerle yetinmenizin bilgeliğine sahip olunuz.» En önemli üstünlüğe gelince, o, elbette, uzun zamandan beri kendisine angaje edildiğimiz ve ancak genişliğinin arttırdığı krizi gizlemekten ibarettir: Kant'tan beri felsefenin kendisiyle özdeşleştiği bu aşkınsal düşünmenin söz konusu olduğu; bu başlangıç tematiğinin, varlığımız hakkındaki ayrımdan kendisiyle kurtulduğumuz şu dönüş umudunun söz konusu olduğu; insanın varlığı sorunuyla ilgili bütün bu sorgulamaları düzenleyen, ve uygulama hakkındaki çözümlemeden sakınmak olanağını veren antropolojik bir düşüncenin söz konusu olduğu; bütün hümanist ideolojilerin söz konusu olduğu; -nihayet ve özellikle- öznenin statüsünün söz konusu olduğu kriz. Gizlemek istediğiniz ve, sanıyorum, doğuşun ve sistemin, eşzamanlılığın ve oluşun, ilişkinin ve sebebin, yapının ve tarihin eğlenceli oyunlarını izlemek suretiyle, dikkatten kaçırmayı umduğunuz bu tartışmadır. Teorik bir göçüşme uygulamadığınızdan emin misiniz?

-Tartışmanın dediğimiz yerde gereği gibi olduğunu o halde varsayalım; aşkınsal düşüncenin sonuncu oyununu savunmanın ya da eleştirmenin söz konusu olduğunu varsayalım, ve kabul edelim ki bu günkü tartışmamızın daha çok kendisinden bahsettiğiniz krizin içinde yer almaktadır: bu tartışmanın başlığı nedir o halde? Onun konuşma hakkı nereden gelmektedir ve bu hakkı nereden alabilecektir? O nasıl meşru kabul edilebilecektir? Eğer söylemlerin görünüşüne ve dönüşmesine tahsis edilmiş bir deneysel incelemeden başka hiçbir şey yapmadıysanız, eğer ifade birliklerini, bilgikuramsal biçimleri, bir bilginin tarihsel biçimlerini betimlediyseniz, bütün pozitivizmlerin naivliğinden nasıl kurtulabilirsiniz? Ve girişiminiz başlangıç sorununa ve kurucu bir özneye zorunlu başvuruya karşı nasıl değerlendirilebilecektir? Fakat temel bir sorgulama açmayı kesin olarak istediğiniz, söyleminizi bizzat içinde yer aldığımız düzeye yerleştirmek istediğiniz takdirde, onun oyunumuzun içine gireceğini ve kendi-

sinden kurtulmaya çalıştığı bu boyutun içine sırası geldiğinde dalacağını çok iyi biliyorsunuz. Ya o bize ait değildir, ya da biz onu isteriz. Her halde, on yıldan daha az bir zamandan beri izlemekte ısrar ettiğiniz bu söylemlerin ne olduğunu, aslâ sivil hallerini gerçekleştirmeye özen göstermiş olmaksızın, bize söylemek zorundasınız. Tek kelimeyle söylemler nedir: tarih mi? Yoksa felsefe mi?

- Şimdi hakkındaki itirazlarınızdan daha çok, bu sorun, itiraf ediyorum, benim kafamı karıştırıyor. O beni bütünüyle şaşırtmıyor; fakat onu, bir zaman daha, askıda tutmayı tercih edeceğim. Söylemimin, kendisinden bahsettiği yeri belirlemek şöyle dursun, destek alabileceği zeminden kurtulması şu an içindir, ve bir terimi de öngörebilmemin dışındadır. Benim söylemim söylemler üzerine söylemdir: fakat benim söylemim söylemlerde gizli olan bir ilkeyi, yapacağı şeyin artık sadece açığa çıkarmak olacağı bir yeniden keşfedilmiş başlangıcı bulmak istemez; somut modelleri olacak olan genel teoriyi kendisiyle ve kendisinden hareketle de gerçekleştirmek istemez. Söz konusu olan, tek bir ayrımlar sistemine aslâ geri götürülemeyen bir dağılımı, mutlak referans eksenlerine ait olmayan bir saçılmayı sergilemektir; söz konusu olan, hiçbir merkeze önem atfetmeyen bir merkezsizliği gerçekleştirmektir. Böyle bir söylemin, unutmayı ortadan kaldırmak, söylenmiş olan şeylerin derinliklerinde, ve söylenmemiş oldukları yerde, doğuşlarının anını yeniden bulmak gibi bir rolü yoktur (ki söylemlerin empirik yaradılışları, ya da onlara başlangıç noktasını veren aşkınsal fiil söz konusu olsun); benim söylemim başlangıç noktasının özeti ya da hakikatın anısı olmak istemez. Tam tersine, o ayrımları *gerçekleştirmek* zorundadır: ayrımları nesneler olarak kurmak, onların kavramlarını çözümlemek ve tanımlamak zorundadır. Askıya alınmış tamlıkları kendi hesabına yeniden gerçekleştirmek için söylemlerin alanını baştan başa katedecek yerde, söylenmiş olan şeyin içinde gizli olan, fakat (sonuç olarak, her zaman *istiareyi* ve *totolo-*

jiyi oynayacak yerde) *kendisi* olarak kalan bu *başka* söylemi araştıracak yerde, o sürekli olarak ayrımlaşmaları gerçekleştirir, *teşhis* olur. Eğer felsefe kaynağın anımsanması ya da geri dönüşü ise, yaptığım şey, hiçbir durumda, felsefe olarak düşünülemez; ve eğer düşüncenin tarihi yarı yarıya silinmiş biçimlere yeniden hayat vermekten ibaret ise, yaptığım şey tarih de değildir.

- Söylediğiniz şeyden, en azından arkeolojinizin bir bilim olmadığı sonucunu çıkarmak gerekir. Bir betimlemenin belirsiz statüsüyle, onu dalgalanmaya bırakıyorsunuz. Hiç kuşku yok ki, kendisinin taslak halinde bir disiplin olduğuna inandırmak isteyen bu söylemlerden birinin; müelliflerine, açık ve kesin bilimselliğini kurmak zorunda olmamak ve söylemi doğuşuyla ilgili raslantılardan kurtaran gelecekteki bir genelliğe onu açmak gibi ikili avantaj sağlayan şeyin; işlerinin temelini, doğrulanmalarının anını ve tutarlılıklarının kesin yerlerine konuluşunu hep daha sonraya ertelemek suretiyle olmadıkları şeyden aklanan bu projelerden birinin; XIX. yüzyıldan beri bu kadar büyük bir kısmının haber verilmiş olduğu gibi bu temellerden birinin belirsiz statüsüyle onu dalgalanmaya bırakıyorsunuz: çünkü gayet iyi biliniyor ki, modern teorik alanda, icad etmekten hoşlandığımız şey, kanıtlanabilir sistemler değil, fakat olanağı açılmış, proğramı çizilmiş, ve kaderi ve geleceği başkalarına emanet edilmiş olan disiplinlerdir. Ayrıntılı çizimlerinin nokta nokta çizgisi henüz tamamlandığı halde, işte onlar müellifleriyle birlikte kayboluyorlar. Ve onların düzenlemek zorunda oldukları alan sonsuza dek verimsiz kalıyor.

- Arkeolojiyi ne bir bilim olarak, ne de gelecek bir bilimin ilk temelleri olarak takdim etmediğim doğrudur. Ve gelecekteki bir yapının planından daha az, somut incelemeler vesilesiyle girişmiş olduğum şeylerin listesini -zaten pek çok düzeltmeler getirmekten vazgeçiyorum- yapmaya çalıştım. Arkeoloji söz-

cüğünün öncelenme değeri yoktur; o sözsel edimlerin çözümlenmesi için girişilmiş yollardan birini gösterir yalnızca: bir düzeyin özelleşmesi: ifadenin ve arşivin özelleşmesidir; bir alanın belirlenmesi ve aydınlatılması: ifadesel düzenlemeler, pozitifliklerdir; kavramların, oluşum, arkeolojik türeme, tarihsel *a priori* kurallarının kavramları olarak oyuna sokuluşudur. Fakat hemen hemen bütün boyutlarında ve hemen hemen bütün duraklarında, girişimin amacı bilimler, bilimsel tipten çözümlemeler ya da kesinlik ölçütlerine cevap veren teoriler olmuştur. Onun amacı ilkin kendini kuran ve arkeolojik olarak betimlenmiş olan bilginin içinde normlarını gerçekleştiren bilimler olmuştur: daha önce patolojik anatominin, filolojinin, ekonomi politiğin, biyolojinin olabildiği gibi, bunlar, girişim açısından, *bilimler-nesneler* kadar amaçtırlar. Onun amacı aynı zamanda bazan düzey bakımından, bazan alan bakımından, bazan yöntemler bakımından kendisinden ayrıldığı ve belirleyici bölme çizgilerine göre yanında bulunduğu bilimsel çözümleme biçimleridir de; söylenmiş şeylerin kitlesi içinde, sözsel *edim*in gerçekleşme fonksiyonu olarak tanımlanmış ifadeye savaş açmak suretiyle, o öncelikli alan için dilbilimsel *yetki*ye sahip olacak olan bir araştırmadan ayrılır: böyle bir betimleme, ifadelerin kabul edilebilirliğini tanımlamak için, yaratıcı bir model oluşturduğu halde, arkeoloji, onların gerçekleşme koşullarını tanımlamak için, oluşum kurallarını ortaya koymaya çalışır; bu iki çözümleme biçimi arasındaki benzerlikler kadar farklılıkların da belirli bir sayısı (özellikle, biçimsel yapılara indirgemenin mümkün düzeyini ilgilendiren şey için) bundan dolayıdır; arkeoloji için, her halde, jenerativ gramer bir *çözümleme-bağlam* rolünü oynar. Ayrıca, arkeolojik betimlemeler, açılımlarında ve katettikleri alanlarda başka disiplinlerle eklemlenirler: psikolojik ya da kurucu bir öznelliğe her göndermenin dışında, ifadelerin içerebildiği farklı özne durumlarını tanımlamaya çalışırken, arkeoloji bugün psikanaliz tarafından öne sürülen bir

soruyla karşılaşır; kavramların oluşum kurallarını, ifadelerin ard arda geliş, birbirini izleyiş, birlikte varoluş biçimlerini göstermeyi denerken, o bilgikuramsal yapılar problemiyle karşılaşır; nesnelerin oluşumunu, nesnelerin kendilerinde doğdukları ve özelleştikleri alanları incelerken, söylemlerin uyum koşullarını da incelerken, toplumsal oluşumlar hakkındaki çözümlemeyle karşılaşır. Bunca *birbiriyle bağlantılı alanlar* arkeoloji içindir. Nihayet, oluşumlar hakkındaki genel bir teoriyi kurmak mümkün olduğu ölçüde, farklı söylemsel uygulamalara özgü kuralların çözümlenmesi olarak arkeoloji, kendisinin *kuşatıcı teori*si adı verilebilecek olan şeyi bulacaktır.

Eğer arkeolojiyi daha önce kurulmuş olan bunca başka söylemlerin arasına yerleştiriyorsam, bu, kendi kendisini ortaya koymaya yetili olmayacağı bir statüden, bitişme ve bulaşmayla olduğu gibi, onu yararlandırmak için değildir; hareketsiz bir alanlar topluluğu içinde, apaçık belirtilmiş bir yeri ona vermek için değildir; fakat söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, bunların oluşum koşullarını, özel bir alanı, arşivle birlikte, ortaya çıkarmak içindir. Henüz hiçbir çözümlemeye konu olmamış olan alan (en azından özel ve yorumlara ve formel biçimlere indirgenemez olabildiği hallerde); fakat -şu anda içinde bulunduğum henüz taslak halinde bulunan tespit noktasında- sürekli ve kendisi olarak kalacağını önceden hiçbir şeyin garanti edemediği alan. Bütün bunlardan sonra, arkeolojinin toplumsal oluşumlar hakkındaki çözümlemeyi ve bilgikuramsal betimlemeleri, geçmişte olduğundan daha az belirsiz bir biçimde, eklemlemek olanağını veren; ya da öznenin durumları hakkındaki bir çözümlemeyi bilimler tarihinin bir teorisine bağlamak olanağını veren; veya genel bir oluşum teorisi ile ifadelerin yaratıcı bir çözümlemesi arasında bir çaprazlaşma yeri oluşturmak olanağını veren bir aracı rolünü oynamaktan başka hiçbir şey olmaması mümkün olabilecektir. Sonuç olarak, arkeolojinin bugünün konjonktürü olan teorik konjonktürün belirli bir

kısmına verilmiş ad olduğu anlaşılabilecektir. Bu konjonktür ilk karakterleri ve global sınırları burada belirlenebilecek olan bireyselleşebilir bir disipline yer verir mi vermez mi, ya da o, bir başka yerde, bir başka durumda, daha yüksek bir düzeyde veya farklı yöntemlere göre daha sonra yeniden bulunabilmelerine aktüel bağlantısı engel olmayan bir problemler ağını vereder mi etmez mi, bütün bunlar hakkında şimdilik bir karar veremeyeceğim. Doğrusunu söylemek gerekirse, kararı verecek olan hiç kuşku yok ki ben değilim. Söylemimin onu bugüne kadar taşıyabilmiş olan simge gibi silindiğini kabul ediyorum.

- Başkaları için kabul etmediğiniz bu bağımsızlığın tuhaf bir kullanımını siz kendiniz gerçekleştiriyorsunuz. Çünkü bir ad vermeyi bile reddettiğiniz boş bir uzayın her alanına kendinizi veriyorsunuz. Fakat başkalarının söylemini kurallardan oluşan sistemlerin içine hapsetmeniz dikkatinizden kaçıyor mu? Titizlikle betimlediğiniz bütün bu çelişkileri unutuyor musunuz? Söylemlerinin kendilerinde kurulduğu pozitifliklere şahsen müdahale etmek hakkını bireylerden geri almadınız mı? Yeniliklerinin en küçüğünü konformizme mahkûm eden yükümlülüklere sözlerinin en küçüğünü bağladınız mı? Kendiniz söz konusu olduğu zaman kolay, ama başkaları söz konusu olduğu zaman zor açımlamaya sahip olursunuz. Hiç şüphesiz, içlerinde konuştuğunuz koşullar hakkında daha açık bir bilinç sahibi olmaktansa, karşılık olarak insanların gerçek eylemi ve bu eylemlerin olanakları içinde daha büyük bir güvene sahip olmanız daha iyi olacaktır.

- İki yönde bir yanlışlığa düşmenizden korkuyorum: tanımlamaya çalıştığım söylemsel uygulamalar konusunda ve kendinizi insanın bağımsızlığına vermeniz konusunda. Göstermeye çalıştığım pozitifliklerin bireylerin düşüncesine dışarıdan empoze edilen, ya da içerde ve peşin olarak bulunan belirlemelerin bir toplamı olarak anlaşılmaması gerekir; onlar daha ziyade bir uygulamanın kendilerine göre işlediği, bu uygulamanın ken-

dilerine göre kısmen ya da tamamen yeni ifadelere yer verdiği, nihayet onun kendilerine göre değişebildiği koşulların bütününü oluştururlar. Söz konusu olan, öznelerin insiyatifine verilmiş sınırlardan daha çok, uygulamanın eklemlendiği alan (alanın merkezini oluşturmadan), kullandığı kurallar (onları icat etmeden ve dile getirmeden), uygulamayı devam ettirmeye yarayan ilişkiler (onun en son sonucu ve ortaklık noktası olmaksızın) dir. Söz konusu olan, söylemsel uygulamaları karmaşıklıkları ve yoğunlukları içinde göstermek; konuşmanın başka şey yapmak -düşünüleni ifade etmekten, bilineni açıklamaktan başka şey, bir dilin yapılarını oynatmaktan da başka şey- olduğunu göstermek; bir ifadeyi önceden varolan bir ifadeler serisine eklemenin, (sadece bir durumu, bir bağlamı, motifleri değil) koşullar içeren ve (yapının mantıksal ve dilbilimsel kurallarından farklı) kurallar ihtiva eden karmaşık ve zor bir davranışda bulunmak olduğunu göstermek; bir değişmenin, söylemin düzeni içinde, «yeni fikirler», biraz yenilik ve yaratıcılık, başka bir zihniyet gerektirmediğini, fakat bir uygulamanın, muhtemelen ona yakın olan uygulamaların ve onların genel eklemlenişlerinin içindeki dönüşümleri gerektirdiğini göstermektir. Söylemi değiştirmenin olanağını, tam tersine, inkâr etmedim: tekelci ve bir anlık hakkını, öznenin egemenliğinden geri aldım.

«İşte şimdi, bitirmek için, size bir soru sormak istiyorum: söylemi eğer anlam, tasarı, başlangıç ve geri dönüş, kurucu özne terimlerine, kısacası Logosun evrensel varlığını tarihe kesin olarak sağlayan her tematiğe bağlarsanız, en azından bilimsel düzende ve söylemlerin alanında hangi değişme fikrini, devrim fikri diyelim, edinirsiniz? Tarihsel dönüşümle ilgili zor ve özel problemin genellikle kendilerinin içinde eritildiği dinamik, biyolojik, evrimci metaforlara göre onu eğer çözümlerseniz, ona hangi olanağı vermiş olursunuz? Daha da açık olarak: söylemde şeylerin ve düşüncelerin sınırında bir an parlayan ince bir say-

damlığı sadece görürseniz eğer, ona hangi siyasal statüyü verebilirsiniz? İki asırdan daha az bir zamandan beri, Avrupada devrimci söylemin ve bilimsel söylemin kullanılması, sözcüklerin tarihin ciddiyeti içerisinde anlamakta güçlük çektiğimiz rüzgârın dışardan gelen bir fısıltısı, kanatların bir gürültüsü olduğu bu fikirden sizi kurtarmadı mı? Ya da, bu dersi reddetmek için, söylemsel uygulamaları, kendi varoluşları içinde, tanımamazlıktan gelmeye dört elle sarıldığınızı, ve ona karşı zihniyetin, aklın bilgilerinin, fikirlerin ya da kanıların bir tarihini devam ettirmek istediğinizi düşünmek mi gerekir? Size bir uygulamadan, onun koşullarından, kurallarından, tarihsel dönüşümlerinden söz edildiği zaman sizi bilince göre cevap vermeye iten bu korku nedir o halde? Sizi Batının tarihsel-aşkınsal olan büyük kaderini bütün sınırların, kopuklukların, sarsıntıların, kesilemelerin ötesinde araştırmaya götüren bu korku nedir öyleyse?

Bu soruya verilecek, hemen hemen sadece siyasal bir cevabın olduğunu düşünüyorum. Şimdilik onu askıda tutalım. Belki onu biraz sonra yeniden ve bir başka biçimde ele almamız gerekecek.

Bu kitap hazırlık niteliğindeki bazı güçlükleri ortadan kaldırmak için ancak yazılmıştır. Ayrıca, kendilerinden söz ettiğim ve on yıldan beri giriştiğim araştırmaların -kelimenin tam anlamıyla- «verimsiz» hakkında sahip olabildikleri şeyi biliyorum. Orada ifade edilen dingin, sessiz ve asıl bilinçten hareketle değil, fakat ortak kuralların belirsiz bir toplamından hareketle söylemleri inceleyecek olan bir parça uyumsuz hakkında sahip olabildiği şeyi biliyorum. Kendisinde, saf bir şeffaflık içinde, deha ve özgürlük oyunlarının açıldığını gördüğümüz bir uygulamanın sınırlarını ve gereklerini gösterecek olan sevimsiz hakkında sahip olduğu şeyi biliyorum. Şimdiye kadar hayatın güven verici başkalaşımları ya da yaşanmışın kasıtlı sürekliliği tarafından teşvik edilmiş olan bu söylemler tarihini bir dönüşümler ağı olarak inceleyecek olan kışkırtıcı hakkında

sahip olduğu şeyi biliyorum. Nihayet, konuşmaya başladığı zaman, herbir kişinin kendi söyleminin içine «kendisi»ni yerleştirmek istemesinden, yeleştirmeyi düşünmesinden dolayı hoş görülemez olan şeyi, müellifin değişen veçhesi orada aslâ görülmeksizin, şimdi yeniden sessizliğe bürünmüş olan bütün bu metinleri bölmesi, çözümlemesi, düzenlemesi, yeniden oluşturması hoş görülemez olan şeyi biliyorum: "öyleyse! üstüste yığılmış bunca sözcük, bu kadar kağıt üzerine konulmuş ve sayısız bakışlara sunulmuş bunca işaret, bu işaretleri eklemleyen davranışın ötesinde onları devam ettirmek için sarfedilmiş bu kadar büyük bir çaba, onları insanların hâfızasında korumaya ve kaydetmeye bağlı bu kadar derin bir bağlılık, -onları çizmiş olan bu zavallı elden, onlarda dinginliğe ermeye çalışan bu tedirginlikten, ve bundan böyle yaşamaya devam etmek için artık ancak onlara sahip olan bu tamamlanmış hayattan geriye hiçbir şeyin kalmaması için bütün bunlar- niye? Söylem, en derin belirlenimi içinde, «kalıntı» olmayacak mıdır? Ve onun uğultusu cevhersiz ölümsüzlüklerin yeri olmayacak mıdır? Söylemin zamanının tarihin boyutlarına taşınmış bilincin zamanı, ya da bilincin biçiminin içinde mevcut olan tarihin zamanı olmadığını kabul etmek mi gerekecektir? Söylemimin içine benden geriye kalan bir şeyin gitmediğini varsaymam mı gerekecektir? Ve konuşurken, ölümüme engel olamadığımı, ama onu gerçekleştirdiğimi; ya da daha ziyade hayatıma karşı bu kadar ilgisiz ve bu kadar *nötr* olan bu dışardaki her içselliği ortadan kaldırdığımı, hayatımla ölümüm arasında hiçbir farkın bulunmadığını varsaymam mı gerekiyor?"

Herkesin bununla ilgili sıkıntılarını çok iyi anlıyorum. Onlar, hiç kuşku yok ki, tarihlerini, ekonomilerini, sosyal uygulamalarını olduğu kadar konuştukları dili, atalarının mitolojisini, onlara çocukluklarında anlatılmış ve bütün verileri bilinçlerinde bulunmayan kurallara bağlı olan aynı masalları da tanı-

makta güçlük çektiler; ayrıca ve üstelik, düşündükleri, inandıkları veya hayal ettikleri şeyleri kendisinde doğrudan doğruya, aralıksız, söyleyebilmeyi istedikleri bu söylemden onların yoksun bırakılmasını da pek arzu etmiyorlardı; onlar, söylemin, böylesine avundurucu olan bu müşfik hakikatten yoksun kalmaktan, dünyayı değilse de, hayatı değilse de, en azından onların «anlam»larını ancak kendilerinden gelecek olan, ve üstelik kaynağın yanında sonsuzadek kalacak olan bir sözün tazeliğiyle yalnızca değişebilmekten daha çok, karmaşık ve ayrımlaşmış, kurallara ve çözümlenebilir dönüşümlere bağlı bir uygulama olduğunu inkâr etmeyi tercih edeceklerdir. Dillerindeki bu kadar şey daha önce onların gözünden kaçtı: onlar, ayrıca, *söyledikleri şeyin*, narin ve belirsiz varoluşun onların hayatlarını daha uzağa ve daha uzun zaman taşımak zorunda bulunduğu bu küçük söylem parçasının -söz ya da yazı, önemli değil- gözlerinden kaçmasını artık istemiyorlar. Onlar şöyle anlaşılmaya (ve onlar biraz böyle anlaşılıyorlar) tahammül edemezler: «Söylem hayat değildir: onun zamanı sizin zamanınız değildir; onda, ölümle barışamazsınız; söylediğiniz her şeyin ağırlığı altında Tanrıyı öldürmüş olmanız mümkün olabilir; fakat bütün söylediklerinizle, Tanrı'dan daha fazla yaşayacak olan bir insan yaratacağınızı da düşünmeyiniz."

birey'den Seçmeler

Felsefe Serisi
Başkaldırma Felsefesi - **Doç. Dr. Ali Osman Gündoğan**
Sağduyu Eylem Felsefesi - **Dr. H. Mustafa Açıköz**
Felsefi Tasavvuf - **Dr. Muhammed Akil**
İslam Felsefesi'ne Giriş (Bilgi ve Varlık) - **Dr. Muhsin Gerviyanis**
Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık - **Michel Foucault**
Metafizik Nedir? - **G. Marshal, Bergson, R. Génon**
Aforizmalar - **F. Nietzsche**
Bilginin Arkeolojisi - **Michel Foucault**
Psikoloji ve Ruhsal Hastalık - **Michel Foucault**
İletişim Medya Dizisi
İletişim Felsefesine Giriş - **Dr. Mustafa Açıköz**
Demir Kafes'ten Plastiğe Kimliklerimiz - **Edibe Sözen**
Medyatik Türkiye - **Kenan Akın**
Kültür – Sanat Serisi
Şehir ve İnsan - **Dr. Rıdvan Canım**
Mizah Serisi
Ceberrut Kaynana - **Mehmet Emin Kazcı**
Edebiyat Serisi
Karşılaştırmalı Edebiyat - Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı - **Dr.Kamil Aydın**
İsmet Özel'in Amentüsü-**Hasan Aktaş**
Şiir Serisi
Gözyaşı Komedyası - **Selami Ece**
Kelebek Düğünleri - **Selman Cahit**
Ünlü Şairlerin En Güzel Aşk Şiirleri - **Derleyen: Sedat Umran**
Aşk Bu Kadar Yakışmamıştı Bana - **Özcan Ünlü**
Günümüz Türk Şiiri Soruşturması - Hazı: **Hasan Sutay - Süleyman Doğan - M. Nuri Yardım**
Leke - **Sedat Umran**
Kevakib - **Adem Özbay**
Karanfil-**Ferman Karaçam**
Hayatın İçinden Kitaplar Serisi
Deniz Feneri (Gerçek Hayattan Kesitler) – **Uğur Arslan**
Kafka'dan Yufka'ya - **Mehmet Emin Kazcı**
Kayıp Ülkenin Çocukları-**Jan Devrim**
Nurullah Genç Şiirleri
Siyah Gözlerine Beni de Götür **(Rüveyda)** , Yanılgı Saatleri
Aşkım İsyandır Benim
Yankı ve Hüzün **(Yağmur)**
Çiçekler Üşümesin
Denizin Son Martıları
Hüznün Lalesidir Dünya (Albümdeki Şiirler)

birey'den Seçmeler

Türkiye İncelemeleri Serisi
Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri - **Doç. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu**
Bu Sistem Değişmeli - **Recep Yazıcıoğlu**
Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları - **Doç. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu**
Türkiye'de Siyasal Sosyalleşme - **Dr. Mimar Türkkahraman**
Türk Sosyolojisi Üzerine Araştırmalar - **Doç. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu**
Türkiye'de darbeler ve kavgalar dönemi - **Mehmet Barlas**

Sosyal Bilimler Serisi
Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım) - **Anthony Giddens**
Müslümanların Avrupa'yı Keşfi - **Bernard Lewis**
Afaroz'dan Diyalog'a - **Roger Garaudy**
İleri Toplumların Sınıf Yapısı - **Anthony Giddens**
Sosyal Antropoloji - **E. Evans Pritchard**

Siyasal Sorunlar
Üçüncü Yol - **Anthony Giddens**

Araştırma - İnceleme Serisi
Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları - **Dr. Ali Seyyar**

Felsefe Serisi
Başkaldırma Felsefesi - **Doç. Dr. Ali Osman Gündoğan**
Sağduyu Eylem Felsefesi - **Dr. H. Mustafa Açıköz**
Felsefi Tasavvuf - **Dr. Muhammed Akil**
İslam Felsefesi'ne Giriş (Bilgi ve Varlık) - **Dr. Muhsin Gerviyani**
Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık - **Michel Foucault**
Metafizik Nedir? - **G. Marshal, Bergson, R. Génon**
Aforizmalar - **F. Nietzsche**
Bilginin Arkeolojisi - **Michel Foucault**
Psikoloji ve Ruhsal Hastalık - **Michel Foucault**

İslam Dünyası Kitapları
İslam, Dünyanın Geleceği - **Hasan el-Turabi, Alain Chevalerias**
İslam'dan Korkmalı mı? - **Prof. John Espasito - Jocelyne Cesari**
Müslüman Hıristiyan Diyaloğu - **M. Watt**

Güncel Kitaplar Serisi
28 Şubat Sürecinde Din, Siyaset ve Laiklik - **Nazlı Ilıcak**
Gazeteciyim Ama Tedavi Görüyorum - **Ahmet Kekeç**
Sivil, Dayanılmaz Bir Yürek - **Ahmet Hakan Coşkun**
Sistemin Adı Yok - **Mehmet Emin Kazcı**
Susurluk Gümrüğü - **Ferhat Ünlü**
Özgürlük Paylaşmaktır - **Mahmut Balcı**
Dar Vakit Günleri - **Mürsel Sönmez**
Lanetli Sınıf - **Idris Özyol**
Siyasetin Seyir Defteri - Gazeteci **Ali Bayramoğlu**
İdeolojik Devlet Krizi - **Doç. Dr. Şükrü Karatepe**
Turgut Özal'ın Anıları - **Mehmet Barlas**

BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ
MICHEL FOUCAULT

Arkeoloji sözcüğünün, Foucault'ya göre bir şeyi önceden düşünüp bildirme gibi bir işlevi yoktur; sadece ifadenin ve arşivin düzeyini, ifade düzenlerini ve pozitiflikleri gösterir; oluşum kurallarını, tarihsel a priori oyuna sokar. Foucault ile birlikte süreksizlik kavramının tarihsel disiplinlerde önemli bir yer tuttuğu kabul edilir. Bilginin Arkeolojisi tarafından öne sürülmüş olan teorik problemler süreksizlik, kopma, eşik, sınır, seri, dönüşüm kavramları oyunun betimlenmesi konusunda ortaya çıkarlar. **Bilginin Arkeolojisi**'nde söylemsel oluşumlar ve ifadeler hakkında geliştirilmiş olan genel teorinin **Kliniğin Doğuşu**'nun önsözünde yöntemle ilgili olarak sorulmuş bir soruya verilmiş yanıt olduğu söylenebilir. Düşünce alanlarının varlığı, eğer düşünce kurulmuş ise, düşünce kurulmuş ise, düşünce alanlarının kopukluğunu da içerir diyen Marietti'ye göre Foucault'un **Bilginin Arkeolojisi**'nde göstermeye çalıştığı şey, dilin bölgesi, arşivin anlamı ya da söylenmiş olan şeylerin alnıdır. Arkeolojinin söylemleri arşivin içinde özelleşmiş pratikler olarak betimlediğini söyleyen Foucault söylemsel oluşumların ve ifadelerin bir kez baştan başa katedilmiş alanı, onların bir kez tasarlanmış genel teorileri ve mümkün uygulama alanları hakkında yapılmış çözümlemeye arkeoloji adını vermektedir.

ISBN 975-8257-41-2
9 789758 257418

birey • FELSEFE